МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Збірник матеріалів

Всеукраїнської науково-практичної конференції

12 грудня 2025 року

Київ 2025

УДК 340

Організаційний комітет:

Голова	Тетяна Марена, в.о. ректора МДУ, кандидат економічних наук, доцент;
Заступник голови	Світлана КАЛІНІНА, декан економіко-правового факультету, доктор економічних наук, професор;
Члени оргкомітету:	Вікторія ГРИГОР'ЄВА, завідувач кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Юлія КАМАРДІНА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Аліна НАДЕЖДЕНКО, доцент кафедри права, кандидат наук з державного управління; Анна ПОЛІТОВА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Юлія КОВЕЙНО, доцент кафедри права, доктор філософії; Галина ТИХОМИРОВА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою економіко-правового факультету Маріупольського державного університету
(протокол № 5 від 24.12.25 р.)

П 68 Права людини в умовах воєнного стану: прикладний аспект: зб. матеріалів І Всеукр. наук.-практ. онлайн конф., м. Київ, 12 груд. 2025 р. / за заг. ред. Т. В. Марени.− Київ : МДУ, 2025.− 201 с.

DOI збірки: 10.34079/msu.conf.hrwpa.2025 Marena, T. V. (Ed.). (2025). Human Rights under Martial Law: Applied Dimension: Proceedings of the 1st All-Ukrainian Scientific and Practical Online Conference. Kyiv: Mariupol State University. https://doi.org/10.34079/msu.conf.hrwpa.2025

https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/10132

Збірник містить матеріали І Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції «Права людини в умовах воєнного стану: прикладний аспект», яка відбулася 12 грудня 2025 року в Маріупольському державному університеті. Посвідчення №611 про реєстрацію проведення заходу від 11 вересня 2025 р. в ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ)).

У матеріалах висвітлюються особливості реалізації прав людини в умовах воєнного стану за напрямками: права людини крізь призму сучасних викликів і загроз; міжнародні стандарти та практика Європейського суду з прав людини щодо воєнних конфліктів; кліматична справедливість та права майбутніх поколінь.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться проблемами реалізації та захисту прав людини в умовах воєнного стану в Україні.

У збірнику максимально точно відображається авторська орфографія та пунктуація. Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

© Маріупольський державний університет, 2025

Маріупольський державний університет

Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України

Регіональне представництво Уповноваженого Верховного Ради України з прав людини

в Донецькій і Луганській областях

Відділення Асоціації правників України в Донецькій області

Благодійна організація «Благодійний фонд «ЯМаріуполь»

Благодійна організація "Благодійний фонд "Право на Захист", яка є виконавчим партнером Управління Верховного Комісара з питань біженців ООН

Комунальний заклад позашкільної освіти

"Київська Мала академія наук учнівської молоді"

ПРОГРАМА
І Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції
«ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ»
12 грудня 2025 року

Тематичні напрямки роботи конференції:
1. Права людини крізь призму сучасних викликів і загроз.
2. Міжнародні стандарти та практика Європейського суду з прав людини щодо воєнних конфліктів.
3. Кліматична справедливість та права майбутніх поколінь.

План роботи конференції:
11:00 – 11:30 Відкриття конференції, вітальне слово
11:30 – 13:40 Засідання відкритої дискусійної панелі
14:00 – 15:00 Підведення підсумків, закриття конференції

Регламент роботи
Вітальне слово – до 10 хвилин
Доповідь – до 15 хвилин.
Виступ у дискусії – до 5 хвилин.

Робочі мови конференції: українська, англійська.

Модератор:

Григор'єва Вікторія к.ю.н., доцент, завідувач кафедри права, Голова ради Відділення Асоціації правників України в Донецькій області

Камардіна Юлія Вікторівна к.ю.н, доцент, доцент кафедри права Маріупольського державного університету

Вітання

ДЕМИДОВА Юлія Олексіївна проректор з науково-педагогічної роботи та молодіжної політики Маріупольського державного університету

КАЛІНІНА Світлана Петрівна, д.е.н., професор, декан економіко-правового факультету Маріупольського державного університету

МИХАЛЬОВ Дмитро Олександрович Представник Уповноваженого Верховного Ради України з прав людини в Донецькій і Луганській областях

КАМІНСЬКА Наталія Василівна, доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу міжнародного права та права Європейського Союзу Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

КОТ Тетяна, завідувачка відділення філософії та суспільствознавства, керівниця секції «Правознавство», керівниця гуртка-методистка, Відмінник столичної освіти

Доповіді

Малишева Наталія Рафаелівна, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач відділом проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ТА НОРМАТИВНІ ВИМОГИ ПРОЗОРОСТІ

Савенко Назарій, Головний спеціаліст Відділу сприяння роботи регіональних представництв Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Дресвяннікова Віолета, юрист центру підтримки та допомоги переселенцям ЯМаріуполь у м. Запоріжжя

ЮРИДИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДІ ЗІ СТАТУСОМ ВПО

Шамара Роман, юрист Благодійної організації «Благодійний фонд «Право на Захист», яка є виконавчим партнером Управління Верховного Комісара х питань біженців ООН

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК БЕЗГРОМАДЯНСТВА ТА ВІЙНИ: ЯК ВІЙНА ВПЛИВАЄ НА ПОШИРЕННЯ БЕЗГРОМАДЯНСТВА ТА ДОСТУП ДО РЕАЛІЗАЦІЇ БАЗОВИХ ПРАВ

Ковейно Юлія, доктор філософії, доцент кафедри права Маріупольського державного університету, м. Київ, Академічний координатор проєкту Erasmus plus programme Climate justice living lab

КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стоянова Анастасія, вихованка відділення філософії та суспільствознавства КЗПО "Київська Мала академія наук учнівської молоді", учениця 11 класу ТОВ «ЦЕНТР ОСВІТИ «ОПТІМА».

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1: ПРАВА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ 10

Аксенова А.О., Ковбан А.В. ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ПЕРЕГОВОРІВ: СТРАТЕГІЇ, ТАКТИКИ ТА ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ КОНСЕНСУСУ.....10

Андрущак Д.С.ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК В УКРАЇНІ.....12

Бершадська К. ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: ДОСВІД ЄС ТА УКРАЇНИ.....14

Бєлоусенко К.О.ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ КОЛЕКТИВНИХ ДОГОВОРІВ ТА УГОД.....16

Бундак О.А.ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА СВОБОДА СЛОВА: МЕЖІ ДОПУСТИМОГО ПІД ЧАС ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ.....18

Бунич Д.І. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 24

Галушко І.В. ІНТЕГРАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВРЯДУВАННЯ У ВІДБУДОВІ ТА РОЗВИТКУ ГРОМАД 27

Гловюк І.В. ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ ПРИ ОСКАРЖЕННІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ.....29

Гончаров М.В. ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ДЖЕРЕЛ ЗАГРОЗ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ .31

Honcharov A.V. SOME ASPECTS OF RESEARCH ON THE HUMAN RIGHT TO SOCIAL PROTECTION.....35

Дацюк Т.К.РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПІДТРИМЦІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ УМОВАХ ВІЙНИ.....38

Демиденко В.О. ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВНОГО ТА МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО НИЗЬКОЇ ВОЄННОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ.....41

Дере Я.ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ ЯК ПЕРШОПРИЧИНА МАСОВИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ: РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ.....44

Дзигар Д.С. ДИРЕКТИВА ЄС ПРО ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ 46

Дунаєва Т.Є.ПРАВА ЛЮДИНИ І КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ПОЛІТИКАУКРАЇНИ ЩОДО ПРІОРИТЕЗАЦІЇ КОРУПЦІЙНИХ ТА ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ.....50

Єрмакова К., Драна Д.С. ЗАХИСТ ПРАВ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В ПЕРІОД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ 52

Заіка Ю.О.ЗАХИСТ СПАДКОВИХ ПРАВ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ РЕКОДИФІКАЦІЇ 54

Золотий А.Б., Марценко Н.С.ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ РЕЄСТРАЦІЇ В'ЇЗДУ/ВИЇЗДУ (EES) 56

Зудова В.О. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД 59

Каратуманова А.А.КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК ГАРАНТІЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ.....61

Касумова А.О., Драна Д.С. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ 64

Касумова А.О., Драна Д.С. ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ УЧАСНИКІВ СПРАВИ 67

Кащина І.С. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СФЕРІ ПРАЦІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: МЕХАНІЗМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАХИСТУ 69

Князькова Л.М. СТУДЕНТСЬКИЙ ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ЯК ФОРМА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ 72

Когут І.А.НЕВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДО ЄРДР ЯК СИСТЕМНА ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 75

Луньова А., Драна Д.С.ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ: АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ 78

Луценко Ю.В. ДО ПРОБЛЕМ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 80

Магац В.М., Ковбан А.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИДІВ ТРУДОВИХ ДОГОВОРІВ.....85

Надежденко А.О. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ДЛЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ 87

Негру В.І. ВИКЛИКИ ЮРИСДИКЦІЇ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД 90

Нирка О.Б., Драна Д.С.ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА СВОБОДОЮ ПІДПРИЄМНИЦТВА.....93

Нирка О.Б., Драна Д.С. ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ РИЗИКИ 95

Одуденко Д.С. ІНФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ ПІД ЧАС ВІЙНИ 97

Orlov V.A.TERRITORIALE GEMEINDEN ALS SCHLÜSSEL-AKTEURE BEI DER GEWÄHRLEISTUNG DER RECHTE VON VERTRIEBENEN PERSONEN BEI DER RÜCKKEHR AUS DER EU 100

Павленко Р.В. ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МАРОДЕРСТВО 103

Паркер М.О. ГУМАНІЗАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТАТТЯМИ 336, 407, 408 ККУ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ 105

Приходько А.В.ПОТОЧНІ ВИКЛИКИ ПРАВАМ УКРАЇНСЬКИХ МОРЯКІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....108

Пучка О.С. ПРАВА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ 112

Саврак П.С.МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ.....114

Салагуб Л.І.ПРАВО НА ДОСТУП ДО “EDUCATIONAL MAINSTREAM” ЗАВДЯКИ ІСТОРИКУ ТА ПРОВІДНОМУ ФАХІВЦЮ ПО РОБОТІЗ АСПІРАНТАМИ В ОДНІЙ ОСОБІ 117

Самохіна Д.Р.ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА ЯК СУБ’ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....120

Сахно А.П., Ткачук В.С.АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 122

Сідоренко Ю.М. ДОКТРИНАЛЬНІ ПИТАННЯ ОЦІНКИ ДЕПОРТАЦІЇ ЕТНИЧНИХ ГРУП.....124

Славко А.С.ПРАВО НА ПРАВДУ В ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ДЛЯ КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ 128

Сніжко С.В.ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ГАРАНТІЇ, ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ 131

Тицька Я.О.ЕВОЛЮЦІЯ ГЛОБАЛЬНИХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ПРАВОВОГО ПРОСВІТНИЦТВА 133

Товпига К.В.НАДУРОЧНІ РОБОТИ: ПРАВОВІ МЕЖІ ЗАЛУЧЕННЯ ТА КОМПЕНСАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ В УКРАЇНІ ТА МІЖНАРОДНІЙ ПРАКТИЦІ.....136

Цикура Д.В. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 138

Чорний Д.Д.РОЗВИТОК АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....140

СЕКЦІЯ 2: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ 143

Бабін Б.В.ПРАВА ЛЮДИНИ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПЕРСПЕКТИВА МІЖНАРОДНОЇ КРИМСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ 143

Бакай І.А. ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ЗА ЗРУЙНОВАНЕ МАЙНО.....145

Видрич К. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН ОБ'ЄДНАНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ В УМОВАХ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ 147

Горбатенко В.С. ВІДСТУП УКРАЇНИ ВІД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОГЛЯД ПРАКТИКИ ЄСПЛ 150

Кожухова О.Т.ПРАВО НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: СТАНДАРТИ ЄСПЛ.....153

Линник Т.В.СУЧАСНІ ПРАВОВІ МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА 155

Політова А.С. ГЕНОЦИД ЯК ЗЛОЧИН ЗА ЕТНІЧНОЮ, НАЦІОНАЛЬНОЮ, РАСОВОЮ ЧИ РЕЛІГІЙНОЮ ОЗНАКОЮ:СУЧАСНИЙ СТАН В УКРАЇНІ 159

Савенко Н.І. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ 163

Юсупов В.А., Ченшова Н.В., Величко Д.М. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ.....165

СЕКЦІЯ 3: КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ПРАВА МАЙБУТНІХ ПОКОЛІНЬ 169

Гафткович Р.ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ У ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ 169

Григор'єва В.В., Григор'єва А.ЗАХИСТ ПРАВ ТВАРИН В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ 170

Єрмакова К., Драна Д.С.КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ДЕРЖАВІ, ЩО ВОЮЄ: ВИКЛИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 173

Іващенко В.О.ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ГРОМАДЯН ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ.....175

Камардіна Ю.В.ВПЛИВ ЗМІН КЛІМАТУ НА НЕРІВНІСТЬ ДОСТУПУ ДО ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ МІЖ КРАЇНАМИ ТА СОЦІАЛЬНИМИ ГРУПАМИ 177

Камінська Н.БЕЗПЕКОВА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ ЯК ОСНОВА ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ 180

Ковейно Ю.В. КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ 183

Малишева Н.Р. ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ТА НОРМАТИВНІ ВИМОГИ ПРОЗОРОСТІ 186

Петрик І.В. CLIMATE FINANCE VULNERABILITY INDEX ЯК ІНСТРУМЕНТ ОЦІНКИ КЛІМАТИЧНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ ВРАЗЛИВОСТІ КРАЇН 188

Репко Д.І. ЕКОЛОГІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ У КОНТЕКСТІ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН: ПРАВОВИЙ ТА ЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ 192

Шамсутдінов О.В. КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ ІНВАЗІЙНИХ ЧУЖОРІДНИХ ВИДІВ 194

Шебаніц В.Ф. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЛІМАТИЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ 198

СЕКЦІЯ 1: ПРАВА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ

Аксенова А.О.,
Студентка 2 курсу, спеціальності 081 Право,
інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ
Ковбан А.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільних правових дисциплін,
Одеський державний університет внутрішніх справ
ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-0272-1798

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ПЕРЕГОВОРІВ: СТРАТЕГІЇ, ТАКТИКИ ТА ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ КОНСЕНСУСУ

Колективні переговори є ключовим інструментом соціального діалогу між працівниками (представленими профспілками або уповноваженими представниками) та роботодавцями, що спрямований на узгодження трудових, соціально-економічних умов праці та досягнення взаємоприйнятних рішень [1].

Щодо правового регулювання колективних переговорів в Україні, то воно базується на Законі України "Про колективні угоди та договори" (№ 2937-IX, 2023) та низці супутніх актів, що визначають процедури укладання, реєстрації і контролю за виконанням колективних договорів і угод [2]. Закон враховує принципи соціального діалогу, передбачає строки та порядок переговорного процесу і визначає відповідальність сторін за порушення домовленостей [2].

Психологічна складова відіграє вирішальну роль у динаміці колективних переговорів. Серед ключових факторів: довіра між сторонами, рівень комунікації, сприйняття справедливості рішень, емоційне регулювання підчас конфліктних моментів та вміння керувати очікуваннями групи [3].

Практики переговорів наголошують на важливості підготовленості команд, використання активного слухання, формулювання спільних інтересів (interest-based bargaining) та уникнення ескалації позиційних конфліктів. Використання нейтральних фасилітаторів або медіації доволі ефективне для розблокування тупикових ситуацій. Це відповідає рекомендаціям Міжнародної організації праці щодо колективних переговорів і механізмів вирішення спорів [3].

Але потрібно зазначити, що колективні переговори мають прямий вплив також на соціально-економічну стійкість підприємства і добробут працівників: результати переговорів визначають рівень оплати праці, гарантії зайнятості, умови праці та механізми соціального захисту. Збалансовані угоди сприяють підвищенню мотивації працівників, зниженню плинності кадрів і продуктивності праці [4].

Оцінювання економічної спроможності роботодавця, прозорість фінансових даних та застосування обґрунтованих економічних показників є ключовими підходами для формування реалістичних вимог профспілок та прийнятних пропозицій роботодавця [5].

Стратегії та тактики ведення переговорів: (1) Підготовча стратегія: аналіз потреб сторін, збір даних, формування прагматичних та пріоритетних вимог. (2) Стратегія взаємних поступок (жестів) — планування зон компромісу та «червоних ліній». (3) Стратегія інтересорієнтованих переговорів — фокус на спільних цілях і довгострокових вигодах (interest-based bargaining). (4) Тактика «розбиття великих питань» — узгодження спочатку

менш спірних блоків, далі – складніші питання. (5) Використання медіації та третейського фасилітатора у разі ескалації. [6]

Ефективні тактики включають розробку альтернативних варіантів (BATNA) для досягнення кращих результатів, використання часових рамок для прискорення ухвалення рішень, проведення чітко структурованих зустрічей з конкретним порядком денним, формування робочих груп для опрацювання складних технічних моментів та впровадження пілотних угод із тестовим періодом. [3][4].

Для досягнення консенсусу рекомендується такі механізми, як застосовування поєднання юридично обґрунтованих підходів та психологічних практик: відкриті інформаційні сесії, прозорі фінансові переговори, застосування нейтральних експертних оцінок, створення спільних комітетів з моніторингу виконання домовленостей, а також регламентація процедур перегляду угод у разі зміни економічної ситуації.

Звісно, в умовах воєнного стану законодавство передбачає особливі механізми організації трудових відносин та внесення відповідних положень до колективних договорів. Методичні рекомендації Мінсоцполітики радять враховувати ризики банкрутства, переміщення персоналу, форс-мажорні умови та забезпечувати гнучкі механізми перегляду угод.

Отже, колективні переговори — це поєднання правового, соціальноекономічного та психологічного контекстів. Ефективність переговорів залежить від підготовки, довіри, прозорості інформації та використання сучасних інструментів (медіація, фасилітація, економічна експертиза). Дотримання норм українського законодавства і міжнародних стандартів забезпечує легітимність підписаних угод та їх стійкість у кризових умовах [2-3].

Список використаних джерел

1. Закон України «Про колективні угоди та договори» від 23.02.2023 № 2937-IX. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text
2. Посібник/керівництво МОП «Колективні переговори» (International Labour Organization). URL:https://www.ilo.org/uk/media/380991/download
3. Методичні рекомендації щодо активізації колективно-договірної роботи (Мінсоцполітики та супутні методичні збірки), зокрема документ 2025. https://toolkit.in.ua/files/459/upload/Відомості%20про%20проведення%20повідомної%20реєстрації/МЕТОДИЧНІ%20РЕКОМЕНДАЦІЇ%20КД%202025.pdf
4. Нормативно-правові акти та довідкова інформація Міністерства економіки/Мінекономіки з питань соціального діалогу. URL: https://me.gov.ua/LegislativeActs/List?lang=ukUA&tag=Normativno-pravoviAkti3
5. Конвенція про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів N 98. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_004#Text
6. Огляд судової практики КЦС ВС щодо застосування законодавства України про колективні договори і угоди. URL:https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/info_anons_daidgest_oglyad/1639336/

Андрущак Д.С
студентка 2 курсу, спеціальності 081 Право, інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ
Науковий керівник: **Ковбан А.В.,**
к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-0272-1798

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК В УКРАЇНІ

Правове регулювання праці жінок в Україні становить важливий елемент системи національного трудового права, оскільки спрямоване на забезпечення реальної рівності між чоловіками та жінками, охорону материнства, створення безпечних і сприятливих умов праці, а також на попередження дискримінації у сфері трудових відносин. Проблематика правового регулювання жіночої праці набуває особливої актуальності у контексті трансформацій трудового законодавства, імплементації стандартів Європейського Союзу, а також соціально-економічних викликів, пов'язаних зі змінами на ринку праці, розвитком гнучких форм зайнятості й посиленням міграційних процесів.

Основою правового регулювання праці жінок є Конституція України, яка в ст. 24 [1] закріплює принцип недопущення будь-яких форм дискримінації та гарантує рівні права і можливості жінок і чоловіків, у тому числі в сфері праці та оплати праці. Трудове законодавство України — насамперед Кодекс законів про працю України [2] — конкретизує цей принцип, встановлюючи додаткові гарантії, спрямовані на охорону репродуктивного здоров'я жінок, забезпечення їх соціального захисту та підтримку у період вагітності та догляду за дітьми.

Важливою складовою правового регулювання є норми, що встановлюють заборону використання праці жінок на роботах зі шкідливими, небезпечними та важкими умовами праці. Стаття 174 КЗпП [2] прямо передбачає обмеження щодо застосування праці жінок на роботах, пов'язаних із підземними роботами або роботами, що можуть завдати шкоди репродуктивній функції. Це сприяє формуванню безпечного виробничого середовища та зниженню ризиків для здоров'я працюючих жінок.

Особливу увагу законодавець приділяє гарантіям для вагітних жінок та жінок, які мають дітей. Так, ст. 178 КЗпП [2] встановлює заборону направляти вагітних жінок у відрядження та залучати їх до надурочних, нічних робіт чи робіт у вихідні дні. Стаття 179 КЗпП [2] визначає право жінки на відпустку у зв'язку з вагітністю і пологами тривалістю 126 або 140 днів (залежно від ускладнень), а також право на відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку з гарантією збереження місця роботи. Особливо важливою є охорона здоров'я матері: Закон України «Про охорону праці» (ст. 10) [3] прямо зобов'язує роботодавця забезпечити жінці умови праці, що не становлять небезпеки для її здоров'я або здоров'я майбутньої дитини.

Стаття 184 КЗпП [2] забороняє звільняти вагітних жінок, одиноких матерів і жінок, які мають дітей віком до трьох років, за ініціативою роботодавця, окрім випадків ліквідації підприємства. Це положення має ключове значення для стабільності трудових правовідносин і гарантує жінці соціальну захищеність у період вагітності та материнства.

Не менш важливою є сфера забезпечення рівної оплати праці. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [4] 2005 року встановлює заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, включаючи дискримінацію за ознакою статі при оплаті праці, прийнятті на роботу, підвищенні по службі чи доступі до професійної освіти. Незважаючи на це, статистика Державної служби зайнятості та дослідження МОП свідчать, що в Україні зберігається гендерний розрив в оплаті праці, що вказує на необхідність подальшого вдосконалення механізмів реалізації принципу рівності.

Міжнародні стандарти, ратифіковані Україною, є невід'ємною складовою правового регулювання праці жінок. Україна взяла на себе зобов'язання забезпечувати вимоги Конвенції МОП № 103 [7] та № 183 [8] про охорону материнства, а також Конвенції МОП № 111 [9] щодо недискримінації у сфері праці. У межах імплементації європейських стандартів Україна також орієнтується на положення Директиви ЄС 2006/54/ЄС [10], що визначає принципи рівного ставлення до чоловіків та жінок у питаннях зайнятості, доступу до професійного навчання та умов праці.

Окремої уваги потребує питання узгодження національних норм із сучасними тенденціями ринку праці. Зокрема, актуальним є розвиток дистанційних і гнучких форм зайнятості, які значно спрощують поєднання професійної діяльності з виконанням сімейних обов'язків. Водночас проблема гендерних стереотипів та прихованої дискримінації 111111 при прийнятті на роботу залишається поширеною, особливо щодо жінок репродуктивного віку або матерів із малолітніми дітьми.

Таким чином, правове регулювання праці жінок в Україні є розвиненою та багаторівневою системою, що ґрунтується на поєднанні конституційних гарантій рівності, спеціальних трудових норм та міжнародних стандартів. Попри наявність значної кількості законодавчих гарантій, на практиці все ще існують проблеми, пов'язані з недостатнім контролем за дотриманням трудових прав жінок, низьким рівнем правової обізнаності, дискримінацією та стереотипізацією ролі жінки у суспільстві. Подальший розвиток трудового законодавства має бути спрямований на посилення правового захисту жінок, удосконалення механізмів відповідальності за дискримінацію, розширення соціальних гарантій для працюючих матерів, а також повну імплементацію європейських та міжнародних стандартів щодо забезпечення гендерної рівності у сфері праці.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96
2. Кодекс законів про працю України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text
3. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text.
4. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15
5. Закон України «Про відпустки» від 15.11.1996 р. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Переліку важких робіт і робіт зі шкідливими та небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок» від 24.06.2016 № 461. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94#Text
7. Конвенція МОП № 103 про охорону материнства (переглянута), ратифікована Україною. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_122
8. Конвенція МОП № 183 про охорону материнства, 2000 р., ратифікована Україною. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_122#Text
9. Конвенція МОП № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять, 1958 р. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161
10. Директива Європейського Парламенту та Ради 2006/54/ЄС від 05.07.2006 р. щодо імплементації принципу рівних можливостей і рівного ставлення чоловіків та жінок у сфері зайнятості та професійної діяльності. - Режим доступу: https://rm.coe.int/16803040d8

Бершадська К.,
здобувачка вищої освіти другого курсу спеціальності 081 Право
Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ
Orcid 0009-0002-5417-1721
Науковий керівник: **Бондаренко О.,**
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ
https://orcid.org/0000-0002-3361-2121

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: ДОСВІД ЄС ТА УКРАЇНИ

Ключові слова: *персональні дані, цивільні правовідносини, Європейський Союз, національне законодавство, міжнародне законодавство.*

Персональні дані є критично важливим інформаційним ресурсом, який у цивільному праві слугує основою для ідентифікації суб'єкта. Без комплексного захисту цих даних від незаконного доступу, особа не зможе повноцінно реалізувати свої права, саме це актуалізує питання порівняльного аналізу механізмів захисту, що імплементовані в праві Європейського Союзу, та їхньої відповідності українським цивільно-правовим нормам [1].

У сучасних умовах масштаби збирання та обробки персональних даних надзвичайно зросли, відбувається активний розвиток міжнародного та національного законодавства. У зв’язку із цим метою даної статті є дослідження та порівняння європейських та національних практик захисту таких даних у цивільних правовідносинах.

Перш ніж порівняти досвід ЄС та України необхідно детальніше проаналізувати поняття персональних даних та яку роль вони відіграють в цивільних правовідносинах. Означення та розуміння поняття «персональні дані» – одне з найважливіших при роботі в цій сфері. У Регламенті ЄС та Законі України «Про захист персональних даних» поняття персональних даних означено приблизно однаково, а саме: «ідомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована». До такої інформації відносять: прізвище, ім’я, по-батькові, дата та місце народження, адреса проживання тощо [2].

Персональні дані є необхідними для виникнення, зміни та припинення більшості цивільно-правових відносин, включаючи відносини у сфері послуг, договірні та спадкові відносини. Вони забезпечують ідентифікацію сторін, зокрема клієнтів, спадкоємців та спадкодавців, а також необхідні для оформлення документів, виконання умов договору, верифікації, відкриття рахунків, здійснення платежів та ведення реєстрів. Таким чином, використання персональних даних у цивільних правовідносинах забезпечує юридичну визначеність та належне виконання зобов'язань [2]. Водночас персональні дані потребують значного захисту задля гарантування конституційного права особи на невтручання в її особисте та сімейне життя, що закріплене у статті 32 Конституції України, а також для забезпечення контролю над інформацією про себе [3].

Зазначена необхідність у гарантуванні конституційних прав знайшла своє втілення у національному законодавстві України. На національному рівні ключові документи у сфері захисту персональних даних – Конституція України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про захист персональних даних» та документи у сфері захисту персональних даних, ухвалені Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини. Вагоме значення має також низка інших законів, як, наприклад, Закон України «Про доступ до публічної інформації» та Закон України «Про інформацію» [2].

Ці документи спільно створюють правову основу для захисту персональних даних в Україні, визначаючи права, обов'язки та механізми контролю. Конституція України закладає

основу права на невтручання в особисте життя [3]; Цивільний кодекс України деталізує захист немайнових прав, включно з інформацією приватного характеру [4]. Центральним актом є Закон України «Про захист персональних даних», який визначає ключові терміни, права суб'єктів та обов'язки володільців чи розпорядників та принципи обробки, а саме: законність, мінімізація, цільове використання [5]. Функції наглядового органу виконує Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Також вагоме значення у сфері захисту персональних даних мають норми, якими встановлюється відповідальність за порушення законодавства про захист персональних даних. На національному рівні застосовується три ключові види юридичної відповідальності: адміністративна, кримінальна та цивільна. Адміністративна відповідальність закріплена в ст. 188-39 КУпАП та передбачає штрафи для громадян та посадових осіб за невиконання вимог Уповноваженого ВРУ з прав людини або порушення ЗУ «Про захист публічних даних». До таких порушень можемо віднести несанкціоноване знищення чи неповідомлення про обробку [6]. За найбільш суспільно небезпечні порушення настає кримінальна відповідальність, яка передбачена ст. 182 КК України. Відповідно до даної норми, незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення або зміна конфіденційної інформації, що завдала істотної шкоди, карається штрафом, обмеженням чи позбавленням волі [7]. Цивільно-правова відповідальність застосовується між приватними особами та передбачає відшкодування збитків потерпілому. Таким чином, норми відповідальності охоплюють усі сфери: від фінансових санкцій до кримінальної відповідальності та відшкодування збитків.

Міжнародно-правове регулювання має особливо важливе значення для закріплення та дієвості прав та свобод людини. Досвід Європейського Союзу у сфері захисту персональних даних у цивільних правовідносинах значною мірою ґрунтується на Загальному регламенті про захист даних, який уніфікував правила по всьому ЄС. Регламент регулює обробку даних компаніями, організаціями та фізичними особами, надаючи громадянам ЄС контроль над їхніми даними та спрощуючи регулювання для міжнародного бізнесу. Він вимагає дотримання низки принципів, а саме: законності, мінімізації та конфіденційності, та встановлює права суб'єктів, такі як право на доступ, видалення та заперечення щодо обробки їхніх даних. Також він регулює відповідальність за порушення: передбачає штрафи до 20 мільйонів євро, закріплює у кожній країні наглядовий орган для контролю та розгляду скарг, та надає фізичним особам право на відшкодування шкоди. Загалом, проаналізувавши норми ЄС, можна зрозуміти, що регламент став фундаментальним актом, який у цивільних правовідносинах суттєво посилив права фізичних осіб та встановив жорсткі вимоги до всіх суб'єктів, що обробляють персональні дані, інтегрувавши захист даних як невід'ємний елемент законності будь-яких договірних та позадоговірних відносин [2].

Повертаючись до головної проблеми можна зазначити, що національне законодавство дещо схоже на регламент ЄС, має багато спільних принципів, але норми європейського права значно посилили ці вимоги та впровадили нові механізми, які створюють ключові відмінності. Національне законодавство України у сфері захисту персональних даних є базовою основою, що відповідає міжнародним вимогам, тоді як регламент ЄС є більш комплексним та суворим регулятором. Ключова відмінність полягає в тому, що регламент розглядає захист даних як фундаментальне право, вимагає активної підзвітності від компаній та поширюється на будь-який бізнес, що працює з громадянами ЄС. Крім того, на відміну від українського закону, він запроваджує розширені права суб'єктів, зокрема, право на перенесення даних, та передбачає значно вищі штрафи, що змушує бізнес інтегрувати захист даних на етапі розробки продуктів.

Як висновок можемо зауважити, що законодавство України про захист даних потребує подальшого удосконалення за прикладом Загального регламенту про захист даних. Критично важливо посилити права громадян, такі як право на перенесення та право бути забутим, запровадити реальну відповідальність, зокрема збільшити штрафи, а також впровадити принцип підзвітності для бізнесу, інтегруючи захист даних як активний обов'язок на всіх етапах обробки. Це необхідно для євроінтеграції та забезпечення довіри у цифровому середовищі.

Список використаних джерел

1. Похиленко І. Правове регулювання захисту персональних даних. Scientific works of National Aviation University. *Series: Law Journal "Air and Space Law"*. 2023. Т. 4, № 69. С. 94–99. URL: https://doi.org/10.18372/2307-9061.69.18322.
2. Бем М., Городиський І. Захист персональних даних: правове регулювання та практичні аспекти: Науково-практ. посіб. Рада Європи, 2021. URL:https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Handbook_Pers_ Data_Protect_2021.pdf.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 09.11.2025).
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 09.11.2025).
5. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 09.11.2025).
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 09.11.2025).
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 09.11.2025).

Бєлоусенко К.О.,
Студентка 2 курсу спеціальності 081 Право,
Інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ
Науковий керівник: **Ковбан А.В.,**
к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільних правових дисциплін,
Одеський державний університет внутрішніх справ
ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-0272-1798

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ КОЛЕКТИВНИХ ДОГОВОРІВ ТА УГОД

Колективні договори (на локальному рівні підприємства, установи, організації) та колективні угоди (на національному, галузевому чи територіальному рівнях) є ключовими джерелами трудового права в Україні, що мають гібридну природу нормативно-правового акта і багатостороннього договору. Вони виступають ефективним механізмом соціального діалогу та партнерства, забезпечуючи децентралізоване регулювання виробничих, трудових та соціально-економічних відносин. Колективний договір – це угода, що укладається між роботодавцем (або уповноваженим ним органом) та, з іншого боку, профспілковим органом (одним чи кількома). Якщо профспілковий орган відсутній, інтереси працівників представляють їхні обрані та уповноважені представники трудового колективу [6]. Положення колективного договору є обов'язковими для всіх працівників підприємства, незалежно від їхнього членства у профспілці, а також для власника (або його представника). Договір починає діяти з моменту його підписання сторонами або з іншої дати, визначеної в документі. Після завершення терміну дії, договір зберігає свою силу доти, доки сторони не підпишуть новий документ або не переглянуть чинний, якщо інше не обумовлено ним самим. Зміна структури, складу чи найменування власника/уповноваженого органу: Колективний договір продовжує діяти. Договір залишається чинним протягом усього визначеного в ньому терміну, але може бути переглянутий, якщо сторони досягнуть згоди. Чинність договору зберігається на період його дії, але не довше одного року [6].

Сторони самостійно визначають зміст колективного договору, виходячи зі своєї компетенції. У ньому фіксуються взаємні зобов'язання щодо регулювання виробничих, трудових та соціально-економічних відносин. Основні аспекти, які включає договір: Зміни у виробничій сфері та організації праці. Гарантії продуктивної зайнятості. Питання нормування праці, встановлення форм, систем, розмірів заробітної плати, а також інших видів виплат (доплати, премії, надбавки).Надання різноманітних компенсацій, пільг та гарантій. Залучення трудового колективу до процесів формування, розподілу та використання прибутку підприємства (якщо це передбачено статутом). Режим роботи, встановлення тривалості робочого часу та періодів відпочинку. Питання охорони праці та загальних умов праці. Забезпечення потреб у житлово-побутовому, культурному, медичному обслуговуванні, а також організація оздоровлення. Гарантії для діяльності профспілкових та інших представницьких органів працівників. Забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків, а також заборона будь-якої дискримінації [3]. Умови регулювання фондів оплати праці та впровадження співвідношень в оплаті праці між різними кваліфікаціями (посадами) [3].

Колективна угода укладається на двосторонній основі на різних рівнях: державному, галузевому або регіональному. Угода на державному рівні визначає ключові принципи та норми для реалізації соціально-економічної політики та регулювання трудових відносин. Вона охоплює такі сфери [5]: Забезпечення продуктивної зайнятості та гарантій праці. Встановлення мінімальних соціальних гарантій щодо оплати праці та доходів, які мають забезпечувати достатній рівень життя. Визначення розміру прожиткового мінімуму та мінімальних нормативів. Питання соціального страхування. Режим роботи, відпочинку та загальні трудові відносини. Умови охорони праці та довкілля. Задоволення духовних потреб населення. Умови зростання фондів оплати праці, балансування міжгалузевих співвідношень в оплаті праці та забезпечення гендерної рівності.

Колективні договори та угоди підлягають повідомній реєстрації, яка є процедурою контролю за відповідністю умов законодавству: як центрального рівень (реєструються центральним органом виконавчої влади) та місцевий рівень (колективні договори та територіальні угоди іншого рівня реєструються місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування) [3].

Головні особливості укладання колективних договорів та угод регулюються Законом України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" (Закон № 2136-IX) з подальшими змінами. Роботодавець може ініціювати зупинення дії окремих положень колективних договорів . Це є ключовою особливістю воєнного часу. Зупинення дії окремих положень можливе лише за взаємною згодою сторін (роботодавця та представників працівників/профспілки). Це захищає права працівників, вимагаючи консенсусу. Раніше (до змін) роботодавець мав право зупиняти дію окремих положень в односторонньому порядку, видавши наказ. Можуть бути зупинені ті положення, які регулюють відносини, визначені саме цим Законом (наприклад, графіки роботи, надання відпусток, оплата праці в окремих випадках). На період воєнного стану основна щорічна відпустка може бути обмежена до 24 календарних днів. Тривалість щотижневого безперервного відпочинку може бути скорочена також до 24 годин. Зберігається відповідальність за ухилення від участі в переговорах щодо укладення, зміни чи доповнення колективних договорів/угод [9].

Колективні договори та угоди є наріжним каменем системи правового регулювання праці в Україні та втіленням принципів соціального діалогу та децентралізованого нормотворення. Процедурна строгість (обов'язковість переговорів, формування СПО, примирні процедури, схвалення трудовим колективом) забезпечує легітимність та стабільність прийнятих рішень. Це критично важливий інструмент, який забезпечує не лише гнучке регулювання виробничих та соціально-економічних відносин на локальному рівні, але й слугує механізмом соціального захисту, запобігаючи виникненню колективних трудових спорів та сприяючи гармонізації інтересів праці та капіталу в Україні [1].

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text
2. Закон України «Про охорону праці» від 14.10. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text
3. Закон України «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 р. № 3356-XII https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text
4. Закон України «Про соціальний діалог в Україні» від 23.12.2010 р. № 2862-VI. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text
5. Венедіктов В. С. Трудове право України: актуальні питання розвитку. Харків: Право, 2020. ст. 28-30; ст. 50-53.
6. Жиганюк О. В. Соціальний діалог та його роль у формуванні трудового законодавства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія Право. – 2022. ст. 133-136.
7. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03.03.1998 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.02.2013 р. № 115 Про порядок повідомної реєстрації галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод, колективних договорів. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2013-п#Text
9. Закон України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" (Закон № 2136-IX) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text

Бундак О.А.,
кандидат історичних наук, доцент,
заступник директора з науково-методичної роботи
ВСП ЗВО «Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна» Луцького інституту розвитку людини
https://orcid.org/0000-0002-4398-560X
olenabundak@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА СВОБОДА СЛОВА: МЕЖІ ДОПУСТИМОГО ПІД ЧАС ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. У статті досліджено взаємозв'язок між інформаційною безпекою та свободою слова в умовах зовнішньої агресії проти України. Розкрито сутність інформаційної війни як складової сучасних гібридних конфліктів та окреслено основні інформаційні загрози, з якими стикається українська держава. Проаналізовано конституційні, законодавчі та міжнародно-правові стандарти, що закріплюють свободу слова та визначають допустимі межі її обмеження у період воєнного стану. Показано, що баланс між національною безпекою і свободою висловлювання є ключовою умовою збереження демократичного ладу та стійкості суспільства. Наголошено на необхідності пропорційності й обґрунтованості державних заходів, спрямованих на захист інформаційного простору від дезінформації, пропаганди та психологічних операцій держави-агресора. Визначено роль українського законодавства та міжнародних стандартів у формуванні ефективної моделі протидії інформаційним загрозам без надмірного втручання у діяльність медіа. Акцентовано на унікальності українського досвіду, що має значний практичний потенціал для інших держав, які протистоять гібридним впливам. Зроблено висновок, що забезпечення інформаційної безпеки в умовах війни має здійснюватися в межах правових механізмів, які не підривають фундаментальні свободи людини і громадянина.

Ключові слова: *інформаційна безпека; свобода слова; національна безпека; дезінформація; гібридна війна; міжнародні стандарти; правові обмеження; зовнішня агресія; інформаційний простір; європейське право.*

У XXI столітті інформація стала одним із ключових ресурсів, що визначають політичну стабільність, соціальну згуртованість, обороноздатність та міжнародний імідж держави. В умовах глобалізації, стрімкого розвитку цифрових технологій та соціальних мереж інформаційний простір набуває особливого стратегічного значення, перетворюючись на окремий театр ведення бойових дій. Більшість сучасних конфліктів супроводжуються активним використанням дезінформації, маніпуляцій, кібератак, психологічних операцій та технологій впливу на масову свідомість. Саме тому питання співвідношення свободи слова та інформаційної безпеки виходить далеко за межі традиційних правових дискусій і стає критичним фактором національного виживання.

Для України ця проблема є особливо чутливою, оскільки з 2014 року держава перебуває у стані гібридної війни, що поєднує військові, економічні, політичні та інформаційні інструменти впливу. Повномасштабне вторгнення російської федерації у 2022 році лише загострило масштаб і глибину інформаційних загроз, що проявляються у масованих кампаніях дезінформації, спробах підриву довіри до державних інституцій, поширенні панічних настроїв та дискредитації оборонних можливостей України. За таких умов забезпечення інформаційної безпеки стає пріоритетним завданням держави, передбаченим ст. 17 Конституції України [1] та низкою профільних законів.

У той же час свобода слова, гарантована ст. 34 Конституції України та ст. 10 Європейської конвенції з прав людини, залишається однією з фундаментальних демократичних цінностей [1; 4]. Тому держава повинна забезпечувати баланс між двома конституційними імперативами – захистом національної безпеки та дотриманням свободи вираження поглядів. У період зовнішньої агресії межі допустимого державного втручання в інформаційну сферу розширюються, проте вони не повинні виходити за рамки міжнародно-правових стандартів. Саме тому комплексний аналіз правового регулювання інформаційної безпеки у взаємозв'язку зі свободою слова є особливо важливим у сучасних умовах.

Актуальність дослідження меж допустимого між інформаційною безпекою та свободою слова зумовлена комплексом глобальних і національних чинників. По-перше, інформаційний простір став ключовим середовищем реалізації гібридних впливів, які дедалі частіше застосовують держави-агресори для підриву політичної системи противника без відкритого застосування військової сили. У випадку України інформаційна агресія Російської Федерації розпочалася задовго до збройного вторгнення і продовжує супроводжувати бойові дії, посилюючи їхній психологічний та соціальний ефект.

По-друге, стрімке поширення соціальних мереж і цифрових платформ сприяє швидкій дифузії фейків, маніпуляцій і пропагандистських матеріалів, що ускладнює забезпечення інформаційної безпеки та вимагає удосконалення правових механізмів реагування. Держава повинна формувати ефективну політику протидії, але при цьому не допустити невиправданого обмеження свободи вираження поглядів, що є наріжним каменем демократичного суспільства.

По-третє, розроблення збалансованої моделі співвідношення свободи слова та інформаційної безпеки має важливе значення для зміцнення стійкості українського суспільства до інформаційних впливів, формування критичного мислення та збереження довіри до державних інституцій. У період воєнного стану це набуває особливої ваги, адже поширення недостовірної інформації може спричиняти паніку, перешкоджати оборонним діям, а інколи – завдавати прямої шкоди військам.

По-четверте, український досвід може стати цінним для інших країн, що стикаються з інформаційними загрозами, адже Україна фактично знаходиться «на передовій» світового протистояння у сфері інформаційної безпеки. Тому теоретичне осмислення цього досвіду має значний науковий, практичний і міжнародний інтерес.

У сукупності зазначені фактори підкреслюють необхідність аналізу правового регулювання інформаційної безпеки у взаємодії зі свободою слова та визначення оптимальних меж державного втручання у період зовнішньої агресії.

Свобода слова традиційно посідає центральне місце в системі прав і свобод людини, оскільки забезпечує реалізацію демократичних процесів, участь громадян у політичному житті, доступ до інформації та контроль над діяльністю державної влади. Конституція України визначає свободу слова одним з основоположних прав людини. Відповідно до статті 34 Конституції України, кожен має право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [1]. Ця норма відображає загальнолюдські цінності, закріплені в актах міжнародного права, та інтегрує Україну у світовий правовий простір.

Конституційний зміст свободи слова розкривається через поєднання двох взаємопов'язаних правомочностей:

1. Право кожної особи вільно висловлювати свої ідеї, думки та переконання;
2. Право отримувати інформацію, що є необхідною передумовою формування власної позиції.

Таким чином, свобода слова є не лише правом у вузькому значенні, а комплексним інструментом забезпечення прозорості, участі громадян у прийнятті рішень, підзвітності органів влади та розвитку громадянського суспільства.

У національному законодавстві свобода слова закріплена також у спеціальних нормативних актах: Законі України «Про інформацію» [5], Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [6], Законі України «Про телебачення і радіомовлення» [7], Законі України «Про медіа» [9], які визначають правові механізми доступу до інформації, гарантії редакційної незалежності медіа, принципи діяльності журналістів і межі поширення інформації.

На міжнародному рівні свобода слова належить до кола фундаментальних інститутів прав людини. Вона закріплена у статті 19 Загальної декларації прав людини (1948), яка проголошує право вільно дотримуватися своїх переконань та вільно шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї [12]. Подібний підхід відображено у статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966), де наголошується на свободі висловлювання незалежно від кордонів [15]. При цьому міжнародні стандарти чітко передбачають можливість певних обмежень, якщо вони є закономірними, необхідними та пропорційними для захисту національної безпеки, громадського порядку чи прав інших осіб.

Особливе значення для європейського правового простору має стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує свободу вираження поглядів та підкреслює її ключову роль для функціонування демократичного суспільства [4]. Свобода слова стосується не лише інформації, яка сприймається як позитивна чи нейтральна, а й такої, що може шокувати, ображати або турбувати державу чи окремі групи населення. Це – основа плюралізму та відкритої суспільної дискусії, без яких демократична система не може існувати.

Українська правова система, будучи інтегрованою у європейський правовий простір, орієнтується на стандарти ЄСПЛ, що підтверджено як на конституційному рівні (ст. 9 Конституції України) [1], так і у рішеннях Конституційного Суду України.

Важливим аспектом міжнародно-правових гарантій є визнання того, що свобода слова має особливий статус у період збройного конфлікту або надзвичайних ситуацій. Стаття 15 Європейської конвенції допускає тимчасове відступлення від зобов'язань, однак свобода вираження поглядів не може бути обмежена довільно та має залишатися у межах, які не знищують саму її сутність [4]. Це є важливою гарантією недопущення узурпації влади або встановлення інформаційного авторитаризму під приводом «безпеки».

Таким чином, свобода слова, закріплена на конституційному та міжнародному рівнях, виступає однією з ключових засад демократичного ладу. Вона забезпечує можливість суспільного контролю, формує інформаційне середовище, сприяє розвитку громадянської активності та слугує інструментом протидії зловживанням влади. Її значення особливо зростає

у часи зовнішньої агресії, коли суспільство потребує одночасно надійних механізмів інформаційної безпеки та збереження демократичних цінностей.

Інформаційна безпека посідає провідне місце в системі національної безпеки України, особливо у контексті сучасних гібридних загроз, зовнішньої військової агресії та масштабних інформаційно-психологічних операцій, що здійснюються проти держави. Вона охоплює комплекс заходів, спрямованих на захист інформаційного простору, інформаційних ресурсів, комунікаційних систем, а також на забезпечення прав громадян на отримання достовірної інформації. Це робить її ключовою гарантією як державного суверенітету, так і демократичного розвитку суспільства.

Основи державної політики у сфері інформаційної безпеки визначені у статті 17 Конституції України, відповідно до якої захист інформаційного суверенітету є однією з найважливіших функцій держави. У цьому контексті інформаційна безпека розглядається не лише як технічна або військова складова, а як стратегічний напрям державної діяльності, що охоплює політичний, правовий, економічний та соціальний виміри [1].

Ключовим нормативно-правовим актом, що окреслює систему забезпечення національної безпеки, є Закон України «Про національну безпеку України» [8]. У статті 1 цього закону визначено, що інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від реальних і потенційних загроз у сфері інформації. Закон виділяє низку основних інформаційних загроз, серед яких: поширення дезінформації; маніпулятивний інформаційний вплив; кібератаки на критичну інфраструктуру; інформаційне втручання іноземних держав; пропаганда, спрямована на підрив суверенітету та територіальної цілісності України.

У сучасних умовах такі загрози стали особливо актуальними у зв'язку з російською збройною агресією проти України, що супроводжується системними інформаційно-психологічними операціями. Саме тому у Стратегії інформаційної безпеки України визначено пріоритети державної політики, спрямовані на протидію пропаганді, розвиток незалежних медіа, посилення цифрової грамотності та захист національного інформаційного простору [17].

Важливими елементами правового механізму забезпечення інформаційної безпеки є також:

– Закон України «Про інформацію», який закріплює принципи достовірності, повноти та своєчасності інформації [5];

– Закон України «Про медіа», що вводить європейські стандарти регулювання, механізми протидії дезінформації та прозорості медіавласності [9];

– Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який визначає кіберзахист як критичний напрям безпеки держави [11];

– акти РНБО України, що запроваджують санкції проти суб'єктів, які здійснюють деструктивний інформаційний вплив на український простір.

Міжнародно-правовий аспект інформаційної безпеки закріплений у низці міжнародних документів. Особливе значення має Будапештська конвенція про кіберзлочинність, яка встановлює стандарти боротьби з кіберзагрозами та обміну інформацією між державами [13]. Також у документах ООН (зокрема у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 53/70 та подальших резолюціях) неодноразово наголошувалося на необхідності міжнародної співпраці для забезпечення інформаційної безпеки та протидії інформаційним війнам [16].

Окрему увагу слід приділити співвідношенню інформаційної безпеки з правом людини на свободу слова. І Конституція України, і міжнародні правові акти підкреслюють, що заходи із забезпечення інформаційної безпеки не можуть призводити до необґрунтованого обмеження свободи вираження поглядів. Так, відповідно до статті 10 Європейської конвенції з прав людини, обмеження свободи слова можливе лише тоді, коли таке обмеження «необхідне у демократичному суспільстві», має легітимну мету та є пропорційним [4].

Ця позиція підтверджена в практиці ЄСПЛ, який неодноразово наголошував, що держава, навіть за умов надзвичайних ситуацій, не може допустити інформаційної монополії

або надмірного втручання у діяльність медіа. У контексті збройного конфлікту Україна повинна дотримуватися балансу між захистом держави та недопущенням надмірних інформаційних обмежень, які можуть підірвати демократичні цінності.

Російська агресія проти України супроводжується інформаційними кампаніями, спрямованими на: деморалізацію населення (масове поширення фейків про втрати, панічні повідомлення); дискредитацію військового керівництва та держави; маніпуляцію міжнародною аудиторією; розповсюдження антизахідних і антиукраїнських наративів; підрив довіри до інституцій (армії, уряду, місцевої влади). Такі дії підпадають під поняття інформаційної агресії, яке досліджує РНБО та визначає як складову гібридної війни.

Загалом інформаційна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки та має комплексний характер. Вона передбачає захист держави від інформаційних впливів, протидію дезінформації та кіберзагрозам, розвиток стійкого та незалежного медіасередовища, а також забезпечення громадянам доступу до достовірної інформації. Її реалізація можлива лише за умови чіткої взаємодії органів державної влади, громадянського суспільства, медіа та міжнародних партнерів. У сучасних умовах зовнішньої агресії інформаційна безпека відіграє ключову роль у збереженні державного суверенітету, політичної стабільності та демократичного розвитку України.

Свобода слова, будучи фундаментальним правом, не є абсолютною. Міжнародне право визнає можливість її обмеження, але лише за суворих умов, спрямованих на запобігання зловживанням та забезпечення балансу між демократичними свободами і суспільними інтересами. Міжнародно-правові стандарти у цій сфері формуються на основі універсальних і регіональних актів, а також прецедентної практики Європейського суду з прав людини, яка визначає чіткі критерії законності, необхідності та пропорційності втручання держави у сферу свободи вираження поглядів.

Основні норми щодо обмежень містяться у статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, яка встановлює, що свобода слова може бути обмежена лише у випадках, коли таке втручання передбачено законом і є необхідним для охорони прав чи репутації інших осіб та захисту державної безпеки, громадського порядку, здоров'я або моралі населення [15].

Аналогічний підхід закріплено у статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Частина 2 статті 10 Конвенції зазначає, що здійснення свободи вираження поглядів може підлягати певним формальностям, умовам, обмеженням чи санкціям, які встановлені законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах: національної безпеки; територіальної цілісності; громадської безпеки; запобігання безладдю чи злочинам; захисту здоров'я чи моралі; захисту репутації або прав інших осіб; запобігання розголошенню конфіденційної інформації; підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [4].

Таким чином, міжнародно-правова система встановлює чіткі рамки допустимих обмежень свободи слова. Вони ґрунтуються на трьох фундаментальних принципах – законності, легітимності та необхідності у демократичному суспільстві. Будь-яке відхилення від цих критеріїв визнається порушенням свободи вираження поглядів.

Слід відзначити, що Україна накопичила певний досвід протидії інформаційним загрозам та продовжує працювати у даному напрямку. З цією метою у нашій державі застосовується комплекс заходів, які дозволяють суттєво знизити вплив ворожих інформаційних операцій на українське населення. Серед них: санкції РНБО щодо медіа, які співпрацюють із державою-агресором; блокування російських соціальних мереж (2017 р., згідно з рішенням РНБО) [17]; єдине телемарафон-мовлення як інструмент оперативного інформування у воєнний період; підвищення відповідальності за колабораціонізм (ст. 111-1 ККУ), у тому числі інформаційного характеру [14]; кібербезпека, відповідно до Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [11].

Виходячи з вище окресленого матеріалу, виникає логічне запитання: які ж межі допустимого: як визначити баланс між свободою слова та інформаційною безпекою?

На нашу думку, такий включає наступні принципи:

1. Законність – обмеження мають бути закріплені у національному законодавстві.

2. Пропорційність – забороняється вводити надмірні обмеження, не пов'язані з реальною загрозою.

3. Тимчасовість–обмеження діють лише протягом воєнного стану.

4. Недискримінаційність – обмеження не повинні спрямовуватися проти опозиційних думок, якщо вони не загрожують національній безпеці.

5. Повага до демократичних стандартів – незалежні медіа повинні мати змогу працювати без надмірного тиску.

Важливою умовою національної безпеки у період агресії є інформаційна стійкість. З огляду на що, велика відповідальність лежить як на пересічних громадянах нашої держави, так і на представниках ЗМІ. Журналісти та громадяни повинні: перевіряти джерела інформації; не поширювати неперевірену військову інформацію; дотримуватися етичних принципів; розуміти, що свобода слова не означає право на дезінформацію. А це, в свою чергу, узгоджується з нормами «Кодексу етики українського журналіста».

Підтримка балансу між свободою слова та забезпеченням інформаційної безпеки є ключовою передумовою збереження демократії в умовах війни. Україна, спираючись на міжнародні стандарти та національне законодавство, здійснює пропорційні та правомірні заходи для захисту інформаційного простору, не виходячи за межі правових принципів та загальнодемократичних цінностей.

Список використаних джерел

1. Конституція України. [Електронний ресурс] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звертання 25.11.2025)
2. Аналітичні матеріали РНБО України щодо інформаційної безпеки (жовтень 2023 – вересень 2024). [Електронний ресурс]. URL: https://www.rnbo.gov.ua/files/2024/NATIONAL_CYBER_SCC/20250109/Year%20in%20review_UKR_upd.pdf (дата звертання 10.11.2025)
3. Кодекс етики українського журналіста. Ухвалений в останній редакції зі змінами – 4 жовтня 2013 року. [Електронний ресурс]. URL: https://nsju.org.ua/kodeks (дата звертання 10.11.2025)
4. Європейська конвенція з прав людини. Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv#Text(дата звертання 25.11.2025)
5. Закон України «Про інформацію». № 475/97-ВР від 17.07.97 [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text(дата звертання 25.11.2025)
6. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text
7. Закон України «Про телебачення і радіомовлення». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text
8. Закон України «Про національну безпеку України». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звертання 25.11.2025)
9. Закон України «Про медіа». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-IX#Text(дата звертання 25.11.2025) (дата звертання 10.11.2025)
10. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text(дата звертання 15.11.2025)
11. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text(дата звертання 15.11.2025)

12. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року (1948). [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
13. Конвенція про кіберзлочинність. Статус Конвенції див. (994_789). [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звертання 15.11.2025)
14. Кримінальний Кодекс України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131). [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звертання 15.11.2025)
15. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966). Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73) [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звертання 15.11.2025)
16. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 53/70. «Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки». [Електронний ресурс]. URL: https://docs.un.org/ru/a/res/53/70/ (дата звертання 15.11.2025)
17. Стратегії інформаційної безпеки України від 15 жовтня 2021 р [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0080525-21#Text (дата звертання 15.11.2025)
18. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №133/2017. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». [Електронний ресурс]. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850. (дата звертання 15.11.2025)

Бунич Д.І.,
головний судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень,
технічного дослідження документів та обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Івано-Франківського НДЕКЦ МВС
ORCID 0009-0004-0170-4314

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *воєнний стан, експертна діяльність, судово-почеркознавча експертиза, об'єкти дослідження, цифровізація.*

Воєнний стан докорінно змінив усі аспекти життя України, включно з роботою судової системи та експертною діяльністю. Судово-почеркознавча експертиза – один з найважливіших видів судових експертиз – має ключове значення для встановлення істини в кримінальних провадженнях, цивільних та адміністративних справах. Завдяки їй можна ідентифікувати людину за почерком, з'ясувати умови створення рукопису та виявити підробки документів. Проте повномасштабна війна створила безпрецедентні виклики, які необхідно терміново розв'язати для належного функціонування цієї експертизи. Розглядатимуться такі аспекти, як кадрові питання, матеріально-технічне забезпечення, доступ до об'єктів дослідження, законодавчі та організаційні аспекти, а також потенціал для впровадження нових технологій та міжнародної співпраці. Метою є не лише констатація існуючих труднощів, а й пошук шляхів їх подолання для забезпечення ефективності та достовірності судових експертиз в умовах воєнного часу.

Як вже було зазначено, війна в Україні створила безпрецедентні виклики для судово-почеркознавчої експертизи, що потребують негайного вирішення. Однією з найгостріших

проблем є відтік кваліфікованих кадрів. Багато експертів були мобілізовані до Збройних Сил України, або ж виїхали з тимчасово окупованих територій чи зон бойових дій, що призвело до значного скорочення числа діючих фахівців. Необхідність передислокації експертних установ також вплинула на злагодженість роботи колективів. Крім того, навантаження на експертів, що залишилися, значно зросло, що може негативно впливати на якість та терміни проведення досліджень [1, с. 73]. Також існує проблема з підготовкою нових кадрів, оскільки навчальні процеси в деяких регіонах були порушені. Матеріально-технічне забезпечення також зазнало значних труднощів. Війна спричинила руйнування або пошкодження експертних установ, обладнання та архівних матеріалів. Відсутність належного фінансування в умовах воєнного стану ускладнює придбання нового сучасного обладнання, реактивів та витратних матеріалів, необхідних для проведення високоякісних досліджень. Забезпечення безперебійної роботи лабораторій, включаючи електропостачання та опалення, також стало значним викликом. Деякі експертні установи втратили доступ до своїх приміщень та обладнання, що знаходиться на тимчасово окупованих територіях [4].

Доступ до об'єктів дослідження та логістичні виклики є ще однією критичною проблемою. Транспортування об'єктів дослідження (документів, зразків почерку) з прифронтових зон або тимчасово окупованих територій є надзвичайно складним і небезпечним завданням. Заблоковані шляхи, зруйнована інфраструктура та активні бойові дії створюють значні логістичні перешкоди. Крім того, існує ризик втрати або пошкодження доказів під час транспортування. Навіть в умовах відносно спокійних регіонів, обмеження на пересування та блокпости можуть уповільнювати передачу матеріалів для експертизи.

Нарешті, законодавчі та організаційні аспекти також потребують уваги. Воєнний стан може спричиняти певні колізії у застосуванні нормативно-правових актів, що регулюють експертну діяльність. Можливі ситуації, коли терміни проведення експертиз не можуть бути дотримані через об'єктивні обставини, пов'язані з війною. Виникають також питання щодо порядку призначення експертиз у віддалених регіонах, забезпечення участі сторін у їх проведенні та оформлення результатів досліджень в умовах обмеженого доступу до державних реєстрів [2, с. 59]. Крім того, можуть виникати складнощі з отриманням вільних та експериментальних зразків почерку від осіб, які перебувають у зоні бойових дій або є внутрішньо переміщеними особами.

Однією з ключових перспектив є активне впровадження інноваційних технологій та цифровізація експертної діяльності. Це включає розробку та використання спеціалізованого програмного забезпечення для автоматизованого аналізу почеркових об'єктів, що дозволяє прискорити процес дослідження та мінімізувати вплив людського фактора. Впровадження систем відеоконференцзв'язку для участі сторін у процесі призначення та ознайомлення з результатами експертиз може значно спростити логістичні проблеми. Також перспективним є створення єдиної електронної бази зразків почерку та підписів, що дозволить ефективно використовувати наявні дані для порівняльних досліджень. Розвиток методів дистанційної експертизи та використання цифрових копій документів за умови їх належного засвідчення також може стати відповіддю на виклики воєнного часу.

Посилення міжнародної співпраці є важливим напрямком для розвитку української експертної системи. Це стосується не лише обміну досвідом з іноземними колегами щодо використання новітніх методик та технологій, але й отримання матеріально-технічної допомоги. Участь українських експертів у міжнародних проектах та тренінгах сприятиме підвищенню їх кваліфікації та адаптації до європейських стандартів. Розширення співпраці з Європейською мережею інститутів судових експертиз (ENFSI) та іншими міжнародними організаціями дозволить Україні інтегруватися у світову систему судової експертизи [5, с. 239].

В умовах кадрового дефіциту надзвичайно важливою є організація прискорених курсів підготовки та перепідготовки судових експертів-почеркознавців. Особливу увагу слід приділити практичній підготовці та засвоєнню новітніх методик. Залучення до викладання досвідчених практикуючих експертів, а також використання дистанційних форм навчання,

може сприяти оперативному поповненню кадрового складу. Слід також розробити програми для підвищення кваліфікації експертів, які вже працюють, з урахуванням специфіки роботи в умовах воєнного стану [3, с. 29].

Для забезпечення ефективного функціонування судово-почеркознавчих експертиз в умовах воєнного стану необхідно внести зміни та доповнення до чинного законодавства. Це може включати врегулювання питань щодо термінів проведення експертиз у надзвичайних ситуаціях, порядку зберігання та передачі доказів, а також використання цифрових технологій у процесі дослідження. Необхідно також переглянути стандарти та методики проведення експертиз з урахуванням сучасних викликів та міжнародного досвіду [6, с. 84]. Удосконалення механізмів міжнародно-правової допомоги у сфері судової експертизи також є важливим напрямком.

Отже, воєнний стан в Україні створив безпрецедентні виклики для судово-почеркознавчих експертиз у кадровому, матеріально-технічному, логістичному та законодавчому аспектах. Однак ці труднощі також стимулюють пошук інноваційних рішень та відкривають нові перспективи для розвитку цієї галузі. Для подолання проблем необхідний комплексний підхід: збереження та підготовка кадрів, належне матеріально-технічне оснащення, а також розробка ефективних механізмів доступу до об’єктів дослідження в умовах війни.

Перспективи розвитку пов’язані з цифровізацією (спеціалізоване програмне забезпечення, електронні бази даних), міжнародною співпрацею (обмін досвідом, інтеграція до європейських стандартів) та удосконаленням нормативно-правової бази. Забезпечення якісного функціонування судово-почеркознавчих експертиз під час війни є запорукою ефективного правосуддя. Україна має потенціал для трансформації своєї експертної системи, адаптуючи її до сучасних викликів через інновації та міжнародну співпрацю.

Список використаних джерел

1. Меленевська З. С. Судово-почеркознавча експертиза : навч.-метод. посібник / З. С. Меленевська, Є. Ю. Собода, А. І. Шаботенко; за заг. ред. І. П. Красюка. Київ : Укр. центр духовн. культури, 2007. 280 с.

2. Юзишина Т. В. Проблематика проведення судово-почеркознавчої експертизи при ідентифікаційному дослідженні почерку та підписів в електронних документах. Експерт : парадигми юридичних наук і державного управління. 2023. № 1 (25). С. 56–61.

3. Біла В. Перспективи розвитку правового регулювання судово-експертної діяльності у контексті євроінтеграції / В. Біла // Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, Київ, Одеса 28 вересня 2023 р.). Львів : Растр-7, 2023. С. 27–30.

4. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану : Наказ Міністерства юстиції України від 14.03.2022 № 1138/5. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/z0326-22 (дата звернення: 04.11.2025).

5. Кримчук С. Г. Експертна служба МВС: утворення та сучасні тенденції / С. Г. Кримчук // Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21 грудня 2023 р.). Київ : Ліра-К, 2023. С. 235–239.

6. Гусєва В. О. Призначення почеркознавчої експертизи: типові помилки сторони обвинувачення / В. О. Гусєва // Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану : матеріали IV Всеукраїнського форуму судових експертів (м. Львів, 7 червня 2024 р.). Одеса : Юридика, 2024. С. 82–85.

Галушко І.В.,
2 курс, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти
освітньої програми «Право»
Маріупольський державний університет, м. Київ
Науковий керівник : **Ковейко Ю.В.,**
доцент кафедри права, доктор філософії в галузі 08 Право,
Маріупольський державний університет

ІНТЕГРАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВРЯДУВАННЯ У ВІДБУДОВІ ТА РОЗВИТКУ ГРОМАД

Після масштабних руйнувань, спричинених воєнними діями, українські громади перебувають у процесі відбудови, що вимагає сучасних підходів до управління, прозорості та участі громадян. Інтеграція європейських стандартів врядування — таких як верховенство права, відкритість, підзвітність, ефективність, інклюзивність та участь громадян — є ключовою умовою для успішної відбудови та сталого розвитку територіальних громад. Це не лише сприяє зміцненню довіри населення до місцевої влади, але й забезпечує відповідність процесів відбудови вимогам ЄС, що важливо у контексті євроінтеграційного курсу України. Впровадження цих стандартів підвищує якість місцевої політики, покращує управління ресурсами, зменшує корупційні ризики та забезпечує більш ефективне залучення громадськості до ухвалення рішень. Мова йде про теоретичні засади та практичні механізми інтеграції європейських стандартів врядування у процеси відбудови та розвитку територіальних громад України. Важливим є аналіз нормативних актів, європейських рамкових документів, аналітичних звітів міжнародних інституцій та наукових досліджень фахівців досліджуваної сфери. Крім того необхідним є акцентування уваги на ролі цифрової трансформації, участі громадян, інституційної спроможності та сталого розвитку.

В умовах євроінтеграційного курсу та післявоєнної відбудови Україна перебуває на етапі глибокого реформування системи місцевого врядування, що визначено як пріоритет державної політики згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1] та Законом «Про засади державної регіональної політики» [2]. У цьому контексті європейські стандарти врядування виступають важливою рамкою модернізації підходів до управління на місцевому рівні. Дослідження міжнародних організацій, зокрема ОЕСР, Європейської комісії, Ради Європи та Світового банку, підкреслюють важливість побудови прозорих, ефективних і підзвітних інститутів у країнах, що проходять через етап відновлення.

Фундаментом для формування локальних систем урядування в Європі є Європейська хартія місцевого самоврядування [3], яка визначає автономію місцевої влади, фінансову самостійність та право територіальних громад самостійно управляти значною частиною публічних справ. Українське законодавство, починаючи з 1997 року, інтегрує ці принципи у національну систему публічної влади.

Продовженням нормативної основи стали 12 принципів належного демократичного врядування Ради Європи [4], які охоплюють прозорість, участь, підзвітність, етичну поведінку та ефективність. Дослідження українських науковців підтверджують їх важливість для системного реформування сектору публічного управління.

Говорячи про трансформацію систем та інституцій як складової відновлення та відбудови України треба акцентувати увагу на створенні основи сучасного управління відновленням разом з Європейськими партнерами. Так у листопаді цього року ЄС у співпраці з Данією, Німеччиною, Францією та Литвою запустив ініціативу EU4Reconstruction вартістю 37 млн євро. Мета програми — посилити систему управління, планування та підзвітності у процесі відновлення України. Ініціатива покликана забезпечити, щоб публічні інвестиції для відбудови використовувалися ефективно, прозоро та відповідно до стандартів ЄС [5].

Європейська комісія визначає громадську участь як обов'язкову умову демократичного врядування, підкреслюючи необхідність консультацій і партнерства у процесі формування публічної політики. Відповідні підходи відображено в Territorial Agenda 2030 [6] та численних дослідженнях урбаністичних платформ ESPON [7]. Застосування цих моделей у постконфліктних країнах довело їхню ефективність: участь громадян сприяє чесному розподілу ресурсів, попередженню конфліктів та врахуванню інтересів усіх груп населення [8]. Для України, де питання довіри до місцевої влади є критичним у поствоєнний період, такі механізми мають вирішальне значення.

Основою прозорої та ефективної відбудови є цифрове врядування. Документи ОЕСР засвідчують, що цифрове врядування підвищує ефективність роботи органів місцевого самоврядування та зменшує корупційні ризики. ОЕСР у своїх оглядах підкреслює, що цифрові платформи, електронні реєстри, відкриті дані та геоінформаційні системи є базовими інструментами сучасної держави [9].

Українські дослідники також наголошують на необхідності розвитку цифрових послуг у громадах, особливо в умовах післявоєнної реконструкції. Такі технології вже довели ефективність у європейських країнах, забезпечуючи прозорість фінансових потоків, прискорення процесів планування та покращення доступу громадян до послуг.

Міжнародні дослідження свідчать, що одним із найважливіших факторів ефективного врядування є якість роботи адміністративного апарату, рівень компетентностей та професіоналізму персоналу.

У контексті післявоєнної відбудови аналітичні дані Світового банку і ПРООН підтверджують, що громади з високою управлінською спроможністю швидше реалізують інфраструктурні та соціальні проєкти та краще залучають міжнародні ресурси.

Не менш важливим є питання сталого розвитку як основи довгострокової відбудови. Так Європейський зелений курс (European Green Deal) визначає екологічні, енергетичні та соціальні стандарти для довгострокового розвитку територій [10]. Документи ЄС передбачають енергоефективність, зменшення викидів, розвиток відновлюваної енергетики, безбар'єрність та екологічну відповідальність. Отже, сталий розвиток є ключовим елементом територіальної стійкості, особливо в регіонах, які зазнали руйнувань. Впровадження цих підходів в українських громадах забезпечує не лише відновлення, а й модернізацію інфраструктури відповідно до стандартів ЄС.

Таким чином, Європейські стандарти врядування формують комплексну рамку для модернізації місцевого самоврядування України, що особливо важливо в умовах післявоєнної відбудови. Інтеграція положень Європейської хартії, принципів Ради Європи, цифрових рекомендацій ОЕСР, аналітичних рекомендацій ПРООН і Світового банку, а також зеленої трансформації створює підґрунтя для розбудови стійких, ефективних і демократичних громад. Реалізація цих стандартів дозволить забезпечити прозорість, ефективність та довіру в системі місцевого управління, що є необхідною умовою євроінтеграції України.

Список використаних джерел

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#top.

2. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text.

3. Європейська хартія місцевого самоврядування: Міжнародний документ від 15 жовтня 1985 року.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.

4. 12 принципів доброго врядування. URL: https://rm.coe.int/7-5-12good-governance-2761-4233-4980-v-1/1680aeb053.

5. Україна та країни ЄС запустили проект EU4Reconstruction на 37 млн євро для підтримки відбудови. URL: https://mindev.gov.ua/news/ukraina-ta-krainy-ies-zapustyly-proekt-eu4reconstruction-na-37-mln-ievro-dlia-pidtrymky-vidbudovy.

6. European Commission. Territorial Agenda 2030: A Future for All Places. Brussels, 2020. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/brochures/2021/territorial-agenda-2030-a-future-for-all-places.

7. ESPON. Territorial Governance and Cohesion: Framework and Case Studies. Luxembourg: ESPON EGTC, 2020 https://archive.espon.eu/article-type/case-studies.

8. UNDP Ukraine. Local Governance Recovery Initiative: Analytical Report. Kyiv: UNDP, 2023.

9. OECD. Digital Government Review of Sweden. Paris: OECD Publishing, 2019. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/05/digital-government-review-of-sweden_7917ba3f/4daf932b-en.pdf.

10. European Green Deal. Communication from the European Commission COM (2019) 640 final. Brussels, 2019. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF.

Главюк І. В.,
докторка юридичних наук, професорка, Заслужена юристка України
професорка кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5685-3702

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ ПРИ ОСКАРЖЕННІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Надання професійної правничої допомоги у кримінальному провадженні пов’язано і з оскарженням захисником судових рішень у апеляційному та касаційному порядку в інтересах клієнта. На практиці виникають питання стосовно дій суду у разі, якщо залишено без руху скаргу адвоката, який більше не надає правничу допомогу особі, а також питання можливості зміни / доповнення адвокатом скарги клієнта.

Наслідки припинення / розірвання договору про надання правничої допомоги з адвокатом у разі залишення його скарги без руху. Незважаючи на те, що адвокати-захисники надають професійну правничу допомогу, трапляються ситуації, коли їх скарги залишаються без руху. У КПК України існує норма про залишення апеляційної скарги без руху: суддя-доповідач, встановивши, що апеляційну скаргу на вирок чи ухвалу суду першої інстанції подано без додержання вимог, передбачених статтею 396 цього Кодексу, постановляє ухвалу про залишення апеляційної скарги без руху, в якій зазначаються недоліки скарги і встановлюється достатній строк для їх усунення.

У ситуаціях, коли одна і та сама особа подає скаргу та усуває недоліки, ніяких питань щодо застосування цієї норми не виникає. Утім, не врегульовано питання, що робити, якщо скаргу подано захисником, а потім припинено / розірвано договір про надання правничої допомоги з цим захисником.

Така ситуація розглядалась ККС ВС. Ухвалою суду апеляційної інстанції було повернено скаргу через неусунення недоліків скарги. Позиція сторони захисту була такою: така апеляційна скарга була подана обвинуваченим на усунення недоліків апеляційної скарги захисника; мало місце припинення договору про надання правової допомоги між обвинуваченим і захисником; обвинувачений вправі самостійно усунути недоліки апеляційної скарги, поданої захисником. ККС ВС визнав, що безпосередньо у тексті виправленої апеляційної скарги обвинувачений зазначив, що апеляційна скарга подається саме ним у зв`язку із відмовою від послуг захисника. Позиція ККС ВС була такою:

- у виключних випадках, коли обвинувачений самостійно виправляє недоліки апеляційної скарги, яка подана захисником, у зв`язку із припиненням договору про надання

правової допомоги із таким захисником, або у випадку смерті захисника, або в іншому виключному випадку, коли захисник не може виправити недоліки поданої ним скарги самостійно, суду варто враховувати такі обставини. У цьому провадженні мають місце саме ці обставини і їх наявність зумовлювала необхідність оцінки апеляційної скарги ОСОБА_7 як такої, що подана на усунення недоліків апеляційної скарги, поданої захисником, з яким договір на надання правової допомоги було припинено.

- З огляду на те, що ухвала апеляційного суду про повернення апеляційної скарги обвинуваченого, та ухвала цього суду про повернення апеляційної скарги захиснику є взаємопов`язаними, касаційний суд, в тому числі з урахуванням положень ч. 2 ст. 433 КПК доходить висновку про необхідність скасування їх обох [1].

Такий підхід ККС ВС є цілком послідовним, адже протилежне рішення непропорційно обмежувало б доступ обвинуваченого до суду та його конституційне право на оскарження. В підсумку це унеможливило б усунення недоліків скарги після заміни захисника або відмови від захисника та непропорційно обмежувало б право на захист та дієвість правничої допомоги, яка надається іншим захисником.

Суб'єкти зміни / доповнення скарги. Утім, дещо інше розуміння викладено ВП ВС для ситуацій, коли йдеться про зміну та доповнення скарги: у розумінні ч. 3 ст. 403 КПК «особою, яка подала апеляційну скаргу» є лише учасник судового провадження, який реалізував право на апеляційне оскарження від свого імені. Право змінити та/або доповнити апеляційну скаргу обвинуваченого належить виключно суб'єкту її подання, тобто обвинуваченому» [2]. Відмітимо, що у цій ситуації йшлося про те, що апеляційний суд не прийняв до розгляду зміни до апеляційної скарги обвинуваченого, які були подані захисником.

Не можна сказати, що ця позиція є такою, що не потребує обговорення. Навіть в окремій думці зазначено, що висновок Великої Палати щодо розв`язання виключної правової проблеми та мотиви вирішення цієї конкретної справи мали бути сформульовані в редакції альтернативного проекту постанови Великої Палати, підготовленого суддею ОСОБА_1 , який, на жаль, не набрав більшості голосів. Зокрема, йдеться про такий альтернативний висновок: «Положення частин 1 і 3 ст. 403 КПК, за змістом яких «особа, яка подала апеляційну скаргу» має право «відмовитися від неї» або «змінити та/або доповнити її», за загальним правилом слід розуміти відповідно до їх буквального значення. Тобто змінити, доповнити апеляційну скаргу або відмовитися від неї має право саме та особа, яка безпосередньо її подала. У разі надходження до суду змін, доповнень до апеляційної (касаційної) скарги чи заяви про відмову від неї, поданих іншою особою, ніж та, що зверталася із цією скаргою, суд апеляційної (касаційної) інстанції, виходячи з положень ч. 6 ст. 22 КПК та керуючись ч. 6 ст. 9 КПК, має вирішити питання про відмову в прийнятті їх до розгляду, як правило, шляхом постановлення процесуального рішення, а в разі потреби - роз`яснити відповідній особі передбачений законом порядок зміни, доповнення апеляційної (касаційної) скарги та відмови від неї. Однак, ст. 403 КПК не містить положень, що визначають особливості зміни, доповнення апеляційної скарги або відмови від неї в ситуації, коли участь «особи, яка подала апеляційну скаргу» в кримінальному провадженні була припинена (наприклад, унаслідок смерті, тяжкого захворювання, зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю, припинення договірних відносин, заміни захисника чи відмови від нього тощо). У такій ситуації суд, керуючись ч. 6 ст. 9 КПК, має вирішити питання про можливість прийняття до розгляду змін, доповнень до апеляційної (касаційної) скарги або відмови від неї, поданих іншою особою замість особи, яка після подачі апеляційної (касаційної) скарги вибула із числа учасників кримінального провадження. При цьому особа, яка подає зміни, доповнення до апеляційної (касаційної) скарги іншої особи (яка представляла ту ж сторону або того ж учасника судового провадження) або відмову від такої скарги, має належним чином обґрунтувати, що участь автора скарги в кримінальному провадженні припинена внаслідок смерті, тяжкого захворювання, зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю, припинення договірних відносин, відводу, відмови від захисника чи його заміни тощо» [3].

Як видається, саме такий підхід був би універсальним, оскільки має достатню гнучкість для урахування можливих процесуальних ситуацій, коли адвокат, який подав скаргу в інтересах клієнта, перестає брати участь у кримінальному провадженні. І це особливо важливо в умовах воєнного стану.

У доктрині також відмічалися певні слабкі місця такої позиції ВП ВС у деяких ситуаціях. Зокрема, коли захисник був залучений після закінчення строку на апеляційне оскарження, він не має інших можливостей винести свої доводи на розгляд суду, аніж подати зміни/доповнення до скарги клієнта при тому, що згідно зі ст. 404 КПК України суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції в межах апеляційної скарги. Відповідно, слід визнати можливість змінити/доповнити скаргу клієнта. Це має бути здійснено за згоди клієнта [4, с. 37].

Отже, у ситуаціях, коли обвинувачений реалізує право на оскарження за участі захисника, для забезпечення визнаного на рівні ЄСПЛ стандарту ефективності та дієвості правничої допомоги, положення КПК України мали б тлумачитися з урахуванням: 1) можливості реалізації права на апеляційне оскарження через подання скарги не самим обвинуваченим, а захисником; 2) можливості відмови від захисника і подальшого самостійного здійснення захисту; 3) можливості заміни цього захисника на іншого і необхідності зміни або доповнення скарги. Більш сприятливим для захисту є тлумачення ККС ВС у контексті можливості усунення недоліків апеляційної скарги. Вважаємо, саме таке тлумачення було б релевантним і для застосування ч. 3 ст. 403 КПК України у випадках, коли захисник, який подав скаргу, вже не може надавати правничу допомогу у цьому кримінальному провадженні з об'єктивних причин.

Список використаних джерел

1. Постанова ККС ВС від 22 липня 2025 року, справа № 359/5164/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129060052

2. Постанова ВП ВС від 24 квітня 2024 року, справа № 304/1035/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119045334

3. Окрема думка до постанови Великої Палати Верховного Суду від 24 квітня 2024 року, справа № 304/1035/20, провадження № 13-58кс23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119367919

4. Главюк І. Питання доповнення та зміни апеляційної скарги захисником: погляд ВС. Вісник Одеської адвокатури, 2024. №2-3. С. 35-37.

Гончаров М.В.,
доктор філософії
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4452-1652

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ДЖЕРЕЛ ЗАГРОЗ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ

Ключові слова: *інформаційна безпека України, забезпечення інформаційної безпеки, національна безпека, система, державна інформаційна політика, джерела загроз інформаційної безпеці.*

Міжнародний світовий порядок та внутрішня ситуація в Україні поряд з закономірними тенденціями взаємодії і розвитку підпадають під перманентну дію деструктивних інструментів різного рівня загроз. Така ситуація проглядається в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Особливо чуттєвою для протиправних зазіхань і проявів є інформаційна складова в організації суспільної діяльності.

Оцінюючи можливі напрямки протиправного втручання у легітимне інформаційне поле, Ю. Є. Максименко [1, с. 3] вказує, що розвиток вищезгаданих інформаційних засобів й технологій спричиняє негативний ефект, оскільки відбувається значне зростання порушень

порядку використання відомостей, а саме протизаконного збирання інформації, несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів, знищення чи пошкодження баз даних шляхом запуску вірусних програм, викрадення інформації з архівів, банків, бібліотек тощо. Значних збитків завдається незаконним витоком інформації чи її протиправним копіюванням.

Про значний рівень шкідливості від деформованого інформаційного поля і масиву даних йдеться у науковому доробку Г. Сащука [2]. Науковець висловлює застереження, що деструктивний вплив інформаційних атак може змінювати мораль і світогляд не тільки окремої людини, а посягати на переорієнтування в своїх інтересах всього суспільства чи значної його частини. Таким атаками нав'язуються чужі інтереси, здійснюється прихована агресивна дія на основні моральні цінності особи і суспільства, що через наявність агресивного контенту завдає шкоди інформаційному середовищу та національні безпеці. У зв'язку з наведеним постає нагальна необхідність запроваджувати ефективні механізми захисту проти посягань на державний суверенітет і територіальну цілісність шляхом протиправного втручання в інформаційну сферу України.

Водночас, реалізуючи своє суб'єктивне право на право вираження свободи думки, вільне волевиявлення переконань і поглядів, частиною 3 статті 34 Конституції упроваджено обмеження щодо вільного тлумачення права на володіння інформацією і її використання (таке право може бути обмежене законом задля недопущення протиправного втручання у сферу інтересів, що загрожують національній безпеці, зазіхають на територіальну цілісність держави, а також несуть загрози громадському порядку і безпеці, спонукають до вчинення правопорушень і злочинів проти інших осіб та їх конституційних прав, загрожують їх репутації, є загрозами для встановленого порядку обігу інформації тощо.

Отже, саме з протиправних дій щодо володіння і використання інформації виникають першопочаткові небезпеки у цій сфері, які набувають визначення як джерела загроз інформаційній безпеці.

Інтернетресурс без посилання до авторства надає дефініцію поняття «джерела загроз» - це умови і чинники, які таять в собі і за певних умов самі по собі або в різній сукупності виявляють ворожі наміри, шкідливі властивості, деструктивну природу [3].

Розглядаючи джерела загроз інформаційній безпеці з позицій соціальної природи, потрібно усвідомлювати їх рівень масштабування (зовнішнє втручання чи внутрішнє походження) як інструментарій впливу на суспільну думку, її формування і утвердження, чи намір завдати шкоди інформаційній системі як матеріальному, захищеному об'єкту, який регулюється відповідними нормами права і положеннями підзаконних нормативно-правових актів.

На нашу думку, до зовнішніх ознак проявів джерел загроз інформаційній безпеці можна віднести: діяльність закордонних центрів дезінформації і перенесення цієї інформації на максимальну кількість споживачів; намагання окремих країн здобути перевагу в інформаційному просторі з метою викривлення, спотворення чи пошкодження баз даних та інших відомостей з метою отримання домінуючих позицій на міжнародних інформаційних майданчиках; заходи, спрямовані на заволодіння новітніми технологічними інструментами як засіб потенційного перехоплення ініціативи на конкретних напрямках (оборонний, комерційний тощо); терористичні загрози та підривна діяльність закордонних організацій; технологічна експансія з боку закордонних комерційних та інших структур на фоні послаблення впливу України на глобальну інформаційну мережу з причин російської військової агресії; поширення відомостей стратегічного характеру, що завдають шкоди національній безпеці України, отриманими різноманітними засобами, у тому числі супутниками-шпигунами тощо; кібервійна та інформаційна війна як джерела загроз, що завдають шкоди усім сферам життєдіяльності суспільства шляхом застосування інструментів знищення, спотворення чи викрадення інформації, насамперед національній безпеці.

Внутрішні характеристики джерел загроз інформаційній безпеці є дещо відмінними від тих, що посягають на встановлене інформаційне поле України з-поза територіальних меж держави, оскільки своїми витоками пов'язані з недосконалістю, недієвістю, подекуди

застарілістю легітимізованих інструментів, що забезпечують організацію з упорядкування і захисту інформації всередині країни. До таких джерел доцільно віднести: проблеми економічного розвитку, у зв'язку з чим має місце недостатнє фінансове забезпечення заходів із забезпечення інформаційної безпеки; неконкурентоздатний рівень інформатизації основних галузей, що є наслідком загального стану економіки; прогалини у сфері нормативно-правового регулювання відносин інформаційного середовища, що є чинником підвищеного зловмисного інтересу до оволодіння інформацією з метою збагачення чи завдання іншої шкоди; послаблена увага за вивченням особистих даних кандидатів перед призначенням на посади, пов'язані з розпоряджанням інформацією, насамперед з обмеженим доступом, а також ефективний контроль за працівниками, які обіймають зазначені посади; поширення кримінальних зв'язків серед осіб, управнених на доступ і розпоряджання інформацією, їх підкуп, шантаж та інші дії з метою схилити їх до злочинної співпраці та порушення професійного обов'язку; недостатня координуюча і організуюча роль центрального органу влади, відповідального за реалізацію політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки; недостатній розвиток інформаційного середовища, що є підґрунтям для зловживань у сфері інформаційної безпеки.

Представлена авторська класифікація зовнішніх і внутрішніх загроз у сфері забезпечення інформаційної безпеки не є вичерпною і ми її розглядаємо як привід для подальшої наукової дискусії.

При класифікації джерел загроз інформаційній безпеці необхідно вирізняти дві категорії чинників: суб'єкти (дії чи бездіяльність особи) і об'єктивні прояви (хакери, злочинці, конкуренти, корупціонери, наділені повноваження щодо доступу до інформації представники органів державної влади та місцевого самоврядування. Уніфікованою метою практичного результати виникнення і застосування протиправних і заборонених дій у галузі інформаційної безпеки є завдання матеріальних збитків і моральної шкоди об'єкту посягання, яким є суспільні відносини у сфері інформації.

Більш глибоке розуміння ролі суб'єкта інформаційних відносин як джерела загрози інформаційній безпеці знаходимо у науковому доробку В. А. Нехай. Науковець зазначає, що потенційними збудниками протиправного використання інформаційного контенту з боку особи можуть бути: несанкціонований доступ до інформації, що зберігається в системі; заперечення дій, пов'язаних із маніпулюванням інформацією; введення в програмні проекти і продукти «логічних пломб», які спрацьовують за виконання певних умов або після закінчення певного періоду часу і частково або повністю виводять з ладу комп'ютерну систему; розроблення в поширення комп'ютерних вірусів та інші [4].

Колектив науковців, серед яких Ю. Є. Максименко, В. М. Желіховський, В А. Ліпкан [5, с. 130], вирізняють «загрози порушення конфіденційності». До таких небезпек, на їх думку, слід віднести: «витік» інформації з встановленим порядком використання, несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів, порушення цілісності, модифікація, пошкодження, заміна даних, а також вчинення дій, що утруднюють доступ до інформації чи використання інформаційних ресурсів.

Висловлені судження знайшли підтримку у науковому доробку (термінологічний довідник словник з інформаційної безпеки) таких науковців, як В. М. Богуш, В. Г. Кривуца та А. М. Кудін [6, с. 123].

Окремі аспекти як прояви джерел небезпек для інформаційного поля України знаходимо у доробку В. Петрика, який визначає загрози національній безпеці в інформаційній сфері як сукупність умов та чинників, які становлять небезпеку життєво важливим інтересам держави, суспільства і особи через можливість негативного інформаційного впливу на свідомість та поведінку громадян, а також на інформаційні ресурси та інформаційно-технічну інфраструктуру [7].

З наведеного судження робимо висновок, що першопричинами тривожних ознак неправомірного втручання у встановлений порядок користування інформацією можуть стати шкідливий інформаційний вплив, закладений в продукований контент, імплементовані у вітчизняний інформаційний простір ворожі медіаресурси, якими закладаються у свідомість

людини зрадницькі і капітулянтські кліше, нав’язуються негативні для нашого середовища стереотипи мислення тощо.

А. І. Марущак, досліджуючи джерела загроз інформаційній безпеці за ознаками природи походження [8, с. 93], висловлюється про їх зовнішню і внутрішню природу. До зовнішніх загроз науковець відносить злочинні угрупування і формування, а також несумлінних конкурентів. Серед внутрішніх джерел вбачаються адміністративний і технічний персонал підприємства, установи, організації, що мають можливість спричинити шкоду юридичній особі шляхом порушення встановленого порядку використання інформації.

Колектив науковців у складі К. А. Кононенка, Б. Парахонського та Г Яворської дійшли порозуміння у тому, що між джерелами виникнення і способами виявлення внутрішніх і зовнішніх загроз існує тісний обопільний зв'язок і саме такий порядок взаємозалежності є загрозливим для стану національної безпеки [9, с. 30].

Все, зазначене вище, спонукає до поєднання зусиль усіх суб’єктів, що входять до структури національної безпеки України, з метою досягнення максимально високого рівня убезпечення масивів даних від протиправного зазіхання на їх цілісність і порядок роботи з ними. У цьому зв’язку доцільно дослухатися до Н. С. Оніщенко, яка зазначає: «умови існування можуть виступати стимулом розвитку здатностей та підвищення спроможності суб’єкта, що, у свою чергу, надає йому можливість впливати на умови свого існування з метою їх покращання. До таких умов можна віднести і потенційні загрози, рівень яких не дестабілізує діяльність суб’єкта, а навпаки спонукає до розвитку. Тоді завданням «мінімум» для держави стає створення загальних мінімальних умов, що забезпечать саморозвиток і самореалізацію індивідів» [10, с. 115; 11, с. 105].

На нашу думку, державним будівничим нагально потрібно працювати на «максимум», щоб створити настільки безпечні умови у сфері інформації та інформаційних технологій, при яких у зловмисників не виникало би спокуси випробувати дієвість профілактично-превентивних механізмів державного примусу.

Отже, сучасний етап у розвитку України на напрямках захисту інформаційної безпеки вимагає підвищення рівня державної участі у цих процесах, організацію і забезпечення контролю за всіма суб’єктами інформаційної сфери з позицій оцінки правомірності користування і використання ними інформації.

Відтак, на наш погляд, ефективне забезпечення національної безпеки України у галузі захисту інформації передбачає необхідність розробки науково обґрунтованої державної політики та стратегії у цій сфері, а також провадження постійного моніторингу потенційних і актуальних загроз інформаційній безпеці держави, пошуку ефективних інструментів для створення безпечних умов функціонування в усіх її сегментах та проявах.

Список використаних джерел

1. Максименко Ю. Є. Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01: теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2007. 236 с.

2. Сащук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки. URL. http://troubleshooter.com.ua/ru/inform-bezopasnost/52- informatsijna-bezpeka-v-sistemi-zabezpechennya-natsionalnoji-bezpeki.

3. Види джерел загроз. URL : https://stud.com.ua/21603/ekonomika/vidi_dzherel_zagroz.

4. Нехай В. А. Інформаційна безпека як складова економічної безпеки підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 24 (2). С. 137 – 140. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B9/Downloads/Nvmgu_eim_2017_24(2)__30.pdf

5. Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навч. посіб. Київ : КНТ, 2006. 280 с.

6. Богуш В. М., Кривуца В. Г., Кудін А. М. Інформаційна безпека: Термінологічний навчальний довідник. Київ : ООО «ДВК», 2004. 508 с.

7. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи». URL : http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3222.

8. Марущак А. І. Інформаційно-правові напрями дослідження проблем інформаційної безпеки. *Державна безпека України.* 2011. № 21. С. 92 – 95.

9. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України ; [за заг. ред. К. А. Кононенка: аналіт. доп. Б. Парахонський, Г. Яворська]. Київ : НІСД, 2014. 48 с.

10. Оніщенко Н. С. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи: монографія. [відповід. ред. Ю. С. Шемшученко]. Київ : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2008. 320 с.

11. Гончаров М. В. Теоретико-правові основи регулювання інформаційної безпеки в Україні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01: теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Ірпінь, 2023. 215 с.

Honcharov A.V.,
Candidate of Law, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Intellectual Property and Private Law
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2430-2789

SOME ASPECTS OF RESEARCH ON THE HUMAN RIGHT TO SOCIAL PROTECTION

Keywords: *social protection, pension provision, social insurance, human rights.*

Social protection of the population is one of the defining directions of the state's social policy, the implementation of its social function. Even with the traditional nature of the social protection issue for sectoral legal sciences, a significant number of general theoretical aspects related to the essence of social protection require careful rethinking and further constructive coverage. In this regard, the study of human rights to social protection in the context of modern social transformations is of great importance for the successful resolution of urgent problems related to the improvement of current legislation, law-making and law enforcement activities. After all, the level of social protection of the population is an indicator of the quality of life of society, the level of development of the state as a guarantor of human and citizen rights and freedoms. The main content of the social function of the state is socio-economic human rights. The formation of the concept of human rights and the social state are considered as two interrelated processes, because the formation of a social legal state was historically and logically preceded by the recognition of the concept of human rights and freedoms. In legal literature, the basic social rights and freedoms of a person and a citizen are understood as a set of constitutional rights of a person (or only a citizen of a particular state), which enables his claims to receive certain material benefits from the state under appropriate conditions. Basic social rights and freedoms of a person are designed to ensure the last decent standard of living, the right to work, the right to housing, the right to free medical care, etc.

According to O.F. Skakun, social rights are the possibilities (freedom) of an individual and a citizen to freely dispose of their labor force, to use it independently or in accordance with an employment contract, that is, the right to free labor (choice of type of activity, safe working conditions, guaranteed minimum wage, etc.), the right to social security, rest, education, a decent standard of living, etc. [1, p. 181].

As noted by Yu.M. Todyka and V.S. Zhuravsky, social rights are rights related to the social relations of a person with society, the state, collectives, and other people. According to A. Pazenok, this definition does not fully reveal the essence of social rights, because all relations of a citizen with society, that is, society, can be considered social [2, pp. 36–37].

One of the social rights that the state guarantees and must ensure is the right to social protection. The concept of «social protection» in our country began to be widely used only at the stage of transition to market relations. It replaced the concept of «social security», which was used in

the Soviet economy, characterizing a specific organizational and legal form of social protection, which was carried out directly by the state.

Thus, the term "social protection" most closely corresponds to the essence of this social and legal institution, although the term "social security" is still used to denote the law of social security as a branch of law. With the help of the norms of this law, the goals and objectives of the state in the field of social protection of the population are determined; the circle of entities authorized to create social funds and make social payments at their expense; the circle of entities that need social support from the state; a list of types of social security; conditions for providing security [3, p. 67].

However, the implementation of rights in the field of social protection requires the state not only to proclaim such rights, but also to foresee a legal mechanism for their provision (specific grounds, conditions and procedure for exercising the right, obligated subjects) and a financing mechanism. It should be noted that the legal mechanism for the implementation of human rights in the field of social protection has significant differences in states of different socio-economic orientations.

An important component of the theoretical study of social protection is the definition of this concept in order to clarify its essential features. The meaning of legal concepts comes from their property of reflecting the most important aspects of objects and phenomena of reality. The concept is revealed by means of a definition, which is a logical operation by means of which the content is revealed and (or) its scope is established. It must be remembered that the concept denotes such features of a set that: firstly, are characteristic of each element of a certain set; secondly, reveal the essence of this element and the entire set as a whole; thirdly, in their totality, they distinguish this set from any other. Such features are called essential. Additional essential features that characterize other relations of the reflected phenomena can be the basis for distinguishing varieties of a particular phenomenon [4, p. 36].

In legal encyclopedic literature, social protection is understood as a system of economic, legal, organizational and other measures of the state to ensure social rights and guarantees of citizens. This protection is conditioned by the constitutional principle, according to which Ukraine is a social state (Article 1 of the Constitution of Ukraine), and is aimed at the care of the state and society for citizens who need assistance due to age, health, social status, due to insufficient provision of means of subsistence, etc. The social protection system includes the payment of pensions, various types of material assistance and compensations, care for the sick and elderly, care for children and youth, financing from state and local budgets of relevant social programs (healthcare, education, housing construction, overcoming unemployment, etc.). An important component of social protection is social security, which is a state system of protecting the population from social risks (loss of work, illness, old age, disability, loss of breadwinner). The main organizational and legal forms of this provision are: mandatory state social insurance, state social assistance to low-income citizens, state material support of certain categories of persons at the expense of budget funds [5, pp. 558–559].

According to I.M. Syrota, the term "social protection" belongs to the function of the state, which means a set of measures for the material support of citizens unable to work. According to the position of E.E. Machulskaya, in a broad sense, social protection should be understood as the activities of the state aimed at ensuring the process of formation and development of a full-fledged personality, identifying and neutralizing negative factors affecting the personality, creating conditions for self-determination and affirmation in life [6, p. 4].

In other scientific sources, social protection is defined as a set of organizational and legal (creation of social protection institutions and laws regulating their activities) and economic measures aimed at ensuring the well-being of each member of society in specific economic conditions.

According to the considerations of I.M. Belov and N.V. Semenyshen, social protection is a multi-level system of economic, social and legal relations for managing social risks of society to eliminate their undesirable consequences and ensure an adequate standard of living [7, p. 103].

According to N.M. Stakhovska, the legislator tries to include various state measures of material and household, medical, cultural and educational and other nature in social protection, through which the state's concern for the younger generation, for citizens who are in difficult life

situations and need help, for citizens who have special merits before the Motherland and, in fact, for the entire population of Ukraine is manifested [8, p. 56].

According to O.G. Chutcheva, the right to social protection is a set of two powers: 1) the rights of citizens to access social benefits that are recognized by a state-organized society as necessary and sufficient for normal human reproduction; 2) the right to compensation in the event of impossibility of access to social benefits due to the emergence of social risks that are defined at the legislative level. As a legal category, the author continues, social protection appears as a set of legal norms regulating social relations, which characterize the desire of society to protect its members from the threat of the impossibility of satisfying the needs recognized by it as important for the stable development of society as a single community.

Taking into account the above, O.G. Chutcheva proposes a definition of social protection as a legal institution that originated in the depths of social security law and determined the transformation processes of the modern legal system associated with the formation of its new element - social law [9, p. 9].

In the Constitution of Ukraine, social protection is understood as a system of measures to protect the population from social risks. This is the content laid down in Art. 46, which establishes «the right of citizens to social protection, which includes the right to provide for them in the event of complete, partial or temporary loss of working capacity, loss of breadwinner, unemployment due to circumstances beyond their control, as well as in old age and in other cases provided for by law». According to the content of the article and in view of the social risks, the provision against which is provided for in the article, the right to social protection is similar to the right to social security. However, the organizational and legal system created in Ukraine to provide the population with social risks, neither in its composition nor in its essence, gives grounds to apply the term «social security» to it. As a result, the legal and institutional foundations of a new system of social protection have been laid in Ukraine, which is characterized by a number of features.

Firstly, the Constitution of Ukraine proclaims the right of citizens to social protection and establishes state guarantees for its implementation.

Secondly, numerous social protection legislation has been created (the term «legislation» is used here in the broadest sense), which provides for a legal mechanism for providing the population with social cash payments and social services in certain cases, which according to international legal practice have been called “social risks”.

Thirdly, although this system does not yet have a single legal act that would enshrine the general principles of social protection, it nevertheless has a systemic nature of acts regulating relations in the field of social protection, and their functional «grouping» aimed at protecting the population from the negative consequences of the occurrence of social risks.

Fourth, in institutional terms, the national social protection system includes: a) all organizational, financial and legal forms through which social payments are directly made and social services are provided to individual citizens in the event of social risks, these are social insurance, financing through taxes, state social assistance, non-state social security; b) indirect social protection measures, which are becoming increasingly widespread.

Along with the establishment of human and citizen rights and freedoms, the implementation of these rights and freedoms, that is, their mechanism, is of great importance. Thus, citizens have the right to apply for the implementation of any right in general and social rights in particular to state authorities, local governments, enterprises, institutions, organizations and officials in accordance with their competence. When exercising social rights between citizens, on the one hand, and the specified bodies, institutions, organizations, enterprises and their officials, on the other, administrative and legal relations arise that are imperative in nature. From the point of view of the implementation of citizens' rights, they are divided into absolute (unconditional) and relative. Absolute rights are those whose implementation depends only on the citizen's will. And rights whose implementation depends not only on the citizen's will, but also on the availability of actual opportunities for their implementation at the present time, belong to relative rights. Relative rights should also be considered

rights for the implementation of which an act of an executive body is required, for example, a decision on the appointment of a pension or assistance.

Conclusions. It can be concluded that, despite the coverage in the mentioned works of certain aspects of the study of human rights to social protection, this problem has still not been sufficiently studied, primarily within the framework of general theoretical jurisprudence, and therefore requires further thorough research.

List of sources used:

1. Skakun O. F. Theory of State and Law: Textbook, translated from Russian. Kharkiv: Konsum, 2006. 656 p.

2. Pazenok A. Dialectics of Basic Social Rights and Freedoms of Man and Citizen in the Context of General Constitutional Rights // Entrepreneurship, Economy and Law. 2009. No. 10. P. 36–39. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/729af11a-fb8f-450e-b4dc-56bc192838d6/content

3. Stashkiv B. I. Functions of Social Security Law: Current Requirements // Law of Ukraine. 2001. No. 7. P. 66–69.

4. Parkhomenko N. M. Sources of Law: Problems of Theory and Methodology. Kyiv: Yurydychna Dumka, 2008. 336 p.

5. Legal Encyclopedia / ed.: Yu. S. Shemshuchenko et al. Kyiv.: Ukr. encyclopedic., 1998. Vol. 5. 736 p.

6. Sirota I. M. The law of pension provision in Ukraine: a course of lectures. Kyiv: Yurinkom Inter, 1998. 408 p.

7. Belova I. M., Semenyshena N. V. The essence, main directions and functions of social protection of the population // Podolsk Bulletin: agriculture, technology, economics / Economic Sciences. 2021. No. 34. P. 92–107. DOI: https://doi.org/10.37406/2706-9052-2021-1-11

8. Stakhovska N. M. Social security or protection // Entrepreneurship, economy and law. 2000. No. 8. P. 52–57.

9. Chutcheva O. G. Legal regulation of social protection of citizens of Ukraine: abstract of dissertation ... candidate of legal sciences: 12.00.05. Kharkiv, 2003. 18 p.

Дацюк Т. К.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін Криворізького навчально-наукового інституту Національного університету «Одеська юридична академія»
Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-1708-076X

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПІДТРИМЦІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ УМОВАХ ВІЙНИ

Ключеві слова :*повномасштабне вторгнення, війна ,права людини, міжнародні організації*

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році створило безпрецедентну кризу прав людини, вимагаючи негайного та комплексного втручання з боку міжнародної спільноти.

Під міжнародною організацією ми розуміємо стабільний інститут багатосторонніх міжнародних відносин, який утворюється щонайменше трьома учасниками міжнародних відносин, що мають спільні цілі, для досягнення яких формують постійні органи та діють у межах визначених норм і принципів (статут, процедура, членство тощо) [1, с. 9].

Щодо класифікації міжнародних міжурядових організацій, то вона є доволі широкою. Наприклад, за предметом їх діяльності їх поділяють на військові (НАТО, ЗЄС, АНЗЮС),

економічні (Світова організація торгівлі, Організація країн-експортерів нафти), фінансові (Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку). За залученими учасниками виділяють такі, як універсальні та регіональні організації. [2].

Проаналізувавши особливості та сфери діяльності міжнародних міжурядових організацій, можна дійти висновку про те, що міжнародна організація є вагомим інструментом зовнішньої політики. Міжурядова організація слугує своєрідною платформою для дискусій між її членами, що в подальшому знаходить своє продовження у створенні ряду юридичних норм і регулюванні господарських зв'язків на світовому рівні.

Станом на 01.12.2025 Україна прийнята до вісімдесят чотирьох міжнародних організацій. Також Україна є повноправним членом шістдесяти дев'яти міжнародних організацій, а асоційованим членом перебуває у трьох. Асоційоване членство – це участь у роботі органів міжнародної організації, сплата членських внесків, укладення міжнародних договорів у межах певної організації тощо. Україна як спостерігач перебуває у трьох організаціях, що дає право їй брати обмежену участь у діяльності організації, але не дозволено голосувати під час засідань або пропонувати власні рішення [2]. Міжнародні організації відіграють багатогранну роль у цій відповіді, що охоплює документування порушень, надання гуманітарної допомоги, підтримку правосуддя та захист цивільного населення.

Критично важливою функцією є незалежний моніторинг ситуації з правами людини. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (HRMMU), створена ще до повномасштабного вторгнення, значно розширила свою діяльність [3]. Місія публікує регулярні звіти, засновані на сотнях інтерв'ю з жертвами та свідками, а також на аналізі супутникових знімків та іншої перехресно перевіреної інформації [3]. Ці звіти фіксують випадки загибелі цивільних осіб, довільних затримань, насильницьких зникнень, тортур та сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом [3].

Звіти відіграють ключову роль у формуванні міжнародної політики та служать основою для механізмів притягнення до відповідальності.

Незалежні неурядові організації, такі як Human Rights Watch (HRW) та Amnesty International, також відіграють важливу роль, проводячи власні розслідування конкретних інцидентів, таких як атаки на цивільну інфраструктуру чи використання забороненої зброї, публікуючи детальні доповіді [4, 5].

Мільйони українців стали внутрішньо переміщеними особами або знайшли прихисток за кордоном. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) очолює координацію міжнародної гуманітарної допомоги, забезпечуючи житло, предмети першої необхідності та правову підтримку постраждалим [4].

Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ)працює безпосередньо в зонах бойових дій та на лінії фронту, надаючи медичну допомогу, допомагаючи з евакуацією та сприяючи обміну полоненими, діючи відповідно до норм міжнародного гуманітарного права [5].

Міжнародні організації активно підтримують зусилля України щодо забезпечення справедливості за скоєні воєнні злочини. Міжнародний кримінальний суд (МКС) відкрив власне розслідування ситуації в Україні і видав ордери на арешт високопосадовців РФ [6]. Ордери на арешт від 17 березня 2023 року видані МКС у рамках розслідувань війни в Україні. Палата попереднього провадження МКС видала ордери на арешт президента РФ Володимира Путіна та уповноваженої з прав дитини РФ Марії Львової-Бєлової. Їм інкримінують незаконну депортацію та переміщення дітей з тимчасово окупованих територій (ТОТ) України до Росії. А 5 березня 2024 року МКС видав ордери на арешт Сергія Кобилаша та Віктора Соколова. Їм інкримінують напади на цивільні об'єкти та злочини проти людяності, вчинені з 10 жовтня 2022 року до 9 березня 2023 року. Визнано, що вони відповідальні за ракетні удари по українській електричній інфраструктурі [9].

Крім того, з жовтня 2023 року в Києві функціонує Представництво МКС, що дозволяє здійснювати більш оперативну та ефективну координацію розслідувань [10].

ООН створила Незалежну міжнародну комісію з розслідування порушень в Україні, яка працює над збором доказів для майбутніх судових процесів [7].

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) продовжує розглядати міждержавні позови України проти Росії, а також тисячі індивідуальних заяв громадян, що забезпечує ще один рівень правового захисту [8].

Підсумовуючи, міжнародні організації діють як критично важливий механізм стримування та захисту, забезпечуючи життєво необхідну допомогу, документуючи злочини та закладаючи фундамент для майбутнього правосуддя в Україні.

Діяльність міжнародних організацій у підтримці прав людини в Україні в умовах війни є багатогранною та охоплює низку ключових сфер, використовуючи різні механізми впливу та допомоги.

1. Детальний моніторинг та документування порушень

Основною опорою для забезпечення відповідальності є скрупульозне документування воєнних злочинів та порушень прав людини.

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (HRMMU) регулярно публікує детальні тематичні та періодичні звіти про ситуацію з правами людини. Вони збирають та перевіряють інформацію про загибель цивільних осіб, пошкодження цивільної інфраструктури, довільні затримання, катування, сексуальне насильство та насильницькі зникнення. Ці звіти є офіційними документами ООН і використовуються на міжнародних платформах для засудження дій агресора.

Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ: також відіграє важливу роль у документуванні порушень міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права в галузі прав людини, зокрема, пов'язаних із довільним позбавленням волі цивільних осіб. Їхні звіти містять рекомендації та сприяють притягненню до відповідальності.

Міжнародні НУО (Human Rights Watch, Amnesty International) проводять незалежні розслідування конкретних інцидентів, таких як обстріли житлових районів, використання касетних боєприпасів, та публікують докази у відкритому доступі. Їхня діяльність допомагає формувати міжнародну думку та тиск на державу-агресора.

2. Надання екстреної гуманітарної допомоги та захист цивільних

Міжнародні організації відіграють вирішальну роль у пом'якшенні страждань цивільного населення.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) надає прихисток, матеріальну допомогу та правовий супровід мільйонам внутрішньо переміщених осіб в Україні та біженцям за кордоном.

Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) активно працює на території України, зокрема на лінії розмежування та окупованих територіях (де це можливо), забезпечуючи доступ до води, медикаментів, ремонту інфраструктури, а також сприяючи гуманітарним коридорам та обміну полоненими.

3. Забезпечення правосуддя та відповідальності

Діяльність міжнародних організацій спрямована на використання існуючих правових механізмів для покарання винних.

Міжнародний кримінальний суд (МКС) відкрив розслідування щодо ситуації в Україні, що дозволяє розглядати найтяжчі міжнародні злочини (геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та агресію).

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) розглядає міждержавні справи "Україна проти Росії" та індивідуальні заяви громадян, що дозволяє фіксувати систематичні порушення Конвенції з прав людини та присуджувати компенсації жертвам.

Хоча Росія була виключена з Ради Європи, ЄСПЛ продовжує розглядати справи, порушені до цього моменту, а організація загалом підтримує демократичні інститути та верховенство права в Україні.

4. Підтримка національних інституцій та громадянського суспільства

Міжнародні організації співпрацюють з українським Омбудсманом, допомагаючи у підготовці звітів та імплементації міжнародних стандартів.

Міжнародні фонди, такі як Міжнародний фонд «Відродження», та інші донори надають фінансування українським правозахисним організаціям для документування злочинів, надання правової допомоги постраждалим та роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Діяльність цих організацій є критично важливою для забезпечення видимості порушень, зменшення гуманітарної кризи та, зрештою, для забезпечення верховенства права та справедливості в Україні.

Список використаних джерел

1. Скрипник О. М. Історія міжнародних організацій : навч. посібник. Умань: ПП Жовтий О.О., 2011. 226с.

2. Єдиний державний реєстр міжнародних організацій, членом яких є Україна / Міністерство закордонних справ. URL: https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/uchastu-mizhnarodnih-organizaciyah

3.Human Rights Monitoring Mission in Ukraine (HRMMU) | OHCHR

4.Ukraine | Human Rights Watch

5.Ukraine crisis | ICRC

6.Situations:Ukraine | International Criminal Court

7.Independent International Commission of Inquiry on Ukraine | OHCHR

8.Ukraine and the European Convention on Human Rights | ECHR

9. Situation in Ukraine ICC-01/22 / Офіційний сайт Міжнародного кримінального суду (International Criminal Court). URL: https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine 10. У Києві розпочав роботу польовий офіс Міжнародного кримінального суду / Офіс Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/u-kijevi-rozpocavrobotu-polyovii-ofis-miznarodnogo-kriminalnogo-sudu

Демиденко В.О.,
професор кафедри конституційного права
кандидат юридичних наук, доцент
Національної академії внутрішніх справ, (м. Київ, Україна)
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6771-0080

ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВНОГО ТА МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО НИЗЬКОЇ ВОЄННОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ

Четвертий рік поспіль триває широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну та її варварська, кривава збройна агресія, яка використовує комплекс конвенційних та терористичних засобів — від жорстокої військової наземної кампанії до масованих терористичних повітряних ударів. Ця агресія спрямована насамперед на незаконне захоплення українських територій, геноцидне знищення Українського народу та його ідентичності, а також на свідоме поширення внутрішнього хаосу в управлінні державою.

Водночас, за допомогою цієї війни російська федерація намагається досягти ще однієї людиноненависної глобальної мети. Це підірвати єдність і цілісність західної демократії у розумінні її цінностей та непохитному бажанні їх відстоювати, зруйнувати євроатлантичну єдність та зародити і посилити стратегічне протистояння між Європейським Союзом та Сполученими Штатами Америки.

Варто наголосити, що парадигма відносин між державами-членами НАТО суттєво змінилася. Фокус змістився з консолідованої співпраці в межах єдиного ціннісного коридору (права людини, верховенство права, демократія тощо) на банальний фінансовий вимір. Така зміна підходу є загрозливою, адже в умовах неминучих збройних конфліктів цивілізований

світ ризикує бути розпорошеним, оцінюючи протистояння виключно з точки зору вигоди. Світ, де загальна міжнародна ціннісна площина страждає, приречений на низку конфліктів, які лише посилюватимуться, оскільки єдність авторитарних режимів, їхня жорсткість у підтримці один одного та готовність застосувати будь-яку зброю, включно з ядерною, не залишає сумнівів у їхній безкомпромісності.

Наразі підтримка з боку США потрібна Україні, європейським членам НАТО, державам-членам Європейського Союзу від російської агресії. Проте горизонт стратегічного планування вимагає оцінки завтрашніх загроз. З огляду на нинішній характер відносин між США та Китаєм, а також на глобальні економічні негаразди, що негативно впливають на ВВП обох країн, існує високий ризик ескалації. Військовий конфлікт за Тайвань — світового лідера у виробництві наночипів, які є основою цифрового зростання та штучного інтелекту — може стати виходом, що має знівелювати системні прорахунки з боку керівництва як Китаю, так і США. У цьому контексті виникає критичне питання щодо ймовірної фундаментальної та достатньо рішучої підтримки Європейським Союзом Сполучених Штатів у протистоянні (не виключено і військовому) з Китаєм, якщо вже сьогодні ми спостерігаємо втрату спільного ціннісного фундаменту у відносинах між членами Альянсу.

Разом з тим російська агресія в Україні видозмінюється, оскільки в агресора вже нині спостерігається недостатність ресурсів для великих сухопутних наступальних операцій. А як відомо воєнні злочинці, що входять до вищого військово-політичного керівництва московії є прихильниками концепції «гібридної війни». Виходячи з аналізу бюджету російських окупантів на 2026 рік є обґрунтовані підстави для гіпотетичного припущення, що питома вага прямої військової агресії у загальній картині конфлікту може поступово знижуватися. Із виснаженням ресурсів та зміною стратегічного фокусу, війна може еволюціонувати у фазу низької інтенсивності, де прямі масштабні зіткнення заміняться некінетичними інструментами — високотехнологічними ударами, кіберпротистоянням та інформаційною конфронтацією, зберігаючи при цьому стійку напругу на лінії розмежування.

Як наслідок, виникає питання щодо готовності Української держави та народу до таких вже зараз вагомо зростаючих складових сучасної гібридної війни, як інформаційно-психологічна складова російської гібридної війни проти України, ЄС та загалом вільного світу. Остання спрямована на масштабну дезінформацію як в межах України щодо «критичної втоми від війни», міфів про «продаж» українських земель олігархам та Заходу, а також наративів про «некомпетентність» військового та політичного керівництва в умовах тотальної корупції. Так і стосовно зарубіжних партнерів, наприклад, розповсюдження тез про «неефективне використання» західної фінансової та військової допомоги, про «неминучість» перемоги росії, або ж про те, що «Україна не варта того», щоб жертвувати економічними інтересами Європи, чим руйнується єдність та довіра до України.

На наше переконання рівень протидії інформаційно-психологічній складовій російської гібридної війни вкрай низький на різних кластерах: а) нормативно-правовому (відсутність єдиної стратегії втілення проактивних (автоматизованих) заходів протидії, значні законодавчі прогалини); б) психологічному (недостатня стійкість суспільства, нерозвиненість критичного мислення); в) інституційно-комунікаційному (слабка міжвідомча координація, розпорошеність та дублювання, негнучкість державних комунікацій, відсутність єдиної дієвої платформи, яка б у режимі 24/7 об'єднувала моніторинг, аналіз та швидке формування контрнаративу, обходячи відомчі вертикалі між СБУ, ЦПД, Міністерством оборони та МЗС тощо); г) кадрово-експертному (бракує OSINT-аналітиків для превентивного виявлення ворожих наративів, фактчекерів для беззаперечного спростування фейків, а також стратегів контрпропаганди для формування сильних, емоційно резонансних і адаптованих до різних аудиторій контрнаративів); та д) технологічному (критична залежність від іноземних платформ, що проявляється в обмежених можливостях моніторингу та швидкого реагування у кіберпросторі, обмежує суверенні спроможності України щодо глибинного аналізу та оперативного втручання для нейтралізації ворожих ІПСО).

У контексті удосконалення нормативно-правового забезпечення протидії України інформаційно-психологічній складовій російської гібридної агресії, є стратегічно доцільним адаптувати та запровадити в національне законодавство ключові принципи та зобов'язання Кодексу ЄС з практики щодо дезінформації (англ. EU Code of Practice on Disinformation [1]). Останній являє собою систему саморегуляційних стандартів, узгоджених великими гравцями цифрового ринку (онлайн-платформами, пошуковими системами, рекламною індустрією, фактчекінговими організаціями) для боротьби з дезінформацією. Серед підписантів – такі компанії, як Meta (Facebook, Instagram), Google (Search, YouTube), Microsoft (Bing, LinkedIn) та TikTok. Варто наголосити, що в 2025 році Кодекс офіційно інтегрується у рамки Регламенту (ЄС) 2022/2065 Європейського Парламенту та Ради від 19 жовтня 2022 року про єдиний ринок цифрових послуг (Digital Services Act, DSA) [2].

На переконання Тріши Меєр (доцентки кафедри цифрового управління та участі в Брюссельській школі управління Вільного університету Брюсселя, де вона очолює Дослідницький центр цифровізації, демократії та інновацій), значення цього Кодексу полягає в тому, що він є ключовим механізмом ЄС для забезпечення підзвітності дуже великих онлайн-платформ та пошукових систем (VLOPSEs) у боротьбі з онлайн-дезінформацією та системними ризиками, перетворюючись на обов'язковий Кодекс поведінки, що застосовується в рамках Закону про цифрові послуги (DSA) з липня 2025 року [3].

В межах інформаційно-психологічної складової російської гібридної війни варто згадати поширення фейкових новин російськими кібервійськами, цілеспрямоване маніпулювання громадською думкою, що набуває особливого значення під час виборчих процесів. За умов перспективного зниження інтенсивності бойових дій, виборчі процеси (президентські, парламентські та місцеві) будуть беззаперечною умовою підтримки України з боку партнерів. Звичайно, буде наявний і великий внутрішній запит на вказані виборчі процеси. Відповідно вже зараз потрібно прискіпливо вивчати досвід зарубіжних країн, де російські кібервійська провели доволі успішні виборчі кібероперації.

Для прикладу доцільно згадати недавні президентські вибори в Румунії (грудень 2024 року), де результати першого туру стали справжнім шоком та сенсацією для всього світу. Адже у першому турі переміг невідомий безпартійний ультраправий кандидат Келін Джорджеску. Як вважають багато експертів, його перемога стала результатом маніпулятивного впливу на виборців шляхом використання TikToky. Для Румунії реальною стала небезпека того, що завдяки астротурфінгу президентом виберуть прихильника теорії змови, неконструктивного критика НАТО та ЄС і шанувальника путіна.

Слід підкреслити, що астротурфінг є одним із поширених типів маніпулятивної поведінки. Це трапляється, коли якась організація штучно створює враження широкої підтримки продукту, політики чи концепції, тоді як насправді існує лише обмежена підтримка. Скоординована нещира поведінка в Інтернеті стає дедалі серйознішою проблемою в усьому світі [4, с. 507]. При цьому зазначимо, що астротурфінг виходить за рамки онлайн-середовища. За своєю суттю, це фальшивий громадський активізм, у якому зацікавлені суб'єкти, зокрема учасники виборчих кампаній, використовують найманих осіб або ІТ-компанії для маніпулятивного створення враження народної підтримки своїх ідей, передвиборчої програми. Водночас, практика застосування астротурфінгу поширюються і на офлайн-сферу, проявляється, наприклад, у фінансуванні громадян за участь у мітингах, походах, демонстраціях, громадських слуханнях чи проплаченому збору підписів під петиціями тощо.

З огляду на наведене, перемога на полі бою або стійке припинення збройної агресії є безумовною передумовою до стійкого та безпечного повоєнного розвитку. Проте, це лише початок стратегічного шляху, оскільки ефективність відновлення та безпека повоєнної України можуть бути суттєво підірвані під впливом деструктивних російських кібернетичних та інформаційно-психологічних операцій. Усвідомлюючи цей системний ризик, готуватися до протидії невійськовим компонентам російської гібридної війни, включаючи дезінформацію та кібервплив, необхідно було вже давно, але критично важливо розпочати розбудову цих механізмів сьогодні. Саме повноцінне розуміння цих руйнівних процесів та вибудовування

продуманої, довгострокової стратегії протидії невійськовим інструментам агресора є необхідною запорукою не лише успішного відновлення, але й майбутнього стійкого розвитку та процвітання Української держави.

Список використаних джерел

1. Посилений Кодекс ЄС з практики щодо дезінформації (The Strengthened Code of Practice on Disinformation). Європейський Союз, Європейська Комісія. 16 червня 2022 р. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation

2. Регламент (ЄС) 2022/2065 Європейського Парламенту та Ради від 19 жовтня 2022 року про єдиний ринок цифрових послуг та внесення змін до Директиви 2000/31/ЄС (Digital Services Act, DSA). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065

3. Trisha Meyer The EU Code of Practice on disinformation: evaluating VLOPSE compliance and effectiveness. URL: https://www.disinfo.eu/outreach/our-webinars/11-september-the-eu-code-of-practice-on-disinformation/

4. Jovi, Chan. Online Astroturfing: A Problem Beyond Disinformation. Philosophy and Social Criticism, 2024. No. 50(3), 507-528. https://doi.org/10.1177/01914537221108467

Дере Я.,
Аспірант
Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України,Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-1351-5838

ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ ЯК ПЕРШОПРИЧИНА МАСОВИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ: РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ

Ключові слова: *Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України, злочин агресії, Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, ad hoc трибунали, юрисдикція, права людини, Рада Європи.*

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну актуалізувало питання існуючих механізмів захисту прав людини. Нажаль, нині існуючи механізми виявились нездатними притягнути до відповідальності державу-агресора та індивідів, які щодня віддають злочинні накази, незважаючи на підтвердження Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 факту нападу на Україну. [10] На наш погляд, дуже слушною і актуальною досі виступає правова позиція сформована у Міжнародному військовому трибуналі у Нюрнберзі: «Злочин агресії - не просто міжнародний злочин; це найвищий міжнародний злочин, що відрізняється від інших воєнних злочинів лише тим, що містить у собі все накопичене зло в цілому". [6, с. 24-25]

Ключовим питанням виступає так звана юрисдикційна прогалина Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), за якою він не здатен притягнути до відповідальності за «злочин агресії». Попри універсальний задум Римського статуту, його положення щодо «злочину агресії» містять суттєві обмеження, які фактично унеможливлюють здійснення юрисдикції МКС у цій сфері. Згідно зі статтями 12 і 15 bis, Суд може розглядати злочин агресії лише за умови, що як держава, на території якої він учинений, так і держава, громадяни якої його скоїли, є учасницями Статуту та ратифікували Кампальські поправки 2010 року. [4] Якщо ж держава-агресор не є стороною Статуту або заперечує юрисдикцію Суду, розслідування можливе лише за рішенням Ради Безпеки ООН відповідно до статті 15 ter. [3] Такий механізм, з огляду на право вето постійних членів Ради Безпеки, робить переслідування за злочин агресії інституціонально заблокованим. У зв’язку з чим, міжнародне співтовариство вирішило створити Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України (далі – Спеціальний трибунал) в рамках Ради Європи з мандатом переслідувати високопосадовців за злочин агресії

проти України. Хоча в Статуті Ради Європи відсутні прямі положення, які б передбачали створення ad hoc міжнародних кримінальних трибуналів, така компетенція може реалізовуватися організацією через укладення міжнародних угод та інші форми міждержавного співробітництва. (ст. 1, 3, 15 Статуту). [5] Це свідчить про наявність значної політичної волі держав-членів Ради Європи, які здатні мобілізувати інституційний потенціал Організації для реагування на порушення фундаментальних норм міжнародного права, зокрема jus cogens.

Визначення злочину агресії у Римському статуті (ст. 8 bis) та у Статуті Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України (ст. 2), міжнародна угода про створення якого вже ухвалена й ратифікована Україною, спираються на спільне джерело — Резолюцію ГА ООН 3314 (XXIX).[2] Проте їхні підходи не є тотожними. Римський статут формулює злочин агресії у вузькій, компромісній моделі Кампальських поправок і містить суворе обмеження ratione personae: «тільки особа, яка здатна здійснювати контроль або керувати політичними чи військовими діями держави» (ст.8 bis).

Відображення цієї правової конструкції знаходимо у позиції Клауса Кресса, який визначає злочин агресії як "leadership crime", тобто злочин, який може бути тільки впливовою особою, яка здатна формувати політику держави та віддавати накази. [7, с.80-83] Натомість Статут Спеціального трибуналу застосовує визначення агресії у межах не лише положення Резолюції 3314, а й прямо вимагає врахування всіх резолюцій Генеральної Асамблеї ООН щодо України, що дозволяє тлумачити агресію у контексті сучасної практики ООН та визнавати відповідний акт також як агресивну війну.

Варто відмітити, що сучасне поняття агресії, є дещо ширшим, ніж ті, що були сформовані у Нюрнберзькому та Токійському військових трибуналах. Як підкреслює А. Майснер, розвиваються нові форми агресії — інформаційна, економічна, комунікаційна, що створюють підґрунтя для силового втручання та порушення суверенітету. [1, с. 100, 131, 151] Із цим важко не погодитися, оскільки такий підхід істотно підсилює роль Спеціального трибуналу, за яким зберігається ключова функція — надання правової кваліфікації діям найвищих посадових осіб, відповідальних за ухвалення рішень щодо агресії.

Також, Агресія становить фундаментальне порушення міжнародного правопорядку, оскільки підриває абсолютну заборону сили, закріплену у статті 2(4) Статуту ООН, яка, як слушно наголошує Д. Любан, «не містить жодних винятків для так званих легітимних претензій держав» і виходить із припущення, що «якщо жодна держава не застосує силу першою, жодна не буде змушена застосовувати її другою». [8, с. 7]

Іншим важливим аспектом для діяльності Спеціального трибуналу є подолання імунітетів високопосадовців. Практика міжнародних трибуналів, зокрема відомої справи «Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor», де суд висловився, «що імунітет чинного глави держави не діє перед міжнародними кримінальними трибуналами». Апеляційна палата наголосила, що «суверенна рівність держав не перешкоджає переслідуванню глави держави перед міжнародним кримінальним судом або трибуналом», а отже, офіційне становище Ч. Тейлора «не становило перешкоди для його переслідування». [9, para 2]

Проведений аналіз демонструє, що повномасштабне вторгнення РФ в Україну виявило недієздатність чинних міжнародних механізмів притягнення до відповідальності за злочин агресії. Попри підтвердження факту агресії в резолюції ГА ООН ES-11/1, МКС фактично позбавлений можливості здійснювати юрисдикцію в цій сфері через договірні обмеження Кампальських поправок та політичну заблокованість механізму Ради Безпеки. Це створює ситуацію, коли «найвищий міжнародний злочин» у розумінні Нюрнберзького трибуналу залишається поза досяжністю універсальної юрисдикції, що суперечить базовим принципам міжнародного правопорядку.

У відповідь міжнародне співтовариство сформувало новий інструмент — Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України, створений у рамках Ради Європи та вже ратифікований Україною. На відміну від обмеженої кампальської моделі МКС, Статут Трибуналу спирається на звичаєве міжнародне право та вимагає врахування всіх резолюцій

ООН щодо України, що забезпечує ширше та сучасніше тлумачення акту агресії, включно з новими формами гібридного впливу. Так само важливим є повне усунення імунітетів, що узгоджується з практикою міжнародних судів. Узагальнюючи, створення Спеціального трибуналу становить необхідну та обґрунтовану відповідь на інституційну прогалину МКС, дозволяючи забезпечити індивідуальну кримінальну відповідальність за злочин агресії практика притягнення за який не проводилась із Нюрнберзького та Токійського міжнародних військових трибуналів.

Список використаних джерел

1. Майснер А. О. Міжнародний злочин «агресія» в сучасній доктрині міжнародного права : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.11. – Київ, 2018. – 213 с.

2. Definission of agression. United nations General Assembly 3314 URL: https://hrlibrary.umn.edu/instree/GAres3314.html

3. Поправки до Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004-10#Text (дата звернення: 05.12.2025)

4. Римський статут міжнародного кримінального суду URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 03.12.2025)

5. Статут Ради Європи. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text (дата звернення: 05.12.2025).

6. International Military Tribunal. Judgment of the International Military Tribunal for the Trial of German Major War Criminals, 1 October 1946. Vol. I. Nuremberg: IMT, 1947. 179 c. URL: https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf/

7. Kreß, C., & Barriga, S. (eds.) The Crime of Aggression: A Commentary. – Cambridge : Cambridge University Press, 2017. – 2 vols. – (Crime of Aggression Library).

8. Luban, D. The Crime of Aggression: Its Nature, the Leadership Clause, and the Paradox of Immunity. URL: https://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/2627/

9. Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor. Judgement Summary. Special Court for Sierra Leone, Trial Chamber II, 26 April 2011, Case No. SCSL-03-1-T. URL: https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/scsl/2012/en/85716

10. United Nations. A/RES/ES-11/1: Resolution adopted by the General Assembly on … [Електронний ресурс] // United Nations Digital Library. URL: https://docs.un.org/en/a/res/es-11/1

Дзигар Д.С.,
2 курс, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти
освітньої програми «Право»
Маріупольський державний університет, м. Київ
0009-0007-1329-4887
Науковий керівник: **Камардіна Ю В.,**
к.ю.н, доцент, доцент кафедри права
Маріупольського державного університету
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2295-5559

ДИРЕКТИВА ЄС ПРО ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року спричинило безпрецедентний за масштабами та швидкістю вимушений рух населення. За оцінками УВКБ ООН, станом на початок 2025 року близько 10,6 млн осіб залишаються

переміщеними внаслідок війни з них приблизно 3,7 млн – внутрішньо переміщені особи, а 6,9 млн українців знайшли захист за кордоном, переважно в державах Європи [1].

Лише в країнах Європейського Союзу зареєстровано понад шість мільйонів біженців з України, що робить цю кризу найбільшою хвилею переміщення населення на континенті з часів Другої світової війни [2].

У цих умовах Європейський Союз уперше за більш ніж двадцятирічну історію існування механізму активував Директиву 2001/55/ЕС про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб. Відповідне Рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 4 березня 2022 року констатувало наявність масового напливу осіб, переміщених з України, та запровадило для них режим тимчасового захисту на території всіх держав-членів [3]. Механізм, який до 2022 року розглядався переважно як «спляча» норма, вперше був реалізований на практиці саме у відповідь на українську кризу.

Тимчасовий захист – це винятковий механізм Європейського Союзу, який застосовується у разі масового або неминучого масового напливу переміщених осіб із третіх країн, що не можуть безпечно повернутися до держави походження. Його мета – це оперативно надати таким особам базовий комплекс прав (дозвіл на проживання, доступ до ринку праці, житла, освіти, медичної допомоги тощо) та водночас запобігти перенавантаженню національних систем притулку.

Інститут тимчасового захисту в ЄС сформувався під впливом досвіду збройних конфліктів на території колишньої Югославії у 1990-х роках, зокрема косовської кризи 1999 року, коли держави Західної Європи були змушені запроваджувати національні режими «тимчасового притулку» для сотень тисяч біженців. Відсутність узгоджених стандартів і механізмів розподілу відповідальності між державами-членами виявилася проблемою як з точки зору захисту прав людини, так і функціонування внутрішнього ринку ЄС.

Реакцією на ці виклики стала Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та заходи щодо збалансування зусиль держав-членів щодо їх прийому. Саме цей акт заклав нормативний фундамент інституту тимчасового захисту, поєднуючи два виміри: гарантування базових прав особам, які змушені шукати захист, та запровадження механізмів солідарності між державами-членами (зокрема через перерозподіл осіб і фінансову підтримку) [4].

За своєю правовою природою Директива 2001/55/ЄС є обов'язковою для всіх держав-членів щодо досягнення визначеного результату, (забезпечення мінімальних стандартів тимчасового захисту) але залишає національним органам свободу вибору форм і способів його реалізації. Тому більшість держав-членів, незважаючи на пряму дію Директиви, імплементували її положення у свої національні правопорядки через спеціальні закони чи зміни до міграційного та законодавства, деталізуючи обсяг прав і процедурні гарантії з урахуванням національного контексту. Водночас стандарти, закріплені в Директиві, мають узгоджуватися з вимогами Європейської конвенції з прав людини та Хартії основних прав ЄС як мінімум, який держави можуть лише посилювати, але не послаблювати.

Директива розроблялася саме як механізм тимчасової дії (що підкреслює й сама її назва): вона покликана діяти протягом обмеженого періоду, доки триває надзвичайна ситуація масового напливу переміщених осіб і повернення до країни походження є неможливим або небезпечним. Такий підхід дає змогу, з одного боку, оперативно надати захист без тривалих індивідуальних процедур надання притулку, а з іншого дозволяє не підміняти собою класичний інститут біженства, який зберігає значення довгострокового рішення для осіб, що потребують постійного захисту.

З гуманітарного погляду центральною ідеєю Директиви є забезпечення й ефективне здійснення фундаментальних прав людини переміщених осіб: права на життя, свободу та особисту недоторканність, заборони катувань та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження, права на повагу до приватного і сімейного життя, включно з можливістю возз'єднання сім'ї, а також доступу до праці, житла, соціального забезпечення, медичної допомоги та освіти для дітей. У цьому сенсі Директива 2001/55/ЄС виступає своєрідним

«містком» між нормами міжнародного права у сфері прав людини (зокрема Європейською конвенцією з прав людини та Конвенцією ООН про статус біженців 1951 року) та внутрішнім правом держав-членів, конкретизуючи мінімальний обсяг гарантій, який має бути забезпечений кожній особі, що перебуває під тимчасовим захистом.

Активація Директиви у відповідь на збройну агресію Росії проти України дала змогу швидко встановити уніфікований мінімальний стандарт гарантій для переміщених осіб з України: право на проживання на території держав-членів, доступ до ринку праці, житла, соціальної допомоги, медичної допомоги та освіти для дітей. Цей комплекс прав покликаний забезпечити не лише фізичне перебування на території ЄС, а й можливість гідного життя в період, коли повернення до України є небезпечним або неможливим.

В основі правового статусу бенефіціарів тимчасового захисту лежить стаття 8 Директиви: держави-члени зобов'язані видати їм дозволи на проживання на весь період дії тимчасового захисту. Право на проживання та легальне перебування формує основу всього правового статусу осіб під тимчасовим захистом. Спеціальні дозволи, які видають держави-члени, визнають людину законно присутньою на території ЄС і відкривають доступ до інших прав. оча форма документів і процедури їх продовження відрізняються між країнами, спільним викликом залишаються бюрократичні затримки, різний підхід у різних регіонах, складність для людей орієнтуватися у вимогах. Сьогодні, коли значна частина українців перебуває у цьому статусі вже більше 3 років, особливо загострюється питання майбутнього: чи буде створено стабільніші форми перебування, чи людей спробують «повернути» до загальної системи міграційного та притулкового права. Від відповіді на це питання значною мірою залежить і реальний зміст гарантій, які тимчасовий захист обіцяв на початковому етапі.

Згідно зі статтею 13 Директиви, держави-члени зобов'язані забезпечити особам, які користуються тимчасовим захистом, необхідну допомогу в сфері соціального забезпечення та медичної допомоги, причому «допомога, необхідна для медичної допомоги, включає щонайменше невідкладну допомогу та істотне (essential) лікування хвороби», а для осіб з особливими потребами – додаткову медичну чи іншу підтримку. Багато держав-членів фактично розширили цей стандарт, надаючи бенефіціарам тимчасового захисту доступ до значно ширшого спектру медичних послуг, що позитивно позначилося на ранньому зверненні по допомогу та профілактиці хронічних захворювань. Водночас на практиці залишаються численні бар'єри: мовні труднощі, складність орієнтації в системі охорони здоров'я, нестача лікарів і довгі черги, а інколи й фінансові перешкоди. Це демонструє, що сам по собі правовий стандарт є необхідною, але недостатньою умовою для реалізації права на здоров'я. Вирішальну роль відіграє спроможність національної системи охорони здоров'я [5].

Стаття 14 Директиви гарантує доступ до системи освіти лише для осіб віком до 18 років: діти, які перебувають під тимчасовим захистом, мають право навчатися «на тих самих умовах, що й громадяни держави перебування». Таке включення у місцеві школи покликане не лише гарантувати освітні можливості, а й сприяти інтеграції дітей, зменшенню соціальної ізоляції та підтримці їхнього психічного здоров'я. На практиці, однак, проявилися структурні проблеми: брак місць у садочках і школах, недостатня мовна підтримка, нерідко також і відсутність реального механізму контролю за тим, чи діти-біженці фактично відвідують школу. У результаті частина дітей залишається «між системами», формально маючи право на освіту, але не будучи повноцінно інтегрованою ані в систему держави перебування, ані в українську.

Стаття 12 Директиви вимагає від держав-членів на період дії тимчасового захисту дозволяти бенефіціарам тимчасового захисту займатися оплачуваною чи самозайнятою діяльністю, а також брати участь у професійному навчанні та стажуваннях, із застосуванням загального трудового законодавства і доступу до систем соціального страхування. У теорії це має сприяти економічній самостійності, зменшенню залежності від соціальної допомоги та кращій інтеграції у приймаючі суспільства. Проте досвід показує, що через мовні бар'єри, невизнання дипломів, дефіцит доступного догляду за дітьми й інші структурні фактори значна частина українців працевлаштовується у низькооплачуваних секторах і на посадах, які не

відповідають їхній кваліфікації. Таким чином право на працю реалізується, але наразі радше як право на «будь-яку» роботу, ніж як повноцінне використання людського капіталу.

Стаття 13 Директиви зобов'язує держави забезпечити доступ до «належного житла» або засобів для його отримання, а також до соціальної допомоги та засобів існування для тих, хто не має достатніх ресурсів. Держави-члени використовують різні моделі (від колективного розміщення та підтримки приймаючих сімей до субсидій на оренду житла) але практично всюди криза тимчасового захисту оголила хронічний дефіцит доступного житла та обмеженість короткострокових рішень. Саме в цій сфері найбільш помітними є нерівності між країнами і внутрішньо по країнах, що впливають як на матеріальне становище, так і на можливості інтеграції українців.

Таким чином, можна дійти висновку, що Директива ЄС про тимчасовий захист справді функціонує як ефективний інструмент оперативного забезпечення базових прав осіб, які шукають прихистку від війни, і водночас як механізм розподілу відповідальності між державами-членами. Вона гарантує мінімальний «каркас» прав (проживання, доступ до праці, освіти, житла, соціального забезпечення та охорони здоров'я) який багато держав істотно розширили на користь українців. Однак досвід її застосування у 2022–2025 роках також висвітлив низку напрямів для вдосконалення: усунення фактичних бар'єрів у доступі до прав (мовних, інформаційних, адміністративних), подолання системних дефіцитів у сферах освіти, охорони здоров'я та житла, а також розроблення чіткої, передбачуваної стратегії переходу від тимчасового захисту до довгострокових рішень для тих, хто не може безпечно повернутися до України.

Список використаних джерел

1. Ukraine refugee crisis: aid, statistics and news [Електронний ресурс] / USA for UNHCR. – 2025. – Режим доступу: https://www.unrefugees.org/emergencies/ukraine/ (дата звернення: 30.11.2025).

2. EUROPE SITUATIONS: DATA AND TRENDS – ARRIVALS AND DISPLACED POPULATIONS – SEPTEMBER 2025 [Електронний ресурс] : dashboards & factsheets. – 21.11.2025. – Режим доступу: https://data.unhcr.org/en/documents/details/119764 (дата звернення: 30.11.2025).

3. Рада Європейського Союзу. Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection // Official Journal of the European Union. – 2022. – L 71. – P. 1–6. – Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_impl/2022/382/oj/eng (дата звернення: 30.11.2025).

4. Рада Європейського Союзу. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof // Official Journal of the European Communities. – 2001. – L 212. – P. 12–23. – Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001L0055 (дата звернення: 30.11.2025).

5. Mauer N., Eriksen A., Hernandez-Quevedo C., van Ginneken E. Access to health care one year on: Implementation of Temporary Protection Directive (2001/55/EC) in EU Member States [Електронний ресурс] : report / European Observatory on Health Systems and Policies, European Commission. – 2023. – 60 p. – Режим доступу: https://health.ec.europa.eu/document/download/18de10c0-9224-4850-9c79-9a4a0e3439ea_en?filename=security_2023_tpd_rep_en.pdf (дата звернення: 30.11.2025).

Дунаєва Т.Є.,
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України
ORCID: https://orcid.org/0000-00033710-1318

ПРАВА ЛЮДИНИ І КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ПОЛІТИКАУКРАЇНИ ЩОДО ПРІОРИТЕЗАЦІЇ КОРУПЦІЙНИХ ТА ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ[1]

Ключові слова: *Кримінальний процесуальний кодекс України, права та свободи людини, судове рішення, корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, пріоритезація кримінальних проваджень*

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 16.09.2014 р. у редакції від 30.11.2023 р. в частині боротьби з корупцією (ст. 22 розділу III «Юстиція, свобода, безпека» Угоди про асоціацію) визначають, що однією з пріоритетних вимог європейської інтеграції є протидія корупційним та пов'язаних з корупцією правопорушенням та пріоритезація цих кримінальних проваджень.

Інтеграцію України в європейський простір правопорядку уможливлять трирівнева структура документів у сфері кримінальної політики, пріоритезація кримінальних проваджень, реформована система кримінальної статистики і наявність альтернативних джерел даних щодо злочинності (у формі crime surveys, victimology surveys), використання інструментів SOCTA (Serious and Organised Crime Threat Assessment) та IOCTA (Internet Organised Crime Threat Assessment) тощо [1].

Щодо гармонізації кримінального, кримінального процесуального законодавства України із законодавством ЄС зазначається у комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, що схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023.

Кримінально-процесуальна політика – це відносно самостійна частина політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка стратегічно сформована державою шляхом прийняття і застосування законодавчих норм відповідно до визначеної процедури у кримінально-правових конфліктах задля їх вирішення з метою захисту людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки, що забезпечує гармонійне поєднання індивідуальних і суспільних інтересів [2, с. 720].

Права та свободи людини є основоположним елементом, який формує зміст кримінальних процесуальних норм і технологій, що, у свою чергу, забезпечує ефективність кримінального правосуддя, сприяє захисту прав особи та зміцнює довіру громадян до судової системи[3, с. 108]. На думку С. М. Тарасюк, класифікація прав людини має бути доповнена процесуальними та цифровими правами. Включення процесуальних прав до класифікації дозволить чіткіше визначити механізми їх реалізації. Забезпечення прав і свобод людини (право на повагу гідності, право на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, право володіти, користуватися і розпоряджатися власністю) спрямоване на підтримання балансу між ефективним кримінальним правосуддям і захистом прав особи. У контексті кримінального процесуального законодавства забезпечення зазначених прав і свобод людини покликане обмежити вплив державного примусу, запобігти свавіллю з боку

1 Підготовлено на виконання фундаментальної теми «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час», що досліджується в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В.Сташиса НАПрН України (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0124U005212).

правоохоронних органів та встановити чіткі норми використання примусових заходів [3, с. 111].

Т. О. Лоскутов вважає, що за такого інтенсивного нормотворчого процесу щодо «удосконалення» змісту КПК України стосовно регулювання кримінального провадження в період воєнного стану не може взагалі йтися про стабільність та прогнозованість кримінальних процесуальних приписів, правову визначеність та забезпечення прав і свобод людини в кримінальному процесі, а відтак – про захист правової довіри в царині кримінального судочинства за умов воєнного стану [4, с. 96].

Неналежне реформування кримінального процесуального законодавства України на сьогодні стає ключовим чинником, який негативно впливає на забезпечення прав і свобод людини під час кримінального провадження. Для досягнення ефективності в цій сфері необхідно забезпечити стабільність законодавства, підвищити інституційну спроможність правоохоронних органів, судової системи та інших суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження [3, с. 113].

Як зазначає В. Ф. Оболенцев у своїй роботі під назвою "Прикладні аспекти врахування принципу верховенства права у системному аналізі та моделюванні системи держави Україна" (2021), що "теоретичне обґрунтування заходів утвердження верховенства права має орієнтуватися на сучасні інформаційно-аналітичні технології системотехніки" [5, с. 17].

А. С. Політова відзначає, що "мотивація судових рішень є механізмом прийняття обґрунтованих рішень, а також реалізації принципу гласності, доступу до правосуддя, який сприяє справедливості судових рішень і частиною права на захист прав і свобод людини і громадянина" [6, с. 731].

Як вважають науковці, стан сучасного правового розуміння і тісно взаємопов'язану з ним кримінальну процесуальну політику найсуттєвішими детермінантами, без урахування яких не можна побудувати адекватну модель сучасного кримінального процесу [7, с. 107; 2, с.719].

Отже, для належного забезпечення прав і свобод людини під час кримінального провадження доцільно забезпечити стабільність кримінального процесуального законодавства, підвищити інституційну спроможність правоохоронних органів, судової системи та інших суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження. Кримінальна процесуальна політика впливає напріоритезацію щодо розслідування та судового розгляду корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень за умов воєнного стану, дотримання принципу верховенства права як важливої складової захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Крапивін Є. Кримінальна політика і стратегічне планування в протидії злочинності: перспективи і до чого тут євроінтеграція. Justtalk:12 листопада 2025. URL: https://justtalk.com.ua/post/kriminalna-politika-i-strategichne-planuvannya-v-protidii-zlochinnosti-perspektivi-i-do-chogo-tut-evrointegratsiya.

2. Микитин Ю.І. Поняття про кримінальну-процесуальну політику.*Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 11. С. 718-720. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/181.

3. Тарасюк С.М. Забезпечення прав людини в кримінальному провадженні: класифікаційні підходи та сучасні виклики. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* № 5. 2024. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2024/18.pdf.

4. Лоскутов Т. О. Засада захисту правової довіри у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2024. Серія "Право". Випуск 82: частина 3. С. 94-98.

5. Оболенцев В.Ф. Прикладні аспекти врахування принципу верховенства права у системному аналізі та моделюванні системи держави Україна. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2021. Серія "Право".Вип. 66. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/10/NVUzhNU_66.pdf.

6. Politova A. S. Requirements for judicial decisions in criminal proceedings: discussion issues. Topical Issues of Procedural Law in Ukraine : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2025. P. 711-735. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-538-9-26.

7. Глинська Н.В., Лобойко Л.М., Марочкін О.І. та ін. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України: монографія. За заг. ред. О. Г. Шило. Харків : НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016. 264 с.

Єрмакова К.,
студентка 4 курсу, спеціальності «Право»
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
Драна Д. С.,
викладачка кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0003-1404-6800

ЗАХИСТ ПРАВ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В ПЕРІОД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Ключові слова: *соціальний захист; рівність і недискримінація; інформаційна доступність; критичний ресурс.*

У період надзвичайних ситуацій — воєнних дій, техногенних аварій, природних катастроф — порушення прав людини набуває системного характеру. Найбільше страждають саме вразливі групи населення, які не можуть самостійно забезпечити власний захист, доступ до інформації, безпечного житла чи медичної допомоги. Захист їхніх прав стає одним із ключових завдань держави, гуманітарних організацій та міжнародної спільноти, оскільки від цього залежить не лише фізична безпека, але й соціальна стабільність та довіра до державних інституцій.

До вразливих груп у період НС належать: діти, люди з інвалідністю, люди похилого віку, вагітні жінки, внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені сім’ї, біженці, особи, що перебувають у місцях несвободи, та представники меншин. Їхня вразливість формується через обмежений доступ до ресурсів, залежність від сторонньої допомоги, медичні потреби, низький рівень мобільності або інформаційної доступності. У кризових умовах такі особи часто стають першими жертвами хаосу, паніки та інституційної неготовності.

Захист цих груп базується на положеннях Конституції України, законів про соціальний захист, цивільний захист, права дітей, а також міжнародних актів: Конвенції ООН про права дитини, Конвенції про права осіб з інвалідністю, Женевських конвенцій та стандартів ООН щодо гуманітарної допомоги [1; 3]. Правове регулювання визначає пріоритетність забезпечення таких груп під час евакуації, доступу до медичної допомоги, гуманітарних товарів та інформації. Проте реальна імплементація залежить від ресурсів та готовності системи цивільного захисту.

Кризові ситуації створюють низку бар’єрів: зруйнована інфраструктура унеможливлює доступ до медичних послуг; перевантажені соціальні служби не здатні оперативно реагувати на індивідуальні потреби; бракує адаптованої інформації для людей з інвалідністю; відсутність декларацій з лікарями або документів у ВПО ускладнює отримання послуг. Окремими проблемами є ризики насильства, торгівлі людьми, психологічні травми та нерівний розподіл гуманітарної допомоги.

Міжнародні гуманітарні організації (ООН, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, UNHCR, UNICEF) застосовують принцип “do no harm” і підхід “вразливість як пріоритет”. До найкращих світових практик належать: адаптовані центри допомоги, мобільні соцслужби,

інклюзивна евакуація, забезпечення доступної інформації у кризових умовах, створення безпечних умов перебування для жінок і дітей. Такі підходи підвищують ефективність реагування та зменшують ризики подальшого порушення прав.

В Україні функціонують програми підтримки ВПО, державні субсидії, забезпечення соціальних послуг за спрощеною процедурою, гуманітарні хаби, центри соціального обслуговування, мобільні бригади психологічної допомоги. Проте під час НС їхній потенціал є нерівномірним у різних регіонах. Покращення можливе через цифровізацію соціальних послуг, розвиток кризових центрів, посилення координації між службами та забезпечення спеціалізованого транспорту для людей з інвалідністю [4].

Громадські організації та волонтери часто стають першою та найефективнішою лінією допомоги у кризових ситуаціях. Вони забезпечують адресну підтримку, організовують евакуації, роздачу гуманітарних наборів, адаптованих для потреб вразливих груп, проводять адвокацію та навчання. Волонтерські ініціативи компенсують прогалини державної системи, проте потребують нормативної підтримки, фінансової стабільності та інтеграції у державні механізми реагування.

У період надзвичайних ситуацій інформація стає критичним ресурсом. Проте часто повідомлення не адаптовані для людей з порушеннями слуху, зору чи когнітивними порушеннями. Відсутність доступної інформації підвищує ризики паніки, неправильних рішень та небезпеки для життя. Важливими є використання сурдоперекладу, дублювання повідомлень текстом, спрощені інструкції, багатомовність та цифрові інструменти для інформування.

Вразливі групи найбільше потребують психологічної підтримки через високий рівень травматизації. Психологи, соціальні працівники та мобільні команди забезпечують первинну допомогу, стабілізацію емоційного стану, профілактику ПТСР. Психологічна допомога також виконує роль захисного механізму від насильства, конфліктів та соціального відчуження. Її недостатній рівень залишається однією з найбільших проблем сучасних кризових систем.

Ефективний захист прав вразливих груп під час надзвичайних ситуацій можливий лише за умови комплексного та координованого підходу. Необхідно удосконалити законодавство, посилити спроможність соціальних служб, розвивати інклюзивні механізми евакуації, забезпечити доступність інформації, впроваджувати міжнародні стандарти реагування та підтримувати волонтерські ініціативи. Центральний принцип — забезпечення рівності та недискримінації, щоб у кризових умовах жодна вразлива група не залишалася поза увагою.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 24.11.2025 р.)

2. Деякі питання подання заяви в електронній формі щодо отримання допомоги від міжнародних організацій. Постанова Кабінету Міністрів від 16 квітня 2022 р. № 455. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-podannya-zayavi-v-elektronnij-formi-shchodootrimannya-dopomogi-vid-mizhnarodnih-organizacij-455 (дата звернення 24.11.2025 р.)

3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 24.11.2025 р.)

4. Ситник Г.П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки: навч. посіб.: / Г.П.Ситник, В.І.Абрамов, Д.Я. Кучма; за заг. ред.. Г.П.Ситника: у 3 ч. Ч.1: Філософсько-методологічні та системні основи забезпечення національної безпеки. К.: НАДУ, 2009. 248 с

Заіка Ю.О.,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу приватного права і процесу
Науково-дослідного інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України
ORCID: http://orcid.org/0000-0003-1946-3171

ЗАХИСТ СПАДКОВИХ ПРАВ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ РЕКОДИФІКАЦІЇ

Ключові слова: *права людини, оновлення цивільного законодавства, право на спадщину, здійснення спадкових прав, заповіт з умовою*

У системі задекларованих прав і свобод людини важливе місце посідають економічні права та свободи. Основний Закон нашої країни відносить до них, зокрема, право кожного громадянина володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю. Складовою права розпорядження власністю є й право визначати її долю на випадок смерті

Військові дії, окупація, масова внутрішня і зовнішня міграція стали перешкодою для здійснення громадянами спадкових прав за звичайною процедурою, що зумовило зміни у процедурі відкриття спадщини, її оформлення, відновлення строків позовної давності та ін.

Оновлення цивільного законодавства України зумовлене не лише необхідністю усунення морально застарілих норм та адаптації до сучасних суспільних реалій, а й потребою гармонізувати українське законодавство з європейськими стандартами, забезпечивши більш ефективний його розвиток, зокрема і у сфері захисту прав людини.

Верховною Радою України 1 листопада 2025 року оприлюднено для обговорення проєкт Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги Шостої» [6].

Серед запропонованих новацій до глави 85 «Спадкування за заповітом» передбачено й зміни до статті 1242 ЦК України, що регулює заповіт з умовою. Свобода заповіту охоплює не лише право заповідача у будь-який час скласти заповіт та визначити спадкоємців, а й можливість детально встановити умови, за яких спадкоємці набувають спадщину.

Відповідно до чинного положення цієї статті, заповідач може зумовити виникнення права на спадкування у залежність від певної умови — як пов'язаної, так і не пов'язаної з поведінкою призначеної у заповіті особи (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо).

Умова заповіту істотно відрізняється від умови у звичайному правочині [5, с.1253]. Заповідач не може зобов'язувати спадкоємців вчинити протиправні дії, такі, що обмежують їх права, а також дії, що суперечать загальнолюдським правилам поведінки чи сталим звичаям. Безперечно, що складання заповіту з умовою в окремих випадках не завжди буде відповідати намірам та бажанням, а, іноді, – і можливостям спадкоємців. Проте у цьому випадку в них завжди буде вибір: виконати умову заповіту (якщо вона відповідає наведеним вище вимогам) або відмовитися від спадщини.

Умова заповіту повинна бути:

а) чіткою за змістом;

б) визначеною у часі;

в) правомірною;

г) не обмежувати правоздатність спадкоємця;

д) не суперечити нормам суспільної моралі;

е) стосуватися лише тих благ, якими спадкоємець може самостійно розпоряджатися;

ж) здійсненною [3, с. 121].

Умова, закріплена у заповіті, має існувати на момент відкриття спадщини. Фактично чинне законодавство відводить спадкоємцю роль пасивного спостерігача, адже він змушений ігнорувати останню волю заповідача: поведінка спадкоємця після відкриття спадщини вже не має правового значення.

Існуюча редакція ст. 1242 ЦК викликає справедливі нарікання, оскільки за певних обставин по суті спотворює волю заповідача [1, с.19].

Розширення змісту правоздатності громадян України не може обминути і розширення спадкової правоздатності громадян. Особа повинна мати право вільно розпоряджатися своїм майном не лише за життя, а й у разі смерті. Умови заповіту можуть бути різні, але вони мають бути спрямовані на користь спадкоємців, громадськості, держави. Чинне законодавство визначає спадкоємцю роль пасивного спостерігача, оскільки поведінка спадкоємця після відкриття спадщини вже правового значення не має.

Розробники проєкту Закону частково врахували зауваження цивілістичної доктрини. Зокрема, на відміну від нинішньої редакції, у статті передбачено, що умова заповіту, яку має виконати спадкоємець, може не лише існувати на момент відкриття спадщини, а й настати протягом строку, встановленого для її прийняття.

Проте більш послідовною була б диспозиція статті, якби вона дозволяла виконання умов заповіту, від яких залежить набуття спадщини, не лише на день відкриття спадщини, а й у межах певного періоду (час навчання, вагітності, служби в армії, завершення конкурсу тощо). Юридична доля спадкового майна у такому разі залежала б від виконання спадкоємцем відповідних умов у визначений або розумний строк.

Тому логічною видається така редакція статті 1242 ЦК України:
«Умова, визначена у заповіті, має існувати на час відкриття спадщини або настати протягом строку, визначеного у заповіті, або у розумний строк, необхідний для її настання».

Категорично не можна погодитися із пропозицією розробників проекту Закону щодо доповнення статті 1242 ЦК частиною четвертою наступного змісту:
«Відсутність умови, визначеної в заповіті, позбавляє спадкоємця, стосовно якого така умова встановлена, права спадкування за заповітом або за законом на визначене таким заповітом майно».

Право на спадщину є одним із основних цивільних прав фізичної особи, тісно пов’язано з правом власності. У більшості цивілізованих країн право спадкування визначене як конституційне право громадянина. Право на спадщину закріплене у конституціях Албанії (ст. 41), Болгарії (ст. 17), Грузії (ст. 21), Македонії (ст. 30), Молдови (ст. 46), Угорщини (ст. 41), Узбекистану (ст. 36), Хорватії (ст. 48), Естонської Республіки (ст. 32), Словацької Республіки (ст. 20), Федеративної Республіки Німеччини (ст. 14), а також у ст. 11 Хартії основних прав та свобод Чеської Республіки [2, с.104–105].

Визначення кола осіб, які закликаються до спадкування за законом у випадках, коли спадкування за заповітом із фактичних чи юридичних причин неможливе, є головним змістом норм при спадкуванні за законом [4, с. 222].

Запропонована розробниками проекту редакція статті усуває спадкоємця від спадкування не лише за заповітом (що виглядає цілком логічно, оскільки спадкоємець, знаючи про умову заповіту, не побажав її виконати), а й від спадкування за законом.

Тобто син, спадкоємець першої черги, який проігнорував умову, зазначену у заповіті, скажімо, проживати у сільській місцевості, не лише не отримає спадщину відповідно до заповіту, як такий, що не виконав умову, а й усувається від спадкування за законом.

Запропонована новела суперечить ст. 1124 ЦК України, яка визначає вичерпне коло осіб, що усуваються від спадкування як за заповітом, так і за законом. До таких негідних спадкоємців законодавець відносить осіб, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого із можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя, вчинили інші протиправні або аморальні дії щодо спадкодавця.

Запропоновані зміни усувають від спадкування особу, яка не вчинила ніяких протиправних чи аморальних дій, а реалізувала своє суб’єктивне право на спадщину, обравши серед наданих законом можливостей — право на спадкування за законом, відповідно до ч. 1 ст. 1268 ЦК України.

Будь-яка громадська чи державна діяльність у кінцевому підсумку забезпечує або, у кожному разі, має забезпечити блага індивіда [7, с. 26].

Забезпечення права приватної власності передбачає обов'язок держави, її органів сприяти громадянину в практичному здійсненні належних йому прав.

Усунення від спадкування за законом особи, яка не вчинила ніяких протиправних дій чи аморальних вчинків, не лише порушує її право на спадщину, а й суперечить задекларованим у ст. 3 ЦК України засадам справедливості, розумності і добросовісності.

Проект Закону №14057 від 21.09.2025 р. «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги Шостої». в частині змін до ст.1242 ЦК України потребує доопрацювання.

Список використаних джерел

1. Заіка Ю. О. Виникнення та становлення заповіту з умовою у вітчизняному спадковому законодавстві. Приватне право і підприємництва. 2015. Вип. 14. С. 62-66.

2. Заіка Ю.О. Система обов'язкової частки у спадщині. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження) : монографія /Ю. О. Заіка, Н. Б. Солтис, В. В. Проценко, Є. О. Рябоконь; відп. ред. В. В. Луць. Київ : НДІ ПрПіП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. 2015. С. 104 – 127.

3. Заіка Ю.О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні. Монографія. Київ : НАВСУ. 2004. 280 с

4. Заіка Ю.О. Спадкування за законом в Україні: законодавство та сучасна доктрина. Спадкове право : національний, порівняльний та міжнародний аспекти. Українсько-англомовне науково-практичне видання / за ред. С. Я. Фурси, О. В. Кіріяк. Київ : Правова єдність, 2025. 576 с.

5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 7-ме вид., переробл. і допов. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Цюри. Київ: Юрінком Інтер, 2025. Т. 2. 1424 с.

6. Проект Закону України №14057 від 21.09.2025 р. «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень книги шостої». URL: https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/76361.pdf

7. Харитонов Є. О. Війна : конфлікт та солідарність цивільних інтересів. Діяльність в інтересах іншої особи в умовах війни : цивілістичні аспекти : монографія / за ред. Є. О. Харитонова, І. В. Давидової. Одеса: Фенікс, 2022. С. 9 – 38.

Золотий А. Б.,
студент групи ПР-44
Західноукраїнського національного університету, Україна
Марценко Н. С.
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнський національний університет, України
https://orcid.org/0000-0003-0947-5179

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ РЕЄСТРАЦІЇ В'ЇЗДУ/ВИЇЗДУ (EES)

Ключові слова: *право на приватність, персональні та біометричні дані, Європейська система реєстрації в'їзду/виїзду (EES), захист даних, безпека кордонів, міграція.*

У добу цифровізації державного управління та зростання ролі автоматизованих систем контролю особливої актуальності набуває проблема забезпечення права на приватність у контексті нових технологій збору й обробки персональних даних [1; 2]. Європейська система реєстрації в'їзду/виїзду (Entry/Exit System - EES) є прикладом такого технологічного рішення, яке поєднує ефективність контролю за міграцією з потенційними ризиками для фундаментальних прав людини. Тому надзвичайно важливо з'ясувати, наскільки правові

механізми функціонування EES відповідають міжнародним і європейським стандартам захисту персональних даних, а також які саме гарантії забезпечують належний баланс між ефективністю контролю за міграцією та дотриманням права на приватність.

EES є централізованою системою збору даних про осіб, які перетинають зовнішні кордони Європейського Союзу, що фіксує ПІП особи, паспортні та біометричні дані. Основним нормативним актом є Регламент (ЄС) 2017/2226, який встановлює правила обробки, доступу, строків зберігання та контролю за даними [3]. Вона є елементом так званих «розумних кордонів» (Smart Borders). Система покликана замінити проставлення штампів у паспортах, полегшити виявлення перевищення дозволеного строку перебування, підвищити безпеку кордонів і сприяти ефективному поверненню нелегальних мігрантів. Водночас ця технологічна модернізація супроводжується правовими викликами, пов'язаними з масштабом обробки біометричних даних, строками їх зберігання та потенційним доступом до них правоохоронних органів. Однак реалізація цих завдань безпосередньо пов'язана з питанням дотримання права на приватність і захисту персональних даних, гарантованих статтями 7 і 8 Хартії основних прав ЄС [4].

EES функціонує у межах системи права ЄС, що базується на GDPR (Regulation (EU) 2016/679) і Law Enforcement Directive (Directive (EU) 2016/680). Обидва акти передбачають принципи законності, пропорційності, обмеження мети, мінімізації даних і безпеки [5]. Найбільш значущими викликами для права на приватність у межах EES є збирання та централізоване зберігання біометричних даних, тривалі строки їх утримання (три або п'ять років залежно від обставин), а також можливість доступу до системи з боку Європолу чи національних правоохоронних органів [3]. Біометрична інформація є чутливою категорією персональних даних, а тому її обробка повинна відбуватися виключно за умов суворої необхідності. Суд Європейського Союзу у справах «Digital Rights Ireland» та «Tele2/Watson» підкреслив, що масове й невибіркове зберігання даних несумісне з принципами пропорційності та мінімізації [6]. Подібну позицію зайняв і Європейський суд з прав людини у справі «S. and Marper v. the United Kingdom», визнавши неприпустимим зберігання біометричних даних осіб, які не були засуджені [7]. Дані прецеденти мають безпосереднє значення для правової оцінки EES, адже вони окреслюють межі допустимого втручання у приватність навіть з міркувань безпеки.

Крім того, інтероперабельність EES з іншими базами даних VIS, SIS, Eurodac підвищує ризики функціонального розширення цілей обробки. Об'єднання таких систем може призвести до створення всеосяжних профілів осіб, що суперечить принципу обмеження мети. З технічного погляду, це збільшує вірогідність збоїв, помилкових ідентифікацій і витоків даних. Тому критично важливо забезпечити незалежний нагляд, прозорість процедур доступу й аудит дій посадових осіб.

З позицій міжнародного права, реалізація EES має відповідати забороні незаконного втручання у приватне життя, закріпленій у статті 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [8]. Ключовим критерієм тут є «необхідність у демократичному суспільстві». Це означає, що втручання у право на приватність може бути виправдане лише тоді, коли воно є пропорційним легітимній меті, передбаченій законом, і не може бути досягнуте менш інвазивними засобами. Також, доступ для правоохоронців до системи EES для розслідування серйозних злочинів або боротьби з тероризмом створює ризик розширеного тлумачення підстав для втручання, що потенційно загрожує принципу пропорційності [3]. Регламент дозволяє доступ за обґрунтованою причиною, але широкий або неточний підхід до визначення «серйозного злочину» може призвести до невиправданого втручання у приватне життя. Практика показує, що навіть при формальному дотриманні критеріїв існує ризик надмірного використання даних, що підриває вимогу пропорційності і захист прав суб'єктів даних.

Тому впровадження системи EES має супроводжуватися оцінкою впливу на права людини та оцінкою впливу на приватність. Важливим завданням для інституцій ЄС є створення реальних, а не декларативних механізмів контролю. Це передбачає регулярний незалежний аудит роботи системи, ведення детальних журналів доступу до даних, обмеження

обсягу збирання інформації до мінімально необхідного та запровадження механізмів оперативного видалення даних після закінчення визначеного строку. Додатково слід посилити роль Європейського наглядового органу із захисту даних (EDPS), який має отримати розширені повноваження для перевірки законності обробки інформації в межах EES [9].

Видається, щоб забезпечити відповідність міжнародним і європейським стандартам, необхідно запровадити жорстку мінімізацію даних, скоротити строки зберігання, гарантувати незалежний нагляд, обмежити інтероперабельність систем та посилити прозорість і підзвітність обробки. Тільки за дотримання цих умов EES може функціонувати у відповідності до принципів законності, необхідності й пропорційності, закріплених у ст. 7 і 8 Хартії та ст. 8 ЄКПЛ.

Отже, аналіз функціонування системи EES (Entry/Exit System) у контексті права на приватність демонструє складний баланс між потребами безпеки та фундаментальними правами людини. З одного боку, EES покликана забезпечити ефективність контролю міграційних потоків, запобігати нелегальному перебуванню та сприяти реалізації спільної прикордонної політики Європейського Союзу. З іншого боку, сама природа цієї системи, що ґрунтується на масовому зборі, обробці та зберіганні біометричних даних, створює потенційні ризики для дотримання принципів приватності, передбачених міжнародним та європейським правом. Водночас, правова оцінка EES свідчить, що її регулювання формально відповідає вимогам Хартії основних прав ЄС, Загального регламенту про захист даних (GDPR) і Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Водночас існують практичні ризики, пов’язані з обсягом і строками зберігання даних, технічними аспектами міжсистемної взаємодії (інтероперабельності) та доступом правоохоронних органів. Особливої уваги потребує дотримання принципів необхідності, пропорційності та мінімізації даних, які виступають центральними критеріями оцінки законності будь-якого втручання в приватність. Тому впровадження EES вимагає не лише дотримання формальних вимог регламенту, але й створення реальних механізмів контролю за обробкою біометричних даних.

Список використаних джерел

1. Марценко Н. С. Теоретико-правове дослідження поняття, сутності та ознак державного управління. Теорія і практика правознавства. 2017. № 12. С. 1-9. URL: https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=593228

2. Nataliia Martsenko. Influence of artificial intelligence on the legal system. Studia Prawnoustrojowe. 2021. № 54. P. 385-403. URL: https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/sp

3. Regulation (EU) 2017/2226 of the European Parliament and of the Council of 30 November 2017 establishing an Entry/Exit System (EES) to register entry and exit data and refusal of entry data of third-country nationals crossing the external borders of the Member States of the European Union // Official Journal of the European Union. 2017. L 327/20. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/2226/oj

4. Charter of Fundamental Rights of the European Union // Official Journal of the European Union. 2012. C 326/391. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT

5. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation, GDPR) // Official Journal of the European Union. 2016. L 119/1. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj

6. Court of Justice of the European Union. Digital Rights Ireland Ltd v. Minister for Communications and Others (Joined Cases C-293/12 and C-594/12, Judgment of 8 April 2014); Tele2 Sverige AB v. Post- och telestyrelsen (Case C-203/15, Judgment of 21 December 2016). URL: https://curia.europa.eu

7. European Court of Human Rights. S. and Marper v. the United Kingdom (Applications nos. 30562/04 and 30566/04, Judgment of 4 December 2008). – URL: https://hudoc.echr.coe.int

8. International Covenant on Civil and Political Rights. United Nations, 1966. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights

9. European Data Protection Supervisor. Opinion 03/2025 on the European Entry/Exit System (EES). URL: 25_03_10_opinion_edps_regulation_entry_exit_system_en.pdf

Зудова В. О.,
другий (магістерський) рівень вищої освіти, 081 «Право»
Маріупольський державний університет
Науковий керівник: **Князькова Л.М.**,
кандидат юридичних наук, доцент, доцентка кафедри права
Маріупольського державного університету
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6681-980X

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ключові слова: *трудові відносини, воєнний стан, трудовий договір, робочий час, час відпочинку.*

Запровадження в Україні режиму воєнного стану докорінно змінило підходи до регулювання трудових відносин, адже саме трудова сфера виявилася однією з найбільш вразливих до наслідків збройної агресії. Нові соціально-економічні реалії вимагали негайного реагування держави, що спричинило перегляд чинної нормативно-правової бази у сфері праці. У відповідь на це було ухвалено спеціальний нормативний акт — Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який став ключовим елементом правового регулювання праці в екстремальних умовах [1].

Цей закон передбачив гнучкі механізми трудового регулювання, що дозволили адаптувати трудові процеси до особливостей воєнного часу. Зокрема, ним було запроваджено нові правові інструменти, серед яких — інститут призупинення дії трудового договору, що забезпечує тимчасове збереження трудових відносин без припинення їх дії. Також документ розширив права обох сторін трудових відносин: працівники отримали можливість звільнятися за власною ініціативою без обов'язкового двотижневого відпрацювання, а роботодавці — розривати трудовий договір навіть під час тимчасової непрацездатності працівника, якщо це обґрунтовано воєнною необхідністю.

Одним із важливих положень стало введення заборони на необґрунтовану відмову у працевлаштуванні. Закон чітко визначає, що відмова у прийнятті на роботу без належного обґрунтування або з причин, не пов'язаних із професійною підготовкою, освітою чи діловими якостями кандидата, вважається незаконною. За вимогою особи, якій відмовлено у працевлаштуванні, роботодавець зобов'язаний надати письмове пояснення причин такої відмови, що підвищує рівень прозорості та правової визначеності у сфері трудових відносин.

Оновлені норми також спростили процедуру укладення трудового договору. Тепер його форма (письмова чи усна) визначається за взаємною згодою сторін, що дає змогу оперативно оформлювати трудові відносини навіть за умов нестабільності. Окрім цього, випробувальний термін може бути встановлений для будь-якої категорії працівників — без обмежень за посадою чи сферою зайнятості, що раніше регулювалося жорсткіше.

З метою швидкої компенсації нестачі кадрів у ситуаціях, коли працівники евакуйовані, тимчасово непрацездатні, перебувають у відпустці або місце їхнього перебування невідоме, закон дозволяє укладати строкові трудові договори. Вони можуть діяти протягом усього воєнного стану або лише на час заміщення відсутнього працівника. Такий підхід забезпечує стабільність діяльності підприємств і установ у період підвищених ризиків.

Окремої уваги заслуговують нововведення, що регламентують питання робочого часу під час дії воєнного стану. Відповідно до чинних положень, дозволяється тимчасове збільшення стандартної тривалості робочого тижня, яка зазвичай становить 40 годин, до 60 годин. Це правило поширюється на працівників, залучених до роботи на підприємствах критичної інфраструктури, у сфері оборони або забезпечення життєдіяльності населення. Для осіб, у яких встановлено скорочений робочий тиждень, гранична тривалість робочого часу не повинна перевищувати 50 годин на тиждень. При цьому збільшення тривалості робочого часу не є обов'язковим — воно може бути впроваджене лише за наявності об'єктивної потреби у безперервній та ефективній діяльності підприємства. Рішення про встановлення подовженого робочого тижня роботодавець має оформити офіційним наказом, у якому необхідно чітко зазначити правові та фактичні підстави такого кроку [2, с. 149].

Відповідно до статті 12 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», роботодавець уповноважений обмежувати тривалість щорічної основної відпустки працівників до 24 календарних днів на час дії воєнного стану [1]. Водночас частина перша статті 75 Кодексу законів про працю України [3] та частина перша статті 6 Закону України «Про відпустки» гарантують, що мінімальна тривалість щорічної відпустки не може бути меншою за 24 календарні дні за кожний відпрацьований рік. Разом із тим, положення частин другої–восьмої статті 6 згаданого Закону передбачають збільшення тривалості відпусток для окремих категорій працівників, зокрема педагогічних і науково-педагогічних працівників, керівників навчальних закладів, яким може надаватися до 56 календарних днів відпочинку. У випадках, коли працівник має право на більшу тривалість відпустки (наприклад, на підставі колективного договору або спеціальних норм законодавства), невикористану частину відпочинку дозволено перенести на післявоєнний період. Така норма має на меті забезпечити стабільність роботи підприємств та установ, що виконують важливі функції у сфері оборони, енергетики та інших галузях, критично необхідних для функціонування держави [4].

У період дії правового режиму воєнного стану роботодавець може бути звільнений від відповідальності за несвоєчасну виплату заробітної плати, якщо він може довести наявність поважних причин, таких як сам факт введення воєнного стану, військові дії або інші обставини непереборної сили. Це означає, що в умовах надзвичайних обставин, які перешкоджають нормальному функціонуванню бізнесу, роботодавець може бути позбавлений юридичної відповідальності за затримку у виплаті зарплати. Проте, важливо, щоб це було обґрунтовано об'єктивними обставинами, і це повинно бути узгоджено з чинним законодавством, яке може визначати конкретні умови та процедури в таких ситуаціях [5, с.43].

Отже, оновлення трудового законодавства в умовах війни має комплексний характер і спрямоване на поєднання гнучкості трудових відносин із гарантіями прав працівників. Прийняті норми покликані забезпечити баланс між соціальним захистом громадян і стабільністю функціонування економіки під час збройного конфлікту, що підтверджує прагнення держави адаптувати трудове право до сучасних реалій та надзвичайних умов.

Список використаних джерел

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення: 07.12.2025).

2. Андрушко А.В. Трудові відносин у період воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного. Університету. т.1, № 73. 2022. С. 147-150.

3. Про відпустки: Закон України від15.11.1996 року № 504/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 07.12.25).

4. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 07.12.2025).

5. Ковач Д. Особливості трудових відносин у період воєнного стану: захист прав та соціальна стабільність. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.:

Юриспруденція. 2024 № 67. С.42-46. URL : https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc67/10.pdf (дата звернення: 07.12.2025).

Каратуманова А.А.,
другий (магістерського) рівень, освітня програми «081 Право»
Маріупольський державний університет
ORCID:0009-0005-0756-9034
Науковий керівник: **Камардіна Ю В.,**
к.ю.н, доцент, доцент кафедри права
Маріупольського державного університету
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2295-5559

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК ГАРАНТІЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ

Ключові слова: *права людини, воєнний стан, український конституціоналізм, верховенство права, європейські стандарти, перехідне правосуддя, повоєнне відновлення, демократична держава.*

Сучасна Україна перебуває у стані глибоких політико-правових і соціальних трансформацій, спричинених збройною агресією російської федерації. В умовах повномасштабної війни постало питання не лише збереження державного суверенітету, а й забезпечення функціонування демократичної правової держави, заснованої на принципі верховенства права та пріоритеті прав людини. Воєнний стан випробовує стійкість українського конституціоналізму, його здатність залишатися ефективним інструментом правового захисту навіть у надзвичайних умовах [3].

Права і свободи людини – це ядро конституційного ладу, визначене Конституцією України (ст. 3), згідно з якою людина, її життя, честь, гідність і безпека визнаються найвищими соціальними цінностями. Проте в умовах воєнного стану частина конституційних прав може бути тимчасово обмежена задля забезпечення національної безпеки, оборони держави та громадського порядку. Це створює складний баланс між потребами безпеки і зобов'язанням держави поважати та гарантувати основні права. Саме тому вивчення правового статусу людини у надзвичайних умовах набуває особливої актуальності [4; 9].

Проблематика прав людини під час війни виходить за межі суто правової сфери й охоплює політичний, соціальний і моральний виміри. Вона пов'язана із збереженням довіри громадян до державних інститутів, захистом прав військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, цивільного населення, а також із забезпеченням функціонування судової системи в умовах бойових дій [7]. Україна демонструє унікальний приклад поєднання правової стійкості та гнучкості, що дозволяє забезпечити дію конституційного ладу навіть за умов агресії.

Водночас постає питання післявоєнного оновлення конституціоналізму, який має враховувати досвід воєнного періоду, посилювати роль прав людини як основи відбудови держави та її інтеграції до європейського правового простору. Нові реалії вимагають формування «конституціоналізму стійкості» – системи, що здатна забезпечити не лише правові, а й моральні, соціальні та інституційні гарантії прав людини в умовах повоєнної відбудови.

Актуальність дослідження полягає у необхідності глибокого аналізу механізмів реалізації конституційних прав людини в умовах війни, визначенні меж їх обмеження та шляхів відновлення у період післявоєнного розвитку. Збройна агресія стала каталізатором модернізації українського конституціоналізму, що вимагає наукового переосмислення як теоретичних, так і прикладних аспектів його функціонування.

Сучасний український конституціоналізм – це система правових і політичних принципів, що визначають організацію державної влади та гарантують права і свободи

людини. Його основою є Конституція України 1996 року, яка закріпила верховенство права, народовладдя, поділ влади, соціальну справедливість і повагу до гідності людини [4].

Український конституціоналізм сформувався під впливом національної державотворчої традиції та європейських демократичних цінностей. Після 2014 року, а особливо після початку повномасштабної агресії у 2022 році, він еволюціонував у напрямі «кризового конституціоналізму» – моделі, що забезпечує баланс між захистом державного суверенітету і збереженням основних прав людини. Основні його принципи – верховенство права, демократизм, соціальна держава, правова відповідальність і гарантування прав людини.

Права і свободи людини становлять ядро українського конституційного ладу. Відповідно до статті 3 Конституції, людина, її життя, честь, гідність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Держава не дарує права, а гарантує їх реалізацію та захист. Конституційні права є універсальними й невідчужуваними, однак можуть бути тимчасово обмежені відповідно до статті 64 Конституції – у межах, необхідних для захисту безпеки, громадського порядку та прав інших осіб. Навіть у таких умовах держава зобов'язана дотримуватися принципу пропорційності та не обмежувати базові права – на життя, гідність, судовий захист [2].

Український конституціоналізм має чітку європейську орієнтацію. Після ратифікації Європейської конвенції з прав людини (1950 р.) та набуття членства у Раді Європи, Україна інтегрувала в національне право стандарти ЄСПЛ і положення Хартії основних прав Європейського Союзу. Практика Європейського суду з прав людини стала важливим орієнтиром для українських судів у справах, що стосуються свободи слова, заборони катувань, права на справедливий суд і захист приватного життя.

Європейські стандарти вплинули на формування правової культури, в якій людина розглядається не як об'єкт державної політики, а як її центр. Дотримання цих стандартів у воєнних умовах свідчить про правову зрілість держави та її готовність до інтеграції у спільний європейський простір [1].

Воєнний стан передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод згідно зі статтею 64 Конституції України. Водночас базові права – на життя, гідність, свободу від катувань, судовий захист – залишаються недоторканними.

За даними Freedom House (2024), Україна зберегла статус «частково вільної держави» (61/100), що є унікальним показником серед країн, де тривають бойові дії [8]. Це свідчить про реальне функціонування інститутів демократії навіть у надзвичайних умовах.

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях (зокрема, Shmorgunov v. Ukraine, Ukraine v. russia (Crimea)) підкреслює обов'язок держави забезпечувати мінімальні стандарти захисту навіть під час війни. Україна продовжує виконувати свої міжнародні зобов'язання, що підтверджує правову зрілість її системи.

На практиці держава зосереджує увагу на соціальних і гуманітарних правах: забезпеченні житлом, компенсаціями, медичними та психологічними послугами. Значну роль відіграє цифровізація послуг – платформа «Дія» дозволяє громадянам отримувати довідки, компенсації та сервіси навіть у зонах бойових дій.

Судова система діє стабільно: Верховний Суд розглядає справи про воєнні злочини, компенсації та захист соціальних прав, Конституційний Суд контролює відповідність законів Конституції навіть у кризових умовах.

Повоєнний період вимагає від держави відновлення повного обсягу конституційних прав і свобод, які були обмежені під час воєнного стану. Основне завдання – повернути суспільство до умов мирного правопорядку, забезпечити верховенство права і відновити довіру громадян до державних інституцій.

Пріоритетними стають соціальні та економічні права: право на працю, житло, медичне забезпечення, освіту та соціальний захист. Держава має гарантувати компенсації постраждалим, відновлення інфраструктури, реабілітацію військових і цивільних, які зазнали фізичних чи психологічних травм [7].

Важливою складовою є притягнення до відповідальності за воєнні злочини відповідно до міжнародного права. Це формує довіру до системи правосуддя й підтверджує відданість принципу невідворотності покарання.

У контексті євроінтеграції повоєнне відновлення прав людини має спиратися на стандарти ЄС і Ради Європи, передбачаючи посилення незалежності судів, розвиток антикорупційних механізмів і захист свободи слова.

Європейські стандарти захисту прав людини формують основу українського конституціоналізму. Імплементація Європейської конвенції з прав людини (1950 р.) та рішень ЄСПЛ забезпечила практичну інтеграцію міжнародних норм у внутрішнє право. Україна продовжує виконувати рішення ЄСПЛ навіть під час війни, що підкреслює її правову стабільність і прагнення до євроінтеграції.

Порівняльний досвід Ізраїлю, Хорватії, Грузії свідчить, що збереження правових процедур навіть у війні – ключова умова відновлення довіри після конфлікту. Як і ці країни, Україна впроваджує елементи перехідного правосуддя (transitional justice) – документування воєнних злочинів, компенсаційні програми та міжнародні розслідування, спрямовані на відновлення справедливості.

Після завершення війни головним завданням стане повне відновлення дії конституційних прав і відбудова довіри між державою та суспільством. Пріоритетами будуть забезпечення соціальної справедливості, реабілітація постраждалих, доступ до правосуддя й компенсацій [6].

За даними Центру прав людини ZMINA (2023), 72% українців вважають, що держава загалом дотримується прав людини, проте кожен третій відзначає обмежений доступ до судів. Це свідчить про необхідність реформування судової системи та спрощення процедур відновлення порушених прав [9].

Повоєнний конституціоналізм України має стати основою стійкої демократії, що спирається на верховенство права, підзвітність влади та гарантії прав людини як головної умови європейської інтеграції [5].

Український досвід демонструє становлення нової форми конституціоналізму – людиноцентричного, що поєднує правові, безпекові та моральні аспекти. Війна не зруйнувала правову систему, а зміцнила її через випробування.

Держава зберегла здатність діяти в межах Конституції, забезпечувати основні права та підтримувати демократичні інститути [4]. Повоєнний етап розвитку українського конституціоналізму має бути спрямований на формування «демократії стійкості», у центрі якої – людина, її гідність і право на справедливість.

Список використаних джерел

1. Головатий С. П. Український конституціоналізм у контексті європейських цінностей. *Вісник Конституційного Суду України.* 2023. № 3. С. 5–14.

2. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. – Ратифікована Україною 17 липня 1997 р. – [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.

4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

5. Кравченко В. В. Конституціоналізм в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. *Право України.* 2022. № 9. С. 12–22.

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. – Ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р. – [Електронний ресурс]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

7. Рада Європи. Rule of Law and Human Rights in Armed Conflict: Ukraine Case Study. – Strasbourg : Council of Europe, 2023. – 32 p.

8. Freedom House. Freedom in the World 2024: Ukraine Country Report. – Washington, 2024. [Електронний ресурс]. URL: https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2024
9. ZMINA Human Rights Centre. Дотримання прав людини в Україні в умовах воєнного стану: аналітичний звіт за 2023 рік. Київ: Центр прав людини ZMINA, 2023. 45 с. [Електронний ресурс]. URL: https://zmina.ua

Касумова А. О.,
студентка 4 курсу, спеціальності «Право»
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
Драна Д.С.,
викладачка кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0003-1404-6800

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ

Ключові слова: *воєнний стан, суб'єкти господарювання, право власності, реквізиція майна, правове регулювання підприємства, свобода підприємництва.*

Запровадження воєнного стану в Україні суттєво трансформувало умови функціонування суб'єктів господарювання та підходи до забезпечення їхніх економічних прав. Незважаючи на обмеження, передбачені статтею 64 Конституції України, фундаментальні економічні права підприємців не можуть бути скасовані, а лише підлягають тимчасовим, пропорційним і об'єктивно необхідним обмеженням. Це вимагає від держави збалансованої політики, яка одночасно враховує потреби оборони та гарантує можливість підприємствам продовжувати діяльність. Підприємництво сьогодні є ключовим елементом економічної стійкості держави.

Після втрати чинності Господарським кодексом України ключовим актом у сфері регулювання підприємницьких прав став Цивільний кодекс України (ЦКУ), зокрема його Книга п'ята «Зобов'язальне право» та окремі норми щодо здійснення підприємницької діяльності [1]. Стаття 50 ЦКУ гарантує свободу підприємництва, а статті 318–321 встановлюють непорушність права власності та заборону його протиправного обмеження [1]. Спеціальні закони – «Про правовий режим воєнного стану», «Про захист економічної конкуренції», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» – формують комплекс правових гарантій, що діють у період воєнного стану.

Право власності є фундаментальною гарантією, без якої функціонування бізнесу в умовах війни було б неможливим. Конституція України у статті 41 прямо забороняє примусове відчуження майна, окрім випадків військової необхідності та за умов попереднього і повного відшкодування. Закон «Про правовий режим воєнного стану» передбачає можливість реквізиції майна для потреб оборони, але виключно з подальшою компенсацією його вартості. На практиці це створює виклики, оскільки бізнес часто зіштовхується з проблемою документального підтвердження реквізиції та тривалими процедурами компенсації. Це вимагає удосконалення нормативної бази та створення чіткішого порядку фіксації збитків.

Забезпечення безпеки ведення підприємницької діяльності також стало критично важливим у період воєнного стану. Постійні ракетні удари, руйнування інфраструктури та ризики для працівників ускладнюють нормальне функціонування підприємств. Держава реалізує програми релокації виробництв, що передбачені відповідними постановами Кабінету Міністрів України, що дозволяє перенести підприємства у більш безпечні регіони. Це забезпечує захист життя працівників, збереження активів та можливість продовження

господарської діяльності, що є одним з інструментів реалізації права на безпечні умови праці та підприємництва [2, с.118].

Податкові гарантії відіграють важливу роль у підтримці економічних прав бізнесу. Під час воєнного стану було ухвалено низку змін до Податкового кодексу України, спрямованих на зменшення фіскального навантаження. Законодавець запровадив відстрочку податкових перевірок, зняття штрафів за несвоєчасну сплату податків у разі форс-мажору, спеціальні податкові режими, а також тимчасово надавав можливість для ФОП працювати за зниженою ставкою єдиного податку. Такі інструменти стали порятунком для бізнесу, що втратив активи або зменшив обсяги виробництва через бойові дії.

Правове регулювання трудових відносин у період воєнного стану також має безпосередній вплив на економічні права підприємців. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» надав роботодавцям додаткову гнучкість: можливість змінювати графіки роботи, переводити працівників без їхньої згоди у випадку виробничої необхідності, а також організовувати дистанційні та надомні форми праці. Хоч це і допомагає підприємствам продовжувати діяльність, деякі положення викликають дискусію щодо балансу між правами працівників і потребами бізнесу [3].

Надзвичайно важливим аспектом є доступ суб'єктів господарювання до правосуддя. Хоча суди продовжують роботу відповідно до Закону «Про судоустрій і статус суддів», їх діяльність у прифронтових регіонах ускладнена або тимчасово припинена. Частина судів евакуйована, що створює затримки у розгляді господарських справ. Запровадження електронного судочинства частково вирішило проблему, забезпечивши можливість дистанційного подання позовів, доказів та участі у засіданнях. Проте цифрова інфраструктура потребує подальшого удосконалення.

Особливої уваги заслуговує зовнішньоекономічна діяльність, оскільки підприємства стикаються з обмеженнями імпорту, експорту та валютного регулювання. Національний банк України, керуючись статтею 12 Закону «Про Національний банк України», запровадив тимчасові валютні обмеження з метою стабілізації фінансової системи. Хоч це й ускладнює зовнішньоекономічні операції, проте є виправданим з позиції економічної безпеки. Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність» продовжує гарантувати свободу укладення зовнішньоекономічних контрактів, а тимчасові обмеження спрямовані на підтримання макростабільності [4, с.451].

Для кращого розуміння системи забезпечення економічних прав у період війни можна виділити такі групи правових гарантій:

- гарантії права власності та компенсації збитків, включно з реквізицією;
- гарантії свободи підприємницької діяльності відповідно до ЦКУ та Конституції;
- податкові та фінансові гарантії, спрямовані на мінімізацію фіскальних ризиків;
- трудові гарантії для роботодавців та працівників;
- доступ до адміністративного та судового захисту.

Окрему групу становлять актуальні виклики, з якими стикається бізнес у період воєнного стану. Серед найбільш поширених – підвищене адміністративне навантаження, труднощі логістики, зростання ризиків для майна, часті зміни законодавства, ускладнений доступ до фінансування та нестабільність ринків. Значна частина викликів зумовлена не недосконалістю законодавства, а об'єктивними обставинами війни, проте правове регулювання має створювати передбачувані рамки навіть у кризових умовах.

Важливо також розглянути питання фіксації збитків підприємств, які постраждали внаслідок бойових дій. Механізми подачі інформації про руйнування через «Дію» є важливим, але лише першим кроком. Питання компенсації залишається відкритим, оскільки відшкодування шкоди, завданої агресором, залежить від міжнародних механізмів. Норми статей 1166 і 1173 ЦКУ забезпечують підстави для відшкодування збитків, але їх застосування в контексті воєнних руйнувань потребує окремого правового підходу [5, с.93].

Окрему увагу заслуговує сфера державних закупівель, яка зазнала суттєвої трансформації. Постанова КМУ № 1178 запровадила спрощений механізм закупівель у період

воєнного стану, що дозволило державі оперативно задовольняти потреби в товарах і послугах. Суб'єкти господарювання отримали гнучкіші умови участі в закупівлях, однак ці процедури потребують підвищення прозорості, щоб уникнути зловживань.

Загалом актуальні виклики можна узагальнити у такій системі:

- руйнування майна та інфраструктури;
- валютні та логістичні обмеження;
- ризики втрати працівників або кризового скорочення персоналу;
- невизначеність із компенсацією воєнних збитків;
- обмежений доступ до судового захисту в окремих регіонах;
- нестабільність правового середовища.

У підсумку забезпечення економічних прав суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану є ключовим елементом економічної стійкості та обороноздатності держави. Чинне законодавство, включаючи Конституцію України, Цивільний кодекс, спеціальні закони та підзаконні акти, створює комплексну систему правових гарантій, яка, попри виклики війни, дозволяє бізнесу продовжувати діяльність. Подальший розвиток державної регуляторної політики має бути спрямований на удосконалення механізмів компенсації збитків, спрощення адміністративних процедур, посилення правового захисту та формування передбачуваного правового середовища. Це стане фундаментом для економічного відновлення країни після завершення війни.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення 21.11.2025).

2. Фоміна, Т. В., Пугаченко, О. Б. Податкове стимулювання діяльності суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану в Україні. *Modern Technology and Innovative Technologies*, 20(2), 2022. С. 113–123.

3. Лютий І. О., Рожко О. Д., Плєшакова Н. А. Фінансова безпека суб'єктів Підприємництва україни в умовах війни. *Efektyvna ekonomika*. 2023. № 3. URL: https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.3.11 (дата звернення: 21.11.2025).

4. Смокович М.І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2022. Випуск 70. С. 450-455.

5. Григорчук М.В. Правові гарантії щодо об'єктивного та справедливого захисту господарським судом прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. *Право і суспільство.* 2017. № 1. С. 90-94.

Касумова А.О.,
студентка 4 курсу, спеціальності «Право»
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
Драна Д. С.,
викладачка кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0003-1404-6800

ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ УЧАСНИКІВ СПРАВИ

Ключові слова: *цифровізація судочинства, електронне правосуддя, кібербезпека, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, електронні докази.*

Умови повномасштабної війни в Україні докорінно трансформували механізми реалізації правосуддя, зокрема у сфері господарського процесу. Постійні загрози, переміщення населення та обмеження доступу до судових установ поставили питання про ефективність та безперебійність судового розгляду. У цьому контексті електронне правосуддя, передбачене ГПК України та забезпечуване Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою (ЄСІТС), стало ключовим інструментом збереження доступу до правосуддя. Війна прискорила цифровізацію судочинства та сприяла формуванню нових підходів до застосування електронних процесуальних дій.

Закон «Про судоустрій і статус суддів» надає судам право організовувати свою діяльність, у тому числі з використанням електронних технологій, що стало особливо важливим у період воєнного стану. Постанова Вищої ради правосуддя та рішення Державної судової адміністрації України визначили, що навіть у випадку евакуації судів їх робота має продовжуватися дистанційно. Це сприяло активному впровадженню відеоконференцій, електронного документообігу та електронного кабінету учасника процесу, що регламентовані статтями 6, 14–17, 197 та 222 ГПК України. Електронне правосуддя стало ключовою гарантією неперервності господарського процесу [1].

Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) виконує функцію централізованої платформи для електронної комунікації між судом та учасниками справи. Вона забезпечує електронне подання доказів, позовів, заяв та скарг, що прирівнюється до паперової форми згідно зі статтею 6 ГПК України. Воєнний стан значно збільшив навантаження на ЄСІТС, але водночас продемонстрував її ефективність: навіть у період активних бойових дій суди могли приймати документи, надсилати судові рішення та комунікувати з учасниками справ. Це дозволило уникнути повного блокування процесів і забезпечити реалізацію права на справедливий суд.

Особливе значення в умовах війни має участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції. Стаття 197 ГПК України забезпечує можливість брати участь у засіданні з будь-якого місця, якщо учасник має технічні засоби та підтверджену особу. Під час війни ця норма стала одним із ключових інструментів доступу до правосуддя, оскільки значна кількість учасників процесу перемістилася або перебуває у небезпечних регіонах. Суди також отримали право самостійно визначати доцільність проведення засідань онлайн, що забезпечує гнучкість у роботі судової системи [2, с.107].

Позитивною практикою стало те, що в господарському процесі сторони можуть подавати електронні докази – включно з електронними листами, цифровими файлами, електронними договорами та перепискою в месенджерах. Стаття 96 ГПК України визнає електронні докази повноцінним доказовим інструментом, що особливо актуально в умовах

цифрової комунікації під час війни. Це дозволяє бізнесу забезпечити доказову базу без паперових документів, що часто недоступні або знищені через бойові дії.

У практиці Верховного Суду також сформувалися підходи до підтвердження поважності пропущених строків у зв'язку з воєнним станом. Суди визнають поважними такі причини, як неможливість доступу до документів, релокація підприємства, обмеження доступу до інтернету чи мобільного зв'язку. Це відповідає принципу справедливості та пропорційності, а також гарантує учасникам процесу реальну можливість захистити свої права за умов форс-мажорних обставин [3, с.226].

З метою аналізу функціонування електронного правосуддя в господарському процесі варто виокремити ключові переваги ЄСІТС у період воєнного стану:

- можливість цілодобового доступу до судових справ;
- дистанційне подання документів та отримання рішень;
- зниження ризиків, пов'язаних з пересуванням територіями, де тривають бойові дії;
- мінімізація витрат часу та ресурсів на участь у судових засіданнях;
- забезпечення прозорості та фіксації процесуальних дій.

Водночас існують серйозні проблеми та обмеження, що ускладнюють ефективне функціонування електронного правосуддя під час війни. Частина судів працює на резервних серверах із перешкодами в роботі інтернету, а значна кількість учасників процесу не має технічної можливості підключитися до ЄСІТС. Держава зіштовхується з кіберзагрозами, які вимагають посиленої цифрової безпеки відповідно до Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Крім того, не всі судді та адвокати володіють достатніми цифровими навичками, що нерідко призводить до технічних збоїв під час засідань.

Незважаючи на розвиток електронного судочинства, залишаються актуальними питання забезпечення рівності доступу до правосуддя. Суб'єкти господарювання, розташовані на окупованих територіях або в зоні активних бойових дій, часто мають обмежений доступ до інтернету. У таких ситуаціях суди повинні максимально враховувати обставини війни та не ухвалювати рішень за відсутності доказів через технічні перешкоди. Забезпечення балансу між процесуальними строками та реальними можливостями учасників процесу є одним з найскладніших завдань господарського процесуального права [4, с.299].

Важливим аспектом є питання персональних даних у ЄСІТС. В умовах війни ризики несанкціонованого доступу до інформації зростають, тому дотримання Закону «Про захист персональних даних» є критичним. Суди повинні забезпечувати конфіденційність документів і рішень, а також використовувати лише захищені канали комунікації. Порушення цього принципу може призвести до витоку інформації, що становитиме загрозу як для бізнесу, так і для держави.

Цифровізація судочинства також вплинула на практику подання апеляційних та касаційних скарг. ГПК України передбачає можливість подання таких скарг через електронний кабінет, що значно пришвидшує процедуру. Воєнний стан стимулював Верховний Суд до активнішого використання електронних інструментів, що підвищило оперативність розгляду та зменшило навантаження на канцелярії судів. Проте трапляються випадки, коли скарги залишаються без руху через технічні помилки або невірне оформлення електронних документів.

Активне застосування електронного правосуддя під час війни також формує нові стандарти доказування. Наприклад, суди почали частіше приймати скріншоти, відеозаписи та електронну переписку як докази, якщо вони підтверджені електронними підписами або іншими цифровими технологіями. Це відповідає сучасним умовам бізнес-комунікації та сприяє адаптації процесу до реалій війни [5, с.42].

Необхідно виокремити й актуальні ризики, які впливають на ефективність електронного правосуддя:

- нестабільність енергопостачання та інтернет-зв'язку;
- кіберзагрози та атаки на інфраструктуру судів;

недостатня технічна оснащеність учасників процесу;

- неповне функціонування підсистем ЄСІТС;
- недосконаліть електронної взаємодії між судами та іншими органами влади.

Війна показала, що електронне правосуддя є необхідним інструментом, який забезпечує стійкість господарського процесу та доступ суб'єктів господарювання до захисту їхніх прав. Проте для його подальшого розвитку потрібно вдосконалити цифрову інфраструктуру, забезпечити стабільну роботу ЄСІТС, створити резервні сервери та підвищити рівень цифрової грамотності суддів і працівників судів. Держава має посилити кібербезпеку, стандартизувати електронні формати документів і удосконалити процедури підтвердження електронних доказів.

Узагальнюючи, електронне правосуддя у господарському процесі стало не лише технічним інструментом, але й гарантією конституційного права на судовий захист у період війни. Воно забезпечує безперервність роботи судової системи, доступність процесуальних дій, прозорість та ефективність розгляду справ. Проте його подальший розвиток потребує комплексного удосконалення нормативної бази і технічної інфраструктури, що стане основою для цифрової модернізації судової системи України після перемоги.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України. 1798-XII. 6 листопада 1991. https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1798-12#Text. (дата звернення 23.11.2025).

2. Удодік А., Павшук К. Право на справедливий суд в умовах воєнного стану. Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової трансформації: матеріали III Міжнародної студентської наукової конференції (м. Луцьк, 16 грудня 2022 року). ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2022. С. 106–108.

3. Кравцов С.О., Правник С.О., Мошура Л.В. Електронне судочинство як сучасний тренд. *Юридичний науоквий електронний журнал.* 2021. № 4. С. 224–228.

4. Кіра С.О. Історія становлення електронного судочинства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 5. С. 296–300.

5. Павлова Ю.С. Електронне правосуддя як складова електронного урядування. *Правова держава.* 2023. № 49. С. 37–44.

Кащина І.С.,
Студентка 4 курсу
спеціальності 081 «Право»
Одеського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: **Ковбан А.В.,**
к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету внутрішніх справ
https://orcid.org/0000-0002-0272-1798

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СФЕРІ ПРАЦІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: МЕХАНІЗМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Ключові слова: *повномасштабна війна, гендер, гендерна рівність, праця жінок, захист прав жінок.*

В умовах повномасштабної війни питання гендерної рівності у сфері зайнятості набуває критичної важливості, адже жінки виявилися серед найбільш уразливих груп працюючого населення. Вимушене переселення, втрата роботи, необхідність поєднувати трудові обов'язки із сімейними та доглядовими справами, а також посилення ризиків дискримінації створюють додаткові бар'єри для забезпечення трудових прав жінок. Втім, українське законодавство й надалі гарантує рівні можливості у сфері праці, а державні структури та судові органи працюють над захистом від можливих порушень.

Статею 24 Конституції України передбачено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1].

Згідно із ч. 1 ст 21 КЗпП забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їхніх прав [2].

Статею 17 ЗУ « Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» передбачено жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці.

На роботодавця покладається обов’язок: створювати умови праці, які дозволяли б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі; забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками; здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці; вживати заходів щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці; вживати заходів щодо унеможливлення та захисту від випадків сексуальних домагань та інших проявів насильства за ознакою статі [3].

Попри наявність достатньої нормативної бази, повномасштабна війна значно ускладнила реалізацію трудових прав жінок на практиці. Введення воєнного стану спричинило суттєві зміни в структурі зайнятості, скорочення робочих місць, переміщення підприємств, а також збільшення частки дистанційної та нестабільної роботи. Особливо вразливими стали жінки з малолітніми дітьми та ті, хто має статус внутрішньо переміщених осіб, адже саме вони стикаються з підвищеним ризиком порушення законодавчо закріплених гарантій.

До найпоширеніших випадків порушень належать: незаконні звільнення під приводом «оптимізації» через запровадження воєнного стану, дискримінація під час прийому на роботу матерів із дітьми, несправедливий розмір заробітної плати, обмежений доступ до соціальних гарантій і зростання випадків прихованої дискримінації. Особлива увага необхідна для захисту прав вагітних жінок та одиноких матерів, які опинилися у найбільш вразливому становищі через нестабільність.

Варто зауважити, щодо формування трудового потенціалу, відповідно у 2022 р. загальна кількість ФОП в Україні стала меншою на 42%, якщо порівняти з 2021 р.

Крім того, варто погодитися з екс-пертом проєкту «Підтримка жінок, миру і безпеки в Україні» Центру економічного відновлення, Василем Бабичем, який підкреслює, що українські жінки тікали від війни до країн ЄС, таким чином, допомога унаслідок війни українським біженцям і переселенцям за кордоном, зарахування наших малюків у безкоштовні дитячі садочки, дітей до шкіл, надання житла, юридичного захисту та супроводу, надання дозволу на роботу – це, також є захистом та реалізацією порядку денного.Аналізуючи дані Державної служби занятості України, статус офіційно зареєстрованого безробітного мали аж 137,3 тис. осіб (станом на 01 квітня 2023 р.). Якщо у відсотковому еквіваленті, то чоловіки 28%, жінки – 72%. Пояснити таку ситуацію можна тим, що й досі існує брак достовірних даних, зменшилася реєстрація безробітних в державних службах зайнятості. Так, саме умови воєнного стану збільшили значний рівень безробіття серед жінок, і швидше за все, й надалі змушуватиме їх шукати неформальну зайнятість без офіційного оформлення трудових відносин, гідної заробітної плати та за від-сутності соціальної захищеності [4, ст. 198].

Слід звернути увагу і на такі зміни, що у період дії воєнного стану почали дозволяти застосування праці жінок (крім вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року) за їхньою згодою на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах [5].

У той самий час держава та суспільство докладають зусиль для захисту трудових прав жінок, навіть за обставин воєнного часу. Основними інструментами цього захисту виступають контроль з боку держави за дотриманням трудового законодавства та забезпечення соціального захисту. Крім того, через соціальні програми надається допомога внутрішньо переміщеним особам і матерям-одиначкам. Жінки також можуть звертатися до інспекцій праці або центрів зайнятості для відновлення своїх порушених прав.

Відповідно до ст 14 ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні особа, яка вважає, що стосовно неї виникла дискримінація, має право звернутися із скаргою до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду в порядку, визначеному законом.

Реалізація зазначеного права не може бути підставою для упередженого ставлення, а також не може спричиняти жодних негативних наслідків для особи, яка скористалася таким правом, та інших осіб [6].

Окрім державних механізмів захисту, важливу роль у підтримці жінок, які перебувають у складних життєвих обставинах, відіграють громадські організації та волонтерські ініціативи. Ці структури активно сприяють соціальній інтеграції шляхом надання консультацій з питань працевлаштування, юридичної допомоги, а також психологічної підтримки. Їх діяльність спрямована на полегшення адаптації внутрішньо переміщених осіб, забезпечення доступу до освітніх і професійних програм, що підвищує шанси на отримання стабільного місця роботи з достойним рівнем заробітної плати.

На практичному рівні жінки мають можливість звертатися до низки установ, зокрема інспекцій праці, центрів зайнятості, судових органів, або до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у випадку дискримінації чи порушення трудових прав. Застосування цих механізмів сприяє відновленню порушених прав, отриманню компенсацій за завдані збитки та запобігає повторним порушенням норм трудового законодавства.

На підставі вищевикладеного можна зазначити, що умови повномасштабного воєнного конфлікту створюють додаткові бар’єри для реалізації трудових прав жінок, особливо тих, які належать до категорій внутрішньо переміщених осіб, матерів-одиначок або осіб у період вагітності. Попри наявність законодавчих гарантій, вони стикаються з дискримінацією, нестабільними умовами праці та зростанням рівня неформальної зайнятості. Забезпечення захисту трудових прав здійснюється через комплексний підхід, що включає державний контроль, соціальні програми, судові та інспекційні механізми, а також підтримку з боку громадських організацій та міжнародних партнерів.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України - 28.06.1996. - № 30. – с. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 10.12.2025).

2. Кодекс законів про працю України (Електронний ресурс) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1971. — № 50. — с. 475. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення 10.12.2025).

3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (Електронний ресурс) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2005. — № 30. — с. 254. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (дата звернення 10.12.2025).

4. Назарчук О. Захист трудових прав жінок: реалії сьогодення: монографія / О. Назарчук. — Київ: Юридичний інститут КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2024. — 196 с. . — URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1834/1886 (дата звернення 10.12.2025).

5. Трудові відносини в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] // Безоплатна правнича допомога. — URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/trudovi-vidnosyny-v-umovah-voyennogo-stanu-2/ (дата звернення 10.12.2025).

6. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні (Електронний ресурс) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2013. — № 32. — с. 412. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text (дата звернення 10.12.2025).

Князькова Л.М.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцентка кафедри права
Маріупольського державного університету
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6681-980X

СТУДЕНТСЬКИЙ ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ЯК ФОРМА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Ключові слова: *студентський трудовий договір, професійне навчання, практична підготовка, освітня програма.*

Конституція України у статті 43 закріплює, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Право на працю в Україні реалізується переважно шляхом укладання трудового договору між працівником та роботодавцем. Тож основною формою реалізації конституційного права на працю є трудовий договір.

Проблеми визначення, сутності та різновидів трудового договору, його правової природи досліджувались такими вченими як: Болотіна Н.Б., Венедиктов В.С., Вишновецька С.В., Гончарова Г.С., ЖернаковВ.В., Чанишева Г.І. та ін. Проте, незважаючи на значний науковий внесок щодо аналізу сутності трудового договору та різновидів трудового договору, потребують подальшого вивчення окремі види трудових договорів, виникнення яких продиктовано змінами у суспільстві, а саме, імплементацією Європейських соціальних стандартів у національне трудове законодавство України.

Визначення трудового договору закріплено у законодавстві України, а саме у статті 21 КЗпП, яка передбачає, що «трудовим договором є угода між працівником і роботодавцем (роботодавцем - фізичною особою), за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець (роботодавець - фізична особа) зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін. Трудовим договором можуть встановлюватися умови щодо виконання робіт, які вимагають професійної та/або часткової професійної кваліфікації, а також умови щодо виконання робіт, які не потребують наявності у особи професійної або часткової професійної кваліфікації» [2].

Сьогодні перед Україною постає безліч викликів, які необхідно подолати. Зокрема, потрібно створити умови для реалізації трудових прав в умовах війни та вимушеної міграції, забезпечити євроінтеграційні процеси, врахувати тенденції глобалізації. Усе це зумовлює гостру потребу в пошуку нових підходів до способів організації праці, що мають відповідати сучасності та задовольняти потреби українців.

Не дивлячись на те, що до теперішнього часу не прийнято новий Трудовий кодекс, практика законотворчості у сфері праці в останні роки базується на прийнятті законів, які вносять зміни у Кодекс законів про працю, доповнюючи його новими статтями, а в деяких випадках і розділами. Так, КЗпП доповнено статтею 21 з позначкою 1, яка визначає трудовий

договір з нефіксованим робочим часом як особливий вид трудового договору, умовами якого не встановлено конкретний час виконання роботи. Стаття 60 з позначкою 2 Кодексу Законів про працю України визначає поняття дистанційної роботи - яка виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Глава XI-А регулює працю домашніх працівників та ін.

Черговим кроком зміни трудового законодавства з урахуванням вимог сьогодення є прийняття Закону України «Про професійну освіту» від 21.08.25 року № 4574-IX, який набрав чинності 12.09.25 [3], який серед іншого вносить зміни у Кодекс законів про працю. Цей закон вперше запровадив студентський трудовий договір, який має на меті врегулювати працю студентів й визначити прозорі правила для укладання і дії трудового договору.

Відповідно до частини 6 статті 21 КЗпП студентський трудовий договір — це особливий вид трудового договору, що укладається між здобувачем освіти (студентом або курсантом (слухачем) закладу професійного освіти) та роботодавцем (підприємством, установою або організацією). Такий договір передбачає поєднання освітньої програми з здобуття освіти на робочому місці (зокрема, за дуальною формою навчання) із виконанням трудових функцій [2].

Особливістю такого договору є те, що навчання студента безпосередньо на робочому місці (виробниче навчання, практика тощо) відбувається паралельно з реальною роботою за фахом на умовах, погоджених у трудовому договорі, та відповідно до його освітньої програми. До набрання чинності вищезазначеного закону студенти закладів професійно-технічної освіти проходили виробничу практику на підприємствах переважно без оформлення трудового договору. У більшості випадків укладалися договори про практику між закладом освіти та підприємством, договір стажування або цивільно-правові угоди зі студентом. Таким чином, студенти не забезпечувалися тими гарантіями, які встановлює трудове законодавство для найманих працівників. Згідно вищезазначеного Закону сторонами студентського трудового договору є: здобувач освіти (студент або курсант (слухач) закладу професійної освіти) як працівник, та підприємство, установа, організація як роботодавець. Особливістю цього договору є саме поєднання навчання на робочому місці з виконанням трудових обов'язків на умовах, визначених у трудовому договорі, відповідно до програми навчання студента. Нововведення Закону «Про професійну освіту» припиняють дію застарілих норми про «молодих спеціалістів» і встановлюють сучасні гарантії для працюючих студентів. Так, виключено ч. 2 ст. 197 КЗпП, за якою передбачалося обов'язкове надання випускникам державних навчальних закладів першого робочого місця за фахом на строк не менше трьох років, якщо потреба в них була заявлена підприємством; виключено ст. 201 КЗпП, яка зобов'язувала роботодавців організовувати для працівників (особливо молоді) професійне навчання та підвищення кваліфікації – індивідуальне, бригадне, курсове тощо – за рахунок підприємства, установи чи організації. Повністю припинили дію такі застарілі норми, що стосувалися навчання на виробництві, як от: ст. 204 КЗпП (про теоретичне та виробниче навчання нових працівників безпосередньо на виробництві); ст. 205 КЗпП (про обмеження використання праці під час навчання); стаття 206 КЗпП (про присвоєння кваліфікації після навчання).

При укладенні студентського трудового договір, необхідно виконати такі основні кроки: укласти договір про співпрацю між закладом професійної освіти та підприємством (про проходження практики студентом на базі підприємства); отримати заяву студента про прийняття на роботу та укладення студентського трудового договору; видати наказ роботодавця про прийняття студента на роботу за студентським трудовим договором; укласти письмовий студентський трудовий договір між студентом і роботодавцем; повідомити податкову службу (ДПС) про прийняття працівника на роботу (у порядку, встановленому для повідомлення про прийняття працівників); зробити запис до трудової книжки (за бажанням працівника); ознайомити студента з умовами праці (ст. 29 КЗпП) та провести інструктаж з охорони праці; здійснювати табелювання та нарахування заробітної плати, єдиного

соціального внеску (ЄСВ), податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та військового збору; виплачувати студенту заробітну плату за виконану роботу на умовах трудового договору [4].

Таким чином, студентський трудовий договір дає змогу студентам і курсантам поєднувати навчання з оплачуваною роботою, отримувати офіційну заробітну плату та користуватися трудовими правами і гарантіями, які надаються найманим працівникам, не перериваючи навчальний процес. Студентський трудовий договір має навчально-трудову природу. Як різновид трудового договору він одночасно забезпечує здобуття освіти та виконання роботи за фахом студента. Трудова функція студента повинна відповідати програмі навчання та його майбутній кваліфікації, а графік роботи має узгоджуватися з розкладом занять. Ця вимога є обов'язковою умовою: студент не може працювати в той час, коли повинен бути на заняттях, і не може бути залучений до виконання робіт, що не стосуються його освітньої програми. Отже, студент стає повноправним суб'єктом трудових відносин та отримує право на заробітну плату, відпустки, соціальне страхування та інші трудові права на рівні зі звичайними працівниками. Водночас характер його роботи та зайнятості строго визначається цілями навчання [4]. Що стосується строку студентського договору, то він обмежений періодом навчання конкретного здобувача освіти. Стаття 21 КЗпП прямо встановлює, що тривалість такого договору не може перевищувати строк навчання студента. Таким чином, зі студентом укладається саме строковий трудовий договір, який припиняється не пізніше останнього дня навчання працівника (дня завершення освітньої програми або виробничої практики). Після закінчення навчання дія студентського трудового договору припиняється на підставі п. 2 ч. 1 ст. 36 КЗпП. Що стосується продовження трудових відносин, то за бажанням сторін, сторони можуть укласти трудовий договір на загальних засадах.

Цілком погоджуємося з адвокаткою Ганною Лисенко, що хоча ні КЗпП, ні вищезазначений Закон не містять обов’язкової вимоги укладати студентський трудовий договір у письмовій формі (і не встановлюють його типової форми), оформлення такого договору в письмовому вигляді є доцільним. Це дозволяє чітко зафіксувати всі умови співпраці та належно захистити права обох сторін — і студента, і роботодавця. У письмовому студентському трудовому договорі на її думку слід визначити такі обов'язкові умови праці: посада (робота) — назва посади або вид виконуваних робіт та посадові обов'язки студента у межах освітньої програми; режим роботи — тривалість і графік робочої години з урахуванням розкладу навчальних зайнять (щоб робота не перешкоджала навчальному процесу); строк дії договору — конкретний строк трудового договору та умови його припинення (закінчення не пізніше дня завершення навчання); оплата праці — розмір і порядок виплати заробітної плати. Чітко прописавши ці умови, сторони забезпечують прозорість трудових відносин. Студент знатиме свої посадові обов'язки, графік та гарантований розмір оплати, а роботодавець зможе вимагати виконання роботи відповідно до погоджених умов. Закон заклав новий підхід до оплати праці студентів під час практичної підготовки. Відповідно до п.6 статті 17 Закону України «Про професійну освіту» винагорода за роботу в межах проходження практики перераховується безпосередньо на рахунок здобувача освіти на підставі студентського трудового договору відповідно до законодавства [2]. Умови та розмір оплати визначаються саме студентським трудовим договором між підприємством і студентом. На законодавчому рівні закріплено низку трудових гарантій для студентів, які проходять практичну підготовку. Роботодавець зобов'язаний забезпечити належні умови праці, охорону праці, безпечні умови та виробничу санітарію для студентів-практикантів [3]. До початку роботи студент має бути ознайомлений з умовами праці, правилами техніки безпеки та пройти інструктаж, як і будь-який працівник [2].

Слід відзначити, що відповідно до статті 17 Закону «Про професійну освіту» трудові обов'язки студента повинні відповідати його освітній програмі та спеціальності. Під час практичної підготовки забороняється використовувати роботу здобувачів освіти для цілей, не передбачених в освітній програмі та договорі з підприємством. Наприклад, якщо студент навчається за спеціальністю «Правознавство», то його посадові обов'язки можуть стосуватися лише юридичної діяльності. Майбутнього юриста не можна за студентським трудовим

договором залучати до роботи слюсаря чи інженера, оскільки це не передбачено у програмі його практичної підготовки [4].

Режим роботи студента за таким договором рекомендується встановлювати максимально гнучким. Слід відзначити, що працівникам, які здобувають професійну чи фахову передвищу освіту, надається додаткова оплачувана відпустка для підготовки та складання іспитів, а також для проходження оцінювання результатів навчання у кваліфікаційному центрі. Загальна тривалість такої відпустки — до 35 календарних днів протягом навчального року (ст. 213 КЗпП). Цей вид відпустки оплачується роботодавцем і дозволяє студентам, які одночасно працюють, успішно складати іспити та отримувати кваліфікаційні атестати, не втрачаючи заробітку та не використовуючи основну щорічну відпустку.

Таким чином, студентський трудовий договір є різновидом трудового договору, який має як загальні риси, які притаманні трудовому договору вцілому, так і особливості, які пов'язані з його навчально-трудовим характером і освітнім процесом. Студенти є повноправними учасниками індивідуальних трудових відносин, на яких розповсюджуються усі соціальні гарантії, які передбачені трудовим законодавством для найманих працівників. Водночас роботодавцям надається можливість створювати кадровий резерв та приймати участь у професійній підготовці студентів.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 25.11.2025).

2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 25.11.2025).

3. Про професійну освіту: Закон України від 21.08.25 року № 4574-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20#Text (дата звернення: 25.11.25).

4. Лисенко Ганна. Студентський трудовий договір:новий формат поєднання навчання та роботи. Юридична газета від 06.11.2025 https://unba.org.ua/publications/10951-students-kij-trudovij-dogovir-novij-format-poednannya-navchannya-i-roboti.html (дата звернення 25.11.2025).

Когут І.А.,
в.о. викладача кафедри кримінального права та процесу,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова, Україна
https://orcid.org/0000-0001-9900-2273

НЕВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДО ЄРДР ЯК СИСТЕМНА ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: *бездіяльність, внесення відомостей, дізнавач, ЄРДР, кримінальне правопорушення, прокурор, слідчий*.

Однією з ключових гарантій захисту прав і свобод особи в кримінальному процесі є обов'язок держави своєчасно реагувати на заяви, повідомлення про кримінальні правопорушення та оперативно почати досудове розслідування. Чинним законодавством передбачена вимога щодо невідкладного внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), закріплена у статті 214 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1]. Законодавець встановив імперативний обов'язок уповноважених осіб (слідчий, дізнавач, прокурор) внести відповідні відомості не пізніше 24 годин після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення. Однак

правозастосовна практика останніх років свідчить про досить часті випадки невнесення відомостей до ЄРДР, відтак вказана проблема набула системного характеру.

Згідно зі звітністю судів першої інстанції за 2020-2024 роки [2], скарги на бездіяльність щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР стали найпоширенішими серед усіх скарг на дії, рішення чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування. Аналіз динаміки питомої ваги таких скарг свідчить про поступове збільшення їх частки у загальному обсязі з-поміж тих, що надійшли: у 2020 році – 36,2%, у 2021 – 37,1%, у 2022 – 39,3%, у 2023 – 42,9%, у 2024 – 46,7%. Одночасно спостерігалася зміна кількісних показників: 2020 рік – 35 238 скарг, 2021 рік – 36 767, 2022 рік – 19 722, 2023 рік – 30 423, 2024 рік – 37 323. Попри зниження абсолютної кількості скарг у 2022 році, наразі спостерігаємо повернення та перевищення тих показників, що були до повномасштабного вторгнення російської федерації. Вказані статистичні дані засвідчують існування системної проблеми невиконання вимог статті 214 КПК України, що значною мірою зумовлено недосконалістю самої правової регламентації процедури початку досудового розслідування.

Науковці зауважують, що чинне правове регулювання початку досудового розслідування фактично допускає можливість необ'єктивного «фільтрування» джерел інформації щодо наявності чи відсутності ознак кримінального правопорушення. Використання законодавцем оціночних понять зумовлює суб'єктивний характер аналізу фактичних відомостей дізнавачем, слідчим або прокурором, що, своєю чергою, нерідко спричиняє їхню бездіяльність та невнесення необхідних даних до ЄРДР [3, с. 77-78].

Застосування такого підходу також зумовлює виникнення зловживань, пов'язаних із прагненням органів досудового розслідування уникнути проведення розслідування конкретного кримінального правопорушення чи окремих їх категорій. У 2016-2017 роках спостерігалася значна поширеність скарг на бездіяльність органів прокуратури щодо невнесення до ЄРДР відомостей про кримінальні правопорушення, вчинені співробітниками правоохоронних органів [4, с. 106]. На сьогодні аналогічні скарги стосуються бездіяльності службових осіб Державного бюро розслідувань.

У цілому, аналіз цьогорічних ухвал за скаргами щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР свідчить про те, що наведені вище твердження залишаються актуальними. Так, у справі № 686/28474/25 [5] заявнику було фактично відмовлено у внесенні відомостей до ЄРДР, оскільки «об'єктивних даних, які б свідчили наявність складу кримінального правопорушення в діях окремих співробітників … не установлено». У справі № 686/23217/25 адвокат в інтересах заявника просив внести відомості до ЄРДР про вчинення працівниками поліції кримінального правопорушення, але «за фактом службової недбалості та приховування злочину, відомості в ЄРДР внесені не були» [6].

Суди констатують порушення ст. 214 КПК у понад половині скарг, що свідчить про невиконання уповноваженими особами обов'язків щодо внесення відомостей до ЄРДР. За даними судів першої інстанції [2], у 2022 році задоволено 58,6% скарг, у 2023 році – 56,7%, а у 2024 році – 57,4%.

27 червня 2024 року Уповноважений Верховної Ради України з прав людини направив Генеральному прокурору подання щодо виявлення ключових проблем у діяльності органів досудового розслідування та прокуратури при розгляді заяв про кримінальні правопорушення та внесенні відомостей до ЄРДР, а також визначення шляхів їх вирішення. Окрім цього, у щорічній доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні наголошено, що реалізація права заявників на внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення вимагає не лише ефективного судового контролю, а й належного відомчого нагляду. Крім того, стаття 214 КПК України потребує вдосконалення для забезпечення єдності правозастосовної практики [7].

Станом на сьогодні, з урахуванням тисяч ухвал, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, проблема невнесення відомостей до ЄРДР залишається невирішеною. Уповноважені особи у деяких випадках ігнорують заявників, а в інших – реєструють заяви

лише в журналах обліку без подальшого внесення відомостей до ЄРДР. Внаслідок судового оскарження такої бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора втрачається час, критично важливий для початку досудового розслідування, і збільшується навантаження на суддівський корпус. Проблема не має простого вирішення, оскільки, наприклад, пропонований у літературі «автоматичний» початок досудового розслідування також не позбавлений ризиків зловживання. Водночас необхідно комплексно дослідити причини невнесення відомостей до ЄРДР, виявити закономірності та протидіяти суб'єктивізму, упередженості та свавільній поведінці уповноважених осіб. Такий підхід сприятиме запобіганню порушень прав людини на початковому етапі досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 15.11.2025).

2. Звітність щодо стану здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення 15.11.2025).

3. Маринич О.Ю. Щодо питання забезпечення права на ефективне розслідування на початковому етапі досудового кримінального провадження. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки.* 2023. Том 34 (73) № 5. С. 72-79.

4. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні: звіт за результатами дослідження: аналітичний звіт за результатами дослідження 2019-2020 років. Київ. 2020. С. 128. URL: https://surl.lt/qybhpa (дата звернення 15.11.2025)

5. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 23.10.2025 у справі № 686/28474/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131250178 (дата звернення 17.11.2025).

6. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 17.09.2025 у справі № 686/23217/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130297110 (дата звернення 17.11.2025).

7. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: https://surl.li/kwhmrl (дата звернення 17.11.2025).

Луньова А.,
студентка 4 курсу, спеціальності «Право»
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
Драна Д.С.,
викладачка кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0003-1404-6800

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ: АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Ключові слова: *соціальні гарантії; кризові ситуації; превентивні заходи; економічна безпека.*

В умовах сучасних воєнних конфліктів права людини та господарські права опиняються під безпрецедентним тиском, що створює численні складні виклики та загрози як для окремих громадян, так і для суспільства та економіки держави в цілому [1, с. 31].

Воєнні дії призводять до системних порушень фундаментальних прав і свобод людини, серед яких особливо критичними є право на життя, право на особисту недоторканність, свобода пересування, доступ до освіти, медичного обслуговування та соціальних послуг. Крім того, значно ускладнюється реалізація соціальних прав, таких як право на житло, соціальний захист, отримання гуманітарної допомоги та доступ до базових засобів існування. У цих умовах забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини набуває критичного значення, оскільки визначає обов'язки держав, міжнародних організацій і неурядових інституцій щодо цивільного населення під час збройних конфліктів [2, с. 94].

Сучасні конфлікти демонструють обмеження традиційних механізмів захисту прав людини. Класичні судові та адміністративні процедури часто виявляються неефективними через відсутність доступу до інфраструктури, знищення установ та нестабільність комунікацій. Війна формує багатовимірні загрози, які проявляються як у прямому насильстві та порушенні фізичних прав громадян, так і у структурних обмеженнях доступу до базових соціальних і економічних ресурсів. Руйнування критично важливої інфраструктури, погіршення умов життя, нестабільний доступ до медичних послуг, освіти та соціальних програм створюють ситуації гуманітарної катастрофи, що потребує комплексних превентивних, оперативних та відновлювальних заходів [3, с. 21].

У цей контекст особливу роль відіграє координація між державними органами, міжнародними інституціями та громадянським суспільством. Держава повинна забезпечувати безпеку населення, оперативно реагувати на порушення прав і створювати законодавчі та адміністративні механізми захисту. Міжнародні організації та гуманітарні місії виконують функцію нагляду та надання допомоги, зокрема у сфері медичного обслуговування, освіти та гуманітарної підтримки. Активна участь громадянського суспільства, волонтерських структур та бізнес-асоціацій дозволяє вчасно виявляти проблеми, організовувати допомогу постраждалим та контролювати ефективність державних заходів, що забезпечує більш цілісний і комплексний підхід до захисту прав людини у воєнний час.

Для суб'єктів господарювання воєнний час означає додаткові серйозні виклики. Руйнування підприємств та виробничих потужностей, втрата майна, порушення контрактних і господарських зобов'язань, обмеження доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів, блокування торговельних і економічних процесів створюють додатковий тиск на економіку. У таких умовах виникає ризик масового банкрутства, зниження податкових надходжень і

втрати робочих місць, що поглиблює соціальну нестабільність та загострює гуманітарну кризу [4, с. 287].

Ефективний захист прав людини та майнових і економічних прав у воєнний час можливий лише за умови комплексного системного підходу, який включає адаптацію та вдосконалення національного законодавства з урахуванням специфіки війни. Це передбачає створення спеціальних правових механізмів захисту майнових, економічних та соціальних прав, оперативну діяльність державних органів для забезпечення безпеки громадян та стабільності бізнес-середовища, активізацію міжнародного співробітництва та координації між міжнародними і національними інституціями, а також залучення громадянського суспільства, бізнес-асоціацій, неурядових організацій і волонтерських структур [5, с. 165].

Превентивні заходи включають раннє планування захисту критично важливої інфраструктури, створення запасів гуманітарних ресурсів, визначення стратегічних маршрутів евакуації та безпечних зон для цивільного населення.

Оперативні заходи орієнтовані на швидке реагування на факти порушення прав людини та господарських прав, організацію роботи кризових штабів, забезпечення доступу до медичних та соціальних послуг у зоні конфлікту. Відновлювальні заходи спрямовані на ліквідацію наслідків руйнувань, відновлення житла, підприємств, критично важливої інфраструктури, повернення прав власності та підтримку відновлення економічної активності [5, с. 165].

Особливу увагу слід приділяти стратегічному плануванню та багаторівневому підходу до захисту прав людини і господарських прав у воєнний період. Це включає аналіз соціальних, економічних, політичних та гуманітарних наслідків конфлікту, імплементацію міжнародних стандартів та практик захисту, формування ефективних механізмів моніторингу та контролю за дотриманням прав людини, забезпечення прозорості та підзвітності діяльності державних органів, а також активну участь громадянського суспільства у процесах контролю, відновлення та захисту прав.

Важливим є поєднання правових, соціальних і економічних інструментів, що дозволяє мінімізувати фізичні, соціальні та економічні збитки, забезпечити відновлення порушених прав, захист інвестицій, підтримку підприємництва та стабільності соціальної сфери.

Список використаних джерел

1. Права людини в умовах воєнного стану: прикладний аспект: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу, м. Київ, 10 грудня 2024 р. / за заг. ред. В.В. Григор'євої, Ю.В. Камардіної, М.А. Пожидаєвої, А.С. Політової, Є.М. Черниха. − Київ : МДУ, 2024.− 68 с.

2. Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 8 грудня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. 148 с.

3. Воєнні та повоєнні виклики для українських юристів: студентський погляд. Збірка есе : збірка/авт. кол.; упоряд.: О. Р. Поєдинок – Київ, 2024. – 60 с.

4. Міжнародне гуманітарне право. / Укл.: Алієв Р.В., Ануфрієв М.І., Бортняк В.А., Грицай Т.Г., Дрозд О.Ю., Дубенко О.І., Журавльов Д.В., Копотун І.М., Коропатнік І.М., Кривенко О.В., Курилюк Ю.Б., Пєтков С.В., Сивка В.В. — Київ. ВД «Професіонал», 2023. — 598 с.

5. Хом'яков Д., Опанасенко О. Міжнародне гуманітарне право та міжнародне співробітництво у воєнній сфері України. — Київ : Ліра-К, 2024. — 256 с.

Луценко Ю.В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права економіко-правового факультету
Маріупольського державного університету, Україна
https://orcid.org/0000-0002-8731-2941

ДО ПРОБЛЕМ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Участь України у міжнародній системі запобігання злочинності під час воєнного стану є важливим елементом забезпечення безпеки, правопорядку та дотримання міжнародних норм у складних умовах збройного конфлікту. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями та правозахисними інституціями з метою протидії воєнним злочинам, кіберзлочинності, тероризму, торгівлі людьми, корупції та іншим видам міжнародної злочинності.

Сучасний світ стикається з викликами, пов'язаними з інтернаціоналізацією злочинності, що робить необхідним посилення міжнародного співробітництва у цій сфері. В умовах воєнного стану для України ця проблема стає ще більш актуальною, оскільки підвищуються ризики окрім нелегальної торгівлі зброєю, загрози тероризму та кіберзлочинності, а також людськими ресурсами. У зв'язку з цим, ефективне міжнародне співробітництво є ключовим інструментом у забезпеченні національної безпеки [10, с. 140−142; 21, с. 911; 17, с. 216].

Ефективна протидія злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми, потребує належної взаємодії оперативних підрозділів Національної поліції України з іншими суб'єктами протидії таким злочинам і неможлива без вивчення та врахування правових, організаційних і тактичних чинників функціонування оперативних підрозділів [5, с. 241].

Зважаючи на існуючі загрози торгівлі людьми, правоохоронні органи України налагодили співпрацю з європейськими партнерами, зокрема під егідою Європолу спільно з правоохоронними органами країн Європейського Союзу створено міжнародну інформаційну платформу в режимі 24/7, призначену для проведення спільних перевірок за ознаками можливих фактів торгівлі людьми. Основною метою створення зазначеної платформи є запобігання трафікингу українських біженців, спільне оперативне реагування на повідомлення щодо можливих фактів торгівлі людьми та взаємодія під час ідентифікації жертв торгівлі людьми [14, с. 365-367; 15].

Сучасній організованій злочинності притаманний активний процес зростання та появи нових напрямків і протиправних практик з особливо вираженим регіональним характером даного деструктивного явища. В умовах воєнного стану з урахуванням особливостей сучасних суспільних змін, динаміки політичних та економічних перетворень, різкості, а подекуди і непослідовності законотворчості, організована регіональна злочинність стає тим масштабним криміногенним феноменом, який набув домінуючого впливу на формування кримінального середовища та став невід'ємним негативним соціальним чинником суспільного життя.

Динамічність криміногенних процесів в умовах воєнного стану вимагають швидкої та ефективної реакції з боку держави у сфері політики боротьби та протидії організованій злочинності в Україні, цьому мають передувати якісні наукові пошуки та дослідження [4, с. 9; 12, с. 76−78].

Торгівля людьми є одним із сегментів діяльності організованих злочинних груп з міжнародним виміром. Вона здійснюється з різних мотивів, включаючи торгівлю органами, сексуальну експлуатацію, усиновлення та примусову працю. Найбільш вразливі групи суспільства (жінки та діти) часто є основними жертвами цього злочину, хоча чоловіки також експлуатуються, часто змушені брати участь у збройних конфліктах. Існує безліч способів, як хтось може стати жертвою торгівлі людьми. Наприклад, людей можуть вводити в оману, шантажувати або викрадати. У випадках обману жертвами часто стають довірливі особи, які

в пошуках кращих умов життя в іншому місці легко погоджуються на нереалістичні обіцянки. Коли йдеться про шантаж, жертв примушують до експлуатації, часто через фінансові борги перед злочинними групами. Викрадення людей здійснюються із застосуванням сили, спрямовані на найбільш вразливі групи для подальшої експлуатації, як усередині країни, так і за кордоном. Важливо зазначити, що сучасна епоха сприяє розширенню торгівлі людьми, що характеризується масовою міграцією людей. Багато мігрантів розглядають Європу як кінцевий пункт призначення, а їхні нестабільні обставини роблять їх легкою мішенню для злочинних груп. Не можна забувати, що економічна та безпекова нестабільність у певних регіонах, яка посилюється частими та тривалими збройними конфліктами, значною мірою сприяє міграційним кризам. Тому боротьба з торгівлею людьми вимагає активної ролі як на національному, так і на міжнародному рівнях. Це включає підвищення обізнаності про значення, небезпеки та наслідки цієї незаконної діяльності для забезпечення виявлення, переслідування та покарання винних [22, с. 149-150].

Торгівля людьми та сучасне рабство – це глобальні явища. Жертвою торгівлі людьми може стати будь-хто, будь-яка людина, незалежно від статі, віку, соціального статусу, рівня освіти тощо. Щодо експлуатації жертв, організовані злочинні групи використовують широкий спектр методів для отримання прибутку. Однією з найчастіших та найприбутковіших форм експлуатації жертв є сексуальна експлуатація. Жертвами є переважно жінки та діти, але в наш час нерідко трапляється, що чоловіків також експлуатують у сексуальних цілях. Незалежно від статі чи віку, жертв переважно примушують до проституції. До групи ризику можуть потрапити такі категорії, як: безробітні люди працездатного віку; жителі сільської місцевості; люди, які мають низький рівень доходів; особи, що працюють за кордоном нелегально; особи, що нелегально виїжджають за кордон або нелегально в'їжджають та перебувають на території тієї чи іншої країни; люди, що користуються послугами сайтів та застосунками знайомств або шукають посередництва для укладання фіктивних шлюбів; особи, які працюють у сфері розваг; особи, які раніше уже були жертвами торгівлі людьми; діти, в тому числі – діти-сироти, бездоглядні діти або, позбавлені батьківського піклування тощо [3]. Що стосується інших форм експлуатації, випадки експлуатації дітей у порнографічних цілях стають все частішими, тоді як жінок примушують до шлюбів за домовленістю та участі в секс-індустрії. Організовані злочинні групи ефективно підтримують вербування та контроль над жертвами, використовуючи насильницькі методи, шантаж або неправдиві обіцянки. Останні особливо впливають на молодих жінок та дівчат, яким вони обіцяють добре оплачувану роботу та комфортне життя, як у великому місті, так і за кордоном. Приймаючи такі пропозиції, жертви потрапляють у замкнене коло експлуатації, яке неминуче супроводжується фізичним та психологічним насильством. Наслідки перенесених ними тортур проявляються в травмах, психічних захворюваннях та розладах особистості [8, с. 133−135; 22, с. 152; 12, с. 78-80].

Як бачимо, суспільні небезпечні діяння у виді торгівлі людьми – доволі розповсюджена проблема для будь-якої країни світу, у тому числі і для України. Так, за даними Офісу Генерального прокурора, у 2020 році було обліковано 206 кримінальних правопорушень за ст. 149 КК України, з яких особам повідомлено про підозру в 110 випадках; у 2021 році обліковано 232 правопорушення, підозр - 163; у 2022 році - 133 правопорушення, підозр - 93; у 2023 році - 147 правопорушень, підозр - 109; у 2024 році - 105 правопорушень, підозр - 62; за дев'ять місяців 2025 року - 78 правопорушень, з яких лише у 47 випадках особам повідомлено про підозру [20].

Водночас у Єдиному державному реєстрі судових рішень за період з 2020 року по серпень 2025 року виявлено лише 158 вироків за торгівлю людьми [6].

Відповідно до даних Державної судової адміністрації України, за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 149 КК України, судами України у 2019 році ухвалено 35 вироків; у 2020 році - 29 вироків, з яких лише 5 передбачали покарання у вигляді позбавлення волі, решта - умовні; у 2021 році - 24 обвинувальних вироки. Серед яких 5 - із покаранням у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років, 19 - з умовним покаранням; у 2022 році - засуджено 18 осіб, з яких 3 отримали реальні строки позбавлення волі, а 15 -

умовні терміни; у 2023 році - 35, із них 8 осіб отримали реальні терміни ув'язнення, 20 - умовні покарання, 3 - штрафи, а щодо 4 осіб покарання на момент звіту не було визначено; у 2024 році винесено 19 вироків у справах за ст. 149 КК України, з яких 2 вироки - виправдувальні [19].

Співвідношення між кількість облікових кримінальних правопорушень, передбачених ст. 149 КК України, і кількістю ухвалених обвинувальних вироків 8:1, що свідчить про наявність низки як теоретико-правових, так і практичних проблем щодо притягнення до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми. Така диспропорція може бути викликана високим рівнем латентності цього кримінального правопорушення, що ускладнює доказування ознак експлуатації в процесуальному порядку, недосконалістю механізмів і практичною складністю в ідентифікації потерпілих, встановлення фактів експлуатації, а також відсутністю сталої уніфікованої судової практики щодо тлумачення і застосування кваліфікуючих ознак, передбачених ч.ч. 2, 3 ст. 149 КК України [11, с. 62-64; 16, с. 14-15].

Враховуючи значний ступінь суспільної небезпеки злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, та їх достатню розповсюдженість, держава в особі її компетентних органів повинна вживати ефективних заходів із протидії цим кримінальним правопорушенням. При цьому саме запобігання як складова протидії злочинам та кримінальним проступкам повинно виступати в якості пріоритетного напрямку їх роботи [1, с. 330].

Одним з головних чинників, що негативно впливає на динаміку поширення торгівлі людьми виступають проблеми соціально-економічного характеру. У багатьох випадках особи стають постраждалими від торгівлі людьми через скрутне фінансове становище або складні життєві ситуації. Відповідний стан підвищує рівень віктимізації громадян та робить з них зручну «мішень» для кримінальних правопорушників, які спеціалізуються на вчиненні відповідних актів делінквентної поведінки.

Однією з форм експлуатації в торгівлі людьми є торгівля органами, яка передбачає незаконне вилучення та продаж органів, а також добре організовану систему вербування та транспортування жертв. Жертви в цьому випадку найчастіше є представниками найбільш вразливих верств суспільства, таких як діти, бідні та мігранти. Організовані злочинні групи тут мають мережу посередників, включаючи тих, хто проводить медичні процедури над жертвами, та тих, хто є посередником у торгівлі органами між продавцями та покупцями. Мережа посередників обов'язково передбачає співпрацю з корумпованим медичним персоналом та закладами охорони здоров'я, де можуть проводитися операції на жертвах. Наслідки для жертв цього злочину надзвичайно важкі, часто супроводжуються психологічною травмою, незворотними фізичними пошкодженнями, психологічними проблемами та, в деяких випадках, смертю [9, с. 87-90; 10, с. 142-145; 13, с. 79-82].

На жаль, суворі умови життя та бідність часто спонукають жертв добровільно продати свої органи. Причини суто фінансові, тобто це не випадок примусу, шахрайства чи інших форм маніпуляцій. Однак навіть за таких обставин жертви можуть бути обдурені, оскільки вони можуть не отримати повну обіцяну суму, або медичну процедуру може виконати людина з недостатнім медичним досвідом. Враховуючи, що операції часто виконуються в антисанітарних умовах та некваліфікованими особами, не дивно, що вони можуть мати фатальні наслідки для жертв [22, с. 153-154].

Торгівля людьми є особливо небезпечним злочином, учиненням якого не лише порушуються права людини та руйнується особистісна цілісність постраждалої особи, а й відбувається посягання на основи правової держави та верховенства права. Нині у зв'язку з військовою агресією РФ ця тема є особливо актуальною для нашої держави.

Також торгівля людьми є одночасно причиною і наслідком порушення прав людини. Бажання забезпечити особисту безпеку та безпеку своєї родини, поліпшити власне матеріальне становище, до того ж обмежені можливості працевлаштування, економічні та політичні кризи, а також існування неконтрольованих ділянок кордону з РФ – усе це сприяє як зростанню масштабів міграції вимушено переміщених осіб, трудової міграції, так і переміщенню злочинців та жертв торгівлі людьми. Нелегальний характер трудової міграції стає основним чинником, що сприяє експлуатації людини людиною.

Для створення ефективної та дієвої системи протидії торгівлі людьми необхідним є застосування до розв'язання зазначеної проблеми системного підходу, за якого торгівлю людьми необхідно розглядати й досліджувати як багатовимірне явище, що порушує права людини, набуває різних форм, а саме: продаж жінок для сексуальної експлуатації; продаж дітей з метою використання в жебрацтві або незаконного усиновлення; продаж чоловіків, жінок та дітей з метою трудової експлуатації; продаж чоловіків, жінок та дітей з метою незаконної трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини й торгівля ними; здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою чи без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи передачі іншій особі [7; 8, с. 135-137].

Протидія торгівлі людьми та експлуатації осіб, які втікають від війни в Україні, вимагає колективного реагування та скоординованих дій з боку держави та міжнародних організацій. З метою ефективного запобігання торгівлі людьми серед осіб, які втікають від війни в Україні, відповідні органи повинні збирати та поширювати інформацію, з розбивкою за статтю, віком та іншими критеріями, щодо підозрюваних та виявлених випадків торгівлі людьми, відповідно до правил захисту персональних даних. Швидкий обмін інформацією між відповідними зацікавленими сторонами, як державними, так і недержавними, на національному та міжнародному рівнях має вирішальне значення для запобігання торгівлі людьми, які втікають від війни в Україні, та для виявлення потенційних жертв торгівлі людьми. Міжнародна співпраця у цьому напрямку має надважливе значення [2, с. 103-109; 18].

Виходячи з викладеного вище, необхідно зазначити, що з початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України відбулись ряд змін, які призвели лише до погіршення соціальних чинників в суспільстві та державі. До основних змін необхідно віднести такі:

1. Загострення проблеми через війну. Воєнна агресія РФ та введення воєнного стану в нашій державі значно посилили загрозу торгівлі людьми в Україні. Масова внутрішня міграція та виїзд біженців за кордон (особливо жінок, дітей та інших вразливих груп населення) створили сприятливі умови для активізації злочинних угруповань.

2. Багатогранність та жорстокість експлуатації. Торгівля людьми проявляється у різноманітних формах, включаючи сексуальну та трудову експлуатацію, залучення до жебрацтва, вилучення органів, примусове усиновлення, а також, що особливо актуально для України з 2014 року, використання у збройних конфліктах. Жертви зазнають важкого фізичного та психологічного насильства, що призводить до травм і розладів особистості.

3. Низька ефективність судової системи. Статистичні дані свідчать про значний розрив між кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми, та кількістю обвинувальних вироків. Співвідношення 8:1 вказує на високу латентність злочину, складнощі у доведенні вини, недосконалість механізмів ідентифікації потерпілих та відсутність єдиної судової практики.

4. Ключова роль міжнародного співробітництва. Оскільки торгівля людьми є транснаціональним злочином, ефективна протидія неможлива без скоординованих та наступальних дій на міжнародному рівні. Пріоритетними напрямами є гармонізація законодавства, налагодження швидкого обміну інформацією між правоохоронними органами різних країн, створення єдиних баз даних злочинців та забезпечення захисту й реабілітації жертв.

Отже, протидія торгівлі людьми в умовах воєнного стану вимагає комплексного системного підходу, що поєднує превентивні заходи, посилення відповідальності за злочини, вдосконалення національного законодавства та, найголовніше, поглиблення міжнародної співпраці для захисту найбільш уразливих верств населення.

Список використаних джерел

1. Березняк В. С. Роль наставництва у підготовці працівників Національної поліції. Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 21 бер. 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 330-331.

2. Горелкіна К. Г., Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Проблеми протидії кримінальним правопорушенням в умовах надзвичайного чи воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2025. Том 36 (75) № 3. С. 102–110.

3. День протидії торгівлі людьми: про що важливо пам'ятати кожному. Офіційний вебсайт ДМС України. URL: https://dmsu.gov.ua/news/dms/14609.html.

4. Джелілова М. А. Причини та умови організованої злочинності в умовах воєнного стану: регіональний аспект. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. № 2. С. 8-13.

5. Дубина В. І. Запобігання торгівлі людьми оперативними підрозділами Національної поліції України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2016. № 1 (11). С. 240–249.

6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua.

7. Кушнір О. Підходи до розуміння торгівлі людьми. URL: http://goal-int.org/pidxodi-yak-do-rozuminnya-torgivli-lyudmi/.

8. Луценко Ю. В. Національний та зарубіжний досвід боротьби з корупцією та організованою злочинністю: сучасний контекст. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2024. Том 35 (74) № 3. С. 132−139.

9. Луценко Ю. В. Політика держави у сфері боротьби зі злочинністю в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2024. Том 35 (74) № 4. С. 86–93.

10. Луценко Ю. В. Проблеми організації протидії організованим злочинним угрупованням, які загрожують державній безпеці України. *Вчені записки ТНУ імені В .І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2024. Том 35 (74) № 1. С. 139−146.

11. Луценко Ю. В. Протидія злочинності у світлі міжнародного правопорядку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2023. Том 34 (73) № 5. С. 60−64.

12. Луценко Ю. В. Протидія організованій злочинності: національний та іноземний досвід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 2. С. 75−81.

13. Луценко Ю. В., Арешонков В. В. Вплив організованої злочинності на світову безпекову політику, що викликана пандемією Covid-19. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2022. № 1. С. 78−86.

14. Макаренко Н. К., Луценко Ю. В. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 7. С. 364–368.

15. Міграційна поліція під егідою ЄВРОПОЛ створює міжнародну інформаційну платформу для запобігання торгівлі людьми серед українських біженців. URL: https://www.npu.gov.ua/news/torgivlya-lyudmi/migraczijnapolicziya-pid-egidoyu-Jevropol-stvoryuje-mizhnarodnu-informaczijnuplatformu-dlya-zapobigannya-torgivli-lyudmi-sered-ukrajinskix-bizhencziv/.

16. Мусатенко В. С. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми: дис. … д-ра філософ.: 081 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2025. 255 с.

17. Полторацький О. Б., Луценко Ю. В. Протидія злочинності в контексті світової безпекової політики. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 215−217.

18. Прібиткова Н. О. Протидія торгівлі людьми в умовах воєнного стану у розрізі міжнародної співпраці. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d9b645a4-312b-48cf-ae18-274276dc855f/content.

19. Статистична звітність Державної судової адміністрації України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka.

20. Статистична звітність Офісу Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika.

21. Філіпчук О. Г. Участь України у міжнародній системі запобігання злочинності під час воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2025. № 2. С. 910-914.

22. Mateo T. Activities of organized crime with a special focus on human trafficking, SCIENCE International journal. 2025. № 4(1). P. 147-153.

Магац В.М.,
Студентка 2 курсу, спеціальності 081 Право,
інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ
Ковбан А.В.,
к.ю.н., доцент,
адоцент кафедри цивільних правових дисциплін,
Одеський державний університет внутрішніх справ
ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-0272-1798

ОСОБЛИВОСТІ ВИДІВ ТРУДОВИХ ДОГОВОРІВ

Трудовий договір є фундаментальним інструментом правового регулювання трудових відносин, який визначає зміст праці, гарантії, відповідальність сторін та порядок виконання трудових обов'язків. Відповідно до ст. 21 Кодексу законів про працю України (КЗпП), трудовий договір — це угода між працівником і роботодавцем, в якій фіксуються основні умови трудової діяльності, включаючи функції працівника, умови оплати праці, соціальні гарантії, режим роботи, а також відповідальність сторін [1]. Трудовий договір є формою реалізації конституційного права на працю, закріпленого у ст. 43 Конституції України.

Правове регулювання трудових договорів в Україні спрямоване на забезпечення справедливих, безпечних та рівних умов праці для всіх працівників. Розмаїтість видів трудових договорів дозволяє роботодавцям гнучко управляти трудовим процесом, адаптуючи кадрову політику до специфіки виробництва. Працівники, у свою чергу, отримують можливість обирати той тип договору, який найбільше відповідає їхнім індивідуальним потребам та можливостям.

Залежно від строку дії, трудові договори поділяються на безстрокові, строкові, сезонні, договори на час виконання певної роботи та договори з нефіксованим робочим часом. Найбільш традиційним є безстроковий трудовий договір. Він укладається між працівником і роботодавцем без зазначення терміну дії і передбачає довгострокові трудові відносини. Працівник за таким договором має найбільший рівень соціальної захищеності, оскільки звільнення можливе лише з підстав, визначених КЗпП України [1]. Безстрокові договори найчастіше укладаються у сферах, де роботодавці зацікавлені у довготривалій співпраці з кваліфікованими працівниками.

Строковий трудовий договір має певний визначений строк дії. Ст. 23 КЗпП України встановлює, що строковий договір укладається у випадках, коли трудові відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк з огляду на характер роботи або умови її виконання. Наприклад, такі договори застосовуються при роботі над короткостроковими проєктами, тимчасовому заміщенні штатного працівника, виконанні сезонних або тимчасових робіт. Варто відзначити, що строкові договори нерідко використовуються для гнучкого планування кадрової політики, проте вони повинні укладатися лише за наявності законних підстав, щоб уникнути порушень прав працівників [1].

Договір на час виконання певної роботи укладається тоді, коли працівника залучають для виконання конкретного обсягу робіт. На відміну від строкового договору, дата завершення такої угоди не завжди визначена календарно — її завершення настає у момент повного виконання працівником передбаченої роботи. Така форма трудового договору поширена у будівництві, ремонтних роботах, сфері дизайну, інженерних та технічних проєктах.

Сезонний трудовий договір укладається для робіт, виконання яких можливе лише в певний період року. Перелік сезонних робіт затверджено Наказом Міністерства економіки України (2022) [3]. До сезонних робіт відносяться: збирання врожаю, робота у туристичних комплексах, лісові та польові роботи тощо. Сезонні працівники мають додаткові гарантії, зокрема скорочений строк попередження про звільнення.

Окремо слід виділити договір з нефіксованим робочим часом — нову форму трудового договору, запроваджену в Україні у 2022 році для стимулювання гнучкої зайнятості. Цей договір дозволяє роботодавцю залучати працівника до роботи за потребою, не встановлюючи стабільного графіка. Водночас закон гарантує мінімальну кількість оплачуваних годин — не менш як 32 на місяць. Такий договір є особливо зручним для студентів, працівників фрилансу, а також осіб, які поєднують кілька видів діяльності [5].

За формою трудові договори поділяються на письмові та усні. Письмова форма є основною і застосовується у більшості випадків, оскільки забезпечує максимальну юридичну визначеність та захист прав працівників. Письмовий трудовий договір є обов'язковим при прийнятті на роботу неповнолітніх, у разі роботи у фізичних осіб-підприємців, при виконанні робіт зі шкідливими умовами праці, при укладенні контрактів, а також у випадках переїзду працівника в іншу місцевість. Усна форма передбачена лише для окремих категорій працівників та короткострокових робіт [1].

Залежно від організації праці трудові договори поділяються на: роботу за основним місцем роботи, роботу за сумісництвом та суміщення професій. Основне місце роботи забезпечує працівнику повний пакет соціальних гарантій: стаж, лікарняні, відпустки, соціальне страхування. Сумісництво передбачає виконання працівником іншої оплачуваної роботи у вільний від основної зайнятості час. Суміщення — це виконання додаткових обов'язків в межах однієї організації з доплатою без укладення нового договору.

Особливе місце серед трудових договорів посідає трудовий контракт. Контракт — це специфічна форма строкового трудового договору, яка відрізняється наявністю додаткових умов, що не притаманні типовим договорам. Контракт укладається виключно у письмовій формі та лише в тих випадках, що визначені законодавством. Ст. 21 КЗпП визначає контракт як особливу форму трудового договору, у якому можуть встановлюватися обов'язки, відповідальність та умови стимулювання працівника, не передбачені законодавством [4].

Контракти укладаються з керівниками підприємств, державними службовцями, педагогічними та науковими працівниками, медичним персоналом, артистами, спортсменами та працівниками стратегічних сфер [4][6]. Контракт дозволяє сторонам детально врегулювати умови праці: систему оплати, премії, соціальні послуги, відповідальність, підстави дострокового розірвання. Це робить контракт значно гнучкішим та індивідуальнішим інструментом порівняно зі звичайним договором.

Водночас контракт має і певні ризики. Він може містити розширену матеріальну відповідальність, жорсткі умови звільнення та спеціальні вимоги до результатів роботи. Працівнику важливо уважно аналізувати умови контракту, щоб уникнути правових ризиків [6].

Важливим напрямом розвитку трудового законодавства є гармонізація українських норм з міжнародними стандартами. Конвенції МОП № 158 «Про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця» та № 111 «Про дискримінацію у сфері праці та заняття» встановлюють принципи недискримінації, рівності можливостей та захисту працівників від незаконного звільнення. Європейські стандарти також підтримують гнучкі форми праці, але наголошують на важливості соціального захисту працівників, що поступово впроваджується в Україні.

Сучасні дослідження ринку праці свідчать про зростання популярності контрактної форми зайнятості у сферах державного управління, освіти, медицини та мистецтва [7]. Контракт сприяє підвищенню відповідальності працівників, їх мотивації, ефективності та гнучкості реалізації трудових функцій. У приватному секторі контракти часто використовуються для керівної ланки та ключових спеціалістів.

Таким чином, різноманіття видів трудових договорів створює умови для розвитку трудового потенціалу в Україні, сприяє розширенню можливостей працевлаштування та підвищенню правової захищеності працівників. Безстрокові договори забезпечують стабільність, строкові — гнучкість, сезонні — адаптацію до тимчасових робіт, а договори з нефіксованим робочим часом — сучасні форми зайнятості. Трудовий контракт, своєю чергою, стає важливим інструментом управління трудовими ресурсами, що дає можливість детально регулювати права, обов'язки, відповідальність та умови роботи.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: чинна редакція станом на 2024–2025 р https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення трудового законодавства» №1213-IX від 05.02.2021. https://zakon.rada.gov.ua/go/1213-2

3. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Переліку сезонних робіт», 2022. https://zakon.rada.gov.ua/go/278-97-%D0%BF

4. Товстенко О. П. Науково-практичний коментар до КЗпП України. — Київ, 2022. https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-lm-1.pdf

5. Семенюк Т. Особливості укладення трудових договорів з нефіксованим робочим часом // Підприємництво, господарство і право. — 2023. https://profpressa.com/news/osoblivosti-ukladennia-trudovogo-dogovoru-z-nefiksovanim-robochim-chasom

6. Литвиненко І. Трудовий контракт у системі трудових відносин: аналіз сучасної практики // Юридична практика. — 2024. https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/10/APP_5_2024-1.pdf

7. Аналітичний звіт «Ринок праці України: виклики та перспективи». Міністерство економіки України, 2023. https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-lm-1.pdf

Надежденко А.О.,
кандидат наук з державного управління, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет, Україна
ORCIDID: https://orcid.org/0000-0002-1774-5952

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ДЛЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Ключові слова: *прави людини; міжнародні стандарти; правоохоронна діяльність; Національна поліція України; правова держава; демократичні засади; гарантії прав і свобод; гуманітарні стандарти; професійна етика; професійна компетентність; підзвітність і прозорість*

У сучасному світі захист і дотримання основних прав і свобод людини перестали бути виключною компетенцією окремої держави й перейшли у сферу відповідальності всього міжнародного співтовариства. За довгий період було ухвалено близько 300 міжнародних декларацій, конвенцій і хартій, які встановлюють міжнародні стандарти захисту прав людини, засновані на звичаєвих нормах, визнаних державами та зафіксованих у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН. Україна, як держава-засновниця ООН, взяла на себе зобов'язання щодо міжнародного співробітництва для підвищення дотримання прав людини та основних свобод [1, с. 80].

Інтеграція міжнародних норм у національне законодавство України у сфері прав людини позиціонує країну як суб'єкта глобального процесу стандартизації міждержавних відносин. Органи публічної влади, включно із правоохоронними структурами, стають

ключовими виконавцями міжнародних стандартів, що спрямовані на забезпечення і захист прав людини.

Стаття 3 Конституції України закріплює утвердження і захист прав і свобод людини як головний обов'язок держави, що нормативно відображено у Законі України «Про Національну поліцію» (ст. 7), яка встановлює принцип дотримання прав і свобод людини як фундаментальний для діяльності поліції. [2; 3], що відзначається переосмисленням діяльності поліції з урахуванням пріоритету дотримання прав людини у повсякденній роботі.

Запровадження міжнародно-правових стандартів у національну практику є закономірним результатом інтеграції України у світовий правовий простір та завершення прийняття загальновизнаних підходів до забезпечення прав і людини. Така інтеграція передбачає не лише адаптацію найкращих світових практик у сфері захисту конституційних прав, а й закріплення сучасних механізмів протидії корупції та боротьби з організованою злочинністю, яка сьогодні є однією з найбільших глобальних загроз. У цьому контексті впровадження міжнародних стандартів відображається стратегічне досягнення України до інтеграції, посилення демократичних інститутів та переорієнтація діяльності правоохоронних органів на забезпечення гармонізації світових вимог щодо дотримання прав людини з національними конституційними нормами.

Поступове приведення українського законодавства, а також відомчих нормативних актів Міністерства внутрішніх справ у відповідність до ключових міжнародних документів у сфері правоохоронної діяльності лише демонструє готовність держави діяти в унісон з міжнародною спільнотою, а й суттєво розширює можливості для ефективної міжнародної поліцейської співпраці, включаючи процедури узгодження, створення спільних підходів до протидії злочинності, обмін повідомленнями, а також уніфікацію професійних стандартів поведінки посадових осіб.

До основних міжнародних правових документів, що лягають в основу діяльності Національної поліції України, належать Конвенція про захист прав і основоположних свобод (1950), Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (ООН, 1979), Декларація Ради Європи про поліцію (1979), Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином (ООН, 1988), Європейський кодекс поліцейської етики (2001), Конвенція проти катувань (1984) та інші. [4-7] Впровадження цих норм забезпечує поліції орієнтири для захисту прав людини, підтримки законності і дотримання гуманітарних стандартів.

За таких умов дотримання загальноприйнятих правил діяльності правоохоронців стає вимогою, яка формує високий рівень довіри як в середині держави, так і серед міжнародних партнерів.

Водночас імперативність прав людини, закріплена в міжнародних актах, містить своє відображення через чітку, докладну нормативну регламентацію діяльності поліції. Встановлення обов'язкових правил професійної поведінки, які відповідають гарантії захисту прав і свобод громадян, створюють забезпечення правових та інституційних механізмів контролю, запобігання порушенням та притягнення до відповідальності у разі їхнього вчинення. Така детальна формалізація не обмежує роботу правоохоронців, а навпаки — забезпечує для них чіткі орієнтири та правові запобіжники.

Окремої уваги потребує й питання професійної компетентності працівників поліції. Високий рівень їхнього професіоналізму ґрунтується на поєднанні етичних засад, відповідальності, доброчесності та здатності діяти відповідно до міжнародних стандартів. Сучасні світові критерії якості поліцейської діяльності дозволяють комплексно оцінювати всіх чинників, що впливають на поведінку правоохоронців, а також розробити ефективні технології формування професійної культури. Завдяки цьому забезпечується не лише виконання службових обов'язків, а й створені умови для посилення довіри суспільства, зміцнення авторитету поліції та забудови правоохоронної системи загального європейського зразка.

Стандарти ООН щодо діяльності правоохоронних органів, кримінальних процедур та захисту прав людини стали підґрунтям для важливої ініціативи, реалізованої організацією «Міжнародна амністія» у 1998 році (Лондон). Спираючись на базові міжнародні документи, експерти з прав людини разом із представниками поліцейських структур різних держав розробили «Десять правозахисних стандартів правильної поведінки для правоохоронних органів». Цей документ має на меті створити зрозумілу, практично застосовну та універсальну систему орієнтирів для працівників поліції в різних країнах світу [1, с. 82].

Розроблені «Міжнародною амністією» стандарти набули значення уніфікованих міжнародних принципів поліцейської діяльності, які окреслюють мінімальні етичні, правові та професійні вимоги до роботи правоохоронців. Їхня цінність виникає в тому, що вони об'єднують глобальні норми ООН із практичними рекомендаціями щодо застосування сил, поводження із затриманими, проведення допитів, запобігання катуванням та іншим формам жорстокого поводження, забезпечення рівного ставлення, недискримінації та поваги до людської гідності [8, с. 39-40].

«Десять правозахисних стандартів правильної поведінки для правоохоронних органів» стали вагомим інструментом для формування сучасної моделі правоохоронної діяльності, орієнтованої на пріоритетне право і свободу людини, а також — на посилення підзвітності та прозорості дій правоохоронних органів. Їхня універсальність дозволила адаптувати їх до національних правових систем, зокрема в Україні, де вимоги щодо дотримання конституційних прав людини та європейських правозахисних принципів є ключовим елементом реформування Національної поліції.

Інтерпретація міжнародних стандартів діяльності правоохоронців як єдності двох ключових складових – професійних стандартів підготовки поліцейських і стандартів захисту прав людини – відображає сучасний підхід до формування ефективної правоохоронної системи. Їх імперативність підкріплюється міжнародно-правовими санкціями у випадках порушень.

Узагальнюючи, слід зазначити, що впровадження міжнародних стандартів у діяльність Національної поліції України є необхідною умовою для формування правової держави та зміцнення демократичних засад. Міжнародно-правові документи, на яких ґрунтується сучасна правоохоронна система, забезпечують універсальні орієнтири щодо дотримання прав і свобод людини, розробляють межі допустимого втручання держави та формують етичні стандарти поведінки поліцейських. Україна, інтегруючись у правовий простір, поступово адаптує ці норми до національного законодавства, що позитивно впливає на якість та прозорість правоохоронної діяльності.

Важливим чинником ефективної реалізації міжнародних стандартів поліції є професійна компетентність працівників. Сучасні вимоги передбачають не лише наявність теоретичних знань, а й сформовані навички етичного спілкування, недискримінаційного ставлення, правильного застосування сили та поваги до людської гідності, що робить поліцію більш орієнтованою на потреби громадян, сприяє підвищенню рівня довіри до правоохоронних органів та забезпечує становлення поліції як службової структури, основним призначенням якої є захист людини.

Отже, імплементація міжнародно-правових стандартів у практику Національної поліції України має комплексний характер: вона охоплює нормативні зміни, професійну підготовку особового складу, інституційні реформи та формування нової управлінської культури. Вона спрямована на побудову ефективної, підзвітної, гуманної та відкритої системи правоохоронних органів, здатної гарантувати забезпечення прав людини навіть в сучасних умовах. Подальше впровадження цих стандартів є ключем до зміцнення верховенства права та формування довгострокової суспільної довіри до Національної поліції України.

Список використаних джерел

1. Магновський І.Й., Косаревська О.В. Міжнародні стандарти забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності Національної поліції України: реалії сьогодення.

Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. 2023. Вип. 16 (28). С. 78-86

2. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

4. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: міжнар. док. від 17.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text

5. Декларація про поліцію: міжнар. док. від 8 трав. 1979 р. № 690(1979). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text

6. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином: міжнар. док. від 9 груд. 1988 р. № 43/173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206#Text

7. Рекомендації Комітету Міністрів державам – учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики»: ухвалені Комітетом Міністрів 19.09.2001 р. на 765-му засіданні заступників Міністрів. URL: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf

8. Вітик Ю. І. Міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності у сфері забезпечення дотримання прав і свобод людини. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 7 (35). Vol. 3. С. 39–45.

Негру В.І.
Магістр, спеціальність «Право», Економіко-правого факультету,
Маріупольского державного університету, Україна
Науковий керівник: **Волік В.В.**,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права,
https://orcid.org/0000-0002-1344-9486

ВИКЛИКИ ЮРИСДИКЦІЇ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ключові слова: *юрисдикція, воєнний стан, збройний конфлікт, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право, воєнні злочини, універсальна юрисдикція, доказування, окуповані території, військовополонені, захист цивільного населення, міжнародні судові інституції.*

Воєнні конфлікти істотно трансформують звичні правові механізми держави, створюючи численні виклики для здійснення юрисдикції як у національному, так і в міжнародному вимірах. Юрисдикційні проблеми охоплюють питання територіального контролю, захисту прав людини, кримінального переслідування воєнних злочинів, доказування в умовах бойових дій та взаємодії між органами різних держав і міжнародними судовими інституціями. Ситуація ускладнюється тим, що під час війни правові норми мають взаємодіяти у просторі, де діють як норми міжнародного гуманітарного, так і міжнародного кримінального та прав людини, що потребує від фахівців права глибокого комплексного аналізу.

Воєнний період суттєво ускладнює здійснення юрисдикції держави, оскільки правові механізми, які функціонують у мирний час, не завжди здатні оперативно реагувати на нові правові реалії. Умови воєнного стану трансформують роботу судової системи, правоохоронних органів та органів публічної влади, створюючи низку викликів для реалізації принципу верховенства права.

1. Територіальні виклики юрисдикції.

Втрата ефективного контролю над частиною території держави унеможливлює повноцінне функціонування судової влади. Внаслідок окупації виникають труднощі з доступом населення до судів, що зумовлює необхідність зміни територіальної підсудності, створення переселених судів та перенесення матеріалів справ. Додатковою складністю є необхідність відновлення чи дублювання реєстрів, зокрема ДРРП та реєстрів судових рішень, які могли бути знищені або залишені на тимчасово окупованих територіях. Наявність правового «вакууму» на захоплених територіях створює загрозу паралельного правосуддя, що здійснюється окупаційними органами, рішення яких є юридично нікчемними, але мають фактичний вплив на життя цивільного населення. Основною проблемою стає втрата ефективного контролю над частиною території, що унеможливлює здійснення державної влади та функціонування судових органів. Тимчасова окупація окремих територій призводить до переміщення судів, зміни підсудності та необхідності відновлення справ, документообігу й реєстрів. Це створює прогалини в доступі до правосуддя для громадян, які перебувають на непідконтрольних територіях.

2. Юрисдикція щодо воєнних злочинів.

Розслідування воєнних злочинів є одним із найскладніших юрисдикційних завдань під час війни. Суттєвою проблемою є визначення меж кримінальної юрисдикції між національними органами України та Міжнародним кримінальним судом. Україна визнала юрисдикцію МКС щодо злочинів, скоєних на її території з 2014 року, що створює модель комплементарності — міжнародний суд здійснює юрисдикцію лише тоді, коли національна система не здатна або не бажає ефективно переслідувати винних. В умовах війни важливим є також належне документування злочинів, стандарти доказування та співпраця з міжнародними правозахисними організаціями. Нерідко юрисдикція ускладнюється тим, що підозрювані перебувають на окупованих територіях або в державі-агресорі, що робить їх фактичне притягнення до відповідальності надзвичайно складним. Збройний конфлікт породжує велику кількість діянь, які підпадають під кваліфікацію воєнних злочинів. Викликом стає забезпечення належного розслідування та судового розгляду таких справ, оскільки вони вимагають спеціальної доказової бази, дотримання норм міжнародного гуманітарного права та співпраці з міжнародними інституціями. Значну роль відіграє Міжнародний кримінальний суд, юрисдикція якого поширюється на окремі категорії злочинів, що виникають під час війни.

3. Проблеми доказування та доступу до доказів.

Збір доказів у зоні бойових дій ускладнюється небезпекою, відсутністю доступу до місця злочину, знищенням матеріальних доказів та переміщенням свідків. Тому правозастосовні органи вимушені активно використовувати новітні технології: супутникові знімки, відео з безпілотників, цифрові дані, зібрані OSINT-розвідниками, геолокацію, цифрові метадані. Такі джерела потребують ретельної верифікації, експертиз та підтвердження автентичності, адже їх допустимість у судовому процесі залежить від суворих критеріїв надійності. Крім того, свідки та потерпілі часто перебувають у стані психологічної травми або під примусовим переміщенням, що впливає на якість та повноту їхніх свідчень. У воєнних умовах збір доказів ускладнюється через небезпеку, руйнування інфраструктури, відсутність доступу до місць подій та переміщення населення. Це призводить до необхідності застосування альтернативних джерел доказування, зокрема цифрових технологій, супутникових даних, відкритих джерел (OSINT). Однак такі докази потребують спеціальної процедури перевірки та верифікації.

4. Міжнародні юрисдикційні конфлікти.

Воєнний період загострює проблему конфлікту юрисдикцій між національними судами, судами інших держав, а також міжнародними інституціями. Часто одна й та сама подія може бути предметом розгляду у різних юрисдикціях — наприклад, у національних судах України, у судах держави-агресора, у МКС та ЄСПЛ. Важливою є також проблема універсальної юрисдикції, коли окремі держави можуть переслідувати осіб за найтяжчі міжнародні злочини незалежно від місця їх вчинення. У таких випадках виникає питання пріоритетності проваджень, обміну доказами, дотримання стандартів міжнародного

гуманітарного права та уникнення дублювання процесів. У період війни особливо актуальними стають питання співвідношення національної та міжнародної юрисдикції. Виникають ситуації, коли кілька держав або міжнародних інституцій претендують на розгляд однієї і тієї ж справи, що створює конфлікт юрисдикцій. Важливою залишається роль міжнародних судів — зокрема, ЄСПЛ та МКС — у забезпеченні об'єктивності та неупередженості правосуддя.

5. Юрисдикція щодо військовополонених та цивільного населення.

Під час збройного конфлікту держава стикається з низкою складних юрисдикційних питань, пов'язаних із правовим статусом військовополонених та цивільних осіб. Національні та міжнародні норми вимагають суворого дотримання Женевських конвенцій 1949 року, які гарантують гуманність, заборону катувань, належні умови утримання та право на справедливий судовий розгляд. Однак реалії війни часто ускладнюють їх реалізацію.

Проблемним є забезпечення реєстрації військовополонених, доступ міжнародних організацій, зокрема МКЧХ, а також гарантування їхнього зв'язку з родичами. Ще більш складною є юрисдикція над цивільними, які потрапляють у зону бойових дій: насильницькі зникнення, депортація, примусова мобілізація на окупованих територіях створюють ситуацію, коли національні суди мають документувати та розслідувати системні порушення прав людини.

Додатковим викликом є притягнення до відповідальності осіб, які порушують норми міжнародного гуманітарного права, але перебувають на непідконтрольних територіях. Тут ключову роль відіграє міжнародна співпраця, механізми універсальної юрисдикції та можливість заочного засудження відповідно до національного законодавства.

6. Висновки

Юрисдикційні виклики воєнного періоду мають багатовимірний характер і охоплюють як внутрішньодержавні, так і міжнародні аспекти функціонування правової системи. Порушення територіальної цілісності, вчинення воєнних злочинів, складнощі збору доказів і конкуренція юрисдикцій — усе це вимагає адаптації національного законодавства та інституційної спроможності.

Для ефективного правосуддя необхідні: - удосконалення національної системи документування злочинів; - інтеграція сучасних цифрових методів доказування; - посилення міжнародної співпраці в питаннях притягнення до відповідальності; - зміцнення механізмів захисту цивільного населення та військовополонених; - створення спеціалізованих підрозділів у прокуратурі та судах для роботи зі злочинами війни.

У підсумку, війна не лише ускладнює здійснення юрисдикції, але й створює можливості для модернізації правової системи, її адаптації до міжнародних стандартів і посилення інституційної стійкості держави до майбутніх викликів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII[Електронний ресурс] – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

2. Бабін Б. Міжнародне гуманітарне право та захист прав людини. – К.: Юрінком Інтер, 2021. С. 34-35.

3. Слободян О. Юрисдикційні проблеми під час збройних конфліктів // *Право України*. – 2023. – № 5. – С. 22–34.

Нирка О.Б.,
студентка 4 курсу, спеціальності «Право»
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
Драна Д.С.,
викладачка кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0003-1404-6800

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА СВОБОДОЮ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Ключові слова: *критична інфраструктура, воєнний стан, національна безпека, економічна стабільність, свобода підприємницької діяльності.*

Правове регулювання діяльності критичної інфраструктури під час війни є ключовим чинником забезпечення стабільності держави та економіки. Згідно із Законом України «Про критичну інфраструктуру» №1882-IX, критична інфраструктура включає об'єкти та системи, порушення роботи яких може спричинити загрозу національній безпеці, здоров'ю населення чи економічним інтересам держави. Тому закон встановлює загальні правила їх захисту, взаємодії з державними органами та підготовки до різних загроз. Усі ці вимоги стають особливо важливими під час війни, коли ризики зростають в рази.

Свобода підприємницької діяльності гарантована статтею 42 Конституції України, однак вона може бути обмежена законом в інтересах національної безпеки. Під час війни такі обмеження набувають практичного значення, але вони не можуть бути свавільними чи надмірними. Завдання держави – забезпечити безпеку критичної інфраструктури та одночасно не створити надлишкового тиску на підприємства, які продовжують працювати у складних умовах. Тому важливо дотримуватися принципів пропорційності та юридичної визначеності.

Закон «Про критичну інфраструктуру» визначає обов'язок підприємств, що є операторами критичної інфраструктури, розробляти плани реагування на кризові ситуації та здійснювати постійний ризик-менеджмент. Це означає, що підприємства повинні мати процедури дій на випадок кібератаки, ракетного удару, відключення електроенергії чи інших загроз. Такі вимоги не є додатковим тягарем, а необхідним механізмом попередження катастрофічних наслідків для економіки та населення [1].

Під час дії воєнного стану, регульованого Законом України «Про правовий режим воєнного стану» №389-VIII, органи влади отримують право встановлювати посилені заходи щодо охорони об'єктів критичної інфраструктури. Це може включати перевірку персоналу, обмеження доступу третіх осіб, введення спеціального режиму роботи чи тимчасове використання майна для оборонних потреб. Такі дії є законними лише за умови дотримання вимог закону та видання відповідних мотивованих актів [2].

Особливої уваги потребує питання кібербезпеки критичної інфраструктури. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» вимагає від підприємств, що забезпечують важливі державні функції, впроваджувати технічні та організаційні заходи з захисту інформаційних систем. У воєнний час кіберзагрози зростають, тому підприємства повинні використовувати сертифіковані засоби захисту, проводити навчання персоналу та взаємодіяти з державними органами кіберзахисту. Без належної кібербезпеки страждає не лише окреме підприємство, а й цілі галузі.

Щоби забезпечити ефективне функціонування критичної інфраструктури, держава встановлює базові правила взаємодії між органами влади та операторами таких об'єктів. До цих правил належать вимоги щодо обміну інформацією, реагування на аварії чи атаки, а також координації під час надзвичайних подій. Усі дії мають здійснюватися відповідно до принципу

партнерства, закріпленого у профільному законодавстві. Це дозволяє уникнути хаосу та забезпечити ефективну роботу підприємств.

Надзвичайно важливими є внутрішні документи, які повинні бути розроблені кожним оператором критичної інфраструктури. Згідно із законодавством, підприємства зобов'язані мати:

- план реагування на надзвичайні ситуації;
- план забезпечення фізичної безпеки та охорони об'єкта;
- план кіберзахисту і резервного відновлення інформаційних систем;
- порядок передачі інформації державним органам у разі загрози;
- інструкції для персоналу щодо дій у різних видах надзвичайних випадків.

Наявність цих документів забезпечує передбачуваність дій і мінімізує можливість помилок у кризових умовах.

Підприємства, що належать до критичної інфраструктури, повинні мати спеціальні підрозділи або відповідальних осіб за безпеку. В умовах війни роль таких фахівців зростає, адже вони здійснюють оцінку ситуації, координують персонал та забезпечують взаємодію з органами влади. Законодавство також вимагає регулярного оновлення планів безпеки, оскільки загрози можуть змінюватися залежно від воєнної ситуації. Це робить управління критичною інфраструктурою гнучким та адаптивним [3].

Коли держава вводить тимчасові обмеження для підприємств критичної інфраструктури, вона повинна документально обґрунтовувати такі рішення. Це означає, що кожне втручання має бути оформлене наказом, розпорядженням або іншим актом із зазначенням підстав. Підприємства мають право отримувати офіційну інформацію про причини обмежень та строки їх дії. Такий підхід відповідає принципам верховенства права та захисту бізнесу від надмірного впливу держави.

Важливим елементом є гарантії компенсації збитків, яких підприємства можуть зазнати через рішення державних органів. Закон «Про правовий режим воєнного стану» дозволяє тимчасове вилучення майна для оборонних потреб, але вимагає компенсації його вартості згідно із встановленою процедурою. Це допомагає зберегти довіру між державою та бізнесом, а також підтримує економічну стійкість підприємств у довгостроковій перспективі.

Окремою сферою є питання захисту персоналу, який працює на об'єктах критичної інфраструктури. Підприємства зобов'язані забезпечити працівників засобами індивідуального захисту, навчити правилам евакуації та інформувати про можливі загрози. Ці вимоги прямо випливають із норм законодавства про охорону праці та цивільний захист. У воєнний час виконання таких обов'язків є критично важливим для збереження життя людей та безперебійної роботи підприємства [4, с.133].

Дуже важливою є координація між різними об'єктами критичної інфраструктури, особливо у сферах енергетики, зв'язку, транспорту та водопостачання. Війна показала, що збої в роботі одного об'єкта можуть швидко поширитися на інші системи. Тому держава встановлює вимоги щодо створення мережі обміну інформацією між операторами та органами влади. Це дозволяє швидко реагувати на інциденти та уникати масштабних перебоїв.

Практичне регулювання критичної інфраструктури під час війни включає і короткотермінові дії у разі загрози. З цією метою підприємства мають дотримуватися рекомендованого алгоритму перших кроків під час кризової ситуації:

- оперативне оповіщення керівництва та відповідальних осіб;
- переведення роботи на резервні системи постачання чи управління;
- забезпечення фізичної охорони і контроль доступу;
- первинна оцінка ушкоджень і повідомлення державних органів;
- організація тимчасової роботи персоналу в безпечних умовах.

Такі дії допомагають зменшити наслідки інцидентів та зберегти стабільність роботи підприємства.

Судова практика також відіграє важливу роль у формуванні підходів до роботи критичної інфраструктури під час війни. Адміністративні суди розглядають спори щодо

правомірності обмежень і рішень державних органів. Суди звертають увагу на наявність мотивованого рішення, його пропорційність та зв'язок із реальною загрозою. Це формує правову культуру і дисциплінує органи влади, змушуючи їх діяти в межах закону навіть у кризових умовах [5, с.142].

У довгостроковій перспективі законодавство у сфері критичної інфраструктури повинно постійно оновлюватися та пристосовуватися до нових викликів. Держава має враховувати міжнародні стандарти, розвиток технологій та нові форми загроз. Це дасть можливість зміцнити стійкість країни, а підприємствам – планувати свою діяльність і приймати інвестиційні рішення. Стала система правового регулювання допоможе зберегти баланс між безпекою і свободою підприємництва.

Підсумовуючи, правове регулювання критичної інфраструктури під час війни ґрунтується на комплексі законів, які визначають правила безпеки, права підприємств і повноваження держави. Дотримання цих правил дозволяє захистити населення, економіку і стратегічні ресурси країни. Водночас важливо, щоб держава не порушувала свободу підприємництва без реальної необхідності та забезпечувала компенсаційні механізми, передбачені законом. Саме баланс цих елементів забезпечує ефективну роботу критичної інфраструктури в умовах воєнних викликів.

Список використаних джерел

1. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text (дата звернення 24.11.2025).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 24.11.2025).

3. Арсенович Л. А. Парадигма захисту критичної інфраструктури в системі національної безпеки України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 8. 2024. DOI: http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.8.7(дата звернення 24.11.2025).

4. Страхніцький Я. О. Особливості сучасної державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури в умовах війни в Україні. *Modernization of the system of public management and administration in Ukraine : the experience of the Republic of Latvia : Scientific monograph.* Riga. Latvia : «Baltija Publishing». 2023. С. 115-142.

5. Бобро Д.Г. Організаційні та правові аспекти забезпечення безпеки і стійкості критичної інфраструктури України: аналіт. доп. / Бобро Д.Г. та ін.; за заг. ред. О.М. Суходолі. Київ: НІСД, 2019. 223 с.

Нирка О.Б.,
студентка 4 курсу, спеціальності «Право»
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
Драна Д.С.,
викладачка кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0003-1404-6800

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ РИЗИКИ

Ключові слова: *господарське судочинство, судовий захист, економічна стабільність, міжнародні стандарти прав людини, Загальна декларація прав людини.*

Запровадження воєнного стану в Україні істотно трансформувало функціонування системи правосуддя, включно з господарським судочинством, яке забезпечує врегулювання

майнових та підприємницьких відносин і виконує критично важливу роль у стабілізації економіки держави. Забезпечення доступу до правосуддя в цей період набуває особливого значення, адже саме судовий захист є ключовим інструментом гарантування прав суб'єктів господарювання та забезпечення безперервності економічних процесів. Право кожного на ефективний засіб юридичного захисту від порушення основоположних прав та інтересів прямо передбачене міжнародними документами, зокрема Загальною декларацією прав людини, де наголошується на необхідності судового захисту від посягань як державних органів, так і приватних осіб [2]. Це право є невід'ємним навіть у період збройної агресії.

Конституція України, що має найвищу юридичну силу, гарантує кожному право на судовий захист і визначає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами [3]. Умови війни не скасовують цього права та не можуть бути підставою для згортання судового контролю. Навпаки, необхідність судового втручання зростає, адже кількість господарських спорів збільшується через порушення зобов'язань, втрату активів, знищення майна, розірвання договорів, форс-мажорні обставини та інші негативні наслідки війни. Як свідчить наукова думка, у кризових ситуаціях забезпечення ефективного правового захисту стає одним з основних елементів збереження правопорядку та підтримання соціально-економічної стабільності [1, с.137].

Воєнні дії зумовили потребу у зміні організації роботи господарських судів. Частину з них було евакуйовано або передано під юрисдикцію інших судів у зв'язку з тимчасовою окупацією чи активними бойовими діями. Така зміна територіальної підсудності спрямована на те, щоб забезпечити безперервність судочинства. Разом з тим, це створило певні труднощі для учасників процесу, зокрема пов'язані зі збільшенням відстані між сторонами спору та судом, зміною способів подання документів, необхідністю повторного ознайомлення з матеріалами справи тощо. Як зазначають дослідники, обмеження доступу до суду, спричинені зовнішніми факторами, повинні компенсуватися розширенням процедурних можливостей для сторін, включно із застосуванням дистанційних технологій [1].

Значного поширення у період воєнного стану набули електронні судові сервіси та відеоконференцзв'язок, які дозволили сторонам брати участь у засіданнях незалежно від їхнього фактичного місця перебування. Це відповідає конституційному принципу рівності учасників процесу та забезпечує реалізацію права на участь у судовому розгляді. Електронне подання документів, використання системи «Електронний суд», дистанційне ознайомлення з матеріалами справи й отримання рішень значно полегшили доступ до правосуддя в умовах, коли традиційні шляхи комунікації обмежені. Такі форми участі відповідають сучасним підходам до забезпечення прав людини під час криз та сприяють збереженню процесуальних гарантій навіть у нестабільних умовах [1, с.179].

Однак, поряд з позитивними змінами цифровізації, воєнний стан породив і низку процесуальних ризиків. Серед них найпоширенішими є перебої в електропостачанні, нестабільність інтернет-з'єднання, пошкодження мереж, неможливість пересування сторін або їхніх представників через активні бойові дії. У деяких випадках сторона не може подати документи у визначений строк через евакуацію, втрату доступу до приміщення або фізичне знищення документації. Такі обставини потребують від суду гнучкого підходу до встановлення та поновлення процесуальних строків. Судова практика свідчить, що суди визнають об'єктивність причин, пов'язаних з війною, і ухвалюють рішення про поновлення строків з метою забезпечення справедливого розгляду спору. Це узгоджується з положеннями кримінального процесуального законодавства, де також встановлюється необхідність забезпечення судових гарантій навіть за умов надзвичайних ситуацій [4], що відображає загальний принцип верховенства права.

Ще одним викликом є фактичне порушення можливості сторін реалізувати своє право на захист у зв'язку з мобілізацією представників або керівників підприємств. Часто сторона не має можливості забезпечити участь у справі, знайти іншого компетентного представника чи оперативно надати необхідні пояснення. У таких ситуаціях суди повинні враховувати, що

надзвичайні умови змушують учасників процесу діяти в обмежених можливостях, а отже, принцип змагальності потребує додаткових процедурних гарантій.

Варто також зазначити, що воєнний стан впливає на доказову базу у справах. Часто виникають труднощі у збиранні доказів, їх збереженні, підтвердженні фактичних обставин, особливо у випадках руйнування майна або проваджень, що стосуються форс-мажорних обставин. Це стимулює суди застосовувати більш гнучкі підходи до оцінки доказів та співвідносити їх із реаліями воєнного стану. Наукові джерела підкреслюють, що в умовах кризи необхідне не формальне, а змістовне забезпечення доступу до правосуддя [1], що означає: суд не може керуватися надмірним формалізмом і повинен враховувати об'єктивні перешкоди, які постають перед сторонами.

Узагальнюючи, слід підкреслити, що попри значні перешкоди, система господарського судочинства продовжує виконувати свої функції. Відповідно до міжнародних стандартів прав людини [2] та національних конституційних гарантій [3], судові органи прагнуть забезпечити реальну можливість кожної сторони звернутися до правосуддя, бути почутою й отримати справедливе рішення. Використання сучасних технологій, адаптивність судових процедур, врахування воєнних обставин при оцінці доказів і строків – усе це спрямовано на те, щоб забезпечити верховенство права й підтримати економічну стабільність у період збройної агресії. Отже, незважаючи на численні виклики, господарські суди України демонструють стійкість і здатність функціонувати в надзвичайних умовах, забезпечуючи захист прав суб'єктів господарювання та підтримуючи загальну правову стабільність держави [1; 2; 3; 4].

Список використаних джерел

1. Гальцова О. Л., Степанюк Р. Л. Права людини: навчальний посібник. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2022. 216 с.

2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Організація Об'єднаних Націй.

3. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон №4651-VI від 13.04.2012 р.Огляд судової практики Верховного Суду щодо розгляду справ у період воєнного стану (2022–2024 рр.).

Одуденко Д.С.,
здобувачка другого (магістерського) рівня ОПП 081 Право
Маріупольського державного університету
Науковий керівник: **Шебаніц Д.М.**
к.і.н, доцент, доцент кафедри права
Маріупольського державного університету

ІНФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Ключові слова: *інформаційна війна, пропаганда, захист інформації, маніпуляція, дезінформація, фейк.*

Інформація під час війни перестає бути нейтральним переданням фактів і перетворюється на інструмент впливу, спрямований на зміну поведінки, настроїв, оцінок, сприйняття реальності. У сучасній війні поряд із застосуванням воєнної сили держава-агресор системно використовує пропаганду, дезінформацію, фейки, маніпуляції, психологічний тиск і залякування як окремі складові інформаційної агресії. Інформаційний вплив не обмежується формуванням вигідної агресору картини бойових дій. Його мета глибша. Ідеться про делегітимізацію державних інституцій, руйнування ідентичності, зниження здатності суспільства до спротиву, створення стану масової недовіри та взаємних підозр усередині

країни-жертви. Такий вплив не завжди має форму прямого заклику до ворожих дій. Часто він реалізується через нав'язування альтернативної, вигідної агресору версії реальності.

Пропаганда в умовах війни є технологічно організованим процесом добору, спотворення і подачі повідомлень з метою сформувати в адресата вигідне агресору уявлення про сам конфлікт, сторони конфлікту і допустимі дії щодо цих сторін. Вона принципово відрізняється від інформування. Якщо інформація описує подію і залишає адресату можливість для власної оцінки, то пропаганда нав'язує готову оцінку і підсуває емоційно заряджений висновок замість аналізу фактів. У цьому сенсі пропаганда не просто «говорить», вона «пояснює, як правильно думати» і водночас «пояснює, кого треба боятися і ненавидіти». У російській інформаційній війні проти України така пропаганда системно працює на кількох рівнях. По-перше, вона звертається до власного російського населення, стимулюючи підтримку війни і підвищуючи рейтинг політичного керівництва через уявну «боротьбу з нацизмом», «порятунок російськомовного населення» тощо [1, с. 639]. По-друге, вона звертається до населення тимчасово окупованих територій України з метою зламати їхню лояльність до України та нав'язати страх перед поверненням під український контроль. По-третє, вона звертається до західної аудиторії, намагаючись представити Україну джерелом ризиків для «стабільності» та нав'язати тезу про нібито невідворотність поразки України, щоб ускладнити чи зірвати подальшу підтримку [2]. Тобто одна і та сама інформація може виступати різним «інструментом впливу» залежно від того, кому її спрямовано.

Окремим ядром інформаційного впливу у війні є маніпулювання. Маніпуляція відрізняється від звичайної брехні тим, що вона не завжди напряму суперечить фактам, а працює із дозованим, напівправдивим, емоційно оформленим матеріалом, який або перебудовує акценти, або підмінює причинно-наслідкові зв'язки [3, с. 36]. Прихований характер маніпулювання полягає у відборі окремих деталей і подачі їх як всього змісту події, у замовчуванні контексту, у тиражуванні вигідних висновків через максимально емоційні формулювання та візуальні образи [3, с. 37]. Саме тому маніпуляція несе особливу загрозу для суспільства під час війни: вона не лише вводить в оману, а й розхитує психіку і соціальну поведінку людей. Людина перестає аналізувати, а починає реагувати за заданою схемою. На це вказується як одна з найгостріших проблем сучасного інформаційного суспільства: масова свідомість стає об'єктом керованого впливу через телебачення, інтернет, соціальні мережі. Якщо у мирний час така технологія працює переважно на електоральні чи комерційні цілі, то в умовах війни її застосовують для руйнування спроможності суспільства чинити організований спротив, тобто як метод деморалізації населення та тиску на політичні рішення держави, що захищається.

Усередині України інформаційний вплив агресора діє не лише через телевізор або публічні заяви, а й через повсякденні «мікросюжети», спрямовані на залякування цивільного населення. Дослідники фіксували випадки, коли окупаційні структури поширювали серед цивільних дезінформацію про те, що Збройні Сили України нібито «будуть бомбити, ґвалтувати, вбивати та ув'язнювати» людей після деокупації території [4]. Паралельно нав'язувалася теза, що єдиний порятунок - «евакуація до росії» або «вивезення дітей у безпечні табори», які насправді перетворювалися на механізм вивезення українських дітей і їх подальшої ідеологічної обробки [4]. Це вже не інформаційний вплив у вузькому сенсі, а елемент насильницької політики окупаційної влади, яка використовує залякування як спосіб контролю над цивільним населенням, змушуючи його діяти у потрібний агресору спосіб. Страх тут стає інструментом депортації, а дезінформація - частиною воєнного злочину проти цивільних. За свідченнями, системне залякування супроводжувалося ще й кампаніями дегуманізації українців, у тому числі українок, через поширення принизливих повідомлень у соціальних мережах з метою викликати огиду й зневагу. Такі дії мають прямий вплив на права людини, оскільки вони не просто спотворюють інформаційний простір, а створюють психологічні умови, у яких цивільні бояться звернутися по захист і втрачають довіру до власної держави, що у підсумку підриває можливість повернення контролю над територією без додаткових гуманітарних ризиків.

Російська дезінформаційна діяльність є також спрямованою проти іноземних суспільств. Через мережу так званих «багатомовних міжнародних медіа», які позиціонують себе як «альтернативні», російська сторона намагається вплинути на громадську думку у державах ЄС і США. Такі ресурси заявляють про свою «незалежність» і «право на іншу точку зору», але їхня стабільна лінія полягає у виправданні російської агресії, дискредитації України, приниженні НАТО та показі Євросоюзу як слабкого, корумпованого чи беззахисного. У таких наративах війна подається не як агресія росії, а як нібито «логічна реакція на розширення НАТО», Україна зображується «нежиттєздатною», а допомога Україні - як «безглузде витрачання коштів платників податків». Ці меседжі мають на меті зменшити підтримку України в іноземних парламентах і суспільствах без застосування прямого воєнного тиску на відповідні держави. Тобто інформація тут стає інструментом зовнішньополітичного впливу без формального перетину кордону. Такі кампанії вже розглядаються як елемент гібридної війни проти Заходу, який росія намагається вести, використовуючи вразливість відкритих демократичних медіа-систем до маніпуляції [2].

Таким чином, інформація у сучасній війні функціонує як повноцінний інструмент впливу на перебіг бойових дій, політичні позиції, правові оцінки та психологічний стан цивільного населення. Вона дозволяє агресору пояснити власним громадянам, чому «війну треба продовжувати», створити видимість законності агресії на міжнародній арені, деморалізувати суспільство держави-жертви, спонукати цивільних до вигідної окупанту поведінки, виправдати порушення норм міжнародного гуманітарного права і міжнародного права прав людини. Водночас інформація стала полем спротиву: публічне викриття фейків, юридична кваліфікація дезінформаційних кампаній як інструментів гібридної війни, розвиток медіаграмотності та швидка комунікація правдивих даних зменшили простір для інформаційного шантажу і не дали агресору повною мірою досягти мети повної дестабілізації.

Список використаних джерел

1. Гапій В.Е. Пропаганда як інструмент впливу на підсвідомість людини в сучасній Україні. *Молодий вчений.* 2018. № 1 (53). С. 636-641. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5411/5303

2. Мережа європейських ЗМІ, яка стає інструментом російської інформаційної війни - дослідження. InformNapalm та Insight. URL: https://spravdi.org/merezha-yevropejskyh-zmi-yaka-staye-instrumentom-rosijskoyi-informaczijnoyi-vijny-doslidzhennya-informnapalm-ta-insight/

3. Посмітна В.В. Особливості антиукраїнської маніпулятивної пропаганди в сучасних умовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. № 59. Том 3. С. 35-39. URL: http://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v59/part_3/8.pdf

4. Коли слова стали зброєю: безпрецедентні ризики для цивільного населення через поширення дезінформації в Україні. URL: https://civiliansinconflict.org/wp-content/uploads/2023/11/When-Words-Become-Weapons_UKR.pdf

Orlov V.A.,
kandidat der Rechtswissenschaften,
unabhängiger Forscher, Ukraine
https://orcid.org/0000-0003-4023-332X

TERRITORIALE GEMEINDEN ALS SCHLÜSSEL-AKTEURE BEI DER GEWÄHRLEISTUNG DER RECHTE VON VERTRIEBENEN PERSONEN BEI DER RÜCKKEHR AUS DER EU

Schlüsselwörter: *territoriale Gemeinden, Vertriebene, Transformation des temporären Schutzes, Rückkehr aus EU-Ländern, Reintegration, Antikorruptionsfähigkeit der Gemeinden.*

Das vierte Jahr des umfassenden Krieges markierte einen Wendepunkt in der Migrationspolitik sowohl der Europäischen Union als auch der Ukraine. Während in den Jahren 2022–2023 die Migration aus der Ukraine unter das Regime der Notfallhumanitären Reaktion durch die Aktivierung der Richtlinie 2001/55/EG über temporären Schutz fiel, brachte das Jahr 2025 einen grundlegend neuen Ansatz: Der EU-Rat verlängerte nicht nur den temporären Schutz bis zum 4. März 2027, sondern führte auch eine „Übergangsstrategie“ ein, die ein koordiniertes Auslaufen dieses Regimes und eine schrittweise freiwillige Rückkehr der Bürger vorsieht [1].

Im September 2025 befanden sich 4,3 Millionen Ukrainer unter temporärem Schutz in der EU, davon 28,3 % in Deutschland und 23,5 % in Polen. Die Empfehlungen des EU-Rates vom 8. September 2025 weisen ausdrücklich auf die kritische Rolle der Koordination mit den ukrainischen Behörden zur Sicherstellung von Wohnraum, Zugang zu grundlegenden Dienstleistungen und Infrastruktur auf Ebene der territorialen Gemeinden hin.

Trotz der Verabschiedung der Strategie für demografische Entwicklung bis 2040 und des Maßnahmenplans 2024–2027 durch die Ukraine zeigt die Analyse der geltenden Gesetzgebung erhebliche rechtliche Lücken: Die lokalen Selbstverwaltungsorgane verfügen nicht über spezielle Befugnisse zur Reintegration Rückkehrender, es fehlen gezielte Finanzierungsmechanismen für solche Programme, und die Praxis einzelner Städte (Lwiw, Charkiw, Mariupol) basiert eher auf lokalen Initiativen als auf einer systematischen staatlichen Politik.

Die Bestimmung der Rolle der territorialen Gemeinden bei der Gewährleistung der Rechte von Vertriebenen, die nach Ablauf des temporären Schutzes freiwillig aus der EU zurückkehren, unter Berücksichtigung der Transformation des EU-Rechtsregimes und der nationalen Strategien der Ukraine, ist ein äußerst aktuelles Problem.

1. Entwicklung der EU-Rechtsarchitektur und Anforderungen an territoriale Gemeinden.

Die Analyse der EU-Rechtsakte zeigte eine schrittweise Transformation des temporären Schutzregimes von einem Notfallinstrument zu einer Strategie des gesteuerten Übergangs. Die Richtlinie 2001/55/EG wurde erstmals am 4. März 2022 aktiviert (Beschluss 2022/382) [1] und gewährte über 4,2 Millionen Ukrainern einen legalen Status ohne Asylverfahren. Die Verlängerung des Status erfolgte automatisch im Jahr 2023 durch Umsetzungsbeschlüsse in den Jahren 2024 und 2025, mit einer endgültigen Laufzeit bis zum 4. März 2027. Die entscheidende Neuerung im Jahr 2025 war nicht die Verlängerung selbst, sondern die Einführung des Konzepts des „schrittweisen Übergangs“, das die Europäische Kommission in der Mitteilung „Ein vorhersehbarer und gemeinsamer europäischer Weg für Ukrainer“ formulierte.

Die Empfehlungen des EU-Rates vom September 2025 fordern die Mitgliedstaaten auf, Programme für die freiwillige Rückkehr mit einer Laufzeit von mindestens einem Jahr nach Ablauf des temporären Schutzes zu entwickeln, was eine aktive Rückkehrphase ab März 2027 bedeutet. Ein innovatives Instrument sind „Erkundungsbesuche“, die es Ukrainern ermöglichen, vorübergehend in die Ukraine zu reisen, um die Bedingungen zu prüfen, ohne den Status und die Sozialleistungen im Aufenthaltsland zu verlieren [1].

2. Nationale Strategien und die Kluft zwischen Deklarationen und Umsetzung.

Als Reaktion auf die demografische Krise verabschiedete die ukrainische Regierung die Strategie für demografische Entwicklung bis 2040, die die Rückkehr von Migranten als eine der drei Säulen der demografischen Erneuerung definiert. Mit dem Beschluss der Regierung Nr. 1091-r vom 1. November 2024 wurde der Maßnahmenplan zur Umsetzung der Strategie für 2024–2027 genehmigt, der den lokalen Selbstverwaltungsorganen (im Folgenden LSO) konkrete Aufgaben überträgt: Optimierung des Bildungsnetzes (2026–2027), Bau von Schutzbauten, soziale Betreuung vulnerabler Gruppen und Schaffung von Bedingungen für die freiwillige Rückkehr durch lokale Reintegrationprogramme.

Die Analyse der geltenden Gesetzgebung zeigt jedoch das Fehlen spezieller Befugnisse der LSO zur Reintegration. Die Bestimmungen des Gesetzes „Über die lokale Selbstverwaltung“ enthalten keinen Hinweis auf Funktionen zur Registrierung Rückkehrender, Koordination mit Unity Hubs (Zentren der ukrainischen Einheit in der EU), Schaffung kommunaler Reintegrationzentren oder prioritären Zugang Rückkehrender zu Wohnraum.

3. Reform des Dienstes in den LSO und Reintegration.

Es wurde eine kritische Diskrepanz zwischen den Fristen für die Umsetzung des Gesetzes „Über den Dienst in den Organen der lokalen Selbstverwaltung“ vom 2. Mai 2023 und dem Beginn der Programme für die freiwillige Rückkehr festgestellt. Gemäß den Übergangsbestimmungen haben die Gemeinden 36 Monate (bis zum 1. Januar 2027) Zeit, lokale Rechtsakte zur Auswahl, Leistungsbewertung und beruflichen Entwicklung der Bediensteten zu entwickeln. Die Programme für die freiwillige Rückkehr beginnen jedoch bereits im März 2027, sodass nur zwei Monate nach Abschluss der organisatorischen Transformation für die Schaffung kommunaler Reintegrationzentren und die Schulung des Personals für spezifische Kompetenzen verbleiben, was insbesondere angesichts des Personalmangels kritisch ist.

4. Wohnungskrise als zentrales Rückkehrhindernis.

Das Fehlen von verfügbarem Wohnraum ist der größte Hemmfaktor; Ukrainer im Ausland verschieben die Rückkehr, bis das Wohnungsproblem gelöst ist. Im Jahr 2025 modifizierte die Regierung jedoch das Programm „eWiederaufbau“ zur Unterstützung von BVP: Zusätzliche 15 Mrd. UAH ermöglichten es über 7.300 Familien, Wohnraum zu erwerben, und die Einführung der Ferninspektion mittels Satellitenbildern ermöglichte Entschädigungen für Eigentümer in aktiven Kampfgebieten. Ein Pilotprojekt für Wohnzertifikate (bis zu 2 Mio. UAH) für BVP aus vorübergehend besetzten Gebieten wurde ohne physische Inspektion des zerstörten Wohnraums eingeführt.

5. Differenzierung regionaler Reaktionsmodelle.

Die Rolle der territorialen Gemeinden bei der Unterstützung Vertriebener bei der Rückkehr aus der EU hängt von der Sicherheitslage und der wirtschaftlichen Leistungsfähigkeit ab. Lwiw, das 2025 den Status der Europäischen Jugendhauptstadt erhielt, setzt das Modell der „aktiven Integration“ durch das UNBROKEN-Ökosystem um, das sich von einem medizinischen Rehabilitationszentrum zu einer umfassenden Plattform für soziale Reintegration mit beruflicher Umschulung, psychologischer Unterstützung und temporärem Wohnraum durch öffentlich-private Partnerschaften entwickelt hat.

6. Finanzmechanismen und Antikorruptionsherausforderungen-

Die Umsetzung der Aufgaben erfordert erhebliche Ressourcen. Das wichtigste externe Instrument ist das EU-Programm Ukraine Facility (2024–2027) mit einem Gesamtvolumen von 50 Mrd. EUR, davon sind 2025 über eine spezielle Komponente für die Ukraine 12,5 Mrd. EUR vorgesehen. Besonders wichtig ist Pfeiler III, der speziell auf technische Hilfe und Kapazitätsaufbau der Gemeinden abzielt, einschließlich der Vorbereitung von Investitionsprojekten, Regionalplanung und Fördermittel für Wiederaufbauprojekte. Der Zugang zu diesen Mitteln bleibt jedoch für kleine Gemeinden aufgrund komplexer bürokratischer Verfahren und der Notwendigkeit von Projektdokumentationen nach EU-Standards eine Herausforderung. Initiativen wie das CEDOS-Projekt „Stärkung der Kapazitäten der Gemeinden zur Teilnahme an EU-Programmen“ zielen darauf ab, diese Kluft durch Schulungen und Mentoring zu überwinden.

Der Bericht der Europäischen Kommission vom 04.11.2025 enthält eine kritische Bewertung der Antikorruptionsbemühungen der Ukraine: „Diese Ereignisse werfen Zweifel an der Verpflichtung der Ukraine zu ihrem Antikorruptionsprogramm auf“, nach dem Versuch des Parlaments im Juli 2025, das NABU und die SAP der politisch ernannten Generalstaatsanwaltschaft zu unterstellen [2].

Die LSO werden eine zentrale Rolle bei der Verteilung der Wiederaufbaumittel spielen, jedoch bestehen hohe Korruptionsrisiken auf lokaler Ebene. Die EK fordert eine Ausweitung der Zuständigkeit des NABU auf alle risikoreichen öffentlichen Ämter, einschließlich der lokalen Ebene, und eine Stärkung der Finanzkontrolle zum Schutz der finanziellen Interessen der EU [3].

Basierend auf den identifizierten Problemen bei der Gewährleistung und Garantie der Rechte Vertriebener bei der Rückkehr aus der EU sollten die Bemühungen in folgenden Richtungen verstärkt werden:

Änderungen am Gesetz „Über die lokale Selbstverwaltung“: Hinzufügen von Artikel 34-1 zu den Befugnissen der LSO bezüglich der Führung eines Registers Rückkehrender, prioritärem Zugang zu kommunalem Wohnraum, Schaffung kommunaler Reintegrationzentren, Koordination mit Unity Hubs und Sicherstellung des sozialen Zusammenhalts; Online-Zugang zu Dienstleistungen für Bürger im Ausland.

Änderungen am Gesetz „Über den Dienst in den LSO“: Festlegung eines Verfahrens für Personen mit Berufserfahrung in öffentlichen Verwaltungen der EU-Länder (Befreiung von der schriftlichen Prüfung, zusätzliche 10 Punkte für EU-Sprachkenntnisse); obligatorische Antikorruptionsschulung; Schaffung von Integritätsabteilungen in Gemeinden mit mehr als 50.000 Einwohnern.

Verabschiedung eines separaten Gesetzes „Über die Reintegration von Personen, die nach temporärem Schutz in der EU zurückkehren“, das alle Garantien, Befugnisse und Finanzierungsmechanismen konsolidiert.

Stärkung der Antikorruptionsmechanismen auf lokaler Ebene, insbesondere Ausweitung der Zuständigkeit des NABU auf Bürgermeister von Städten mit regionaler Bedeutung, deren Stellvertreter, Leiter der Exekutivorgane der Räte und Amtsträger, die Mittel der Ukraine Facility verteilen, sowie Schaffung einer speziellen Ermittlungsabteilung; ein öffentliches Register der Ukraine Facility-Projekte auf der Regierungswebsite mit Informationen über Beträge und Umsetzungsstatus; Antikorruptionszertifizierung der LSO nach dem vom NAPK entwickelten Standard mit Kriterien für vollständige Schulung der Bediensteten, Vorhandensein einer Integritätsabteilung, Transparenz der Entscheidungen, transparente Wettbewerbe, Abwesenheit von Interessenkonflikten und elektronische Beschaffung, wobei ab dem 1. Januar 2027 nur zertifizierte Gemeinden bevorzugten Zugang zu Mitteln und einen erhöhten Finanzierungsanteil erhalten.

Der Zeitraum 2026–2027 ist somit ein entscheidendes „Fenster der Möglichkeiten“ für die Reintegration von 4,3 Millionen Ukrainern, und der Erfolg dieser Reintegration hängt von der institutionellen Kapazität der territorialen Gemeinden und der Wiederaufnahme des Reformprozesses der LSO und der Dezentralisierung der Macht ab.

Die Perspektiven weiterer Forschungen umfassen die Entwicklung von Mustersatzungen für kommunale Reintegrationzentren, Methoden zur Bewertung der Antikorruptionsfähigkeit der Gemeinden und Mechanismen der Koordination zwischen Unity Hubs und ukrainischen territorialen Gemeinden.

Literatur

1. Council Recommendation on a coordinated approach to the transition out of temporary protection for displaced persons from Ukraine (ST-12015-2025-INIT). 8. September 2025.

2. Ukraine Report 2025. Europäische Kommission. 4. November 2025. 89 S. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en (Zugriff: 27.11.2025).

3. Anti-corruption capacity in Ukraine's local self-government. U4 Anti-Corruption Resource Centre. November 2024. URL: https://www.u4.no/blog/anti-corruption-capacity-in-ukraine-s-local-self-government (Zugriff: 25.11.2025).

Павленко Р.В.,
здобувач 2-го курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
Маріупольського державного університету
Науковий керівник: **Політова А.С.,**
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольського державного університету

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МАРОДЕРСТВО

В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації ми знову вимушені повернутися до такого кримінально протиправного діяння як мародерство. Стаття 432 КК України встановлює кримінальну відповідальність за викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених (мародерство) [1]. Окрім того, відзначим, що Законом України від 3 березня 2022 р. № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» збільшено покарання у виді позбавлення з «трьох» на «п'ять», і за ці кримінально протиправні діяння передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

С. О. Харитонов зазначає, що «з моменту здобуття незалежності й до 2014 р. Україна не знала, що таке мародерство, й щорічна кількість військових злочинів обчислювалася сотнями. У 2014 р. під час захоплення військами російської федерації та незаконними збройними формуваннями частини Луганської та Донецької областей, а також території Криму цей показник збільшився до тисяч. На тлі повномасштабної збройної агресії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 р., питома вага військових кримінальних правопорушень обчислюється вже цифрами, значно вищими, серед яких мародерство займає відповідну позицію, хоча й з великою часткою латентності» [2, с. 191].

Але чи насправді кримінальна відповідальність за мародерство є актуальною? Обґрунтовуючи ступінь наукової розробки проблеми, О. Г. Предместніков, П. Г. Назаренко та К. В. Першина відзначають, що «з початком збройної агресії тема мародерства актуалізувалася в наукових колах. Наприклад, вказаному виду злочину присвятили свої дослідження І. Борбуль, О. Филь, Л. Хойнацька. Загальний криміналістично-правовий аналіз воєнних злочинів провів у своєму дослідженні В. Тіщенко, він зауважив, що правильне тлумачення відповідних правових норм кримінального закону є нагальною потребою сьогодення. Дослідження питання неоднозначного застосування чинних кримінальних норм здійснили В. Нікітенко та Г. Барабаш, а також А. Горностай. Мародерству у контексті історичних подій дала свою оцінку С. Орлик» [3]. Це вказує на те, що дискусійні питання щодо практики застосування ст. 432 КК України залишаються дискусійними та потребують подальшого вивчення у таких напрямах.

1. Визначення поняття «мародерство». Відповідно до ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду під воєнним злочином розуміється незаконне, беззмістовне і великомасштабне знищення і привласнення майна, яке не викликане військовою необхідністю. Притягнення осіб до кримінальної відповідальності на міжнародному рівні відбувається через Міжнародний кримінальний суд. Міжнародний кримінальний суд може призначати строки позбавлення волі залежно від тяжкості майнового злочину, а також визначати розмір та зобов'язувати відшкодувати шкоду потерпілим від злочинів [3].

Натомість автори навчального посібника «Актуальні питання військових кримінальних правопорушень» відзначають, що у широкому розумінні мародерство – це крадіжка військовослужбовцями та цивільними особами майна у мертвих чи поранених у бою та після нього [4, с. 240]. Існує й протилежна точка зору, що мародерство – це не будь-яка крадіжка або протиправне діяння, тому кожен повинен розуміти різницю між цими явищами [5, с. 85].

Отже, не дивлячись на те, що законодавець закріпив ознаки кримінально протиправного діяння у частині 1 ст. 432, яке у трансформовано у назву статті як «мародерство», його тлумачення залишається спірним.

2. Суб'єкт кримінального правопорушення. Варто також зауважити, що оскільки мародерство є військовим кримінальним правопорушенням, то кримінальну відповідальність за нього можуть нести лише: військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом; а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів.

Натомість можна зустріти й таке формулювання: для скоєння мародерства не має значення, до якої армії належали убиті чи поранені на полі бою. Злочин вважається закінченим з моменту фактичного розпорядження викраденою річчю. Суб'єктом мародерства може бути лише військовослужбовець [6]. Але таке визначення суб'єкта мародерства викликає сумніви, адже виходячи з ч. 2 ст. 401 КК України: «За відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом. Поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, несуть відповідальність за статтями 402, 403, 414-416, 422, 427, 429, 430, 432-435 цього розділ [1]. Це вказує на те, що коло суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 432 КК України чітко окреслено законодавцем.

Аналіз наукової літератури та правозастосовної практики дозволяють відзначити, що серед спірних питань кваліфікації ст. 432 КК України, є кваліфікація викрадення речей поранених, загиблих військовослужбовців не на полі бою, а під час транспортування поранених та загиблих, в місцях їх перебування (зберігання), наприклад медиками, членами спеціальних команд, іншими особами.

Означені нами дискусійні питання вказують на те, що в умовах збройної агресії Російської Федерації на території України питання кваліфікації військових кримінальних правопорушень є актуальними, а кримінальна відповідальність за мародерство потребує комплексного дослідження з врахуванням сьогодення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 10.12.2025).

2. Харитонов, С. (2023). Мародерство: кримінально-правова характеристика. *Проблеми законності,* (161), 188–201. https://doi.org/10.21564/2414-990X.161.278849

3. Предместніков, О. Г., Назаренко, П. Г., & Першина, К. В. (2023). Кримінальна відповідальність за мародерство в умовах воєнного часу (українські реалії). *Академічні візії*, (20). вилучено із https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/396

4. Актуальні питання військових кримінальних правопорушень: навч. посіб. / Лиховая С. Я., Панова О.О., Бабіков О. П., Рубащенко М. А.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С.Я. Лихової. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2025. 284 с.

5. Макруха Є. Мародерство під час війни. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 84-86.

6. Назарець Н. В. Юридична відповідальність за мародерство в умовах воєнного стану. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cbf00597-7052-4766-a69a-dc05e886a243/content (дата звернення: 10.12.2025).

Паркер М.О.,
3 курс, перший (бакалаврський) рівень, «Міжнародне право»
Маріупольський державний університет
ORCID: 0009-0005-8535-8670
Науковий керівник: **Камардіна Ю.В.,**
к.ю.н, доцент, доцент кафедри права
Маріупольського державного університету
https://orcid.org/0000-0002-2295-5559

ГУМАНІЗАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТАТТЯМИ 336, 407, 408 ККУ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ключові слова: *гуманізація, права людини, судова система України, військова служба, дезертирство, самовільне залишення частини, неявка за повісткою, стаття 336 ККУ, стаття 407 ККУ, стаття 408 ККУ, ПТСР, воєнний стан, декриміналізація, адміністративна відповідальність.*

Воєнний стан, введений в Україні Указом Президента № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [1], не лише перевернув повсякденне життя мільйонів людей, а й поставив перед правовою системою питання, які в мирний час здавалися б дивними. Чи може держава, борючись за виживання, дозволити собі розкіш гуманізму? Уявімо солдата на передовій, під обстрілами, серце якого стискається від посттравматичного стресового розладу, що залишає позицію не через зраду присязі, а з відчаю чи втоми. Призовник або військовозобов'язаний, який пройшов військово-лікарську комісію, не з'являється за повісткою через наявність вдома хворих дітей чи літніх батьків, що потребують догляду. Такі випадки не просто відображають реальність - вони фіксуються в тисячах кримінальних проваджень.

На звернення журналістів «Української правди» до Офісу Генерального прокурора, Управління організаційного забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи надало таку відповідь. Відповідно до статті 407 Кримінального кодексу України (самовільне залишення військової частини або місця служби) зареєстровано таку кількість кримінальних правопорушень: у січні-грудні 2022 року - 6641; у січні-грудні 2023 року - 7658; у січні-вересні 2024 року - 35307. За цей час, загально, у провадженнях щодо самовільного залишення військової частини було закрито 2592 справи. За статтею 408 Кримінального кодексу України (дезертирство) зареєстровано: у січні-грудні 2022 року - 3442; у січні-грудні 2023 року - 7883; у січні-вересні 2024 року - 18196. Справи закрито у 410 провадженнях, починаючи від 2022 року до вересня 2024 року [2].

Згідно з Єдиним звітом про кримінальні правопорушення за січень-жовтень 2025 року «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування», підготовленим Офісом Генерального прокурора, у зазначений період зафіксовано суттєве зростання кількості кримінальних правопорушень, за статтею 407 та 408 Кримінального кодексу України. Обліковано 161461 правопорушення за самовільне залишення військової частини або місця служби, а за дезертирство - 21479 [3]. Ці показники демонструють системність проблеми та формують об'єктивну потребу в подальшому аналізі ефективності чинної моделі кримінальної відповідальності.

Відповідно до даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, за статтею 336 Кримінального кодексу України (ухилення від призову за мобілізацією) у 2022 році було обліковано 1078 кримінальних правопорушень, з яких 433 провадження направлено до суду з обвинувальними актами. У 2023 році за цією статтею зареєстровано 3777 правопорушень, і 1767 переданих до суду проваджень супроводжувалися обвинувальними актами. У 2024 році обліковано 4125 кримінальних правопорушень, з яких 1678 направлено до суду з обвинувальними актами. За січень-жовтень 2025 року зареєстровано 2476 кримінальних

правопорушень за статтею 336, і 927 проваджень, скерованих до суду, подано з обвинувальними актами [3].

Ці цифри, що перед нами, є не просто статистика, а біль в суспільстві військовослужбовців та військовозобов'язаних, яке намагається вижити фізично, але не втратити при цьому людське обличчя. Війна поставила перед кожним, хто має хоч найменше відношення до права, питання, від якого не сховатися за юридичними формулами: де саме проходить межа між необхідною жорстокістю держави, що бореться за існування, та тією точкою, після якої ця жорстокість перетворюється на самознищення? Коли держава, караючи за втечу від смерті, сама стає джерелом нової жорстокості - чи не втрачає вона моральне право вимагати від громадян останньої краплі крові й останньої краплі віри в справедливість? Чим довше триває ця війна, тим голосніше звучить тихе, але невідворотне питання: чи не платимо ми за виживання нації, ціну втрати самих себе як демократичного суспільства?

Звичайно, ніхто не заперечує: обов'язок захищати свою державу який закріплений в ст. 65 Конституції України [4]. Але чи цей обов'язок завжди й для всіх є абсолютним і важливішим за саме людське життя? Особливо на тлі корупційних скандалів, вимога «беззастережного виконання обов'язку» звучить не як заклик до героїзму, а як цинічна формула подвійних стандартів.

Тому слід перейти до сухого, але необхідного аналізу: що саме закон визначає як «самовільне залишення військової частини чи місця служби», чим це принципово відрізняється від дезертирства та які конкретні дії чи бездіяльність підпадають під статтю 336 Кримінального кодексу України. Лише розібравши це детально, можна відповісти: чи справді проблема полягає в «масовому нехтуванні обов'язком», чи можливо у самій системі, яка не залишає людині іншого виходу, крім кримінального провадження та судового процесу.

Отже, стаття 336 Кримінального кодексу України - та сама, яку в народі називають «статтею за ігнорування бойової повістки» є, можливо, найяскравішим прикладом того, як держава в пориві виживання здатна втратити мораль. Сенс її простий: людина, яка після проходження ВЛК і отримання повістки на відправку до частини не з'явилася в ТЦК та СП у вказаний день, карається позбавленням волі на строк від 3 до 5 років. Тепер порівняймо це з іншими статтями Кримінального кодексу (редакція станом на листопад 2025 року): стаття 299, ч. 1. Жорстоке поводження з тваринами карається обмеженням волі на 1-3 роки або позбавленням волі на 2-3 роки з конфіскацією тварини; Стаття 153, ч. 1. Сексуальне насильство, будь-які насильницькі дії сексуального характеру без добровільної згоди потерпілої особи - караються позбавленням волі до 5 років [5].

Тобто в очах чинного Кримінального кодексу України неявка за «бойовою повісткою» прирівнюється за тяжкістю до сексуального насильства і є значно тяжчим злочином, ніж знущання з тварин, що спричинили їхню смерть. Людина, яка злякалася війни, не витримала психологічного тиску, має хворих батьків чи маленьких дітей, або просто не повірила в справедливість системи, в якій можна «відкупитися» - отримує той самий або навіть суворіший вирок, ніж ґвалтівник чи живодер. Це не правосуддя, а публічна демонстрація законотворцями власного цинізму.

Поки ця норма існує саме такою, вона не допомагає армії, а руйнує останнє, що ще тримає суспільство: віру в те, що держава захищає своїх громадян. Тому гуманізація відповідальності за неявку за «бойовою повісткою» не зрада фронту, а єдиний спосіб повернути державі моральне право вимагати від людей героїзму.

Що таке «СЗЧ» за частиною 5 статті 407 КК України? Закон визначає це як самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем, а також нез'явлення на службу без поважних причин, якщо такі дії вчинені в бойових обставинах, або тривали понад три доби в умовах воєнного стану. Це стосується і військовослужбовців «на контракті», і мобілізованих. Наприклад, вийшов боєць з позиції після обстрілу, не витримав психологічно і в бойових обставинах це вже може кваліфікуватися за ч. 5 ст. 407. Тобто, покарання від 5 до 10 років позбавлення волі [5]. Умовний строк чи пробація можливі лише якщо суд врахує

конкретні обставини та визнає, що дії були спричинені психоемоційним виснаженням, а не умисним ухиленням.

Тому гуманізація цієї норми не є послаблення армії. Це варіант не перетворити державу на каральний механізм щодо власних військових. Це сигнал солдату, що його стан і пережита травма не ігноруються. Адже коли людську слабкість карають суворіше, ніж прояви жорстокості, держава ризикує втратити моральну опору й довіру тих, хто її захищає.

Ще одна норма, яка потребує тверезого погляду, це стаття 408 Кримінального кодексу України, «Дезертирство». Здається, що тут все очевидно: дезертир є той, хто свідомо покинув військову службу та не збирається повертатися. Але в реальності все набагато складніше. В умовах воєнного стану або бойових обставин, держава тримає планку покарання: від п'яти до дванадцяти років позбавлення волі.

Подібні суворі санкції існують і в законодавствах держав ЄС. Формально їхні норми також передбачають багаторічні строки ув'язнення за дезертирство в умовах війни. Але важливо розуміти контекст: більшість із цих законів це є спадок ще часів Другої світової війни, коли дисципліна підтримувалась зовсім іншими інструментами та в зовсім інших умовах. Жодна з цих держав не переживала війни на своїй території у XXI столітті. Там немає щоденного життя під ракетами, колосального психічного навантаження на суспільство чи інформаційного тиску, який у сучасному світі став у сотні разів інтенсивнішим, ніж у середині XX століття. Тому формальна подібність санкцій не означає їхню реальну адекватність до українських умов, де війна триває тут і зараз, і де людська психіка стикається з навантаженнями, про які європейські законодавці навіть не могли та не можуть уявити.

Чи справді тоді наша держава може вимагати від людини надлюдської витримки, але при цьому карати її за те, що вона залишилася лише людиною? Чи справедливо прирівнювати втечу після доби під артилерією до злочину, який завдає іншій людині цілеспрямованої шкоди? Такі санкції не зміцнюють армію, а підривають її зсередини. Бо солдат, який знає, що за нервовий зрив йому може загрожувати до 12 років ув'язнення, не стане сміливішим. Він стане менш здатним довіряти системі, а відповідно своїй державі.

Є ще один учасник, який перевантажений як фізично, так і психологічно - працівники судової системи України. Суди раптово наповнилися справами про самовільне залишення частини та дезертирство, що сповільнило розгляд інших справ. Справи про неявки за повісткою доходять до судів рідше, але часто резонансні: прокурори вимагають максимальні строки, а обвинувачені нерідко мали право на відстрочку або проходили ВЛК поспіхом і під тиском, та при цьому проблеми зі здоров'ям не враховувалися.

Справи про «СЗЧ» та дезертирство «тягнуться» роками, а ті, хто добровільно повернувся до війська, залишаються у статусі обвинувачених. У результаті держава створює парадокс: замість того щоб підтримати армію, вона тримає людей у підвішеному стані, а суди продовжують працювати під надмірним навантаженням. Інші кримінальні справи накопичуються, а судівський апарат не виріс пропорційно, щоб впоратися з усім обсягом роботи.

Тому для розв'язання цих питань пропоную внести до Кримінального кодексу України такі конкретні зміни, які можна реалізувати декількома законопроектами:

По-перше, стаття 336. Першу неявку за бойовою повісткою після проходження ВЛК - повністю декриміналізувати та перевести в адміністративну відповідальність: штраф 51-85 тисяч гривень або громадські роботи 240-480 годин. Повторну неявку протягом року залишити кримінальною, але карати штрафом до 170 тисяч гривень або обмеженням волі до 2 років - реальне позбавлення волі прибрати. Якщо людина сама з'явилася в ТЦК протягом 14 діб після закінчення терміну повістки - провадження закривається.

По-друге, стаття 407. Навіть у воєнний час максимальне покарання за ч. 5 (бойові обставини або понад три доби відсутності) знизити до 1-3 років позбавлення волі. Частина 4, до 3 років обмеження волі. Частини 1-3, лише штраф до 85 тисяч гривень, службове обмеження або обмеження волі до 2 років. При підтвердженому ПТСР, контузії чи психоемоційному

виснаженні суд зобов'язаний призначити умовний строк або пробацію з обов'язковим лікуванням.

По-третє, стаття 408. Спростити до однієї частини: будь-яке дезертирство, незалежно від наявності зброї чи умов воєнного стану - від 3 до 5 років позбавлення волі. Але якщо людина добровільно повернулася протягом 21 доби, зброя не втрачена, немає переходу до ворога і командування частини немає заперечень, тоді суд зобов'язаний призначити умовний строк або закрити провадження за примиренням сторін.

Ці зміни за лічені місяці дозволять забрати із судів десятки тисяч справ про тяжкі злочини, повернути до армії десятки тисяч бійців, які зараз «зависли» між фронтом і в'язницею, та нарешті знімуть із держави ганебне тавро карати людей лише за те, що вони не витримали пекла війни. Гуманізація відповідальності за перелічені правопорушення в умовах воєнного стану, не послаблення обороноздатності, а навпаки, є важливим кроком до збереження морально-психологічної стійкості суспільства й армії, а отже України як демократичної правової держави.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України № 64/2022 від 14 лютого 2022 року «Питання Ради з підтримки підприємництва в умовах воєнного стану». Президент України: офіційне представництво. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 28.11.2025).

2. Запит журналістів «Української правди» до Офісу Генерального прокурора від 16 жовтня 2024 року. Українська правда. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/10/16/7479847/ (дата звернення: 28.11.2025).

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіційний вебсайт Офісу Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 28.11.2025).

4. Конституція України: Розділ II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Офіційне представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii (дата звернення: 28.11.2025).

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами та доповненнями станом на 17.07.2025). Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 28.11.2025).

Приходько А.В.,
к.ю.н., експерт Асоціації Реінтеграції Криму, Україна
https://orcid.org/0000-0002-4895-8520

ПОТОЧНІ ВИКЛИКИ ПРАВАМ УКРАЇНСЬКИХ МОРЯКІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Ключові слова: *воєнний стан, морська праця, морське судноплавство, морський сектор, моряки, окуповані території, російська агресія.*

Поточні виклики масштабної російської агресії мають катастрофічні наслідки для усього українського морського сектору, водночас відбувається накладання цієї ситуації на кризу участі українських моряків у глобальному ринку морської праці. Це ставить питання оцінки та переоцінки ролі та функцій вітчизняної політичної та управлінської моделі у вимірі ставлення до українських моряків, та формування позиції щодо нормативного регулювання відповідних процесів. Вступ у силу Конвенції про працю в морському судноплавстві [3] протягом наступного десятиріччя не призвів до реалізації її приписів Україною. Тимчасова

окупація приморських регіонів України, що розпочалася у 2014 році, так саме не призвела до комплексного перегляду ставлення до праці українських моряків. Чисельні зміни підзаконних актів щодо сертифікації моряків при одночасному збереженні пострадянських норм Кодексу торговельного мореплавства України [2] тільки посилюють виклики для українських моряків.

Водночас протягом трьох десятиріч української незалежності морська праця стала системоутворюючим фактором життя усіх вітчизняних приморських регіонів. Витребуваність українських моряків на глобальному ринку морської праці тривалий час була зумовлена сталим балансом їх якості як кваліфікованої робочої сили та рівнем заробітної платні, на які вони погоджувалися. Факторами, які сприяли масовості українських моряків у глобальному судноплавстві, були сформовані морські традиції, система державних закладів морської освіти, що надавала достатній рівень кваліфікації безплатно або за порівнянні з рівнем добробуту населення кошти, а також поступове знищення українською владою як наявного українського національного торгівельного флоту, так й будь-яких реальних передумов його відродження. При цьому українська влада та великий бізнес ані економічно, ані психологічно не є та не планують бути готовими платити найманим працівникам кошти, співставні з контрактними виплатами у глобальному судноплавстві, а тому вони системно сприймали українських моряків як «дезертирів» з вітчизняної олігархічної економіки задовго до 2014 року.

Єдина публічна форма уваги влади до морського трудового сектору десятиріччями полягала у кампаніях з «примусу до сплати податків», що не мали під собою ані юридичних, ані економічних, ані організаційних підстав. Адже моряк, який працює на судні «зручного прапору» фактично перебуває в офшорі, та навіть якщо несплата ним особисто податків в Україні є правопорушенням, його розмір не формує кримінальної відповідальності, а виявлення та примус до сплати такого податку тягне від держави витрати, співставні з його розміром, оскільки роботодавці таких моряків не прагнуть мати з українськими фіскальними органами нічого спільного [1].

Основною непублічною формою уваги до моряків стала розбудова корупційних вертикалей, насамперед у сфері видачі документів моряків структурами, підконтрольними профільному міністерству. Менш обсяжні за сумами акумуляції у профільних міністерствах корупційні схеми формувалися у сфері контролю за діяльністю тренінгових центрів моряків та щодо ліцензування фірм-посередників у працевлаштуванні. Фактично усі зміни підзаконної нормативної бази у цій сфері передбачали прагнення нових й нових посадовців «знайти своє місце» у відповідній грошовій піраміді.

Водночас морська освіта, як середня спеціальна, так й вища постійно залишилася фактично без публічного нагляду. Адже чисельні українські заклади, що готували командний та рядовий склад моряків та морських рибалок, перебували під контролем Міносвіти, яке, не маючи у центральному апараті ані фахівців, ані бачення у цій сфері, фактично від реального контролю у цьому секторі самоусунулося, що призвело до поступової деградації морських навчальних закладів.

Та водночас саме моряки, щодо яких влада десятиріччями публічно формувала сталий негативний імідж та яких вона реально розглядала виключно як джерело корупційного збагачення, стали фінансовою основою розвитку добробуту усіх приморських регіонів України, фактично інвестуючи через власні родини у локальну та регіональну економіку десятки мільярдів доларів щорічно. При цьому обмеженість вкладання українськими моряками власних коштів у споріднений морський бізнес в Україні була зумовлена виключно утворенням владою умов, що унеможливлювали будь-які приватні ініціативи у цьому секторі.

Першим системним викликом для глобального виміру праці українських моряків стала Конвенція про працю в морському судноплавстві, яка набула чинності у 2013 році. Влада виявилася неспроможною ратифікувати цей документ, як через банальне небажання та невміння переробити національне морське законодавство, так й через лобі агресора та найбільш дрібного та корумпованого бізнесу у сфері посередництва в працевлаштуванні моряків. Вже у 2013 році України була єдиною з країн-донорів робочої сили на ринку морської

праці, яка проігнорувала цю Конвенцію, а сьогодні ми узагалі залишаємося одною з декількох морських країн світу, які відмовляються її ратифікувати, попре те що з 2014 року це є нашим обов'язком у вимірі угод з Євросоюзом про євроінтеграцію.

Неконвенційність українських моряків та структур, які були посередниками у їх працевлаштуванні, негативно вплинула на їх конкурентоспроможність в очах глобальних роботодавців. Окупація Криму та відсутність якоїсь зрозумілої населенню державної політики щодо окупованих територій призвела до поступової втрати Україною як країною резидентства декількох десятків тисяч моряків АР

Крим та Севастополя. Крім того, з 2014 року Україна фактично втратила контроль за залишками власного океанічного риболовного флоту, більшість бенефіціарів та допоміжного бізнесу щодо якого перебувало у Севастополі; замість якихось кроків у цій сфері до 2022 року держава в особі Держрибагентства імітувала «контроль та управління» над флотом, яким фактично стали керувати росіяни чи підконтрольні їм особи. Це вичавило українських материкових рибалок з роботи у цьому секторі.

Найбільшим викликом для праці українських моряків на глобальному ринку стала масштабна російська агресія, яка серед іншого призвела до знищення агресором Маріуполя, як одного з хабів підготовки моряків та місць їх традиційного проживання, а також до тимчасової окупації Херсона.

Обмеження на виїзд громадян України чоловічої статі за кордон та інші заходи воєнного стану об’єктивно обмежили практичні можливості виїзду українських моряків для роботи на суднах. При цьому значна частина українських моряків, яка була за кордоном до лютого 2022 року, не повертається на підконтрольну Україні територію, та за останні три роки певна кількість українських моряків залишила територію України, зокрема й нелегально, а також переміщуючись з окупованих територій.

Уряд України надалі передбачив для моряків спеціальну можливість виїзду за кордон під час воєнного стану, але оскільки роботодавцями цих громадян є не українські, а іноземні компанії, які не мають в Україні будь-яких структурних підрозділів, то бронювання українських моряків від мобілізації згідно з чинним законодавством є неможливим й не здійснюється, а тому підзаконні акти щодо їх переміщення через Державний кордон мають риси декларативності.

Для українських моряків, які перебувають за кордоном, істотною проблемою стало отримання українських документів, як загальногромадянських, так й спеціальних. Крім цього, отримання профільної вищої морської освіти передбачає потребу фізичного перебування курсанта чи студента на підконтрольній Україні території, щонайменш на час складання іспитів. Також значна частина українських моряків за останні два роки війни стала вивозити родини з підконтрольної Україні території у треті країни, насамперед Євросоюзу.

Така у цілому негативна ситуація наклалася на прояви системної відмови від українських моряків як начебто «проблемних», насамперед через ризики їх неприбуття на зміну в рейс з України, та через наявність у низці компаній працевлаштованих громадян держави-агресора, яким системних перешкод у працевлаштуванні за кордон влада агресора не чинить. Щобільше, криза у працевлаштуванні українських моряків наклалася на глобальні зміни у ринку морської праці, коли доля європейських моряків на суднах поступово зменшується, зокрема й через старіння населення країн континенту, а пропозиція праці з боку широкого кола не лише азійських, але й африканських країн постійно зростає.

Тому афільовані з ключовими мережами судновласників потужні глобальні структури, які здійснюють посередництво у працевлаштуванні моряків, поступово переорієнтують свою роботу з країн ЄС до азійських економічних хабів, цей процес активізувався після скасування у 2021-2022 роках країнами світу більшості протиепідемічних обмежень. При цьому влада України, на превеликий жаль, ігнорує як ці процеси, так й той факт, що замість працевлаштування українських моряків, окремі відповідні глобальні крюїнгові структури орієнтуються тепер й на працевлаштування моряків агресора, серед іншого на танкерний флот

агресора та вчинюють інші протиправні дії серед іншого й на окупованих територіях України, при цьому маючи офіси на підконтрольній Уряду України території [2]; [2]; [2].

Таким чином, поточна ситуація призведе до колапсу праці українських моряків у світовому судноплавстві, що національні програмні та стратегічні документи цілком ігнорують. Відповідні наслідки для України вбачаються катастрофічними у двох вимірах. По-перше, приморські регіони втратять одне з ключових джерел фінансування домогосподарств, місцевого малого та середнього бізнесу та сфери споживання, що за умов війни та постконфліктного відновлення може мати незворотні негативні соціально-економічні наслідки.

По-друге, Україна назавжди втратить декілька сотень тисяч економічно активних, освічених та соціально успішних громадян – моряків та членів їх родин, які не просто фізично перемістяться у треті країни, але й отримають там документи, насамперед спеціальні, необхідні для працевлаштування на судна, та почнуть довгострокову соціалізацію власних родин у цих країнах. Крім того, втрата відповідного кадрового потенціалу назавжди позбавить Україну навіть шансу на відродження власної морської галузі, перетворюючи форму управління вітчизняним морським транспортом та інфраструктурою у суто компрадорську, колоніальну, на користь третіх країн [1].

Своєю чергою це унеможливить будь-яку економічну самостійність України, у вимірі усіх експортних секторів економіки, вже у середньостроковій перспективі. Для мінімізації описаних ризиків та задля збереження хоча б залишків людського потенціалу морського сектору потрібні невідкладні заходи у вимірі пошуку та запровадження ефективної моделі використання потенціалу українських моряків, працевлаштованих у глобальних судновласних структурах, за умов воєнного стану, включно з оформленням громадянських та морських документів.

Україні потрібна ратифікація Конвенції про працю в морському судноплавстві шляхом наявності політичної волі та подання відповідного законопроєкту Президентом України як невідкладного, оскільки десятиріччя підготовки профільного законопроекту та пакету супровідних документів Кабміном довели нереальність досягнення фінального результату у форматі вітчизняної урядової бюрократії.

Існує потреба становлення для осіб, які мають дипломи моряків, на період від часу отримання цих документів до шістьох місяців після завершення виконання особою останнього трудового контракту з роботодавцем у морському секторі, який є нерезидентом, нульової ставки податку на дохід фізичних осіб. Слід забезпечити можливість безперешкодного та оперативного отримання громадянами України, які постійно перебувають за кордоном, української морської освіти, зокрема шляхом отримання подвійних дипломів після укладання відповідних угод профільних морських установ України з морськими академіями та університетами країн Європи.

Крім того потрібна невідкладна лібералізація пострадянського законодавства України у сфері національного прапора суден та максимальне розширення переліку визнаних Україною класифікаційних товариств світу, крім афільованих з агресором та іншими недружніми країнами. Питання нормативного забезпечення описаних заходів має стати предметом окремого наукового пошуку.

Список використаних джерел

1. Бабін Б.В., Приходько А.В., Плешко Е.А. Поточні виклики морській праці та організаційно-правові форми захисту прав українських моряків. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. Вип. 4. С. 403-406. [Електронний ресурс]. - URL: http://lsej.org.ua/4_2025/98.pdf (дата звернення: 28.10.2025).

2. Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. № 176/95-ВР у поточній редакції. ВРУ. [Електронний ресурс]. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-вр (дата звернення: 28.10.2025).

3. Конвенція про працю в морському судноплавстві, 2006 р. Міністерство розвитку громад та територій України. [Електронний ресурс]. - URL: https://mtu.gov.ua/files/Конвенція%202006.pdf (дата звернення: 28.10.2025).

4. Global Crewing Agencies, Crimea and Russian «Shadow» Fleet. *Association of Reintegration of Crimea.* September 17, 2025. [Електронний ресурс]. - URL: https://arcrimea.org/en/investigations/2025/09/17/global-crewing-agencies-crimea-and-russian-shadow-fleet (дата звернення: 28.10.2025).

5. Global Criminal Trace of Russia's "Baltic" Oil Fleet. *Association of Reintegration of Crimea.* September 6, 2025. [Електронний ресурс]. - URL: https://arcrimea.org/en/investigations/2025/09/06/global-criminal-trace-of-russias-baltic-oil-fleet (дата звернення: 28.10.2025).

6. Russian Aggression and Illegal Activities of Crimean Crewing Agencies. *Association of Reintegration of Crimea.* August 11, 2025. [Електронний ресурс]. - URL: https://arcrimea.org/en/activity/2025/08/11/russian-aggression-and-illegal-activities-of-crimean-crewing-agencies (дата звернення: 28.10.2025).

Пучка О.С.,
студент 4 курсу, навчальна група 413/22(П)-К, спеціальність «Право»
Навчально-науковий інститут права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ
Код ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-6116-6436
Науковий керівник: **Драна Д.С.,**
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Код ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-7024-2542

ПРАВА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ

1. Конституційно-правова основа захисту прав людини в Україні.

Конституція України як гарант прав і свобод людини й громадянина визначає верховенство прав людини в національному правовому порядку; будь-які тимчасові обмеження мають відповідати конституційним гарантіям та міжнародним зобов'язанням України. [1]

2. Вплив широкомасштабної збройної агресії на права цивільного населення.

Збройний конфлікт призвів до системних порушень цивільних прав: поранення та загибель цивільних, руйнування критичної інфраструктури, масові переміщення та питання захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Це відображено в регулярних звітах ООН (OHCHR) та правозахисних організацій. [2], [3]

3. Зловживання режимними обмеженнями й ризики для свободи слова та зібрань.

4. В умовах запровадження надзвичайних режимів (воєнний стан, військові обмеження) держава має право на певні обмеження, але практика показує, що без прозорих процедур і строкового обмеження такі заходи можуть необґрунтовано звузити свободу висловлювань, медіа та громадських об'єднань. Рекомендація: чіткі критерії, судовий нагляд і публічна звітність. [4], [5]

5. Проблема незаконних затримань, тортур та поводження з військовополоненими.

Моніторинги міжнародних організацій фіксують випадки жорстокого поводження та порушення гарантій захисту затриманих у зоні конфлікту — питання імплементації стандартів міжнародного гуманітарного права та належних механізмів розслідування. Необхідне посилення кримінально-правових процедур і міжнародного співробітництва щодо переслідування воєнних злочинів. [2], [6]

6. Інформаційна безпека, дезінформація та цифрові ризики.

Механізми масової дезінформації підривають суспільну довіру, створюють загрози безпеці й змінюють інформаційне середовище. Потрібні збалансовані підходи — законодавчі та освітні — для протидії дезінформації без пересмикування міжнародно визнаних свобод. [4]

7. Права біженців, ВПО та соціально-економічні гарантії.

Велика кількість внутрішніх переміщень і міжнародних потоків потребує системного підходу до захисту економічних, соціальних і культурних прав переміщених осіб (житло, соціальний захист, доступ до освіти й медицини). Держава та міжнародні партнери мають координувати програми відновлення та інтеграції. [3]

8. Гендерні та вікові виміри: захист вразливих груп.

Конфлікт і кризи посилюють ризики гендерно-обумовленого насильства, впливають на права дітей, людей з інвалідністю та літніх осіб. Потрібні спеціалізовані політики й служби захисту, адаптовані до умов конфлікту. [2], [5]

9. Роль міжнародних інструментів і механізмів відповідальності.

Міжнародні звіти, санкційні механізми та міжнародні судові процедури відіграють важливу роль у встановленні фактів та притягненні до відповідальності. Водночас важлива синхронізація національного законодавства з міжнародними стандартами та оперативна взаємодія з міжнародними органами. [2], [6]

10. Рекомендації практичного характеру (коротко):

- Законодавче уточнення меж запровадження обмежень під час надзвичайних режимів; встановлення строків і прозорого контролю. [4]
- Посилення незалежних розслідувань порушень прав людини і механізмів захисту (Офіс омбудсмана, незалежні комісії). [2]
- Розбудова системи правової допомоги та правової освіти для цивільного населення й ВПО. [3]
- Розробка національної стратегії протидії дезінформації з дотриманням стандартів свободи вираження. [4]
- Активізація міжнародного співробітництва у зборі доказів для подальших судових процедур. [6]

Висновок.

Сучасні виклики вимагають інтегрованого підходу: правовий, гуманітарний та політичний інструменти мають працювати скоординовано для відновлення і захисту прав людини; пріоритет — гарантування мінімальних правових стандартів навіть у періоди надзвичайних ситуацій. [1–6]

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Офіційний вебпортал Верховної Ради України // URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?lang=en (дата звернення: 23.11.2025).

2. Report on the human rights situation in Ukraine, 1 December 2023 to 29 February 2024 // UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. — 2024. — URL https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024/report-human-rights-situation-ukraine-1-dec-2023-29-feb-2024.pdf (дата звернення: 23.11.2025). OHCHR+1

3. Periodic reports on the human rights situation in Ukraine / UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine (OHCHR). — URL https://ukraine.ohchr.org/en/reports/periodic-reports-on-the-human-rights-situation-in-ukraine (дата звернення: 23.11.2025).

4. World Report 2023: Ukraine / Human Rights Watch. — 2023. — URL https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/ukraine (дата звернення: 23.11.2025). hrw.org

5. Ukraine country page / Amnesty International. — URL https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/eastern-europe-and-central-asia/ukraine/report-ukraine/ (дата звернення: 23.11.2025).

6. UKRAINE 2022 HUMAN RIGHTS REPORT / U.S. Department of State. — 30 Mar 2023. — URL: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/03/UKRAINE-2022-HUMAN-RIGHTS-REPORT-ed.pdf (дата звернення: 23.11.2025).
7. Human Rights Watch — QA / Правова підтримка для України. — 29 Mar 2023. — URL https://www.hrw.org/uk/news/2023/03/29/qa-justice-efforts-ukraine (дата звернення: 23.11.2025).

Саврак П.С.,
другий (магістерського) рівень, освітня програми «081 Право»
Маріупольський державний університет
ORCID: 0009-0003-5955-2037
Науковий керівник **Камардіна Ю.В.,**
к.ю.н., доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет
https://orcid.org/0000-0002-2295-5559

МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: *адаптації бюджетного законодавства; гарантування мінімальних стандартів послуг; забезпечення рівного доступу до ресурсів для всіх груп населення (ВПО, ветерани, люди з інвалідністю).*

У контексті повномасштабної збройної агресії проти України питання функціонування місцевих бюджетів набуває особливої ваги. Місцеві бюджети виступають не лише фінансовою основою діяльності органів місцевого самоврядування, а й ключовим інструментом реалізації та гарантування прав людини, зокрема соціально-економічних прав: на охорону здоров'я, освіту, житло, соціальний захист, достатній життєвий рівень тощо. Саме громади першими реагують на гуманітарні, безпекові та соціальні виклики, що потребує чіткої правової регуляції бюджетних механізмів [1; 3].

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України забезпечення прав людини набуває особливої ваги, оскільки саме територіальні громади щодня стикаються з викликами, які безпосередньо загрожують реалізації базових соціальних, економічних і культурних прав населення. Місцеві бюджети, будучи ключовим фінансовим інструментом органів місцевого самоврядування, фактично перетворилися на один із основних механізмів гарантування прав людини на рівні громади.

Війна суттєво змінила структуру суспільних потреб: зросла кількість внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю внаслідок бойових дій, сімей військовослужбовців, осіб, які втратили житло чи доступ до базових соціальних послуг. Це вимагає оперативного переорієнтування бюджетних видатків і створення дієвих правових інструментів, які забезпечують доступність та безперервність реалізації прав на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, житло, безпечне довкілля та достатній життєвий рівень.

Управління місцевими бюджетами в умовах воєнного стану відбувається в умовах постійних змін нормативно-правового регулювання, що спрямоване на фінансову стабілізацію держави та громад, проте водночас створює ризики звуження гарантій прав людини або обмеження можливостей громад у здійсненні власних повноважень. Тому особливо важливими стають правові механізми, які дозволяють поєднати воєнні потреби з дотриманням базових стандартів прав людини та принципів належного врядування.

Крім того, у післявоєнний період саме місцеві бюджети стають базою для відновлення порушених прав: від реконструкції житла та інфраструктури до забезпечення соціальних програм, реінтеграції ветеранів та підтримки найбільш вразливих груп населення. Це робить

дослідження ролі місцевих бюджетів у гарантуванні прав людини не лише теоретично значущим, а й практично необхідним для формування сучасної правової політики та ефективної системи публічного управління.

Таким чином, актуальність теми зумовлена потребою комплексного правового аналізу механізмів, за допомогою яких місцеві бюджети забезпечують соціально-економічний розвиток територіальних громад і водночас виступають інструментом реалізації й захисту прав людини в умовах війни та подальшої відбудови країни.

Правові засади формування та використання місцевих бюджетів визначаються Конституцією України, Бюджетним кодексом України та Законом «Про місцеве самоврядування в Україні». Конституція гарантує місцевому самоврядуванню право на самостійний місцевий бюджет, що забезпечує виконання делегованих та власних повноважень (статті 142–143) [1].

Згідно з Європейською хартією місцевого самоврядування, ратифікованою Україною у 1997 р., громади повинні володіти достатніми фінансовими ресурсами для реалізації своїх повноважень (ст. 9) [2]. Це означає, що бюджетні ресурси безпосередньо пов'язані зі здатністю громад забезпечувати права людини на місцевому рівні, зокрема доступ до освіти, медицини, соціальних послуг, безпечного довкілля.

Таким чином, правова природа місцевих бюджетів є ключовим елементом системи гарантування прав людини, що підтверджують дослідження українських та європейських науковців [5; 6].

Запровадження воєнного стану призвело до істотних змін у сфері публічних фінансів. Відповідно до змін у Бюджетний кодекс України (Закони від 2022–2024 рр.) передбачено:

- можливість перерозподілу видатків у спрощеному порядку;
- зупинення окремих норм щодо капітальних видатків;
- пріоритетність фінансування оборонних та гуманітарних потреб;
- розширення фінансової підтримки для ВПО та постраждалих громад [3].

Ці зміни мають двоїстий ефект: з одного боку — забезпечують адаптивність бюджетної системи до умов війни, з іншого — створюють ризики зниження рівня реалізації окремих соціальних прав через переформатування видатків.

Правові механізми в умовах війни мають відповідати принципам пропорційності, верховенства права та недискримінації, закріплених у міжнародних документах ООН та Ради Європи [4].

Місцеві бюджети фінансують програми, що забезпечують: надання соціальних послуг; підтримку внутрішньо переміщених осіб; забезпечення медичних послуг; створення безпечних умов для освіти; відновлення критичної інфраструктури; соціальні програми для ветеранів та осіб з інвалідністю внаслідок війни.

Окреме значення мають міжнародні грантові програми, кошти державного фонду відновлення та інструменти публічно-приватного партнерства [7].

Організаційно-правові механізми: бюджетна прозорість і підзвітність (включно з громадським контролем та відкритими даними); партисипативне бюджетування, що забезпечує реалізацію права громадян на участь в управлінні; антикорупційні процедури, що гарантують ефективне використання бюджетних ресурсів.

Ці механізми підсилюють реалізацію прав людини на місцевому рівні відповідно до стандартів належного врядування Ради Європи [4; 6].

У воєнний час місцеві бюджети виконують ключові функції щодо забезпечення прав:

Права на житло — через фінансування тимчасового житла, компенсаційних програм, відновлення зруйнованого фонду.

Права на охорону здоров’я — фінансування лікарень, реабілітаційних центрів, забезпечення осіб із травмами війни.

Права на освіту — створення укриттів у школах, забезпечення дистанційних форм навчання, відновлення пошкоджених закладів.

Права на соціальний захист — адресна допомога, догляд за вразливими групами.

Права на достатній життєвий рівень — підтримка зайнятості, розвиток місцевої економіки.

Таким чином, функціонування місцевих бюджетів прямо впливає на стан реалізації соціально-економічних прав людини в умовах війни.

У післявоєнний період місцеві бюджети залишаться провідним інструментом відновлення порушених прав людини. Основними напрямами правового вдосконалення є:

- оновлення Бюджетного кодексу з урахуванням принципів сталого розвитку;
- розширення повноважень громад у сфері відбудови;
- впровадження міжнародних стандартів прозорості та оцінювання ефективності місцевих програм;
- підсилення фінансової автономії територіальних громад;
- правовий захист інвестицій та партнерств для реконструкції інфраструктури.

Таким чином, місцеві бюджети є ключовим фінансовим ресурсом, що забезпечує реалізацію прав людини в умовах війни та формує основу післявоєнного розвитку. Правові механізми управління місцевими фінансами мають бути адаптовані до сучасних викликів, забезпечуючи баланс між оборонними потребами та обов'язками держави щодо захисту прав людини. Забезпечення належного правового регулювання місцевих бюджетів є запорукою стійкості громад та відновлення країни.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Європейська хартія місцевого самоврядування (ETS No.122), Рада Європи, 1985.

3. Бюджетний кодекс України (зі змінами у 2022–2024 рр.).

4. Human rights handbook for Local and Regional Authorities - vol.3 (2022). URL: file:///C:/Users/User/Downloads/PREMS%20177522%20GBR%205001%20Manuel%20DH%20Vol3%20WEB%20BAT%20A5.pdf

5. Public finance: legal aspects: Collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. 260 p.URL: https://hal.science/hal-02188891/document

6. Лежнін К. В. Стандарти забезпечення прав людини в діяльності служби безпеки України в умовах воєнного стану. *Наукові Записки Львівського Університету Бізнесу Та Права. Серія Економічна. Серія Юридична*. 2022. 34, 93–101. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.7105170

7. OECD. Resilient Local Governance and Post-Conflict Recovery. Paris, 2022. (напівпостконфліктні/кризові умови) URL: https://www.oecd.org/en/publications/policies-for-resilient-local-economies_872d431b-en.html

Салагуб Л.І.,
доктор філософії (Ph. D); провідний фахівець відділу аспірантури; тренер (коуч) всеукраїнського рівня (у контексті проведення наукових, освітньо-мотиваційних, культурно-мистецьких і профорієнтаційних заходів для викладачів і здобувачів освіти); присвоєні кваліфікації: «Міжнародний керівник категорії «Б» у галузі освіти та науки (згідно з класифікацією «ЮНЕСКО»)» та «Міжнародний учитель / викладач»;
Маріупольський державний університет, м. Київ
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7425-1679

ПРАВО НА ДОСТУП ДО "EDUCATIONAL MAINSTREAM" ЗАВДЯКИ ІСТОРИКУ ТА ПРОВІДНОМУ ФАХІВЦЮ ПО РОБОТІЗ АСПІРАНТАМИ В ОДНІЙ ОСОБІ
(робота в умовах війни)

Ключові слова: *«education mainstream», наукові активності, авторський метод, «маркери» рівності, полікультурність, «приколи-лайфхаки», інформаційні «смаколики», цікаві факти.*

«Війна…: жахлива, дивна, люта.
Забрала скільки ти життів?!
Тобою, наче, доля оповита,
Неначе плющ ти чи пирій.
А бідні діти – постраждали, бідують днями, дотепер.
Дорослі… (далі що – не знають).
До тла спустошення схлинають.
І біль важкий не полишають, що буде там – не уявляють.
Пройшов би жах цей одним днем!
Освіта? Освіта - шлях торує.
І попри те, що лихі дні, - зростає покоління в чиїх грудях: надії, мрії, радісні пісні!
Пісні: і модні, і немодні, і авторські є (позаяк).
Невдовзі буде Перемога і складемо ми Альманах!».
(авторство Л. Салагуб)

Безперечним фактом є те, що потреби в особливостях викладання сьогодні значно відрізняються від тих, які були раніше (подекуди, 5–6 років тому). Багато викладачів та здобувачів освіти різних ланок знаходяться поза межами України, співіснують два формати навчання: онлайн- та офлайн-. Військові події… Вони негативно впливають на ментальне здоров'я кожного з нас: ані діти, ані підлітки, ані дорослі не є виключенням. Доцільно актуалізувати питання щодо пошуку нових авторських методів, прийомів і технологій навчання, які допоможуть не загубитися в інформаційному «полі», та зробити проведення уроків, занять та заходів (як для учнів ЗЗСО, так і для студентів ЗВО) цікавим, змістовним, пізнавальним, практичним, незабутнім і «феєричним»! Вищезазначена тенденція – каталізатор до написання цієї розвідки.

Багато науковців присвятили значну частину свого наукового доробку особливостям реалізації навчання в умовах широкомасштабної війни (з 2022 р.). Серед них: Ю. Бошицький, Р. Перелигіна [1], Т. Губанова [2], В. Губенко [3], І. Крамаренко, О. Галегова [4], С. Лондар, С. Мельник, Г. Терещенко [5], Р. Маньковська [6], С. Сідлецький, А. Шандар [14], І. Терещенко [11] та ін. Водночас проблематика дослідження не обмежуються розвідками у форматі статей. Є низка колективних «пошуків», присвячених освітнім активностям в умовах війни [із-поміж них – 7, 8]. У науково-публіцистичному нарисі В. Хромця проаналізовано ключові наративи педагогічної діяльності О'Ніла [12], які й нині залишаються в неабиякому тренді. Для підсилення значущості принципу рівності та аспектів полікультурності, –

опрацьовано кейс із промови американського правозахисника Мартіна Лютера Кінга (від 28 серп. 1963 р.) [9].

Разом з тим постала нагальна потреба в продукуванні дослідження, у якому б акумулювалася інформація про синергетичні авторські методи навчання, які будуть універсальними в контексті реалізації спектру активностей (як для викладачів у ЗЗСО або в ЗЗСО, так і для фахівців / спеціалістів у відділах аспірантури, які опікуються науковим зростанням майбутніх науковців).

Принагідно зазначимо, що поняття «education mainstream» семантично та контекстуально означає основну течію (напрям), який має бути ключовим, і базуватися на трансформації підходів до реалізації освітнього процесу завдяки авторським (творчим) методикам (у межах цієї розвідки).

Чільне значення має мотивація зростаючого покоління не тільки до навчання, але й до вибору майбутньої професії (для тих, хто визначився, – їхнього подальшого морального налаштування на продуктивну діяльність, яка приноситиме їм неабияке задоволення). У контексті, зазначеному вище, розвантажити здобувачів освіти психологічно дозволить авторський метод «Дивина. Особистість. Професія» (результати розміщуються в електронній книзі)» (розробниця – Л. Салагуб):

Метод **«Дивина. Особистість. Професія»**
(результати розміщуються в електронній книзі)

Постать, явище, подія, процес (якщо завдання передбачає пошук інформації з певної історичної теми (історична ретроспектива) / професія (якщо фахівець або фахівчиня відділу аспірантури проводять захід профорієнтаційного напряму тощо).
Дивина-цікавинка про позицію № 1 (+ із реалій повсякденного життя-кохання, якщо це історична тема; дивовижні факти про історичні витоки професії (для тих, хто навчається в аспірантурі (зважаючи на свою спеціальність)).
Асоціація з віршем, романом, п'єсою тощо (де саме висвітлена позиція № 1, хоча б дотично; слід дібрати приклади).
3. Асоціація з музикою
(сучасні «вайби» через призму того, яка пісня у вас навіюється, коли ви уявляєте певні історичні події / професію (сучасна або класична).
Створення «скріну» / QR-коду електронної книги, розміщеної в мережі «Інтернет», або на онлайн-шпальтах свого блогу .

!!! Універсальність

Авторський підхід
(трансформація підходів до проведення активностей)

Зараз потрібна організація такого формату проведення занять, під час яких здобувачі освіти відчуватимуть себе цінними для своїх викладачів, орієнтуватимуться на співпрацю з ними. У процесі навчання вагоме значення має правова рівність. Мимоволі, згадуються слова М. Кінга (Мартін Лютер Кінг) з його славнозвісного висловлювання: «… Настав час відкрити двері можливостей усім Божим дітям… У мене є мрія, що настане день, коли четверо моїх дітей житимуть у країні, де про неї судитимуть не за кольором їхньої шкіри, а за тим, що вони за люди… У мене є мрія, що настане день, коли в штаті Алабама, губернатор якого нині заявляє про втручання у внутрішні справи штату і невизнання дії прийнятих Конгресом законів, виникне ситуація, в якій маленькі чорні хлопчики і дівчатка зможуть узятися за руки з маленькими білими хлопчиками і дівчатками і йти разом, наче брати й сестри…» [9]. Його «меседж», на мою думку, є символічним та натхненним. Принагідно зазначимо, що «маркери» рівності на рівні доступу до освіти мають бути однаковими для всіх дітей (підлітків) України (багато з них наразі знаходяться поза межами України (у зв'язку з військовими подіями); дехто – здобуває знання через призму двох форматів навчання: онлайн- і офлайн-). Зважаючи

на це, одне з чільних місць має відігравати розробка правил проведення занять спільно з дітьми (учнями, студентами). Вагоме значення – мотиваційному аспектові. Мета – успішна реалізація наукової роботи. Візуалізована репрезентація розповідей під загальним меседжем: «Справжні історії про справжніх людей!» – вихід! Трендово надавати увагу виробленню спільних правил роботи з учнівством / когортою здобувачів вищої освіти. Як варіант – непересічний досвід роботи фахівців приватної школи, локалізованої у Великобританії, – «Саммерхілл» / «Саммергілл» («Summerhill»), яка була заснована у 1921 р. британським педагогом О. С. Ніллом (О'Нілл). Він поважав думку кожного, незалежно від його віку. Майже всі заняття / заходи мають бути схожими на тренінги (на певних етапах проведення). Адже, як відомо, майже кожен тренінг починається з вироблення толерантних «правил роботи».

Отже, право на освіту є одним зі стрижневих прав людини. Наразі, ми всі знаходимося в дуже складному становищі, пов'язаному з жахливими реаліями війни, яка залишила та, на жаль, продовжує залишати на кожному з нас «відбитки» (ментальні, фізичні…). Освіта після масованого наступу у 2022 р. припинила бути такою, якою вона була до цього року. Значно підвищився попит на мотиваційні аспекти. Аби учні / студенти запам'ятали контент, їхнього нестримного й несамовитого бажання та зусиль від усього серця – замало. Хлопці та дівчата мають бачити справжнього наставника, який, перш за все, чітко узріє в кожному з них «ОСОБИСТІСТЬ», а вже потім – «ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ». Потрібно найголовніше: їхнє перебування в спокійному та сприятливому психоемоційному стані. Мета – успішно сприйняти та усвідомити певну інформацію.

Викладач має балансувати між емоційними станами, розвантажувати серйозну програмну інформацію «приколами-лайфхаками» (репрезентація фактів, перевірених академічною спільнотою; використанням нестандартного підходу до викладання дисциплін / проведення заходів; розробка незвичайних силабусів для курсів за вибором; акцентування уваги на інформаційних «смаколиках», цікавих фактах; системна емпатія до всіх учасників освітнього процесу. На допомогу – візуалізація, авторські мотиваційні практики, пошук дивовижних стереотипів із минулого (історична ретроспектива), жваве обговорення, орієнтування на сильні сторони всіх індивідуумів.

Список використаних джерел

1. Бошицький Ю. Л., Перелигіна, Р. В. Аспірантура Київського університету права НАН України в умовах війни: неперервність наукового пошуку. *Часопис Київського університету права.* 2023. № 1. С. 13–15. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/845 (дата звернення: 01.11.2025).

2. Губанова Т. О. Функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану: сучасний стан та перспективи. *Київський юридичний журнал.* 2023. № 3. URL: https://journals.fpk.kyiv.ua/index.php/kyivlawjournal/article/view/19 (дата звернення: 02.11.2025).

3. Губенко В. Організація освіти в умовах війни: рекомендації міжнародних організацій та управлінський аспект. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення.* 2024. № 7. С. 22–33. URL: https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-7-22-33 (дата звернення: 04.11.2025).

4. Крамаренко І. С., Галегова О. В. Інноваційні підходи до навчання в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Педагогіка та психологія.* 2024. № 5. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742765/1/document%20%282%29.pdf (дата звернення: 04.11.2025).

5. Лондар С. Л., Мельник С. В., Терещенко Г. М. Виклики в освітній галузі в період воєнного стану в Україні: необхідність перебудови інформаційного забезпечення. *Освітня аналітика України.* 2022. Вип. 2. С. 5–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/educanalukr_2022_2_2 (дата звернення: 03.11.2025).

6. Маньковська Р. Краєзнавство і молодь у викликах воєнного стану. *Краєзнавство. 2023. № 1–2. С. 115–120.*

7. Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання: матеріали ІІ Форуму академічної спільноти, 20–24 черв. 2022 р. / упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 2022. 152 с.

8. Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 4 берез. – 14 квіт. 2024 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. 368 с.

9. Публічна промова американського правозахисника Мартіна Лютера Кінга від 28 серп. 1963 р. URL: https://ccl.org.ua/posts/2018/01/i-have-a-dream-martin-lyuter-kinh/ (дата звернення: 02.11.2025).

10. Сідлецький С. І., Шандар А. М. Вища освіта в Україні в умовах воєнного стану: виклики та пріоритети. *Економіка та суспільство.* 2024. Вип. 64. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-151.

11. Терещенко І. О. Право на освіту в умовах правового режиму воєнного стану. *Аналітико-порівняльне правознавство: електронне наукове видання. Розділ ІІ. Конституційне право; Муніципальне право.* С. 130–134. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/312941/303969 (дата звернення: 02.11.2025).

12. Хромець В. Олександр Сазерленд Нілл: педагогічна концепція. Київ: Дух і літера, 2024. 52 с.

Самохіна Д. Р.,
другий (магістерського) рівень, освітня програми «081 Право» ,
Маріупольський державний університет
ORCID:0009-0001-3972-9849
Науковий керівник : **Ковейко Ю.В.,**
доцент кафедри права, доктор філософії в галузі 08 Право,
Маріупольський державний університет

ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ключові слова: *територіальна громада, місцеве самоврядування, права людини, соціально-економічний розвиток, післявоєнна відбудова, місцеві бюджети, публічні послуги, соціальні права.*

У сучасних умовах воєнного стану та процесів післявоєнного відновлення України питання реалізації прав людини на місцевому рівні набуває особливої ваги. Територіальні громади стають базовими осередками не лише публічного управління, а й захисту, забезпечення та відновлення основоположних прав і свобод людини. Саме тому модернізація інституту правосуб'єктності територіальної громади в контексті прав людини є важливою передумовою демократичного розвитку та соціальної стабільності держави [1, с. 32].

Територіальна громада виступає самостійним суб'єктом публічного права, наділеним правосуб'єктністю, тобто здатністю бути стороною правовідносин, реалізовувати власні права й обов'язки у межах компетенції, визначеної законодавством. У період воєнного стану громада виконує низку функцій, пов'язаних із забезпеченням громадської безпеки, координацією волонтерських ініціатив, допомогою внутрішньо переміщеним особам, а також реалізацією соціальних та економічних прав громадян [2].

Права людини є універсальними та невід'ємними, однак у період воєнного стану держава може тимчасово обмежувати деякі з них. Такі обмеження мають бути пропорційними, законними й необхідними для досягнення легітимної мети [3]. Конституція України гарантує, що навіть за надзвичайних умов не можуть бути обмежені основоположні права, такі як право на життя, гідність, свободу думки, віросповідання та захист від катувань [4].

У звітах міжнародних організацій наголошується, що під час війни порушення прав людини набули системного характеру: обмеження свободи пересування, доступу до освіти, медичних послуг, житла, соціального забезпечення. Amnesty International у своїй доповіді за 2022 рік підкреслила, що відновлення цих прав повинно відбуватися на рівні місцевих громад, адже саме вони першими стикаються з гуманітарними наслідками війни [5].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у щорічній доповіді за 2024 рік відзначає, що громади мають потенціал стати центрами правового захисту, де громадяни отримують допомогу, консультації, а також механізми відновлення соціальних прав [6]. Реалізація прав людини на місцевому рівні включає створення умов для участі громадян у прийнятті рішень, відкритий доступ до інформації, ефективні механізми звернення та громадського контролю.

У післявоєнний період перед територіальними громадами постануть нові виклики: відбудова інфраструктури, реінтеграція внутрішньо переміщених осіб, повернення ветеранів, відновлення освіти, охорони здоров'я та житла. З огляду на це модернізація правосуб'єктності громад повинна передбачати розширення їхніх повноважень у сфері соціального захисту, управління ресурсами, партнерства з міжнародними організаціями та реалізації програм з відновлення прав і свобод людини [7].

Водночас, відповідно до практики Європейського суду з прав людини, ефективна реалізація прав можлива лише за умови належного функціонування демократичних інститутів, прозорості влади та верховенства права. Саме територіальні громади, як найближчі до людини органи публічної влади, здатні забезпечити реальну реалізацію принципу верховенства права у щоденному житті громадян [8].

Європейська хартія місцевого самоврядування закріплює принцип субсидіарності, який передбачає, що публічні функції мають виконуватися на найнижчому можливому рівні влади. Це означає, що громади мають бути не лише адміністративними одиницями, а й активними суб'єктами у сфері забезпечення прав людини [9].

Таким чином, у післявоєнний період модернізована правосуб'єктність територіальних громад стане ключовим інструментом реалізації прав людини, демократизації публічного управління та відбудови України на засадах гідності, рівності та соціальної справедливості. Територіальні громади мають усі передумови, щоб стати дієвими агентами соціальних змін, оскільки саме на місцевому рівні відбувається реальне втілення прав людини у повсякденне життя.

Після завершення воєнних дій вони відіграватимуть визначальну роль у формуванні нових стандартів соціальної політики, розвитку освіти, медицини, забезпеченні доступу до правосуддя та соціальних послуг. У цьому контексті важливо забезпечити належне нормативно-правове закріплення статусу громад, удосконалити механізми їх фінансової самостійності та підзвітності перед населенням.

Розвиток партнерства між громадами, органами державної влади та міжнародними організаціями стане основою ефективної післявоєнної реконструкції. Таким чином, територіальні громади повинні не лише відновити свої адміністративні функції, а й стати осередками громадянської активності, взаємної підтримки та гарантіями захисту людської гідності. У довгостроковій перспективі це сприятиме зміцненню демократії, утвердженню верховенства права та формуванню нової суспільної моделі — справедливої, відкритої й орієнтованої на людину.

Список використаних джерел

1. Гриценко І. С. Проблеми реалізації прав людини в умовах воєнного стану. *Інформація і право.* 2023. № 2. С. 30–35. URL: https://il.ippi.org.ua/article/view/324649

2. Бєлова О. М. Правосуб'єктність територіальної громади: теоретичні та практичні аспекти // Вісник КНУ імені Т. Шевченка. *Право.* 2022. № 1. С. 15–20. URL: https://journals.knu.ua

3. Конституція України [Електронний ресурс]. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

4. Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду. Обмеження конституційних прав людини у воєнний час мають бути виваженими, законними і легітимними. URL: https://court.gov.ua/press/news/1354833

5. Amnesty International. Права людини в Україні: доповідь за 2022 рік. URL: https://www.amnesty.org.ua/prava-lyudyny-v-ukrayini-dopovid-amnesty-international-za-2022-rik

6. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Щорічна доповідь за 2024 рік. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2024/prava-liudyny-v-ukraini-rehionalnyi-vymir

7. Мельник Р. С. Децентралізація та місцеве самоврядування в Україні у контексті післявоєнного відновлення. Київ: НаУКМА, 2024. С. 12–16.

8. Європейський суд з прав людини. Практика щодо реалізації соціально-економічних прав. URL: https://hudoc.echr.coe.int

9. Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036

Сахно А.П.
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Ткачук В.С.
курсант 308 навчального взводу Навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Донецького державного університету внутрішніх справ, рядовий поліції
e-mail: artsahno@ukr.net
ORCID 0000-0002-1260-1212

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *Національна поліція; права і свободи людини; юридичні гарантії; поліцейська діяльність; обмеження прав; воєнний стан; конституційні права; міжнародні стандарти; правовий режим; адміністративно-правовий механізм; заходи правового примусу; верховенство права; національна безпека; недоторканність прав; правозабезпечувальна діяльність*

Відповідно до завдань, визначених Законом України «Про Національну поліцію» [1], одним з найбільш пріоритетних напрямів діяльності органів та підрозділів найчисельнішого правоохоронного відомства є забезпечення прав і свобод людини в поліцейській діяльності. Така законодавча вимога зумовлена специфікою повноважень, посадових осіб Національної поліції, які мають повноваження безпосередньо втручатися у визначені Конституцією України, права, свободи та законні інтереси фізичних і юридичних осіб. Таким чином, взаємовідносини поліції та громадськості виступають «лакмусовим папірцем», що відображає реальний рівень ефективності державного управління у правоохоронній сфері.

Саме тому, на законодавчому рівні необхідно визначити надійні гарантії забезпечення прав і свобод людини у процесі здійснення поліцейської діяльності. Безперечно, права громадян у поліцейській сфері захищаються за допомогою комплексу різноманітних інструментів – політичних, соціальних, економічних, економічних, культурних, ідеологічних та інших . Однак, особливе, провідне місце у цій системі повідають юридичні (правові) гарантії, які виступають обов'язковими вимогами до реалізації повноважень посадовими особами поліції та закріплюються виключно на рівні закону. Саме ці гарантії, завдяки своїм властивостям і змісту, забезпечують реальну можливість здійснення прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб ц процесі виконання поліцейських функцій. Вони відіграють

ключову роль у встановленні меж законності дій поліцейських, запобігаючи проявам вседозволеності, зловживання владою чи перевищення службових повноважень. Таким чином, юридичні гарантії виступають дієвим механізмом обмеження неправомірного або несанкціонованого втручання поліцейських органів у суспільстві відносини, спираючи дотриманню принципів законності, верховенства права та захисту прав людини.

У Конституції України до невідчужуваних прав людини як основних прав і свобод віднесено , зокрема, право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності людини (ст. 28), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), право на недоторканість житла (ст. 30), право на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32) [2].

Наявність обмежень прав людини в умовах надзвичайного (воєнного) стану допускається у міжнародному законодавстві, що випливає з положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, ст. 4 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» (далі - Пакт) прямо встановлено офіційний характер оголошення надзвичайного становища у державі, «при якому життя нації перебуває під загрозою», коли можуть бути вжиті заходи на відступ від зобов'язань, передбачених Пактом. При цьому міра вжиття таких заходів диктується гостротою явища, а умовою їх застосування встановлено відсутність несумісності з іншими зобов'язаннями за міжнародним правом та «дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження» [3]. Статтею 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлено можливість вжиття заходів щодо відступу від передбачених Конвенцією зобов'язань «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації». Встановлено залежність таких заходів від гостроти становища та умову, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [4].

Кузніченко С.О. наводить класифікацію прав і свобод людини за критерієм можливості чи неможливості їх обмеження: відносні та абсолютні. До абсолютних віднесені права, які не можуть бути обмежені ні за яких умов. Відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, ними є:

– право на життя (окрім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій);

– право на свободу від катувань;

– право не бути у рабстві або в підневільному стані;

– право не бути підданим покаранню без закону [5, с. 35].

Порядок, строки, процедура обмеження прав людини в умовах воєнного стану передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [6].

У зв'язку із введенням воєнного стану в Україні можуть бути тимчасово обмежені окремі конституційні права, передбачені, зокрема, статтями 30-34 Конституції України (право на недоторканність житла; гарантування таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; заборона втручання в особисте і сімейне життя; право на свободу пересування, вільного вибору місця проживання; право на свободи думки і слова); 38 (участь в управлінні державними справами), 39 (право збиратися мирно), 41-44 (право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність; право на працю; право на страйк), 53 (право на освіту) Конституції України тощо.

Висновки. Конституційний зміст прав людини та можливість їх обмеження в умовах воєнного стану полягає у визначальній ролі положень Основного Закону, який закріплює невідчужувані права та заборони щодо їх безпідставного обмеження. Водночас Конституція України передбачає чітко визначені підстави для тимчасового обмеження окремих категорій прав, зокрема право на свободу думки і слова; права на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право на свободу світогляду, а також право на мирні зібрання, мітинги та демонстрації. Таким чином, навіть в умовах дії воєнного стану забезпечується баланс між необхідністю захисту національної безпеки та дотримання основоположних прав і свобод людини.

Вченими доведено, що зміст обмежувальних заходів є доволі широким і охоплює не лише заборонні, а й регулятивні механізми, спрямовані на стимулювання адресата до необхідної та правомірної поведінки. Сутність таких заходів, які можуть застосовуватись в умовах воєнного стану, полягає у звуженні сфери дії регулятивних норм та посиленні ролі заходів правового примусу, що забезпечує оперативне реагування. Підтримання правопорядку та своєчасне відновлення законності. Подібний характер обмежувальних заходів зумовлений наявністю реальної загрози Національній безпеці, територіальній цілісності держави та життєдіяльності населення, що вимагає застосування більш рішучих і дієвих правових інструментів у системі державного управління.

До складових елементів адміністративно-правового механізму забезпечення прав людини в умовах воєнного стану належить:

а) нормативно-правові акти, які регулюють суспільні відносини у відповідній сфері та визначають порядок реалізації і захисту прав людини;

б) уповноважені суб'єкти, серед яких основну роль відіграють органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також їх посадові та службові особи. Водночас до таких суб'єктів можуть належати й фізичні або юридичні особи, що не мають владних повноважень – наприклад, адвокати, законні представники та інші учасники правозабезпечувальної діяльності;

в) принципи, форми та методи реалізації адміністративно-правових заходів, спрямованих на гарантування і захист прав людини під час дії правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40-41. Ст. 379.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт ООН від 16.12.1966. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_043.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція ООН від 04.11.1950. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004.

5. Кузніченко С.О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2022. № 1-2. С. 32-36.

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 28. Ст. 250.

Сідоренко Ю.М.,
аспірант Міжнародного гуманітарного університету, Україна
https://orcid.org/0000-0002-0855-3596

ДОКТРИНАЛЬНІ ПИТАННЯ ОЦІНКИ ДЕПОРТАЦІЇ ЕТНИЧНИХ ГРУП

Ключові слова: *геноцид, депортація, етнічні групи, міжнародне право, міжнародні злочини, примусове переміщення.*

Актуальність питання належної кваліфікації міжнародних злочинів проти людяності та воєнних злочинів, а також їх зв'язку із злочинами агресії та геноциду у контексті розвитку сучасної правничої науки вбачається безспірною. Сама по собі трагічна історія України надала цілий масив прикладів депортацій населення, та доволі очевидно, що їх наукове дослідження чи навіть огляд стали можливими лише в більш-менш ліберальних для дослідників умовах, що сформувалися не раніше останньої декади XX сторіччя. Спроби авторського визначення

депортації населення та намагання дослідників надати характеристику цим процесам спостерігаються в доктрині окремо щодо депортацій періоду Першої світової війни, депортацій радянської влади, окремо, у період до Другої світової війни, на початку цієї війни, під час радянсько-німецької війни, причому окремо щодо Криму, у післявоєнний період щодо Західної України та українців у Польщі [1]; [2]; [5]; [7]; [13]; [14].

За цих умов дослідження доктринальних позицій можна робити, слідуючи саме таким авторським підходам. Прикладом, досліджуючи депортації єврейського населення на території російської імперії під час Першої світової війни Л.В. Білоус прагнула визначити депортованих, як «групу населення, що була виселена з території постійного проживання в адміністративному порядку і перебувала під наглядом поліції у зв'язку з «неблагонадійністю» та «ворожістю» до ...суспільства» [12, с. 66]. Намагаючись узагальнити відповідні процеси, ще двадцять років тому В.І. Адамовський у власній дисертації відзначав, що «в сучасній літературі, інформаційно-довідкових виданнях відсутнє необхідне тлумачення термінів депортація, вислання, заслання», додаючи, що нібито «законодавстві деяких країн, енциклопедичних працях вони походять від латинського слова deportatio і фактично ототожнюються» [3, с. 10]. Це єдина спроба українського науковця витлумачити категорію депортації через її семантику та хоч якісь досвід інших країн, загалом у наукових роботах помітно ставлення до категорії депортації як нібито «загальновизнаної», що прагне не тлумачення, а радше оцінки та характеристики.

Примітно, що В.І. Адамовський у власному дослідженні вживає терміни «масові депортації народів України», «масові каральні акції проти народів Криму», та «масові депортації населення» [3, с. 5], при цьому виникає не тільки питання щодо класифікації об'єкта депортації, але й необхідність уточнення, що саме автор розумів під критерієм «масовості», й чим тоді, на його думку, будуть «немасові» депортації. Саме у цьому вимірі цікавою вбачається позиція О.І. Андрухіва, який досліджував «депортаційно-репресивні процеси у перший період радянізації Західної України 1939-1941 років» у вимірі діяльності каральних органів СРСР. Його позиція цікава не тільки змішуванням категорій репресій та депортації, але й дослідженням ним процесів депортації родин репресованих [4, с. 8].

Симетричні наративи, зокрема щодо депортації, як «каральних акцій проти місцевого мирного населення, звинуваченого у співпраці та співчутті повстанцям», містять й роботи О.Г. Бажана, що йменує такі депортації «операціями по виселенню» та «акціями насильного переміщення великої кількості людей» [9, с. 8]. Подібний підхід до депортації, як «політичного терору радянського режиму», та «позасудових репресій членів родин учасників національно-визвольного руху в Західній Україні» можна було побачити й у роботі Т.В. Вронської, яка при цьому декларує предметом й «механізми, організацію та особливості масових депортацій 1944-1952 років», зазначаючи про «антигуманну сутність практики сімейного заручництва в СРСР» [15, с. 12]. Цей авторський підхід так саме залишає невирішеним питання щодо критерію масовості у депортації.

Дещо інший вимір має оцінка примусового, чи напівпримусового переміщення під час Другої світової війни «остарбайтерів» до Німеччини, саме як депортації, у роботах С.Д. Гальчака, А.К. Лисого, О.Г. Лойко та І.О. Лушнікова [16, с. 7, 77], [21, с. 257]. Ці автори у 2004 році казали про «перше в Україні масштабне наукове осмислення депортованих в рейх жертв війни», оперуючи категоріями щодо «насильного вивезення на каторгу», «насильницького використання праці цивільного населення окупованих територій», «масової депортації "східних робітників" на каторжні роботи».

При цьому автори констатують, що відповідні дії окупаційної влади мали насамперед економічний вимір, бо поневолене населення України «виявилось об'єктом насильницької експлуатації», та його розглядали, як «дармову робочу силу». Заявляючи, що таке переміщення було «однією із форм геноциду», ці автори визнають, що воно здійснювалося як примусово, так й через «вербування робочої сили» та «пропагандистський та соціальний тиск», визнаючи що «незначна частина українців... виїхала на роботу в Німеччину добровільно».

Геноцидальний вимір такого переселення вказані автори зумовлюють тим, що «тотальна депортація цієї найактивнішої частини суспільства підривала біологічне коріння етносу, позбавляла українську націю надії на повноцінний розвиток у майбутньому», й відповідним «обезлюдненням» нацисти «готували умови для переселення сюди німецьких колоністів» [16, с. 7, 77]. Відповідне бачення депортації ставить питання щодо кваліфікації ситуацій, коли частина переміщених осіб залишала рідні землі добровільно, або ж вимушене, але не у насильницький спосіб. Широкий пласт доктринальних оцінок прогнозовано надають роботи, присвячені депортації кримськотатарського народу. Якщо не чіпати твори, які ставали на відверто шовіністичні позиції, то й наявна джерельна база залишається доволі варіативною.

По-перше, у цій ситуації сильнішою є прив'язка до конкретних осіб у радянському керівництві. Прикладом, В.О. Котигоренко писав про долю «репресованого сталінським режимом народу», йменуючи депортацію «примусовим виселенням» за «злочинним наказом» та називаючи «депортацію та "аргументи", під приводом яких ця акція здійснювалася», як «наругу над людською та національною гідністю» [20, с. 11]. Подібний підхід має й робота О.П. Рудницького, який називає «депортацію кримськотатарського народу у травні 1944 року є одним зі злочинів сталінізму», прирівнюючи депортацію до «примусового виселення» чи «насильницького виселення» [17, с. 12, 13].

Так саме й О.Г. Бажан пише про «репресії сталінського керівництва щодо національних меншин Криму» та про «соціальні, правові проблеми репресованих народів Криму», акцентуючи щодо «обмежувально-репресивних заходів радянської влади щодо кримських татар в 1944 році» [8, с. 156]. Так саме В.І. Головченко описує «депортацію народів Криму в контексті злочинної сутності національної політики сталінізму» як «злочинну насильницьку», та як «прояв злочинної сутності національної політики сталінізму», яка начебто «стала йому переконливим обвинувальним актом» [18, с. 316].

Те, що саме кримські депортації не завершилися й у постсталінський період СРСР, та те, що кримських татар повторно депортували з Криму й органи влади Української РСР у 60-70-ті роки XX сторіччя, вказані автори увагою традиційно оминають. Тому можна погодитися з А.О. Безверхою в тому, що «найтиповішими формами медійного представлення депортації кримських татар залишаються загальні терміни, що уникають політичної та юридичної відповідальності, а також слова, що позначають трагічність цієї історичної події та не деталізують її характер і наслідки» [10, с. 69].

У дослідженні Г.Т. Бєкірової було заявлене про «політичне рішення про депортацію кримських татар», та про депортацію, як про «втрату рівноправного становища ...коли людей, які сукупно представляли цілий народ, було перетворено на політв'язнів, що використовувалися як дешева робоча сила». Вказана авторка констатує, що «депортація стала національною трагедією кримськотатарського народу і зумовила виникнення та поширення руху за повернення до Криму» [11, с. 7].

П.Д. Овчаренко в сучасній «Енциклопедія історії України» вже не згадує «сталінізм» та пропонує визначення депортації кримськотатарського народу 1944 року як «насильницьке вивезення кримських татар з Криму, один зі злочинів комуністичного тоталітарного режиму в СРСР».

Цей автор додає, що «дії влади щодо виселення кримських татар з Криму були цілком злочинними, адже жоден народ за всіма міжнародно-правовими нормами не може і не повинен підлягати покаранню за злочини, скоєні окремими чи навіть багатьма його представниками» [24]. У цьому вимірі примітна не лише нечаста у вітчизняному вимірі спроба класифікувати депортацію за вимогами міжнародного права, але й використання терміну «насильницьке вивезення» як фактичного аналога «примусового виселення».

Примітною, що автори, які досліджують депортації етнічних українців, що почалися з 1944 року, не мають описаного вище самообмеження в оцінці діянь не тільки керівництва СРСР певного періоду, але й усього тоталітарного режиму, зокрема й влади Української РСР. Т.М. Гонтар, описуючи депортацію українців у 1944–1946 рр., йменує її «акцією насильницькою, що стала трагедією народу», наголошує на «відповідальності партійних і

радянських органів» у «організації насильницького переселення українців з їх етнічних земель». Події депортації, «найчастіше сповнені трагізму, болю та образи», цей автор також йменує як «процес виселення» та «перебіг виселення» [19, с. 93].

Описуючи ті депортації, Ю.Ю. Боднарчук вказував про «спустошені землі», про «пам'ять про втрачене, про несправедливості, заподіяні частині українського народу», згадуючи про «постраждалих осіб» і про відсутню «економічну компенсацію за завдані збитки» [22, с. 9]. Та Ю. Артимишин пише про ці депортаційні акції 1940-х років, як про «депортації народів», вживаючи категорії «переселенських акцій», «примусового переселення» та «депортаційних процесів», а також «проблеми регіональної ідентичності та її маніпулятивності», «травматизації суспільства», «трансмісії спогадів, побудови фантомних сюжетів та виникнення культурної травми» [6, с. 96].

Таким чином для вітчизняного наукового бачення депортації етнічних груп властиві рефлексія, фрагментованість та майже повне ігнорування подібних ситуацій у третіх країнах та й позицій міжнародного права. Навіть порівняльний аналіз різних депортацій минулого сторіччя по суті цього феномену, крім суто формальних порівнянь «нормативної бази» тоталітарних режимів чи деталей репресивного механізму, не проводився.

Разом із тим досліджена вітчизняна наукова доктрина є цінним зразком професійної правосвідомості щодо явищ депортації, бо вона сформована особами, що мають фах, мотивацію та компетентність, й опрацювали величезні масиви практичних джерел щодо подій депортації етнічних груп. Застосування відповідного доробку у сучасному міжнародному праві має стати предметом окремих наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Kersten K. Międzypaństwowe przesiedlenia ludności w XX wieku. *Kwartalnik historyczny.* Warszawa, 1966. R. LXIII. Nr 1. S. 1–32.

2. Pleshko E., Babin B. Legal qualification of the deportation of the Crimean Tatar people as an international crime. *The European Political and Law Discourse.* 2016. Vol. 3. Issue 3. P. 7-17.

3. Адамовський В.І. Депортації населення України в першій половині XX століття: причини, наслідки, шляхи повернення на Батьківщину: дис... канд. іст. наук: 07.00.01. К., 2004. 200 арк.

4. Андрухів О.І. Участь органів народного комісаріату внутрішніх справ та робітничо-селянської міліції у депортаційно-репресивних процесах у перший період радянізації Західної України: історико-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 3–10.

5. Антипов Д.В. Категорія депортації у міжнародному та національному праві: у пошуках узгодження. *Український часопис міжнародного права.* 2013. № 1. С. 24–28.

6. Артимишин Ю. Депортаційні акції 1940-х років у національній пам’яті українців: стан та перспективи дослідження: монографія. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип’якевича, 2023. 276 с.

7. Бабін Б.В. Кваліфікація злочину депортації за етнічною ознакою: міжнародні стандарти та вітчизняна практика. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2015. № 3. С. 64–73.

8. Бажан О.Г. Депортації народів Криму в роки Другої світової війни через призму документів радянських спецслужб. Історія України. *Маловідомі імена, події, факти.* 2004. Вип. 26. С. 155–166.

9. Бажан О.Г. Операція «Захід»: до 75–річчя депортації населення Західної України у віддалені райони СРСР. *Україна XX століття: культура, ідеологія, політика.* 2013. Вип. 18. С. 338–349.

10. Безверха А.О. Медійні представлення депортації кримськотатарського народу 1944 року: політична боротьба за сутність. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки.* 2013. Т. 147. С. 66–71.

11. Бєкірова Г.Т. Національний рух кримськотатарського народу за повернення на історичну батьківщину: автореф. дис. ... канд. політ. наук 23.00.05. К., 2012. 16 с.

12. Білоус Л.В. Депортації єврейського населення на території Російської імперії під час Першої світової війни. *Український історичний журнал.* 2011. № 2. С. 65–79.

13. Боднарчук Ю.Ю. Шлях розпачу і надії. Соціально-економічні умови депортації та розселення на Тернопільщині українців із Польщі. Тернопіль: Економічна думка, 2012. 331 с.

14. Братковський А.В. Правові перспективи відновлення прав депортованих за національною ознакою. *Юридична Україна.* 2010. № 2. С. 42-46.

15. Вронська Т.В. Позасудові репресії членів сімей учасників національно-визвольного руху в західних областях України (1944–1952). Х.: Право, 2008. 263 с.

16. Гальчак С.Д. «Східні робітники» з Поділля у Третьому рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам. Вінниця: Книга–Вега, 2004. 343 с.

17. Гладун О.М. Рудницький О.П., Кулик Н.В. Оцінка демографічних втрат кримськотатарського народу внаслідок депортації 1944 року. *Демографія та соціальна економіка.* 2017. № 2. С. 11–28.

18. Головченко В. І. Депортація народів Криму в контексті злочинної сутності національної політики сталінізму. *Політологічний вісник.* 2014. Вип. 74. С. 314–321.

19. Гонтар Т. М. Документи державних польських і українських архівів про депортацію українців у 1944–1946 рр. *Історичний архів.* 2011. Вип. 7. С. 92–96.

20. Котигоренко В. О. Кримськотатарські репатріанти: проблема соціальної адаптації. К.: Світогляд, 2005. 224 с.

21. Лойко О.Г. Лисий А.К. Рецензія. Гальчак С. Д. "Східні робітники" з Поділля у Третьому Рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія Історія.* 2004. Вип. 7. С. 257-259.

22. Овчаренко П.Д. Депортація кримськотатарського народу 1944. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2004. С. 487.

Славко А.С.,
к.ю.н., доц., Сумський державний університет, Україна
https://orcid.org/0000-0003-1339-470X

ПРАВО НА ПРАВДУ В ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ДЛЯ КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ

Право на правду є одним із центральних елементів перехідного правосуддя. Саме реалізація права на правду є запорукою належного суспільного діалогу, рефлексії та лягає у основу інституційних реформ, покарання злочинців і компенсації для жертв. Певною мірою можна говорити про те, що саме право на правду слугує запорукою втілення у життя інших елементів перехідного правосуддя.

Такі міркування про значення права на правду ґрунтуються, зокрема, на документах ООН. Так, спеціальна доповідачка ООН Д. Орлентліхер у своєму звіті «Оновлений набір принципів захисту і промоції прав людини через дії з протидії безкарності» підкреслює, що «знання народом історії свого гноблення є частиною його спадщини і, як таке, має бути забезпечене відповідними заходами на виконання обов'язку держави зберігати архіви та інші докази щодо порушень прав людини та гуманітарного права, а також сприяти поширенню інформації про ці порушення. Такі заходи мають бути спрямовані на збереження колективної пам'яті від зникнення та, зокрема, на запобігання розвитку ревізіоністських та заперечуючих аргументів» (принцип 3) [1]. У той же час, право на правду також виступає як індивідуальне право, яке надає право жертвам масових порушень прав людини, а також їх близьким особам знати правду про вчинені щодо них чи їх рідних злочини.

Як наголошують дослідники, право на правду можна описати як «зобов'язання держави розкривати жертвам і суспільству все відоме про факти та обставини масових і систематичних порушень прав людини в минулому, включаючи особи винуватців та підбурювачів». Це зобов'язання передбачає існування масових або систематичних порушень прав людини, що набувають форми найжахливіших міжнародних злочинів, таких як тортури, геноцид, насильницькі зникнення, воєнні злочини або злочини проти людяності. Так само це зобов'язання виникає в контексті перехідного правосуддя в постконфліктних суспільствах, що позначені закінченням насильства проти політичних опонентів, припиненням воєнних дій або падінням диктаторського режиму; проте технічно це зобов'язання виникає разом із самим систематичним порушенням прав людини [2].

Проте, незважаючи на основоположний характер права на правду та його непересічне значення для реалізації механізмів перехідного правосуддя, його механізм його реалізації великою мірою залежить від контексту ситуації. Зокрема, як наголошують Е. Гонзалес (Eduardo González) та Г. Варні (Howard Varney), право на правду може бути реалізоване як у судовому, так і в позасудовому порядку. Держава повинна намагатися встановити правду про зловживання та порушення незалежно від того, чи можливе негайне кримінальне переслідування [3].

При цьому, пізнання правди включає спроби встановити такі відомості:

- Особу винуватих у вчиненні масових порушень прав людини;
- Причини, що призвели до зловживань;
- Обставини та факти порушень;
- Остаточна доля та місцезнаходження жертв у разі насильницьких зникнень [3].

Незважаючи на те, що згадані дослідники у своїй праці наполягають на створенні Комісій правди як інструменту реалізації права на правду, на практиці цей шлях не завжди видається можливим. Прикладом подібної ситуації можна вважати конфлікт в колишній Югославії, який призвів до смертей тисяч громадян та, зрештою, падіння центрального уряду і утворення на території колишньої федеративної республіки кількох незалежних держав. Розпад Югославії був тривалим у часі і включав у себе доволі багато подій, які зрештою були кваліфіковані як масові порушення прав людини.

У Резолюції 827 (1993) Рада Безпеки ООН змалювала ситуацію, що склалася на території колишньої Югославії як «широкомасштабні та кричущі порушення міжнародного гуманітарного права …. включаючи повідомлення про масові вбивства, масове, організоване та систематичне затримання та зґвалтування жінок, а також продовження практики етнічних чисток». Відтак, на думку Радбезу, «створення міжнародного трибуналу ad hoc та переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, дозволить досягти мети [притягнення винуватих осіб до відповідальності] та сприятиме відновленню та підтримці миру» [4]. З огляду на те, що події під час збройного конфлікту в колишній Югославії широко висвітлювалися засобами масової інформації та були чітко кваліфіковані як такий, що мають потягти за собою кримінальну відповідальність для винуватих осіб, потреби у створенні окремо Комісії правди не виникало, відтак її функціонал було включено до повноважень Міжнародного кримінального трибуналу.

Оновлений Статут Міжнародного кримінального трибуналу не містить відсилок безпосередньо до права на правду, проте підкреслює, що метою Трибуналу є «переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії з 1991 року» [5]. Правило 89 Правил процедури і доказування Трибуналу зобовязує Суд застосовувати «правила доказування, які найкраще сприятимуть справедливому встановленню обставин справи, що розглядається» [6].

У Резолюції 1564 (2007) Парламентська Асамблея Ради Європи підкреслює, що «правосуддя є невід'ємним елементом процесу примирення для жертв, громад і відповідних країн, і що важливо рішуче боротися з безкарністю, яка є неприйнятною» [7], а надалі підкреслює визначну роль Міжнародного кримінального трибуналу у встановленні справедливості.

Підбиваючи підсумки своєї діяльності, Міжнародний кримінальний трибунал вважає одним із своїх досягнень встановлення фактів у справах. Зокрема, Трибунал встановив поза розумним сумнівом важливі факти, пов'язані зі злочинами, скоєними в колишній Югославії. При цьому судді Трибуналу ретельно розглянули свідчення очевидців, осіб, які вижили, та злочинців, судово-медичні дані та часто раніше не бачені документальні та відеодокази. Рішення Трибуналу сприяли створенню історичного запису, боротьбі із запереченням та запобіганні спробам ревізіонізму, а також заклали основу для майбутніх ініціатив перехідного правосуддя в регіоні [8].

Серед інформації, яку вдалося зібрати у ході процедур перед Міжнародним кримінальним трибуналом, можна виділити:

Свідчення очевидців про масові і грубі порушення прав людини у ході збройного конфлікту;

Зізнання обвинувачених осіб у вчиненні злочинів (наприклад, справа Prosecutor v. Sikirica et al. (IT-95-8)) [9];

Інформація про плани обвинувачених осіб, про особливості організації воєнних операцій, ставлення винуватих осіб до правил і звичаїв війни тощо (наприклад, справа Prosecutor v. Blagojević and Jokić (IT-02-60)) [10];

Інформація про місця масового поховання жертв (наприклад, справа Prosecutor v. Dragan Nikolić (IT-94-2)) [11].

Таким чином, хоча діяльність Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії і не була безпосередньо спрямована на реалізацію права на правду, його діяльність стала потужним інструментом для поширення інформації про масові і грубі порушення прав людини у ході збройного конфлікту та про долю осіб, які постраждали у ході такого конфлікту. Відтак можемо констатувати, що Комісії правди є не єдиним механізмом розкриття правди та колективних рефлексій щодо конфлікту. У ситуаціях, які становлять очевидні і систематичні масові порушення прав людини, які підпадають, наприклад, під предметну юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, реалізація права на правду здійснюватиметься, у тому числі, завдяки судовому розгляду.

Список використаних джерел

1. E/CN.4/2005/102/Add.1 Impunity : report of the Independent Expert to Update the Set of Principles to Combat Impunity: addendum. Geneva : United Nations, 2005. URL: https://digitallibrary.un.org/record/541829?v=pdf

2. Méndez J. E, Bariffi F. J. International Protection of Right to Truth. Max Planck Encyclopedias of International Law, 2011. URL: opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1742?d=%2F10.1093%2Flaw%3Aepil%2F9780199231690%2Flaw-9780199231690-e1742&p=emailAuMx3wbBipltg&print

3. González E., Varney H. Truth Seeking: Elements of Creating an Effective Truth Commission. Amnesty Commission of the Ministry of Justice of Brazil; International Center for Transitional Justice, 2013. 75 p. URL: https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Book-Truth-Seeking-2013-English.pdf

4. S/RES/827 (1993) RESOLUTION 827 (1993) of 25 May 1993. United Nations. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_827_1993_en.pdf

5. Updated Statute of International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991. September 2009. United Nations. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf

6. IT/32/Rev.50 Rules of Procedure and Evidence of International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the former Yugoslavia since 1991. 8 July 2015. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_en.pdf

7. Resolution 1564 (2007) Prosecution of offences falling within the jurisdiction of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). 28 June 2007. URL: https://pace.coe.int/en/files/17563/html
8. Achievements. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). URL: https://www.icty.org/en/about/tribunal/achievements
9. Case of Prosecutor v. Sikirica et al. (IT-95-8). URL: https://www.icty.org/en/case/sikirica
10. Case of Prosecutor v. Blagojević and Jokić (IT-02-60). URL: https://www.icty.org/en/case/blagojevic_jokic
11. Case of Prosecutor v. Dragan Nikolić (IT-94-2). URL: https://www.icty.org/en/case/dragan_nikolic

Сніжко С.В.,
курсантка факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0007-9933-7146
Науковий керівник: **Шишкарьова О.Г.,**
старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Національної поліції України
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0000-0086-6486

ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ГАРАНТІЇ, ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Ключові слова: *внутрішньо переміщені особи, захист прав, правосуддя, соціальні гарантії, політичні права.*

Проблематика захисту прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні набула особливої актуальності після початку збройної агресії Російської Федерації у 2014 році та значно загострилася з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році. Масовий вимушений рух цивільного населення створив багатовимірні гуманітарні, правові та соціальні виклики, що потребують системних рішень. Правовий статус ВПО регулюється спеціальним законодавством, однак реальні потреби цих осіб часто виходять за межі існуючих механізмів, що вимагає підвищеної уваги з боку держави.

Основним нормативно-правовим актом, що визначає статус ВПО, алгоритм взяття на облік та систему гарантій, залишається Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1]. Він передбачає можливість отримання соціальних виплат, сприяння у працевлаштуванні, забезпечення житлом та інші форми державної підтримки. Конституція України також встановлює фундаментальні гарантії захисту прав і свобод людини, покладаючи на державу обов'язок забезпечувати їх реалізацію та недопущення дискримінації (ст. 3) [2]. Водночас, попри існування законодавчих гарантій, практика їх реалізації залишається неоднорідною й ускладненою низкою факторів.

Однією з ключових проблем є доступ ВПО до соціальних компенсацій і допомог. Часто внутрішньо переміщені особи стикаються з бюрократичними труднощами під час проходження верифікації, підтвердження фактичного місця проживання чи поновлення виплат у випадку технічних або адміністративних збоїв. З метою упорядкування механізму соціальної підтримки Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Питання здійснення

соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» № 365 від 08.06.2016 [3], яка спрямована на підвищення адресності допомоги. Однак на практиці її реалізація нерідко викликає нарікання через складність процедур та можливі затримки. Тому важливо забезпечити баланс між контрольними механізмами і необхідністю швидкого надання допомоги людям, які втратили житло чи засоби до існування.

Проблема забезпечення житлом лишається однією з найактуальніших для ВПО. Значна частина переміщених осіб не має можливості повернутися до місць постійного проживання через бойові дії або руйнування інфраструктури. Держава розробляє програми компенсації, тимчасового розміщення та відселення, однак їх обсяги не повністю відповідають реальним потребам населення. Постанова Кабінету Міністрів України № 947 від 16.12.2015 «Про затвердження Порядку формування фонду житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» [4] визначає механізми надання житла на тимчасовій основі, але через обмеженість фонду забезпечити всіх потребуючих наразі неможливо. Тому державна політика має включати не лише тимчасові, а й довгострокові рішення, спрямовані на відновлення і будівництво нового житла для постраждалих регіонів.

Також важливою сферою захисту прав ВПО є доступ до правосуддя. Переміщення судів, руйнування судових будівель та складнощі з транспортною доступністю створюють додаткові бар'єри для реалізації права на справедливий суд. Хоча держава впроваджує механізми зміни територіальної підсудності, а також розвиває електронні сервіси у сфері правосуддя, значна частина ВПО все ще стикається з труднощами у поданні документів, отриманні правової допомоги та участі у судових засіданнях. Не менш проблемним залишається питання підтвердження фактів, що відбувалися на тимчасово окупованих територіях, що ускладнює розгляд цивільних і адміністративних справ.

Окремим викликом є реалізація політичних прав, зокрема можливість участі у місцевих виборах. Прив'язка виборчої адреси до території реєстрації створює ситуації, за яких внутрішньо переміщені особи можуть бути фактично позбавлені можливості голосувати на місцевому рівні. Хоча законодавство поступово адаптується до потреб цієї групи, питання все ще потребує вдосконалення для забезпечення рівності громадян у політичному процесі.

Для удосконалення державної політики щодо ВПО необхідним є комплексний підхід, який передбачає спрощення адміністративних процедур, посилення міжвідомчої координації, розширення цифрових сервісів, збільшення житлових програм та забезпечення доступу до правосуддя на принципах рівності та недискримінації. Важливим залишається залучення громадських організацій та міжнародних партнерів, які відіграють значну роль у моніторингу порушень прав ВПО та наданні допомоги.

Таким чином, забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб є невід'ємною частиною гуманітарної та правової політики України в умовах воєнних викликів. Ефективна підтримка, правовий захист та створення умов для інтеграції ВПО є важливою умовою стійкості українського суспільства та збереження людського потенціалу країни.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 25.11.2025).

2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 25.11.2025).

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» № 365 від 08.06.2016 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.11.2025).

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування фонду житла для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» № 947 від 16.12.2015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2019-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.11.2025).

Тицька Я.О.,
доктор юридичних наук,
декан факультету права та економіки
Міжнародного гуманітарного університету, Україна
https://orcid.org/0000-0001-5777-8225

ЕВОЛЮЦІЯ ГЛОБАЛЬНИХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ПРАВОВОГО ПРОСВІТНИЦТВА

Ключові слова: *міжнародне право, права людини, правове просвітництво, юридична діяльність, юридична освіта, юридичні технології.*

Наступна системна еволюція міжнародного права є незворотнім процесом, якій відображається у правничій реальності та науковому пошуку попре усі надскладні виклики сьогодення. В останній період відображення динаміки міжнародних відносин, втілене у глобальних правових нормах, насамперед у вимірі сталого розвитку, знаходило свій прояв у доктринальній активності стосовно універсальних прав, освіти, науки, культури, довкілля тощо. Водночас окремі важливі для подальшого удосконалення правової реальності глобальні правові феномени сучасності носять міжінституційний та водночас дуже своєрідний характер, й мова йде про феномен правового просвітництва, що поєднує у собі риси досліджень, освіти, юридичної допомоги, гуманітарної підтримки та правозахисної діяльності.

Традиційно питання правового просвітництва оцінювалися українською юридичною наукою у контексті теорії прав людини, та лише їх окремі елементи згадувалися у працях вітчизняних юристів-міжнародників, таких як Б.В. Бабін, Ю.О. Волошин, К.О. Громовенко, С.В. Ківалов тощо. Але ці дослідники не детермінували глобальний вимір сучасних стандартів правового просвітництва, зокрема й втілений у нормотворчу діяльність структур та органів ООН.

Слід констатувати, що аспекти правового просвітництва підіймалися у Базових принципах ролі юристів, схвалених на Конгресі ООН 1990 р. в Гавані. У принципі 4 цей документ передбачив, щоб «уряди та професійні асоціації юристів сприяли здійсненню програм з інформування людей про їхні права та обов'язки відповідно до закону та про важливу роль юристів у захисті їх основних свобод», при цьому приписувалося «особливу увагу приділяти наданню допомоги бідним та іншим особам, які перебувають у несприятливому становищі, щоб вони могли відстоювати свої права і, коли це необхідно, звертатися за допомогою до юристів» [1].

Надалі подібний підхід був розвинутий у Бангкокській декларації, схваленій резолюцією Генеральної Асамблеї ООН (далі – ГА ООН) 60/177 «Наступна діяльність за підсумками одинадцятого Конгресу ООН щодо запобігання злочинності та кримінальному правосуддю» від 16 грудня 2005 р. [5], та у резолюції Економічної та Соціальної Ради ООН «Міжнародне співробітництво з сприяння доступу до правової допомоги у системах кримінальної юстиції, зокрема в Африці» 2007/24 від 26 липня 2007 р. [6].

Втім, правове просвітництво, як вже вказувалося вище, має більш широкий вимір аніж власне юридична допомога, про що, серед іншого, свідчить

Декларація про право та обов'язки окремих осіб, груп та органів суспільства заохочувати та захищати загальновизнані права людини та основні свободи, схвалена резолюцією 53/144 ГА ООН від 9 грудня 1998 р. Цей документ у ст. 6 констатує, що кожна людина, індивідуально та спільно з іншими, має право знати, шукати, добувати, отримувати та мати у своєму розпорядженні інформацію про всі права людини та основні свободи, включаючи доступ до інформації про те, яким чином забезпечуються ці права та свободи у внутрішньому законодавстві, у судовій чи адміністративній системах [3].

Так саме ст. 6 Декларації гарантує особі право знати зміст міжнародних договорів про права людини та інших застосовних міжнародних договорів, вільно публікувати, передавати

або поширювати серед інших думки, інформацію та знання про всі права людини та основні свободи; вивчати, обговорювати, складати та мати думки щодо дотримання всіх прав людини та основних свобод як у законодавстві, так і на практиці, та привертати увагу громадськості до цих питань, використовуючи відповідні засоби [3].

Таким чином категорії правового просвітництва ця Декларація ООН ув'язує насамперед не з юридичною, а з правозахисною діяльністю. У цьому вимірі варто вказати на відсутність згадки про правове просвітництво у Декларації наради високого рівня ГА ООН щодо верховенства права на національному та міжнародному рівнях, схваленій резолюцією ГА ООН 67/1 від 24 вересня 2012 р. [2]. Питання верховенства права та правового просвітництва, щонайменше у сфері кримінальної юстиції ув'язувалися у Салвадорській декларації про комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики систем попередження злочинності та кримінального правосуддя у світі, що змінюється, затвердженій резолюцією ГА ООН 65/230 від 21 грудня 2010 р. [8].

У п. 43 Салвадорська декларація запропонувала державам «вживати заходів щодо сприяння ширшій освіті з питань стандартів і норм ООН у галузі запобігання злочинності та кримінального правосуддя та ширшому ознайомленню з ними з метою створення культури поваги до принципу верховенства права». У зв'язку з цим Декларація визнала «роль громадянського суспільства та засобів масової інформації у співпраці з державами у цих зусиллях» та запропонувала Управлінню ООН з наркотиків та злочинності «продовжувати відігравати ключову роль у розробці та впровадженні заходів щодо заохочення та формування такої культури у тісній координації з іншими відповідними органами ООН» [8].

У контексті нашого дослідження варто навести й резолюцію 67/187 «Принципи та керівні положення ООН щодо доступу до юридичної допомоги в системах кримінального правосуддя», ухвалену ГА ООН 20 грудня 2012 р.

У відповідній резолюції до категорії «юридичної допомоги» віднесене не тільки традиційні «консультування з юридичних питань, допомогу та представництво для осіб, затриманих, заарештованих або ув'язнених, підозрюваних, обвинувачених або притягнутих до відповідальності у зв'язку з скоєнням кримінального злочину, а також для потерпілих та без свідків у процесі», але й юридичне просвітництво, що охоплює й «забезпечення доступу до юридичної інформації та інших послуг, які надаються особам з використанням альтернативних механізмів вирішення спорів та процесів реституційного правосуддя» [9].

Варто додати, що резолюція 67/187 надає окремий мандат у цій сфері Управлінню ООН з наркотиків та злочинності, яке й має комунікувати з державами та надавати їм «на їх прохання, консультативні послуги та технічну допомогу в галузі реформи системи кримінального правосуддя, у тому числі в галузі реституційного правосуддя», зокрема й у вимірі організації юридичного просвітництва як для жертв злочинності, так й для фігурантів кримінальних процесів та превентивної практики. Для цього зазначене Управління ООН, зокрема, має йти шляхом «розробки відповідних інструментів, таких як довідники та навчальні посібники».

Правове просвітництво, як складова юридичної допомоги в рамках системи кримінального правосуддя, відповідно до позиції резолюції 67/187, «може зменшити термін утримання підозрюваних у поліцейських дільницях та слідчих ізоляторах на додаток до скорочення чисельності ув'язнених, кількості винесених неправосудних вироків, зниження переповненості в'язниць та зменшення навантаження на суди, а також скорочення кількості випадків рецидиву та повторного віктиму», а також «сприяти захисту та гарантування прав потерпілих та свідків злочинів у процесі кримінального правосуддя» [9].

Резолюція 67/187 прямо підкреслює, що «юридична допомога може бути використана для сприяння запобіганню злочинності шляхом підвищення поінформованості про чинне законодавство», тобто саме шляхом правового просвітництва. Це, проміж іншого, на думку авторів документу, позитивно впливатиме на застосування «громадських санкцій та заходів, у тому числі заходів, не пов'язаних із позбавленням волі; активнішої участі громадськості у роботі системи кримінального правосуддя; скорочення числа випадків необґрунтованого

тримання під вартою та позбавлення волі; раціоналізації політики у сфері кримінального правосуддя; та ефективного використання державних ресурсів» [9].

Саме виходячи з важливості правового просвітництва, резолюція 67/187 додає, що особа чи організація, яка надає юридичну допомогу, може бути не тільки адвокатом, але й бути неурядовою структурою, громадською, релігійною чи благодійною організацією, професійним об'єднанням чи асоціацією, або ж науковою установою. Водночас затверджений цією резолюцією принцип «Обов'язки держави» передбачає, що «державам слід підвищувати поінформованість людей про їх передбачені законом права та обов'язки, використовуючи при цьому відповідні кошти, з метою запобігання протиправній поведінці та віктимізації» [9].

Так саме у наведеному принципі підкреслено, що «державам слід підвищувати поінформованість свого суспільства про їхню систему правосуддя та її функції, процедури подання скарг до судів та альтернативні механізми вирішення спорів», та що водночас «державам слід розглянути питання щодо вжиття відповідних заходів для інформування суспільства щодо діянь, визнаних кримінальними», оскільки «важливе значення для запобігання злочинності має надання такої інформації особам, які здійснюють поїздки до інших країн, у яких злочини кваліфікуються та переслідуються в іншому порядку»; всі ці приписи відносяться саме до механізмів правового просвітництва [9].

Підхід ООН до правового просвітництва надалі був відображеним у Рекомендації про виховання у дусі миру та прав людини, міжнародного взаєморозуміння, співробітництва, основних свобод, глобальної громадянськості та сталого розвитку, прийнятій 20 листопада 2023 р. та розвинутій у резолюції ГА ООН 79/267 «Освіта на користь демократії» від 4 березня 2025 р. [4].

Цей документ відзначив роль міжурядових організацій, громадянського суспільства, академічних кіл та приватного сектору у підтримці освіти на користь демократії, та окремо закликав міжнародні, регіональні та інші міжурядові організації обмінюватися в рамках їх відповідних мандатів один з одним і, за обставинами, з організаціями системи ООН передовими практичними методами та досвідом у сфері освіти на користь демократії, включаючи, зокрема, громадянське просвітництво [4]. Очевидно, що відповідне просвітництво у сфері демократії має тісний зв'язок із правовим просвітництвом.

Про важливість просвітницьких та роз'яснювальних заходів для належного судочинства, у свою чергу, згадала резолюція ГА ООН 79/266 «Міжнародний день благополуччя суддів та судових працівників» від 4 березня 2025 р. Відповідну правову просвітницьку діяльність резолюція 79/266 пропонувала вчинювати «організаціям системи ООН, включаючи Управління ООН з наркотиків та злочинності, іншим міжнародним та регіональним організаціям, судовим установам, академічним колам, асоціаціям суддів та іншим відповідним зацікавленим сторонам, включаючи громадянське суспільство» [7].

Таким чином варто констатувати, що питання правового просвітництва послідовно відображаються у документах ООН, які стосуються протидії злочинності, юридичної діяльності та правничої допомоги, судочинства, демократизації та правозахисної діяльності.

Попре очевидне визнання у відповідних документах ООН виключного значення правового просвітництва для забезпечення сталого розвитку громад, народів та людства у цілому, універсального визначення цієї категорії ще не запропоноване, та вона не отримала на глобальному рівні відповідного договірного відображення. Питання відображення глобального міжнародно-правового бачення правового просвітництва на національному рівні в Україні має стати предметом окремих наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Basic Principles on the Role of Lawyers. Report prepared by the Secretariat of Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, 27 August–7 September 1990 (UN publication E.91.IV.2). *UN*. [Електронний ресурс]. - URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers (дата звернення: 28.10.2025).

2. Declaration of the high-level meeting of the General Assembly on the rule of law at the national and international levels. Resolution 67/1 adopted by the General Assembly on 24 September 2012. *UN*. [Електронний ресурс]. - URL: https://docs.un.org/en/A/RES/67/1 (дата звернення: 28.10.2025).

3. Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms. Resolution 53/144 adopted by the General Assembly on 9 December 1998. *UN*. URL: [Електронний ресурс]. - https://docs.un.org/en/A/RES/53/144 (дата звернення: 28.10.2025).

4. Education for democracy. Resolution 79/267 adopted by the General Assembly on 4 March 2025. *UN*. [Електронний ресурс]. - URL: https://docs.un.org/en/A/RES/79/267 (дата звернення: 28.10.2025).

5. Follow-up to the Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. Resolution 60/177 adopted by the General Assembly on 16 December 2005. *UN*. [Електронний ресурс]. - URL: https://docs.un.org/en/A/RES/60/177 (дата звернення: 28.10.2025).

6. International cooperation for the improvement of access to legal aid in criminal justice systems, particularly in Africa. Economic and Social Council resolution 2007/24 of 26 July 2007. *UN*. [Електронний ресурс]. - URL: https://ecosoc.un.org/sites/default/files/documents/2023/resolution-2007-24.pdf (дата звернення: 28.10.2025).

7. International Day for Judicial Well-being. Resolution 79/266 adopted by the General Assembly on 4 March 2025. *UN*. [Електронний ресурс]. - URL: https://docs.un.org/en/A/RES/79/266 (дата звернення: 28.10.2025).

8. Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. Resolution 65/230 adopted by the General Assembly on 21 December 2010. *UN*. [Електронний ресурс]. - URL: https://docs.un.org/en/a/res/65/230 (дата звернення: 28.10.2025).

9. United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems. Resolution 67/187 adopted by the General Assembly on 20 December 2012. *UN*. [Електронний ресурс]. - URL: https://docs.un.org/en/a/res/67/187 (дата звернення: 28.10.2025).

Товпига К.В.,
студентка 2 курсу
Інституту права та безпеки освітньої спеціальності Право
Одеського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: **Ковбан А.В.,**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-0272-1798

НАДУРОЧНІ РОБОТИ: ПРАВОВІ МЕЖІ ЗАЛУЧЕННЯ ТА КОМПЕНСАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ В УКРАЇНІ ТА МІЖНАРОДНІЙ ПРАКТИЦІ

Надурочні роботи є важливим елементом правового регулювання трудових відносин, оскільки відображають баланс між економічними інтересами роботодавця та необхідністю забезпечення безпечних і гідних умов праці працівників. У сучасній правовій системі України питання обмеження надурочної праці, підстав та порядку її застосування, а також гарантій компенсації є одним із ключових аспектів дотримання трудових прав. Надурочні роботи безпосередньо пов’язані з нормами охорони праці, запобіганням професійному вигоранню та захистом продуктивності працівника, що робить їх комплексним правовим феноменом.

На міжнародному рівні інститут надурочної праці розглядається як елемент права на справедливі умови праці, що закріплено у нормативних актах Міжнародної організації праці

(МОП), Європейського Союзу та актах міжнародних прав людини. Порівняння українського та міжнародного законодавства дозволяє дослідити відповідність національних норм міжнародним трудовим стандартам та визначити напрями вдосконалення. У контексті євроінтеграції Україна має адаптувати своє законодавство до Директив ЄС, зокрема щодо максимальної тривалості робочого часу, обов'язкових періодів відпочинку та механізмів компенсації надурочної роботи.

Надурочна робота у трудовому праві України визначається як робота понад установлену законодавством чи трудовим договором тривалість робочого часу. Вона може застосовуватися лише у виняткових випадках та за умови документального обґрунтування з боку роботодавця. Важливим є те, що залучення до надурочної праці можливе лише за умови відповідності переліку підстав, передбачених ст. 62 – 63 Кодексу законів про працю України (КЗпП), зокрема при ліквідації аварій, проведенні невідкладних робіт або виконанні робіт, необхідних для оборони держави [2].

Залучення до надурочних робіт є посяганням на конституційне право працівника на відпочинок (ст. 45 КУ) [1], що вимагає найвищого рівня санкціонування – «дозволу». Повноваження профспілки щодо надання такого дозволу випливають із її статутних завдань: захист трудових та соціально-економічних прав членів. Це втручання є не організаційним, а правозахисним, спрямованим на забезпечення інтересів працівника як залежної сторони трудових відносин [3, с.92].

Національне законодавство передбачає значні гарантії для працівників: зокрема, обмеження тривалості надурочних робіт – не більше 4 годин протягом двох днів поспіль і 120 годин протягом календарного року, що прямо відображено в ст. 65 КЗпП України [2]. Такі обмеження слугують захистом працівника від надмірного трудового навантаження, що може негативно позначитись на його здоров'ї та продуктивності.

Компенсація надурочної роботи в Україні здійснюється переважно у вигляді підвищеної оплати: в подвійному розмірі годинної ставки (при погодинній оплаті) або з виплатою 100% доплати до тарифної ставки (при відрядній оплаті) за всі відпрацьовані години. Така норма закріплена у ст. 106 КЗпП України [2]. Слід зауважити, що компенсація надурочних годин шляхом надання відгулу заборонена, а всі надурочні години оплачуються виключно в подвійному розмірі.

Міжнародно-правові акти розглядають надурочні роботи як виняткове явище, що може застосовуватися лише в межах загальної норми максимального робочого часу. Зокрема, Конвенція МОП № 1 «Про робочий час» встановлює максимальну тривалість робочого тижня у 48 годин, включно з надурочними [4]. Аналогічний стандарт закріплений у Директиві 2003/88/ЄС про певні аспекти організації робочого часу, яка визначає гарантії щотижневого та щоденного відпочинку, а також принцип добровільності при перевищенні 48-годинного робочого тижня [5].

Особливості регулювання в умовах воєнного стану. Особливої актуальності питання надурочної роботи набуває в умовах воєнного стану, коли законодавець тимчасово розширив повноваження роботодавців щодо залучення працівників до надурочних робіт, що зафіксовано у спеціальних законах та роз'ясненнях Держпраці. Це вимагає ретельного контролю з боку держави та посилення гарантій недопущення зловживань [6, с. 2].

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що надурочні роботи, будучи винятковим елементом трудових правовідносин, потребують чіткого та збалансованого правового регулювання, яке одночасно забезпечує ефективність діяльності підприємств і захист прав працівників. Аналіз національного законодавства та міжнародних стандартів свідчить, що Україна має достатню нормативну базу для обмеження надмірної трудової експлуатації, встановлення прозорих підстав залучення до надурочної праці та гарантування справедливої компенсації. Разом із тим, сучасні виклики, зокрема воєнний стан, вимагають посилення контролю за дотриманням трудових прав, удосконалення механізмів обліку робочого часу та адаптації законодавства до європейських стандартів. Таким чином, подальший розвиток правового регулювання надурочних робіт має ґрунтуватися на принципах поваги до людської

гідності, охорони праці та забезпечення реального права на відпочинок, що є основою справедливих і безпечних трудових відносин.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 12.05.2025)

2. Кодекс законів про працю України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 05.12.2025)

3. Щербина В. І., Соцький А. М. Трудове право України: підручник. Чернівці: Технодрук, 2021. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Shcherbyna-V.I.-Sotskyy-A.M.-Trudove-pravo-Ukrayiny_-pidruchnyk.pdf (дата звернення: 05.12.2025)

4. Міжнародна організація праці. Конвенція про робочий час у промисловості 1919 року (№ 1). [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312146:NO (дата звернення: 05.12.2025)

5. Директива 2003/88/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 листопада 2003 року щодо деяких аспектів організації робочого часу. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2003/88/oj (дата звернення: 05.12.2025)

6. Гуріна Н. В., Купріянова А. О.: Облік надоручних годин для працівників, які працюють у критичній інфраструктурі під час війни. Наукова стаття / Економіка та суспільство, 2024. 6 с.

Цикура Д.В.,
2 курс, другий (магістерський) рівень вищої освіти, освітня програма «081 Право»,
Маріупольський державний університет, Україна
ORCID: 0009-0000-9588-2218
Науковий керівник: **Ковейко Ю.В.,**
доцент кафедри права, доктор філософії в галузі 08 Право,
Маріупольский державний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Ключові слова: *соціальне партнерство; соціальний діалог; трудові права; профспілки; роботодавці; правове регулювання; Європейський Союз; колективні переговори; соціальна політика; соціально-трудові відносини; колективні договори; інституції соціального діалогу; соціальний захист; зайнятість; європейська соціальна модель.*

У сучасному глобалізованому світі соціальний діалог виступає важливим інструментом побудови партнерських відносин між державою, роботодавцями та працівниками. Його значення полягає у досягненні суспільної злагоди, забезпеченні соціальної стабільності та сталого економічного розвитку. Україна, як держава, що інтегрується до Європейського Союзу, активно формує власну систему соціального партнерства, яка базується на демократичних принципах, міжнародних нормах МОП і положеннях європейського трудового права.

Правове регулювання соціального діалогу в Україні охоплює низку законів, серед яких ключове місце посідають: Закон України «Про соціальний діалог в Україні» від 23.12.2010 р. № 2862-VI [1], Закон «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 р. № 3356-XII [2], Закон «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 р. № 1045-XIV [3], а також Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII [4].

Важливим кроком у розвитку партнерських відносин стало створення Національної тристоронньої соціально-економічної ради (НТРЕС) та Національної служби посередництва і примирення (НСПП), які сприяють врегулюванню колективних трудових спорів та забезпечують співпрацю між сторонами соціально-трудових відносин.

Соціальний діалог в Україні має чотири рівні: національний, галузевий, територіальний і локальний. На кожному рівні діють відповідні угоди, які встановлюють права та обов'язки сторін, визначають питання зайнятості, оплати праці, охорони праці, соціального забезпечення. Найбільш поширеними формами соціального партнерства є колективні переговори, консультації, обмін інформацією та узгоджувальні процедури. Ці механізми спрямовані на досягнення компромісу, запобігання конфліктам і підвищення ефективності державної соціальної політики [1].

Разом з тим, ефективність соціального діалогу в Україні залишається обмеженою. Серед основних проблем – нерівномірна репрезентативність профспілок та організацій роботодавців, низький рівень довіри між сторонами, невиконання окремих положень колективних договорів, відсутність реального впливу результатів переговорів на формування державної політики. В умовах сучасних соціально-економічних викликів актуалізувалася потреба в оновленні законодавства, зокрема з питань гнучких форм зайнятості, дистанційної роботи та соціального захисту різних категорій працівників.

Європейський досвід свідчить, що успішний соціальний діалог можливий лише за умов високої культури співпраці та стабільних інституцій. У країнах Європейського Союзу соціальний діалог є складовою європейської соціальної моделі. Його засади закріплені у статтях 151–155 Договору про функціонування ЄС. На рівні ЄС діють два основні типи діалогу – міжгалузевий і галузевий. Участь у ньому беруть Європейська конфедерація профспілок (ЄКП), об'єднання роботодавців BUSINESSEUROPE, SMEunited, SGI Europe, а також Європейська Комісія.

У Німеччині соціальний діалог базується на тісній співпраці профспілок, об'єднань роботодавців і робочих рад, що забезпечує колективні переговори, спільне вирішення конфліктів та участь працівників у управлінні компаніями. В Італії він включає уряд, роботодавців і профспілки, впливаючи на законодавство, соціальний захист і політику зайнятості через Національну раду з питань економіки та праці (CNEL), тоді як у Франції діалог є високоструктурованим і багаторівневим, охоплюючи компанії, галузі та національний рівень, з метою забезпечення балансу між безпекою працівників і гнучкістю ринку праці. Досвід країн ЄС демонструє, що соціальні партнери відіграють ключову роль у модернізації трудових процесів, підвищенні якості робочих місць, забезпеченні рівних можливостей і впровадженні узгодженої політики зайнятості, що може стати важливим орієнтиром для вдосконалення української системи соціального діалогу [5; 6; 7].

Порівняльний аналіз свідчить, що для підвищення ефективності української моделі соціального діалогу необхідно: по-перше, удосконалити правову базу з урахуванням директив ЄС та конвенцій МОП; по-друге, підвищити інституційну спроможність профспілок і організацій роботодавців; по-третє, забезпечити реальне виконання колективних договорів і угод; по-четверте, впровадити електронні інструменти для моніторингу стану соціально-трудових відносин. Особливої уваги потребує розвиток регіонального діалогу, який має забезпечити справедливу зайнятість у громадах, що потребують соціально-економічної підтримки.

Отже, соціальний діалог є невід'ємним елементом демократичного управління та одним із ключових критеріїв інтеграції України до європейського соціально-правового простору. Його розвиток сприятиме посиленню правового захисту працівників, підвищенню рівня зайнятості, зміцненню довіри до державних інституцій та формуванню справедливої системи соціально-трудових відносин.

Список використаних джерел

1. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI. [Електронний ресурс] – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text (дата звернення: 07.11.2025).

2. Про колективні договори та угоди : Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII. [Електронний ресурс] – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text (дата звернення: 07.11.2025).

3. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. [Електронний ресурс] – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text (дата звернення: 07.11.2025).

4. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. [Електронний ресурс] – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 07.11.2025).

5. Lapeyre J. (2017) The European social dialogue: the history of a social innovation (1985-2003). Brussels, ETUI. 2017. [Електронний ресурс] – URL: https://www.etui.org/publications/books/the-european-social-dialogue-the-history-of-a-social-innovation-1985-2003 (дата звернення: 07.11.2025).

6. Voss E. European social dialogue: achievements and challenges ahead, results of the stock-taking survey amongst national social partners in the EU Member States and candidate countries, final synthesis report. [Електронний ресурс] – URL: https://resourcecentre.etuc.org/sites/default/files/2019-09/IP3%20-%20Study%20-%20European%20Social%20Dialogue%20achievements%20and%20challenges%20ahead%20-%20EN.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 07.11.2025).

7. Strengthening social dialogue in Europe together. [Електронний ресурс] – URL: https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/themen/social-dialogue-europe-2414890 (дата звернення: 07.11.2025).

Чорний Д.Д.
Бакалаврський рівень, 081 “Право”
Донецький державний університент внітрішніх справ, Україна
Викладачка кафедри цивільно-правових дисциплін **Драна Д.С.**
Донецький державний університент внітрішніх справ, Україна
ORCID 0009-0003-1404-6800

РОЗВИТОК АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: *альтернативні способи вирішення спорів (ADR), медіація, господарський процес, третейський суд, вирішення спорів.*

Розвиток альтернативних методів вирішення спорів у господарському про-цесі пов’язаний із трансформацією правової системи в умовах глобалізованої економіки. Зі зростанням комерційних операцій, ускладненням договірних зв’язків і появою нових форм підприємництва неминуче збільшується кількість конфліктів, тому традиційний судовий розгляд вже не сприймається бізнесом як єдиний спосіб захисту власних прав. На цьому тлі посилюється інтерес до позасудових форм врегулювання спорів, які забезпечують більш гнучкий і конфіденційний процес, орієнтований не лише на юридичне вирішення питання, а й на відновлення співпраці, зниження емоційної напруги та досягнення результату, який сторони сприймають як прийнятний і справедливий.

У міжнародній практиці для позначення позасудових механізмів використовується термін «Alternative dispute resolution (ADR)», який охоплює різні форми врегулювання

конфліктів без звернення до державних органів і ґрунтується на добровільності, нейтральності третьої особи, конфіденційності та збереженні сторонами контролю над результатом. У вузькому значенні ADR становлять систему неформальних процедур, що використовуються як альтернатива судовому розгляду. Залежно від ролі нейтральної особи такі механізми можуть набувати квазісудової форми з ухваленням обов'язкового рішення, як у третейському суді чи при залученні приватного судді, або ж ґрунтуватися на переговорному процесі, коли медіатор лише забезпечує комунікацію та допомагає сторонам самостійно виробити домовленість [1 с.79]. Поряд із цим застосовуються консультативні процедури, які допомагають реалістично оцінити перспективи спору, тоді як комбіновані моделі, зокрема med-arb, поєднують примирення з можливістю ухвалення остаточного рішення, що забезпечує завершеність процесу навіть у разі недосягнення угоди. В англосаксонській традиції до базових форм ADR належать переговори, медіація та арбітраж, на основі яких формуються складніші механізми, тоді як в українському праві центральне місце посідає медіація, визначена Законом України «Про медіацію» як добровільна, конфіденційна та структурована процедура (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону від 16.11.2021 № 1875-IX), що дає змогу сторонам уникати ескалації конфлікту та формувати рішення, орієнтоване не лише на юридичні аргументи, а й на реальні інтереси [2]. Міжнародний розвиток медіації спирається на Типовий закон ЮНСІТРАЛ 2018 року та Сінгапурську конвенцію про міжнародні мирові угоди, яка була ратифікована Україною та забезпечила механізм визнання й виконання домовленостей, укладених у результаті медіації у транскордонних комерційних спорах. На рівні Європейського Союзу системний розвиток розпочався після прийняття Директиви 2008/52/ЄС, яка наголосила на економічній ефективності та швидкості позасудового врегулювання, а її імплементація у державах-членах призвела до розширення сфери медіації та створення реальних стимулів до її застосування.

Важливе місце у системі ADR в Україні займає третейське судочинство, урегульоване Законом України від 11.05.2004 № 1701-IV «Про третейські суди» [3] та Законом України від 24.02.94 № 4002-XII «Про міжнародний комерційний арбітраж» [4], яке завдяки приватному характеру провадження, можливості вибору арбітрів і гнучкості процедур широко застосовується у сфері міжнародної торгівлі та сприймається бізнесом як спеціалізована альтернатива державному суду. Поряд із традиційними процедурами поширюються й інші механізми, зокрема консиліація, яка передбачає активнішу участь третьої особи, а також колаборативні й партисипативні переговори, що поєднують участь адвокатів із потенційним подальшим судовим затвердженням домовленості. У сучасній практиці дедалі частіше застосовують мінірозгляд, спрощений суд присяжних, рекомендаційний арбітраж, інститут омбудсмена та приватного суду, які допомагають сторонам оцінити перспективи спору або сформувати рішення, що може бути добровільно виконане. Окремим напрямом розвитку ADR є онлайн-врегулювання спорів (ODR), що використовує відеоконференції та спеціальні платформи й дає змогу сторонам з різних юрисдикцій проводити переговори без фізичної присутності, скорочуючи час і витрати та роблячи позасудові механізми доступними для суб'єктів малого й середнього бізнесу та учасників електронної комерції. На рівні Ради Європи альтернативні способи врегулювання розглядаються як елемент зміцнення довіри до правосуддя, а резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 22 червня 2011 року № 65/283 і від 13 вересня 2012 року № 66/291 підкреслюють доцільність застосування медіації в міжнародній практиці [5].

Європейська комісія з питань ефективності правосуддя наголошує, що судді відіграють важливу роль у розвитку альтернативних способів врегулювання спорів, оскільки саме вони можуть рекомендувати медіацію чи переговори, сприяючи переходу від конфронтаційної моделі до культури консенсусу, що поступово утверджується і в Україні. Розвиток ADR у господарському процесі залежить не лише від законодавчих змін, а й від зміни професійного мислення, коли юристи, адвокати та корпоративні фахівці готові зосереджуватися не на формальній перемозі в суді, а на інтересах сторін, довгострокових наслідках та виборі

найбільш відповідної процедури – від медіації чи арбітражу до комбінованих форм на кшталт med-arb або онлайн-механізмів ODR.

У підсумковому баченні розвиток альтернативних методів вирішення спорів у господарському процесі постає як багаторівневий процес, у якому поєднуються міжнародні стандарти ЮНСІТРАЛ, Сінгапурської конвенції, європейські підходи, закріплені в Директиві 2008/52/ЄС, практика держав – членів ЄС із їхніми обов'язковими медіаційними процедурами та фінансовими стимулами, національні конституційні засади й спеціальне законодавство про медіацію, арбітраж, третейські суди, трудові та колективні спори, а також нові процесуальні інститути, як-от врегулювання спору за участю судді. Усе це у разі послідовного застосування здатне не лише знизити навантаження на судову систему й підвищити ефективність розгляду господарських справ, а й сформувати в суспільстві та бізнес-середовищі культуру мирного врегулювання конфліктів, у якій право, економіка й етика співпраці працюють у єдиному напрямі.

Список використаних джерел

1. Прилуцька А. В. Система альтернативних способів вирішення господарських спорів: дис. на здобуття ступеня д-ра філософії : 081 Право. Одеса, 2023. 237 с.

2. Про медіацію: проєкт Закону України від 19.09.2020 №3504. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення: 22.11.2025)

3. Закон України «Про третейські суди» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 35. – ст. 412. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text (дата звернення: 22.11.2025).

4. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 25. – ст. 198. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text (дата звернення: 22.11.2025).

5. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 65/283 «Підтримка посередництва у врегулюванні спорів» [Електронний ресурс]. – 22.06.2011. – URL: https://undocs.org/en/A/RES/65/283 (дата звернення: 06.12.2024).

СЕКЦІЯ 2: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Бабін Б.В.,
д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права
Київський авіаційний інститут, Україна
https://orcid.org/0000-0002-9317-3845

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПЕРСПЕКТИВА МІЖНАРОДНОЇ КРИМСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ

Ключові слова: *Міжнародна Кримська платформа, міжнародне право, права людини, російська агресія, тимчасово окуповані території.*

Міжнародне нормативне відображення діяльності Міжнародної Кримської платформи (далі – МКП) залишається вкрай фрагментованим та епізодичним, та якщо ж взяти до уваги документи самої МКП, схвалені у її трьох вимірах, міжурядовому, парламентському та безпековому, то вони зводяться до серії спільних заяв. При цьому документи МКП оминають фундаментальні питання власне інституціоналізації МКП, їх зміст очевидно потребує на посилення та конкретизацію, а юридична, інституційна та політична роль цих спільних заяв та декларацій істотно знижується саме через відсутність інституціоналізації МКП. Водночас діяльність МКП має виключне значення саме щодо прав людини.

Щодо інституціоналізації МКП варто навести приклад Дунайської комісії, яка оприлюднила офіційні заяви свого Генерального директора Секретаріату за підсумками його участі у Безпекових конференціях МКП відповідно 2023 р. у Бухаресті та 2024 р. у Софії [1]; [2]. Якщо у заяві 2023 року описувався формат участі Генерального директора у конференції, то у документі 2024 року, серед іншого, додавалося, що «Захід організовано Міністерствами закордонних справ та оборони України та Болгарії у партнерстві з Центром оборонних стратегій (Україна)». Документ додавав, що «у заході взяли участь делегації 43 країн та 9 міжнародних організацій, представники українських та міжнародних агенцій, а також експерти та журналісти», та що «учасники проаналізували поточні виклики безпеці в Чорноморському регіоні внаслідок агресії росії проти України, зосередивши увагу на впливі на глобальну продовольчу безпеку, безпеку судноплавства в Чорноморському регіоні та екологічну ситуацію».

Водночас спільні заяви, схвалені за підсумками Першої та Другої Чорноморських безпекових конференцій Кримської Платформи 12-13 квітня 2023 року в Бухаресті та 14 квітня 2024 року в Софії об'єднує певна невизначеність як стосовно процедури їх схвалення, так й у вимірах автентичності текстів й, відповідно політико-правового значення у цілому, вони наявні у україномовній версії на ресурсах Президента України та МЗС України, та на самому сайті МКП, де наявна й ще їх англомовна версія.

Усі ці документи мають приблизно однакову структуру. Спочатку спільні заяви МКП містять перелік міжнародних документів, насамперед резолюцій міжнародних організацій та судових рішень, схвалених з кримської тематики, та, відповідно, надалі охоплюють спільне засудження дій держави-агресора. Далі ці документи містять певні організаційні приписи чи встановлюють певні приписи для держав та міжнародних структур, але, як правило, без конкретизації. Тому, на превеликий жаль, не так дивує, що у 2025 році у публічному вимірі не було ніяких відомостей про проведення третьої Чорноморської безпекової конференції Кримської Платформи. Документи МКП оминають фундаментальні питання власне інституціоналізації Платформи, їх зміст очевидно потребує на посилення та конкретизацію, а

юридична, інституційна та політична роль цих спільних заяв та декларацій істотно знижується саме через відсутність інституціоналізації МКП [4]; [5]; [6].

Безперечна важливість МКП та виключне політичне та інформаційне значення від нинішнього системного проведення заходів МКП у трьох вимірах: міждержавному, міжпарламентському та безпековому, не знімають гостроти питання та невідкладності потреби інституціоналізації МКП відповідно до норм міжнародного права та згідно зі сталою практикою міждержавних відносин, що матиме ключове значення для захисту прав людини. МКП не має та не може бути виключно українською ініціативою, вона має розвиватися у синергії її учасниць, як держав, так й міждержавних організацій. Щобільше, навіть вибір формату подальшої інституціоналізації МКП має бути вирішений спільно її учасниками, а не запропонований Україною як її безальтернативне бачення.

Таким чином, інституціоналізація МКП має розпочатися з обговорення з країнами-партнерами та із залученими міждержавними організаціями варіантів інституціоналізації МКП, до основних з яких слід віднести три: утворення міжурядової організації, яка діятиме на підставі статутного міжнародного договору, або ж формування міжнародної організації, яка діє без договірного забезпечення, на підставі статутного акту та сформованої практики ("модель ОБСЄ"), або ж в рамках залишення МКП у форматі серії міжнародних конференцій, але з інституціоналізацією робочих органів Платформи та із впорядкуванням юридичного значення її документів, це також має бути відображене у певному статутному акті.

Отже, після визначення з країнами-партнерами та залученими міждержавними організаціями варіантів інституціоналізації МКП, ключовим аспектом має стати опрацювання проєкту засадничого документа, акту чи договору з діяльності МКП, при цьому для підготовки відповідного документу має бути сформована спеціальна тимчасова робоча група високого рівня, делегати якої мають бути обраними шляхом консенсусу всіх членів МКП за принципами справедливого та транспарентного представництва та фаховості, при тому, що ці делегати діятимуть в особистій якості.

Окремим напрямом діяльності відповідної робочої групи та спеціальною частиною засадничого документа має стати питання обговорення формату робочого органу МКП, щодо його місцеперебування, процедур кадрового забезпечення та фінансування. Скоріш за все відповідні питання мають бути регламентовані у додатку чи додатках до установчого договору, та містити процедури обрання головної посадової особи МКП (Секретаря), який буде очолювати робочий орган. Окремо, але координоване з описаним вище процесом, має відбутися обговорення специфіки інституціоналізації міжпарламентської компоненти МКП, для чого за підсумками обговорення на міжпарламентському рівні Платформи мають бути опрацьовані окремі рекомендації для робочої групи високого рівня щодо специфіки міжпарламентських органів (парламентська асамблея, міжпарламентська рада тощо) чи міжпарламентських конференцій МКП.

За умов фіналізації тексту засадничого (установчого) акту чи договору МКП та визначення країни постійного перебування робочого органу МКП наступним етапом має стати підготовка двостороннього договору між МКП, який буде укладатися її Секретарем, та урядом країни перебування робочого органу МКП. В рамках цього документу необхідним буде визначення привілеїв та імунітетів робочого органу МКП, який, вкрай ймовірно, відповідатиме й за сприяння роботі ЕМ МКП; тут ключове підготовче навантаження покладатиметься на країну, що надасть згоду на перебування робочого органу.

Варто констатувати, що проведення чергового щорічного саміту МКП у вересні 2025 року на полях Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку [3] стало першим відчутним кроком на шляху міжнародної інституціоналізації МКП.

Практика реалізації відповідних форм розвитку міжнародної інституціоналізації МКП потребуватиме на наступний науковий пошук.

Список використаних джерел:

1. Statement by the Director-General of the Secretariat of the Danube Commission at the First Black Sea Security Conference of the International Crimea Platform. *DC.* 2023. [Електронний

ресурс]. - URL: https://www.danubecommission.org/dc/en/2023/04/14/the-international-crimea-platform-first-black-sea-security-conference-participation-of-the-director-general-of-the-danube-commission-bucharest-13-april-2023 (дата звернення: 18.10.2025).

2. Statement by the Director-General of the Secretariat of the Danube Commission at the 2nd Black Sea Security Conference of the International Crimea Platform. *DC.* 2024. [Електронний ресурс]. - URL: https://www.danubecommission.org/dc/en/2024/04/26/danube-commission-participated-in-the-second-black-sea-security-conference-of-the-international-crimea-platform-in-sofia (дата звернення: 18.10.2025).

3. Саміт Міжнародної Кримської платформи вперше відбувся на світовій арені – на полях Генасамблеї ООН. *ОПУ.* 24 вересня 2025 р. [Електронний ресурс]. - URL: https://www.president.gov.ua/news/samit-mizhnarodnoyi-krimskoyi-platformi-vpershe-vidbuvsya-na-100357 (дата звернення: 18.10.2025).

4. Спільна декларація Учасників Міжнародної Кримської платформи, 2021 р. Київ. *МЗСУ*. [Електронний ресурс]. - URL: https://mfa.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-uchasnikiv-mizhnarodnoyi-krimskoyi-platformi (дата звернення: 18.10.2025).

5. Спільна заява учасників Третього Парламентського саміту Кримської платформи, 2024 р., Ріга. *Кримська платформа*. [Електронний ресурс]. - URL: https://crimea-platform.org/news/spilna-zaiava-uchasnykiv-tretoho-parlamentskoho-samitu-krymskoi-platformy (дата звернення: 18.10.2025).

6. Спільна заява учасників Четвертого саміту Міжнародної Кримської платформи, 2024 р., Київ. *Кримська платформа.* [Електронний ресурс]. - URL: https://crimea-platform.org/news/joint-statement-of-the-participants-of-the-fourth-summitof-the-international-crimea-platform (дата звернення: 18.10.2025).

Бакай І.А.,
081 Право, бакалаврський рівень,
Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна
Науковий керівник: **Гузенко О.П.**,
кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та публічного управління
Донецького державного університету внутрішніх справ
0009-0005-7784-7028

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ЗА ЗРУЙНОВАНЕ МАЙНО

Повномасштабна збройна агресія супроти України актуалізувала питання оборони майнових прав громадян на безпрецедентному рівні. Знищення помешкань, підприємств та інфраструктури ставить перед правниками та правозахисниками складне завдання стосовно забезпечення дієвого відшкодування збитків у реаліях міжнародного збройного конфлікту. Головним інструментом у цій сфері залишається Європейська конвенція з прав людини, а саме стаття 1 Першого протоколу, яка засвідчує право на спокійне володіння майном. Протягом десятиліть Європейський суд з прав людини сформував вагомий масив практики щодо протистоянь у Туреччині, Нагірному Карабасі, Грузії та на Сході України, який сьогодні слугує основою для правничої боротьби за репарації. У цій доповіді розглянуто підходи Суду до визначення юрисдикції, критеріїв доведення та способів присудження належної сатисфакції за майно, втрачене внаслідок бойових дій.

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції містить три головні норми: засаду мирного володіння власністю, умови вилучення майна лише в інтересах суспільства і на умовах, визначених законом, а також право держави наглядати за користуванням майном. Важно усвідомлювати, що війна не анулює чинність Конвенції, але впливає на її розуміння. Суд

неодноразово підкреслював, що навіть за умов надзвичайного стану чи збройного протистояння держава зобов'язана вживати заходів для охорони власності осіб, які підпадають під її юрисдикцію.

Проте Суд дотримується принципу співмірності. Знищення власності може бути обґрунтованим, якщо це було цілком потрібним у ході законних військових заходів, наприклад, руйнування будинку, де обладнано вогневу позицію супротивника. Однак якщо руйнування було нерозбірливим, неспівмірним або здійсненим як акт відплати чи каральна діяльність, це є порушенням статті 1 Протоколу № 1.

Одним із найбільш важких питань у справах про військові збитки є визначення відповідача, тобто вирішення питання, хто має платити: держава, на чиїй території знаходиться майно, чи держава-агресор. Практика Європейського суду базується на концепції «ефективного контролю». Прецедентним є рішення у справі «Лоізіду проти Туреччини», де Суд визнав відповідальність Туреччини за порушення прав власності на Північному Кіпрі, оскільки турецькі війська здійснювали ефективний контроль над цією територією.

Пізніше, у справі «Ілашку та інші проти Молдови та Росії», Суд удосконалив цю доктрину, зазначивши, що навіть якщо територія окупована, територіальна держава, у даному випадку Молдова, все одно має «позитивні зобов'язання» вживати всіх доступних дипломатичних та правових заходів для захисту прав своїх громадян, хоча основна відповідальність лежить на окупантові.

Для України це означає, що за руйнування на окупованих територіях відповідальність несе Російська Федерація як держава, що здійснює ефективний контроль, а на підконтрольних територіях — Україна, якщо буде доведено непропорційність дій Збройних Сил або невиконання позитивних обов'язків.

У 2015 році Велика Палата Суду ухвалила два дзеркальних рішення щодо конфлікту в Нагірному Карабасі: «Чірагов та інші проти Вірменії» та «Саргсян проти Азербайджану». Ці рішення є критично важливими для українських справ з кількох причин. По-перше, Суд визнав, що неможливість доступу до майна та користування ним є «триваючим порушенням», що важливо для обчислення строків давності. По-друге, Суд підійшов гнучко до доказів власності: в умовах війни, коли архіви знищені, а люди тікають без документів, Суд готовий приймати непрямі докази, такі як технічні паспорти, свідчення сусідів та довідки місцевих адміністрацій, як підтвердження існування активів. По-третє, Суд вказав, що за відсутності можливості повернути майно в натурі, держави повинні створити адміністративний механізм для виплати компенсацій.

Разом з тим, необхідно звернути увагу на рішення у справі «Лісний та інші проти України та Росії» 2016 року, яке стало важливим уроком для багатьох заявників. У цій справі Європейський суд відхилив скарги заявників щодо зруйнованого житла на Донбасі як неприйнятні через недостатність доказів. Суд наголосив, що саме на заявника покладається тягар доведення. Заявники повинні надати чіткі докази права власності на майно, докази фактів руйнування майна, наприклад, фотографії, відео чи акти обстеження, а також докази того, що майно знаходилося в зоні бойових дій у конкретний час. Суд зазначив, що розуміє складність збору доказів під час війни, але не може приймати рішення на основі лише тверджень заявників. Це рішення диктує алгоритм дій для українців сьогодні, який полягає у максимальній фіксації збитків через офіційні канали та особисту фіксацію з прив'язкою до місцевості.

Ситуація з позовами проти Росії значно ускладнилася після її виключення з Ради Європи 16 березня 2022 року. Згідно з резолюцією Суду, Росія залишається відповідальною за порушення Конвенції, вчинені лише до 16 вересня 2022 року. Це створює два режими розгляду справ. Щодо руйнувань, які сталися до цієї дати, Суд зберігає юрисдикцію, розглядає скарги та виносить рішення, зокрема в рамках міждержавної справи «Україна проти Росії». Щодо руйнувань після 16 вересня 2022 року, Суд вже не має юрисдикції стосовно дій Російської Федерації, і захист прав власності має відбуватися через інші механізми, такі як Комітет з прав людини ООН або національні суди з подальшим виконанням за кордоном. Важливо зазначити,

що навіть за наявності рішення Суду, Росія відмовляється виплачувати компенсації, однак рішення Суду залишається юридичним фактом, що підтверджує суму збитків та вину агресора.

Згідно зі статтею 41 Конвенції, якщо національне право не дозволяє повного відшкодування, Суд присуджує справедливу сатисфакцію, яка включає матеріальну шкоду, тобто вартість відновлення або повну вартість майна, та моральну шкоду, що покриває страждання через втрату житла, невизначеність і стрес. Оскільки пряме виконання рішень Суду Росією заблоковане, міжнародна спільнота переходить до створення Міжнародного компенсаційного механізму. У 2023 році було створено Міжнародний Реєстр збитків зі штаб-квартирою в Гаазі. У цьому контексті практика Європейського суду відіграє роль «золотого стандарту», оскільки методики оцінки майна та підходи до доказування, розроблені Судом, лягають в основу роботи нового Реєстру.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо захисту права власності під час війни дозволяє зробити висновки про пріоритетність доказів, оскільки емоційна складова війни не звільняє від юридичного обов'язку документально підтверджувати факти. Ключовим для отримання відшкодування є правильне визначення відповідача через концепцію ефективного контролю, де Росія несе відповідальність за дії на окупованих територіях, хоча юрисдикція Суду щодо неї обмежена часовими рамками. Зрештою, відбувається трансформація механізмів: рішення Суду стають не стільки кінцевою точкою отримання грошей, скільки потужним юридичним фундаментом для подальших стягнень у межах глобальної системи репарацій та використання заморожених активів агресора.

Список використаних джерел:

1.Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12. 05. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 дата звернення (23.11.2025)

2.Некіт К. Г. Обмеження права приватної власності в умовах воєнного стану / Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану : монографія [Електронне видання] / за ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, К. Г. Некіт ; упоряд.-уклад. Ю. С. Маршук ; НУ «Одеська юридична академія». — Одеса : Фенікс, 2023. — 336 с.

3.Даниленко О. В. Захист права власності в умовах воєнного стану: питання теорії та практики // Право і суспільство. — 2024. — № 4. — С. 60–71.

Видрич К.,
здобувачка вищої освіти другого курсу спеціальності 081 Право Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ
Orcid 0009-0001-8603-4636
Науковий керівник: **Бондаренко О.**,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно правових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ
Orcid 0000-0002-3361-2121

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН ОБ'ЄДНАНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ В УМОВАХ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ

Правосуб’єктність об’єднань національних меншин у умовах воєнного стану та міграційної кризи набуває дуального характеру: вони одночасно залишаються суб’єктами приватного права відповідно до ст.ст. 87, 92 ЦК України та виконують функції публічно-правового значення, забезпечуючи реалізацію конституційних прав спільнот (ст. 10 Конституції України). У кризових умовах держава повинна підтримувати баланс приватних,

суспільних і публічних інтересів, що зумовлює обґрунтоване обмеження принципу свободи договору та посилює вимоги до гнучкості договірного регулювання. Актуальність дослідження визначається тим, що повномасштабна агресія радикально змінила умови діяльності ОНМ: масова міграція та руйнування інфраструктури зробили їх функціонування залежним від міжнародної фінансової й гуманітарної підтримки, що спричинило активне укладення договорів із залученням іноземного елемента (грантових, благодійних та інших угод). Однак чинне цивільне законодавство, особливо в аспектах суб'єктності та колізійного права, не забезпечує спеціальних механізмів, адаптованих до критичних умов. Зокрема, мова йде про делегітимізацію керівних органів через масштабну міграцію, застосування концепції форс-мажорних обставин до міжнародних зобов'язань і стандартизацію фінансового звітування перед іноземними донорами. Щодо непідприємницьких організацій, як зазначає О.Артикуленко, можна констатувати існування конкуренції норм між Цивільним кодексом України та спеціальними законами, які закріплюють спеціальну, а не загальну правоздатність, що вимагає керуватися саме останніми [4, с. 240].

Відповідно до ст.1. Закону України «Про міжнародне приватне право» [5], договори, укладені ОНМ для залучення міжнародної допомоги, майже завжди містять іноземний елемент: іноземний суб'єкт договірних відносин, закордонний об'єкт права або юридичний факт, що виник за межами юрисдикції України. Принцип автономії волі сторін у договірних правовідносинах передбачає їх право самостійно визначати право, що підлягає застосуванню. Водночас реалізація цього принципу може бути обмежена імперативними нормами та застереженням про публічний порядок України, зокрема у сферах регулювання права власності та використання бюджетних коштів, що нерідко спричиняє колізії при виконанні договорів з іноземним елементом. Міграційна криза істотно ускладнює цивільну дієздатність ОНМ: масовий виїзд членів і керівництва перешкоджає дотриманню статутних процедур, зокрема щодо кворуму та скликання зборів, що зумовлює делегітимізацію рішень і правову невизначеність стосовно повноважень осіб, уповноважених укладати міжнародні договори. За таких умов виникає потреба у тимчасовому правовому механізмі підтвердження повноважень керівних осіб у формі правової фікції, нотаріального підтвердження або спрощеної реєстраційної процедури, чинної на період воєнного стану.

У процесі укладання договорів ОНМ повинні ретельно підходити до вибору застосовного права та визначення юрисдикції для врегулювання потенційних спорів. З огляду на аспекти фінансової та податкової звітності, рекомендується надавати перевагу положенням українського матеріального права у контрактах, що стосуються реалізації робіт або цільового фінансування на території України. Такий підхід сприяє спрощенню взаємодії з державними регуляторними органами. Проте, іноземні донори нерідко наполягають на імплементації правових норм своєї країни та вирішенні спорів через міжнародний комерційний арбітраж. Така ситуація вимагає від ОНМ забезпечення високопрофесійного юридичного супроводу для захисту своїх інтересів та дотримання договірних зобов’язань.

Для забезпечення належного правового регулювання необхідним є чітке розмежування договору гранту та договору благодійної пожертви. Грант має консенсуальний характер і передбачає взаємні, цільово спрямовані зобов’язання сторін, включно з обов’язковим цільовим використанням коштів, деталізованим звітуванням та санкційними механізмами у разі порушення умов. Натомість договір благодійної пожертви здебільшого є реальним та являє собою односторонній правочин, що не передбачає зустрічних зобов’язань. Укладення грантових договорів покладає на організації недержавного сектору підвищені вимоги щодо фінансово-правової компетентності, дотримання міжнародних антикорупційних стандартів та виконання процедур звітності відповідно до умов донорів. У контексті воєнного стану особливої значущості набуває регулювання форс-мажорних обставин, які в умовах бойових дій та окупації набувають ознак непереборної сили та можуть бути підтверджені сертифікатами Торгово-промислової палати України. Такі обставини відповідно до ст. 617 ЦК України звільняють від відповідальності за порушення строків або умов виконання міжнародних договорів, проте не припиняють самого зобов’язання. Ефективне застосування

форс-мажору потребує належного й своєчасного повідомлення контрагента із зазначенням його впливу на виконання договірних обов’язків.

Наразі існує об'єктивна необхідність у створенні правової основи, яка забезпечила б спрощені процедури укладання міжнародних договорів ОНМ в умовах кризових обставин. Відповідно до викликів воєнного стану, пропонується внесення змін до законодавства, зокрема до Цивільного кодексу України [1] або до Закону «Про національні меншини (спільноти) України» [6]. Ці зміни мають передбачати наступні положення:

№	Заходи/пропозиції	Очікуваний результат
1.	Надання виконавчим органам повноважень укладати договори в межах установленого ліміту без проведення загальних зборів.	Підвищення оперативності прийняття рішень; скорочення організаційних витрат; зменшення ризику блокування діяльності в умовах переміщення членів.
2.	Запровадження використання електронного цифрового підпису та можливості дистанційного посвідчення нотаріальних дій	Оперативне укладення договорів; забезпечення юридичної визначеності; можливість функціонування за умов обмеженої мобільності.
3.	Розроблення рекомендаційних стандартів звітності для ОНМ, що залучають міжнародну фінансову допомогу (гармонізованих із законодавством України та міжнародними стандартами).	Гармонізація процедур звітності; зниження податкових і фінансових ризиків; зростання довіри донорів; спрощення адміністративних процедур.
4.	Закріплення механізмів відновлення цивільної правоздатності ОНМ та легалізації майна, пошкодженого чи втраченого внаслідок військової агресії.	Захист майнових прав; забезпечення безперервності діяльності; мінімізація правової невизначеності у післявоєнний період.
5.	Створення спрощених адміністративних або судових процедур для підтвердження права власності на майно та відновлення установчих документів у разі їх втрати.	Зменшення бюрократичних бар'єрів; пришвидшення відновлення діяльності; захист правової суб'єктності ОНМ у постконфліктний період.

*Таблиця 1. Основні напрями удосконалення правового регулювання діяльності ОНМ в умовах воєнного стану

Отже, ефективне правове регулювання договірних відносин ОНМ з іноземним елементом у кризовий період вимагає комплексного перегляду окремих норм цивільного та колізійного права в напрямку прагматичної адаптації та законодавчого закріплення спеціальних, кризових механізмів функціонування непідприємницьких організацій. Такий перегляд має стати основою для забезпечення стійкості етнокультурної ідентичності та безперервної соціальної діяльності національних меншин в умовах повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 27.11.2025).

2. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Поточна редакція від 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 27.11.2025).

3. Оновлення договірного регулювання приватноправових відносин в Україні: монографія / за заг. ред. А. Б. Гриняка, О. О. Кота, М. Д. Пленюк. Київ: НДІ приват. права і

підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. 2020. 488 с. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads /Onovlennya_dogovirnogo_regulyuvannya.pdf

4. Артикуленко О. Правосуб'єктність юридичної особи: сучасні виклики та невирішені питання. Підприємництво, господарство та право. 2018. № 6. С. 238–242. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api /core/bitstreams/617a3b2d-f3ff-47ba-89ca-ef751d948ce8/content.

5. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 2709-IV. Поточна редакція від 31.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2709-15#Text (дата звернення: 27.11.2025).

6. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 17.12.2022 № 2827-IX. Поточна редакція від 10.12.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text (дата звернення: 27.11.2025).

Горбатенко В.С.,
здобувач 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна
ORCID 0009-0009-5265-2995
Науковий керівник: **Уварова О.О.**,
к.ю.н., доцент, доц. кафедри прав людини та юридичної методології
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна
ORCID 0000-0003-3199-7790

ВІДСТУП УКРАЇНИ ВІД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОГЛЯД ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Ключові слова: *Європейська конвенція з прав людини, стаття 15 ЄКПЛ, відступ від зобов'язань, воєнний стан, права людини, пропорційність, Європейський суд з прав людини, Україна.*

Європейська конвенція з прав людини (далі – Конвенція) є гнучким міжнародно-правовим механізмом, що дозволяє державам реагувати на надзвичайні обставини, такі як війна чи масові загрози безпеці, шляхом тимчасового відступу від деяких зобов'язань, водночас зберігаючи фундаментальні принципи правового захисту.

У контексті сучасних конфліктів, зокрема збройної агресії проти України, що триває з 2022 року, цей механізм виступає інструментом балансу між захистом національної безпеки та дотриманням прав людини, коли обмеження певних свобод можуть бути виправданими, але підлягають суворому контролю. Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) ілюструє, як відступи застосовуються в реальних ситуаціях, від історичних конфліктів до нинішніх воєнних викликів, підкреслюючи необхідність пропорційності та прозорості.

Аналіз цих аспектів має особливе значення для України, адже Конвенція залишається ефективним інструментом захисту основоположних свобод навіть у період збройного конфлікту.

Стаття 15 Конвенції надає державам право відступати від зобов'язань за виняткових обставин, таких як війна чи суспільна небезпека, але з суворими обмеженнями для захисту фундаментальних прав. Як зазначається в пункті 1 статті, під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [1]. Це створює три ключові умови для законності відступу:

наявність реальної загрози, пропорційність заходів і відповідність міжнародному праву [2, с.6].

Суспільна небезпека тлумачиться як виняткова кризова ситуація або надзвичайна ситуація, яка впливає на усе населення і становить загрозу для усталеного життя громади, що формує Державу (справа «Лоулесс проти Ірландії» (Lawless v. Ireland) (№ 3), 1961, § 28). Надзвичайна ситуація повинна бути фактичною або неминучою, і навіть регіональна криза може кваліфікуватися як загроза нації, якщо звичайні заходи недостатні [2, с.6].

Невід'ємні права залишаються захищеними: відступ не застосовується до статті 2 (право на життя, крім правомірних воєнних дій), статті 3 (заборона катувань), пункту 1 статті 4 (заборона рабства) та статті 7 (ніякого покарання без закону). Додаткові протоколи також забороняють відступ від певних прав, як-от скасування смертної кари (Протоколи № 6, 13) чи заборони повторного покарання (Протокол № 7).

Держави зобов'язані повідомляти Генерального секретаря Ради Європи про відступи, надаючи копії правових документів і пояснення, аби забезпечити публічність і контроль [3].

Україна скористалася правом на відступ від зобов'язань у 2022 році, у зв'язку з введенням воєнного стану відповідно до Указу Президента від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», направивши відповідні ноти до Ради Європи (01.03.2022, із подальшими оновленнями від 04.04.2024) [4, 5].

Відступи та обмеження прав стосуються низки статей Конвенції, зокрема 5, 8, 9, 10, 11, 13, 14, однак невід'ємні права залишаються гарантованими, що свідчить про прагнення держави зберегти баланс між вимогами національної безпеки та захистом прав людини в умовах війни [5]. Практика ЄСПЛ, сформована у справах щодо регіональних конфліктів, має вирішальне значення для України, адже Суд оцінює пропорційність і обґрунтованість відступів, що ілюструють ключові справи.

Практика ЄСПЛ щодо відступів України від зобов'язань за статтею 15 Конвенції в умовах воєнного стану з 2022 року демонструє, як Суд оцінює пропорційність і необхідність обмежувальних заходів, запроваджених під час війни. Порівняння з відступами в інших країнах, таких як Велика Британія чи Туреччина, дозволяє простежити спільні принципи оцінки кризових ситуацій, що перегукуються з українськими реаліями. Розгляд ключових справ ЄСПЛ та українського контексту розкриває, як відступи адаптуються до воєнних викликів, забезпечуючи баланс між державною безпекою та захистом прав людини.

У справі Ukraine and the Netherlands v. Russia (2025, № 8019/16, 43800/14, 28525/20, 11055/22) [6] Україна та Нідерланди оскаржили системні порушення прав на окупованих територіях Криму та Донбасу з 2014 року, включаючи катастрофу MH17. ЄСПЛ визнав відступи Росії за статтею 15 неправомірними, оскільки окупація не відповідає критеріям «воєнного стану» чи «загрози життю нації» (§ 426). Суд встановив порушення статей 2 (право на життя), 3 (заборона тортур), 5 (незаконні затримання) та 8 (право на приватність) (§ 89), підкресливши, що відступи не звільняють державу від юрисдикції над окупованими територіями. Для України це рішення має ключове значення, оскільки підтримує її позицію щодо незаконності дій Росії та встановлює стандарти для власних відступів, які повинні бути прозорими й пропорційними, як зазначено в повідомленнях до Ради Європи.

Порівняльний приклад – справа Ireland v. United Kingdom (1978, № 5310/71) [7], де Велика Британія відступила від статті 5 під час конфлікту в Північній Ірландії. Суд визнав відступ правомірним через реальну загрозу (§ 205), але наголосив на забороні порушення невід'ємних прав, зокрема статті 3 (§ 212). Це свідчить, що обмеження права на свободу в Україні (наприклад, через перевірки безпеки) потребують ретельного обґрунтування, аби уникнути зловживань.

Схожий підхід простежується в справі Ukraine v. Russia (re Crimea) (2021, доповнено 2025, № 20958/14) [8], де розглядалися порушення прав на окупованому Криму, включно з неправомірними відступами Росії від статей 5, 6, 8, 10. ЄСПЛ визнав, що окупація не може бути підставою для відступу за статтею 15 (§ 946), і встановив порушення статей 2, 3 та 5. Доповнення 2025 року підтвердило юрисдикцію України над Кримом, підкресливши потребу

чіткого обґрунтування власних українських обмежень, таких як цензура ЗМІ чи комендантська година.

Аналогічна логіка простежується у справі Aksoy v. Turkey (1996, № 21987/93) [9], де Туреччина відступила від статті 5 під час курдського конфлікту. Суд визнав відступ правомірним через регіональну загрозу (§ 70), але встановив порушення статті 3 через непропорційність заходів (§ 91). Це нагадує, що відступи України від статті 5 задля забезпечення безпеки не можуть зачіпати абсолютні права, такі як заборона тортур чи незаконних затримань.

Ці рішення відображають український контекст, у якому воєнний стан з 2022 року спричинив тимчасові обмеження прав – свободи пересування, приватності, комунікацій. Потенційні ризики, як-от надмірне стеження чи перевірки внутрішньо переміщених осіб, можуть стати предметом скарг до ЄСПЛ, якщо не буде дотримано принципу пропорційності.

Порівняльний приклад – A. and Others v. United Kingdom (2009, № 3455/05) [10], де Велика Британія відступила від статті 5 після терактів 11 вересня 2001 року. Суд визнав відступ частково правомірним (§ 181), але вказав на порушення статті 14 через дискримінаційний характер затримань (§ 178). Це підкреслює, що українські відступи від статей 5 чи 8 також можуть бути оскаржені через ознаки дискримінації – зокрема, щодо меншин чи внутрішньо переміщених осіб.

Практика ЄСПЛ у питаннях відступів за статтею 15 ЄКПЛ формує чіткі критерії, яких має дотримуватися Україна в умовах воєнного стану: відступи допустимі лише за реальної загрози життю нації, повинні бути пропорційними, обґрунтованими й недискримінаційними. Водночас вони не можуть зачіпати невід'ємні права, передусім заборону катувань, гарантовану статтею 3 Конвенції.

Для України це означає необхідність прозорого та юридично виваженого застосування обмежень, з належним інформуванням Ради Європи й контролем їхньої відповідності міжнародним стандартам. Недостатньо обґрунтовані або дискримінаційні відступи здатні призвести до порушень Конвенції та міжнародної відповідальності держави.

Отже, стандарти, сформовані практикою ЄСПЛ, мають бути дороговказом для України: відступи повинні залишатися винятковим і тимчасовим механізмом, що застосовується лише у разі реальної загрози та з обов'язковим поверненням до повного дотримання Конвенції в період післявоєнного відновлення та євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. (редакція від 01.08.2021). – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_ 004#Text (дата звернення: 19.10.2025);
2. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини: Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації (оновлення від 28.02.2025 р.). – URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_ukr (дата звернення: 21.10.2025);
3. Особливості застосування статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. [Електронний ресурс]. – URL: https://www.sumyjust.gov.ua/urok-34-osoblyvosti-zastosuvannya-statti-15-vidstup-vid-zobov-yazan-pid-chas-nadzvychajnoyi-sytuacziyi-konvencziyi-pro-zahyst-prav-lyudyny-i-osnovopolozhnyh-svobod/ (дата звернення: 21.10.2025);
4. Щодо відступу від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Міністерство юстиції України. [Електронний ресурс]. – URL: https://www.kmu.gov.ua/news/shchodo-vidstupu-vid-zoboviazan-za-konventsiieiu-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-osnovopolozhnykh-svobod (дата звернення: 23.10.2025);
5. Відступ держави від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: українські реалії. [Електронний ресурс]. – URL: https://law.chnu.edu.ua/vidstup-derzhavy-vid-zoboviazan-za-konventsiieiu-ukrainski-realii/ (дата звернення: 23.10.2025);
6. Ukraine and the Netherlands v. Russia (№8019/16, 43800/14, 28525/20, 11055/22), від 09.07.2025. – URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-244292 (дата звернення: 24.10.2025)

7. Ireland v. United Kingdom (№. 5310/71), від 18.01.1978. – URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506 (дата звернення: 24.10.2025)
8. Ukraine v. Russia (re Crimea) (№20958/14, 38334/18), від 25.06.2024. – URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-235139 (дата звернення: 26.10.2025)
9. Aksoy v. Turkey (№21987/93), від 18.12.1996. – URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003 (дата звернення: 26.10.2025)
10. A. and Others v. United Kingdom (№ 3455/05), від 19.02.2009. – URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403 (дата звернення: 27.10.2025).

Кожухова О.Т.,
курсант 307-(ПД)-Бп навчального взводу факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ
Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: **Умрихіна І.О.,**
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ
Донецького державного університету внутрішніх справ**,** доктор філософії, доцент
https://orcid.org/0009-0003-9041-5831

ПРАВО НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: СТАНДАРТИ ЄСПЛ

Ключові слова: *право на життя; воєнний стан; міжнародне гуманітарне право; воєнні злочини; захист цивільного населення; стандарти прав людини.*

Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості воєнних конфліктів, у межах яких право на життя зазнає системних порушень. Відповідно до статті 2 Європейської конвенції з прав людини: «Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання»[1]. Це положення залишається обов'язковим навіть у період збройних конфліктів, що підкреслює необхідність суворої оцінки дій держави. У практиці ЄСПЛ ключовим є питання співвідношення військової необхідності з позитивним обов'язком держави забезпечувати ефективний захист життя, включно з плануванням та контролем військових операцій, здатних створювати підвищений ризик для цивільного населення.

Хоча стаття 2 ЄКПЛ гарантує абсолютний захист права на життя, механізм дерогації, передбачений статтею 15 Конвенції, допускає тимчасове відступлення від окремих зобов'язань держави у період війни чи іншої надзвичайної небезпеки. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [1]. Це означає, що навіть у надзвичайних умовах дерогація не має характеру необмеженого дозволу: держава зобов'язана довести необхідність і пропорційність таких відступів. Крім того, обмеження не можуть поширюватися на фундаментальні гарантії, які мають абсолютний характер, а втручання у сферу права на життя можливе лише у вузьких межах, пов'язаних з бойовими діями і відповідністю нормам міжнародного гуманітарного права.

Хочу зазначити, що стаття 15 не скасовує позитивних зобов'язань держави щодо захисту життя; вона лише дозволяє адаптувати їх виконання до умов воєнного часу. ЄСПЛ наголошує, що навіть у період збройного конфлікту держава повинна забезпечувати планування та проведення військових операцій способом, який мінімізує ризики для цивільного населення, а також гарантувати ефективне розслідування випадків загибелі. Таким

чином, дерогація у сфері права на життя не звільняє державу від відповідальності, а лише коригує стандарт належної поведінки відповідно до конкретних обставин конфлікту.

Європейський суд з прав людини передбачає не лише можливість обмеження прав і свобод людини і громадянина, але й право держави відступити на певний час від своїх зобов'язань під час війни або іншої суспільної небезпеки. Стаття 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції), регламентуючи цю процедуру, обмежила ситуації правомірного відступу від зобов'язань такими умовами: 1) відступ може мати місце тільки під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації; 2) заходи, що вживаються у відповідь на таку війну або суспільну небезпеку, не виходять за межі, яких вимагає гострота становища; 3) заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням держави згідно з міжнародним правом [2, с. 371].

У практиці ЄСПЛ питання відповідальності держави за порушення права на життя на тимчасово окупованих або фактично непідконтрольних територіях пов'язане з доктриною «ефективного контролю». Суд виходить із того, що юрисдикція держави за статтею 1 ЄКПЛ поширюється не лише на її офіційну територію, але й на будь-який регіон, де вона здійснює фактичне, військове або політичне домінування. Ефективний контроль може проявлятися як у прямій присутності збройних сил, так і через вирішальний вплив на діяльність місцевих збройних формувань або органів влади.

ЄСПЛ неодноразово визнавав, що держава несе віддалену відповідальність за дії підконтрольних їй незаконних або парамілітарних структур, навіть якщо вона формально заперечує свою участь у конфлікті. Такі підходи були застосовані у справах щодо Північного Кіпру, Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії, а також у рішеннях, що стосуються агресії Російської Федерації проти України. Суд послідовно наголошує, що наявність ефективного контролю означає покладення на державу обов'язку гарантувати дотримання права на життя, здійснювати превентивні дії та забезпечувати належне розслідування випадків загибелі, незалежно від того, чи визнає держава формальний суверенітет над територією.

Таким чином, порушення права на життя на непідконтрольних територіях не звільняє державу від юрисдикції, якщо її вплив або контроль над фактичними виконавцями був визначальним. Цей підхід забезпечує дієвість Конвенції в умовах сучасних воєнних конфліктів, де відповідальність часто виходить за межі формальних кордонів держав.

Резолюції Генеральної Асамблеї ООН (далі - ГА ООН) 68/262, 71/205 і 72/190 встановлюють, що Крим є територією України, тимчасово окупованою рф. Згідно з міжнародним правом, росія, як окупаційна держава в Криму, зобов'язана дотримуватися Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та інших міжнародних актів, що регулюють діяльність окупантів. В резолюції 72/190 від 19 грудня 2017 року ГА ООН закликала Генерального секретаря ООН вжити заходів для надання доступу до Криму моніторинговим механізмам з прав людини. Крім того, Генеральна Асамблея закликала рф забезпечити безперешкодний доступ до Криму для міжнародних та неурядових правозахисних організацій [3, с. 143].

Практика Європейського суду з прав людини засвідчує, що навіть у період збройних конфліктів держава зберігає чітко визначені зобов'язання щодо захисту права на життя. Попри можливість дерогації відповідно до статті 15 ЄКПЛ, межі допустимих відступів є суворо обмеженими вимогами необхідності, пропорційності та відповідності міжнародному праву. ЄСПЛ послідовно підкреслює, що застосування смертельної сили під час військових операцій має відповідати критеріям абсолютної необхідності, а гинуть цивільні — держава зобов'язана забезпечити ефективне, незалежне та ретельне розслідування.

Застосування доктрини «ефективного контролю» розширює сферу відповідальності держави на території, де вона здійснює фактичний вплив, що особливо важливо для оцінки порушень, пов'язаних із сучасними окупаціями та міжнародними збройними конфліктами. Відтак, стандарти ЄСПЛ формують універсальну правову рамку, яка забезпечує реальну дієвість гарантій права на життя навіть за умов війни, а для України становлять ключовий орієнтир у відновленні справедливості та документуванні воєнних злочинів.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950 Верховна Рада України.
2. Максимович, Д. В., and М. В. Кривонос. "Проблемні питання захисту та дотримання прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану." Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Державний університет «Київський авіаційний інститут», 21 лютого 2025 р (2025): 368-372.
3. Піскун, І. І., and А. Е. Куртмоллаєв. "ПРАВА І СВОБОДА ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ." Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право».–К.: НАУ, 2024.–№ 2 (71).–244 с. У правовому журналі висвітлено результати досліджень учених університету та провідних за-кладів вищої освіти і наукових установ України та зарубіжних країн з актуальних проблем повітряно-го, космічного, а також інших галузей права. (2024): 142.

Линник Т.В.,
к.ю.н., доцент кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна
https://orcid.org/0009-0006-7712-6543

СУЧАСНІ ПРАВОВІ МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Ключові слова: *військове право, імплементація, міжвідомча комісія, міжнародне гуманітарне право, російська агресія, тимчасова спеціальна комісія.*

Виклики реалізації в України вимог міжнародного гуманітарного права тривалий час розглядаються у вітчизняній доктрині насамперед у вимірі національного наукового пошуку у сферах кримінального та міжнародного права, а саме щодо процесів притягнення до відповідальності держави-агресора та підконтрольних ній структур, при цьому саме сприйняття міжнародного гуманітарного права відбувається через призму міжнародного кримінального права, та насамперед Римського статуту.

При цьому нагальні та гострі питання реалізації та імплементації Україною міжнародного гуманітарного права не обмежуються власне відповідальністю загарбників, так саме як не кожне порушення, недотримання чи неповне дотримання норм міжнародного гуманітарного права становить собою злочин та тим більше міжнародний злочин. Розвиток російської агресії проти України, який розпочався у 2014 році та спроби України імплементовувати норми міжнародного гуманітарного права, періодично відображалися у роботах окремих вітчизняних та іноземних авторів. Втім такий науковий пошук концентрувався насамперед на питаннях оцінювання міжнародно-правового виміру злочинних діянь агресора та його окупаційних сил і структур, крім того у роботах містився оглядовий аналіз схваленого законодавства України з питань міжнародного гуманітарного права.

Вказані питання саме у вимірі дослідження національної нормативно бази майже не досліджувалися вітчизняними авторами, за виключенням окремих статей Б.В. Бабіна, Ю.О. Волошина, Е.А. Плешка, А.А. Чвалюка тощо.

Увагу до питань міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) українська влада приділяла тривалий період. Серед іншого постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 21 липня 2000 р. № 1157 було утворене Міжвідомчу комісію з імплементації в

Україні МГП та затверджене Положення про неї [7]. Міжвідомчу комісію Положення визначало як постійно діючий координаційний орган, утворений КМУ з метою забезпечення реалізації міжнародно-правових зобов'язань України, що випливають з Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р., Додаткових протоколів до них та інших міжнародних договорів з питань гуманітарного права [7].

При цьому головою Міжвідомчої комісії мав бути за посадою Міністр юстиції, а його заступником, також за посадою, голова Національного комітету Товариства Червоного Хреста; організаційне, матеріально-технічне та фінансове забезпечення діяльності Міжвідомчої комісії покладалося на Міністерство юстиції, крім його представників у комісії було декілька посадовців різних відомств, основним виміром роботи цієї структури явно вбачалася участь у нормотворчості та у контролі за нормотворчістю, після 2006 року це Положення не зазнавало змін аж до свого скасування у 2017 році [7].

Нову Міжвідомчу комісію з питань застосування та реалізації норм МГП в Україні було затверджене постановою КМУ від 26 квітня 2017 р. № 329, якою було затверджене склад цієї комісії, затверджене Положення про неї та скасоване постанову КМУ від 21 липня 2000 р. № 1157; постанова КМУ № 329, із певними змінами [1]; [2], є чинною досі [8]. Положення 2017 р. визначило Міжвідомчу комісію як дорадчий орган, що діє при КМУ, у сфері сприяння забезпеченню реалізації міжнародно-правових зобов’язань у галузі МГП.

Це Положення включило до компетенції Міжвідомчої комісії сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань застосування та реалізації норм МГП в Україні; збір і здійснення моніторингу інформації про дотримання норм МГП в Україні та випадки їх порушення, а також сприяння розробленню механізму належної фіксації таких порушень, надання пропозицій щодо вжиття заходів реагування на них, проведення аналізу ефективності усунення виявлених порушень; визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань застосування та реалізації норм МГП [8].

Орган, який відповідав за діяльність цієї Міжвідомчої комісії, з 2017 року неодноразово змінювався, спочатку це було Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, потім певний період відповідний функціонал було надане Міністерству України у справах ветеранів, а тепер за організаційне, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення діяльності комісії відповідає Міністерство розвитку громад та територій України, та її очолює голова, яким за посадою є Віце-прем’єр-міністр з відновлення України – Міністр розвитку громад та територій; секретарем Міжвідомчої комісії є керівник структурного підрозділу Міністерства розвитку.

До складу Міжвідомчої комісії, якій за останні роки постійно розширювався, входить більше десяти заступників керівників центральних орагнів виконавчої влади, декілька представників керівництва правоохоронних та силових структур, більше десятка заступників начальників обласних державних (військових) адміністрацій та інших органів влади [8].

Примітно, що до Міжвіждомчої комісії включене, за згодою, не тільки представника Товариства Червоного Хреста України, але й представників Міжнародного комітету Червоного Хреста та Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, «два представники наукових/науково-навчальних установ, що спеціалізуються та проводять системні наукові дослідження у сфері МГП» та «два представники громадських організацій, які сприяють розповсюдженню та застосуванню норм МГП» [8]. Окремо слід вказати на Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм МГП, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами), схвалений постановою КМУ від 21 жовтня 2022 р. № 1199 [5].

Порядок 2022 р. встановлює, що переліки об’єктів МГП визначаються органами державної влади, місцевого самоврядування та суб’єктами господарювання на підставі методик, які розробляються та затверджуються чотирма профільними центральними органами. Порядок 2022 р. передбачає, що переліки об’єктів МГП підлягають періодичному уточненню, але не рідше ніж один раз на рік станом на 1 січня поточного року, а інформація про заходи щодо маркування об’єктів МГП відображається у планах цивільного захисту на

особливий період, які розробляються органами державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання [5].

Згідно Порядку 2022 р. Міністерство охорони здоров'я має визначати методику щодо медичних формувань та санітарно-транспортних засобів; МВС України - стосовно установок чи споруд, що містять небезпечні сили, а також об'єктів цивільного захисту; Міністерство розвитку громад та територій України – щодо об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення; Міністерство культури та стратегічних комунікацій – щодо культурних цінностей тощо [5]. Дійсно, наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 листопада 2024 р. № 1985 було затверджене Методику визначення медичних формувань та санітарно-транспортних засобів, що відносяться до об'єктів міжнародного гуманітарного права та потребують маркування відповідними розпізнавальними знаками (емблемами) [3].

Окремо слід вказати на постанову КМУ від 15 березня 2024 р. № 301 [4], якою було затверджене Порядок проведення моніторингу стану дотримання норм МГП у зв'язку із збройною агресією проти України та Порядок функціонування, ведення та доступу до відомостей електронної інформаційної системи порушень норм МГП внаслідок збройної агресії проти України, при цьому створення та формування цієї електронної інформаційної системи покладалося на Міністерство розвитку громад та територій.

Порядок проведення моніторингу стану дотримання норм МГП у зв'язку із збройною агресією проти України визначив відповідний моніторинг, як комплекс взаємозв'язаних заходів організаційного та технічного характеру щодо отримання, узагальнення, оброблення, збереження та проведення аналізу інформації про фактичний стан дотримання прав і свобод людини і громадянина та МГП у зв'язку із збройною агресією проти України [4].

Порядок зазначає, що моніторинг проводиться з метою отримання та узагальнення інформації про стан дотримання норм МГП у зв'язку із збройною агресією проти України, за результатами якого відповідна інформація оприлюднюється та надсилається МЗС для подальшого надання міжнародним організаціям у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина.

У Порядку зазначене, що об'єктом моніторингу може бути інформація про порушення норм МГП, зокрема про серйозні порушення, передбачені Женевськими конвенціями, серед яких є: нелегальні ув'язнення; захоплення полонених з числа цивільних осіб; руйнування, не виправдане воєнною необхідністю; примушення особи до служби в збройних силах ворожої держави; нелегальна депортація осіб, що перебувають під захистом, зокрема дітей; неналежне використання прапора, військових емблем, захисних емблем, військових відзнак або форменого одягу супротивних сторін; застосування заборонених методів і засобів ведення війни [4].

Таким чином відповідний Порядок, попре його значущість, має метою насамперед викриття порушення МГП агресором, а не імплементацію МГП Україною. Водночас примітно, що схвалений водночас з ним Порядок функціонування, ведення та доступу до відомостей електронної інформаційної системи порушень норм МГП внаслідок збройної агресії проти України надає навіть визначення МГП, як «системи міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права, зокрема щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту тощо» [4].

Цей порядок також визначив порушення норм МГП як «дію або бездіяльність, результатом якої є порушення норм МГП, включаючи міжнародні злочини (воєнні злочини, злочини проти людяності, злочин геноциду) та інші порушення, що не є злочинами та суперечать відповідним міжнародним зобов'язанням» [4].

Окремо слід згадати про діяльність Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії російської федерації проти України, створеної парламентською постановою від 1 липня 2022 р. № 2351-IX.

Як випливає із Звіту цієї Тимчасової спеціальної комісії, затвердженого постановою Верховної Ради України від 20 березня 2023 р. № 2965-IX [6], до її основних завдань було віднесено підготовку і доопрацювання законопроектів з питань: імплементації принципів і норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, що регулюють поведінку сторін конфлікту та встановлюють відповідальність за вчинення міжнародних злочинів; дотримання та захисту прав і свобод осіб, які перебувають у районі ведення бойових дій та на тимчасово окупованих територіях (цивільне населення, поранені та хворі, військовополонені та інші), захисту цивільних об'єктів, у тому числі культурних цінностей, під час воєнного стану [6]. Водночас практичні результати діяльності цієї Тимчасової спеціальної комісії вбачаються доволі обмеженими.

Таким чином, дослідивши аспекти адміністративних моделей, форм та механізмів реалізації в України норм міжнародного гуманітарного права, слід констатувати, що відповідний функціонал знайшов своє активне відображення на рівні підзаконних нормативних актів. Водночас діяльність Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні, так саме як й Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії російської федерації проти України потребує у цьому вимірі на істотне удосконалення.

Не сприяють ефективності відповідної імплементації й розпорошеність компетенції у сфері імплементації міжнародного гуманітарного права між різними органами влади в Україні та періодична трансформація відповідних міністерств. Пошук наступних форм та механізмів посилення реалізації в України норм міжнародного гуманітарного права потребуватиме на додаткові наукові дослідження.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до складу Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні: розпорядження КМУ від 22 серпня 2025 р. № 889-р. *ВРУ.* [Електронний ресурс]. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-2025-р (дата звернення: 09.10.2025).

2. Про внесення змін до складу Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні: розпорядження КМУ від 27 серпня 2024 р. № 804-р. *ВРУ.* [Електронний ресурс]. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/804-2024-р (дата звернення: 09.10.2025).

3. Про затвердження Методики визначення медичних формувань та санітарно-транспортних засобів, що відносяться до об'єктів міжнародного гуманітарного права та потребують маркування відповідними розпізнавальними знаками (емблемами): наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29 листопада 2024 р. № 1985. *ВРУ.* [Електронний ресурс]. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1914-24 (дата звернення: 09.10.2025).

4. Про затвердження порядків з питань проведення моніторингу стану дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України та функціонування, ведення та доступу до відомостей електронної інформаційної системи порушень норм міжнародного гуманітарного права внаслідок збройної агресії проти України: постанова КМУ від 15 березня 2024 р. № 301. *ВРУ.* [Електронний ресурс]. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2024-п (дата звернення: 09.10.2025).

5. Про затвердження Порядку маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами): постанова КМУ від 21 жовтня 2022 р. № 1199. *ВРУ.* [Електронний ресурс]. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1199-2022-п (дата звернення: 09.10.2025).

6. Про звіт Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії рф проти України про виконану роботу: постанова ВРУ від 20 березня 2023 р. № 2965-IX. *ВРУ.*

[Електронний ресурс]. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2965-20 (дата звернення: 09.10.2025).

7. Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права: постанова КМУ від 21 липня 2000 р. № 1157. *ВРУ.* [Електронний ресурс]. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1157-2000-п (дата звернення: 09.10.2025).

8. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні: постанова КМУ від 26 квітня 2017 р. № 329. *ВРУ.* [Електронний ресурс]. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2017-п (дата звернення: 09.10.2025).

Політова А.С.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольського державного університету
ORCID: http://orcid.org/0000-0002-7351-7110

ГЕНОЦИД ЯК ЗЛОЧИН ЗА ЕТНІЧНОЮ, НАЦІОНАЛЬНОЮ, РАСОВОЮ ЧИ РЕЛІГІЙНОЮ ОЗНАКОЮ:СУЧАСНИЙ СТАН В УКРАЇНІ

Сьогодні в умовах збройної агресії Російської Федерації права людини набувають особливого значення. Міжнародне гуманітарне право та право прав людини набувають особливої увагу не тільки для пошуку й розв'язання актуальних проблем правозастосовної практики, а й для виявлення недоліків у механізмі щодо захисту у національному законодавстві.

У преамбулі Римського статуту Міжнародного кримінального суду зазначено: «пам'ятаючи про те, що за теперішнє століття мільйони дітей, жінок і чоловіків стали жертвами неймовірних злодіянь, які глибоко вразили свідомість людства;

визнаючи, що такі тяжкі злочини загрожують миру, безпеці та добробуту світу;

підтверджуючи, що найбільш тяжкі злочини, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, не повинні залишатися непокараними та що їхнє ефективне переслідування повинно бути забезпечене як заходами на національному рівні, так і шляхом посилення міжнародного співробітництво…» [1]. Саме злочин геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії віднесено до найбільш тяжких злочинів.

Як відзначають А. В. Боровик та І. В. Голиш, «історія людської цивілізації знає приклади геноциду ще до виникнення держав і нормативно-правового закріплення такого явища на міжнародному та національному рівнях. Зокрема, серед загальновідомих історичних випадків геноциду відмічають такі: геноцид аборигенів Америки (XV-XX ст.), геноцид ассирійців, вірмен і греків в Османській імперії (1914-1923 рр.), Голокост (1941-1945 рр.), геноцид у Руанді (1994 р.), геноцид у Сребрениці (1995 р.), голодомори України в 1921-1923, 1932-1933 та 1946-1947 рр. тощо. Геноцид належить до злочинів проти миру, міжнародного порядку та безпеки людства. Високий рівень небезпеки геноциду зумовлено тим, що він загрожує існуванню окремих груп людей за етнічною, національною, расовою чи релігійною ознакою» [2, с. 18].

У статті II Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, яка була ухвалено Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р., під геноцидом визначено «діяння, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку:

(a) вбивство членів такої групи;

(b) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;

(c) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих призвести до її повного або часткового фізичного знищення;

(d) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі;

(e) примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи» [3].

Також цією Конвенцією урегульовано правила імунітету за скоєння геноциду державними посадовцями, обов'язки держав-учасниць щодо запобігання геноциду, має фундаментальне значення в питаннях притягнення до відповідальності за вчинення злочину геноциду.

Зауважимо, що притягнення до кримінальної відповідальності за злочин геноциду здійснюється Міжнародним судом ООН, Міжнародним кримінальним судом, Спеціальними кримінальними трибуналами, зокрема, Тимчасовим трибуналом ООН для Камбоджі, Міжнародним трибуналом для колишньої Югославії, Міжнародним кримінальним трибуналом для Руанди, та системо національних судів.

Що стосується притягнення до кримінальної відповідальності Тимчасовим трибуналом ООН для Камбоджі, Міжнародним трибуналом для колишньої Югославії, Міжнародним кримінальним трибуналом для Руанди, то більш детальна інформація щодо окремих вироків цих трибуналів представлена у Таблиці 1.

Таблиця 1. Спеціальні кримінальні трибунали щодо притягнення до відповідальності за геноцид

№	Ім'я підсудного	Статус / посада	Рік вироку	Кваліфікація	Покарання
Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди (ICTR)					
1.	**Jean-Paul Akayesu**	Бургомістр Таба	1998	Геноцид, злочини проти людяності	Довічне ув'язнення
2.	**Jean Kambanda**	Прем'єр-міністр тимчасового уряду Руанди	1998	Геноцид, прямий заклик до геноциду, злочини проти людяності	Довічне ув'язнення
3.	**Théoneste Bagosora**	Військовий керівник Міністерства оборони	2008	Геноцид (у комплексі зі злочинами проти людяності)	Спершу довічне, зменшено до 35 років
4.	**Jean-Bosco Barayagwiza**	Політичний лідер, пропагандист RTLM	2003	Геноцид, прямий заклик	35 років
5.	**Clement Kayishema**	Префект Ківуму	1999	Геноцид, злочини проти людяності	Довічне ув'язнення
6.	**Ferdinand Nahimana**	Засновник радіо RTLM	2003	Геноцид (співучасть), підбурювання	30 років (після апеляції – 25)
7.	**Callixte Kalimanzira**	Міністр внутрішніх справ	2009	Геноцид, прямий заклик	30 років (після апеляції – 25)

Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (ICTY) та International Residual Mechanism for Criminal Tribunals (IRMCT - Міжнародний механізм ООН для залишкових функцій кримінальних трибуналів)					
1.	**Radislav Krstić**	Генерал Армії Республіки Сербської	2001 (апеляція 2004)	Геноцид (пособництво)	46 років (після апеляції – 35 років)
2.	**Radovan Karadžić**	Президент Республіки Сербської	2016 (IRMCT – 2019)	Геноцид у Сребрениці та ін.	40 років (після IRMCT – довічне ув’язнення)
3.	**Drago Nikolić**	Начальник безпеки Братунацької бригади	2010	Пособництво у геноциді	35 років
4.	**Vujadin Popović**	Начальник безпеки Дринського корпусу	2010	Геноцид, змова з метою геноциду	Довічне ув’язнення
5.	**Ljubiša Beara**	Начальник безпеки ГШ Армії РС	2010	Геноцид, змова	Довічне ув’язнення
6.	**Zdravko Tolimir**	Генерал, заступник командувача корпусом	2012	Геноцид, змова з метою геноциду	Довічне ув’язнення
7.	**Vinko Pandurević**	Командир Зворницької бригади	2010	Пособництво у геноциді	13 років

Що ж стосується практики притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 442 КК України, то проведений нами аналіз зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування Офісу Генеральної прокуратури України [4] та Єдиного державного реєстру судових рішень [5] показав, що з початку гібридного формату збройного конфлікту та повномасштабного вторгнення, лише до 2024 р. жодного вироку за ст. 442 КК України не було. Лише у 2024 р. судами було винесено 3 вироки за ст. 442 КК України (більш детально див. Таблиця 5).

Таблиця 2. Узагальнена інформація щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування, а також вироків першої інстанції за кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 442 КК України з 2014-дистопад 2025 р.

	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру	Кримінальні правопорушення у провадженнях, досудове розслідування у яких зупинено відповідно до ст.ст. 280, 615 Кримінального процесуального кодексу України	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом	Вироки суду першої інстанції
2014 р.	2	0	0	0	0
2015 р.	2	0	0	0	0
2016 р.	0	0	0	0	0
2017 р.	1	0	0	0	0
2018 р.	2	0	0	0	0
2019 р.	4	0	0	0	0
2020 р.	2	0	0	0	0
2021 р.	3	0	0	0	0
2022 р.	21	5	0	4	0
2023 р.	7	2	1	1	0
2024 р.	3	1	1	0	3
Листопад 2025	3	0	0	0	0
ВСЬОГО	**50**	**8**	**2**	**5**	**3**

Отже, сьогодні є гостра необхідність вивчення зарубіжного досвіду щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності за злочин геноциду. Ратифікація міжнародних документів та їх подальша імплементація у національне законодавство повинна відбуватися з урахуванням вже існуючої практики країн, де мали місце збройні конфлікти. Саме це допоможе правоохоронним органам не тільки обліковувати кримінальні правопорушення, а й притягувати винних до відповідальності та призначати реальні покарання за вчинені діяння.

Список використаних джерел:

1. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 25 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.12.2025).

2. Боровик А. В., Голиш І. В. Практика кримінальної відповідальності за геноцид. *Kherson State University Herald Series Legal Sciences*. 2024. № 3. С. 17-21. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-3-3 (дата звернення: 10.12.2025).

3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 09.12.1948 : станом на 18 берез. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 10.12.2025).

4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Головна – Офіс Генерального прокурора*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-

zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 10.12.2025).

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення: 10.12.2025).

Савенко Н.І.,
Головний спеціаліст Відділу сприяння роботи регіональних представництв Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини,
здобувач другого (магістерського) рівня ОПП 081 Право
Маріупольського державного університету

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

Ключові слова: *полонені, військовополонені, міжнародне право, міжнародне гуманітарне право.*

Історичний розвиток правового регулювання статусу військовополонених є невід'ємною складовою еволюції міжнародного гуманітарного права (далі МГП), адже саме ставлення до полонених у різні епохи відображає зміну уявлень людства про гуманність, моральність і право на життя навіть в умовах війни. Протягом тривалого часу поняття «військовополонений» не мало юридичного змісту, а полон розглядався виключно як воєнний трофей. У стародавніх державах - Єгипті, Вавилоні, Греції, Римі - військовополонених часто страчували або перетворювали на рабів [1, с. 19]. Вони вважалися власністю переможця, і лише рідко могли бути викуплені або обміняні.

У Стародавньому Римі з'явилися перші спроби обмежити свавілля щодо полонених. Так, у римському праві визнавалось, що полонений, який повернувся на батьківщину, автоматично відновлює статус громадянина. Це свідчить про зародження ідеї правосуб'єктності військовополоненого [2, с. 41]. У середньовічний період ставлення до полонених залишалося жорстоким: їх утримували в підземеллях, продавали або використовували як викуп. Проте з розвитком лицарських кодексів честі в Європі з'явилися норми, що вимагали гуманнішого ставлення до полонених шляхетного походження, які могли бути звільнені за викуп. Саме в цей період виникла перша практика укладення угод між ворогуючими сторонами щодо обміну полоненими [3, с. 57].

Новий етап розвитку інституту військового полону розпочався у XVII-XVIII ст., коли відбулося формування засад міжнародного права в його сучасному розумінні. Гуго Гроцій у своїй праці «Про право війни і миру» (1625 р.) уперше обґрунтував ідею гуманного поводження з полоненими як частину природного права людини [4, с. 12]. Він наголошував, що навіть у війні мають зберігатися моральні межі, а переможець не повинен зловживати владою над полоненими. Його підходи стали підґрунтям для подальшого розвитку гуманітарних норм у європейському правовому просторі.

Перші міжнародно-правові акти, що регулювали поводження з військовополоненими, з'явилися у XIX столітті. Вирішальним кроком стало прийняття Петербурзької декларації 1868 року про заборону використання вибухових куль, що мала на меті обмежити страждання комбатантів. Хоча декларація не регулювала безпосередньо статус військовополонених, вона започаткувала процес гуманізації збройних конфліктів [5, с. 33]. Значно важливішим кроком стала Женевська конвенція 1864 року, яка стосувалася поліпшення долі поранених і хворих під час воєн, заклавши основи для подальших конвенцій, що торкалися військовополонених [6, с. 21].

У 1899 та 1907 роках були прийняті Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни на суходолі, які містили спеціальні розділи про військовополонених (зокрема, Розділ III «Про

військовополонених»). У цих конвенціях закріплювалися принципи гуманного поводження, заборона насильства, примусової праці, а також вимога забезпечувати полонених належним утриманням [7, с. 64]. Гаазькі положення вперше створили чіткі обов'язки для сторін конфлікту, визнавши військовополонених не власністю, а особами, що перебувають під охороною міжнародного права.

Після Першої світової війни виявилося, що Гаазьких норм недостатньо для запобігання зловживанням. У 1929 році була прийнята Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, яка детально регламентувала умови утримання, харчування, праці, листування та репатріації полонених [1, с. 24]. Саме вона стала фундаментом для подальшої кодифікації у 1949 році.

Під час Другої світової війни масштаби порушень норм гуманітарного права були безпрецедентними. Мільйони військовополонених опинилися у концентраційних таборах, де піддавалися катуванням, голодуванню та масовим розстрілам. Трагічний досвід цього періоду став вирішальним поштовхом для створення нової системи міжнародного гуманітарного права. У 1949 році було ухвалено Третю Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими, яка стала основним міжнародним документом, що діє донині [1, с. 35]. Вона закріпила гуманні стандарти поводження, надала військовополоненим чітко визначений правовий статус, передбачила міжнародний контроль (зокрема з боку Міжнародного комітету Червоного Хреста, далі МКЧХ) та механізми відповідальності держав за порушення.

У 1977 році прийнято Додаткові протоколи I та II до Женевських конвенцій**,** які розширили сферу захисту осіб, що потрапили в полон, і поширили основні принципи МГП на внутрішні збройні конфлікти. З цього часу гуманітарні норми набули універсального характеру, ставши невід'ємною частиною звичаєвого міжнародного права [8, с. 82].

Важливим етапом розвитку сучасних стандартів захисту військовополонених стало заснування Міжнародного кримінального суду (1998 р.)**,** який отримав юрисдикцію над серйозними порушеннями Женевських конвенцій, включаючи жорстоке поводження з військовополоненими, тортури, вбивства чи відмову в належному судовому процесі [9, с. 47].

В Україні формування національної правової бази у сфері захисту військовополонених почалося після ратифікації Женевських конвенцій 1954 року. Наразі ці норми імплементовані у Кримінальний кодекс України (стаття 438 - порушення законів і звичаїв війни), Закони України «Про оборону», «Про Збройні Сили України», а також у накази Міністерства оборони щодо поводження з полоненими [10, с. 223]. У період російсько-української війни ці положення набули особливого практичного значення. Україна дотримується міжнародних стандартів, забезпечуючи утримання військовополонених відповідно до вимог МКЧХ та Женевських конвенцій, навіть коли противна сторона систематично порушує ці норми [11, с. 18].

Таким чином, історичний розвиток правового регулювання поводження з військовополоненими є послідовним переходом від повної безправності полонених до визнання їх суб'єктами міжнародного гуманітарного права. Еволюція цього інституту засвідчує поступове утвердження гуманістичних принципів у міжнародних відносинах, які сьогодні становлять основу правового статусу військовополонених та обов'язкових стандартів поводження з ними.

Список використаних джерел:

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. United Nations Treaty Series, Vol. 75. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
2. Додаткові протоколи I та II до Женевських конвенцій від 8 червня 1977 р. UNTS, Vol. 1125. URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977
3. Hague Conventions 1899 і 1907 років про закони та звичаї війни на суходолі. The Hague. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

4. Pictet J. The Geneva Conventions of 12 August 1949: Commentary. Geneva: ICRC, 1960. URL: https://www.icrc.org/en/publication/0203-commentary-geneva-conventions-12-august-1949-volume-i

5. Sassòli M. International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare. Oxford University Press, 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/348780216_Marco_Sassoli_International_Humanitarian_Law_Rules_Controversies_and_Solutions_to_Problems_Arising_in_Warfare_Edward_Elgar_Publishing_Cheltenham_2019_pp_720

6. Bothe M., Partsch K., Solf W. New Rules for Victims of Armed Conflicts. The Hague: Martinus Nijhoff, 2008. URL: https://iihl.org/wp-content/uploads/2022/07/The-Additional-Protocols-40-Years-Later-New-Conflicts-New-Actors-New-Perspectives_2.pdf

7. Гроцій Г. Про право війни і миру. Київ: Юрінком Інтер, 2005.

8. Задорожній О. В. Міжнародне гуманітарне право: підручник. Київ: Либідь, 2015.

9. Денисов В. М. Міжнародне гуманітарне право. Київ: Юрінком Інтер, 2018.

10. Висоцький О. Еволюція правового статусу військовополонених у міжнародному праві. Київ: Ін Юре, 2017.

11. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field, 1864. Geneva. URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949

Юсупов В.А.,
д.ю.н, професор, член - кореспондент Академії гірничих наук, завідувач кафедри права Криворізького національного університету
Ченшова Н.В.,
к.ю.н, доцент, доцент кафедри права Криворізького національного університету
Величко Д.М.,
к.ю.н, доцент, доцент кафедри права Криворізького національного університету

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ

Збройний конфлікт, що триває на території України з 24 лютого 2022 року, істотно трансформував умови реалізації прав людини, зокрема прав дітей, які за міжнародним правом визнані суб'єктами особливого захисту. Системне порушення норм міжнародного гуманітарного права та права прав людини з боку агресора створило ситуацію, у якій держава-жертва зобов'язана не лише протидіяти подальшому порушенню прав, а й активізувати власні позитивні зобов'язання щодо їхнього захисту. Це ставить перед українською правовою системою комплексне завдання: забезпечити ефективне виконання міжнародно-правових зобов'язань у надзвичайних обставинах, коли інституційні механізми функціонують за умов тривалого воєнного стану, масового переміщення населення та пошкодження критичної інфраструктури. У такому контексті аналіз правової основи та практики захисту дітей у зоні збройного конфлікту виходить за межі гуманітарного дискурсу і набуває значення ключового індикатора державної відповідальності та дотримання верховенства права.

Міжнародне право надає дітям особливий захист, що базується на двох взаємопов'язаних системах норм: міжнародному гуманітарному праві (далі - МГП) та міжнародному праві прав людини (далі - МППЛ). Згідно зі статтею 77 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року, діти, які беруть участь у збройному конфлікті або перебувають у зоні бойових дій, мають право на спеціальний захист і допомогу. Цей захист

включає заборону вербування осіб молодше 15 років у збройні сили (стаття 77(2) ДП I), а також обов'язок сторін конфлікту забезпечувати безпеку, здоров'я, освіту та сімейне життя дітей [1].

У рамках МППЛ, ключовим документом є Конвенція про права дитини 1989 року, ратифікована Україною Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. Стаття 6 Конвенції закріплює право дитини на життя та обов'язок держави забезпечувати максимальне можливе виживання та розвиток дитини. Стаття 38, у свою чергу, прямо зобов'язує держави-учасниці поважати правила МГП, що стосуються дітей, зокрема не вербувати осіб молодше 15 років [2]. Цей стандарт, хоча і є мінімальним, встановлює універсальний поріг захисту.

Подальше посилення цього захисту передбачено у Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини та участь неповнолітніх у збройних конфліктах (2000), який підвищує вікову межу: згідно зі статтею 1 цього Протоколу, держави-учасниці зобов'язані забезпечувати, щоб особи, які не досягли 18 років, не брали участі в бойових діях [3]. Важливо підкреслити, що Україна підписала цей Протокол 6 вересня 2001 року, але не ратифікувала його, отже, його норми не є для неї юридично зобов'язуючими. Тим не менш, національне законодавство фактично виключає участь осіб молодше 18 років у збройних силах: згідно з частиною 1 статті 15 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу», призову на строкову військову службу підлягають громадяни у віці від 18 до 27 років. Оскільки контрактна служба за законом є формою військової служби, доступною лише громадянам, які підлягають військовій службі за призовом (частина 1 статті 21 того ж Закону), фактично мінімальний вік для будь-якої форми військової служби становить 18 повних років [4].

Отже, незважаючи на відсутність ратифікації Факультативного протоколу, Україна де-факто дотримується його ключового стандарту — заборони участі осіб молодше 18 років у збройному конфлікті.

Особливе значення для національної практики має практика Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), яка розвиває тлумачення статей Європейської конвенції з прав людини (далі - ЄКПЛ) у контексті збройних конфліктів. У справі Хасан і Чауш проти Болгарії (заява № 30985/96) Суд наголосив, що стаття 2 ЄКПЛ (право на життя) накладає на державу позитивні зобов'язання з захисту життя цивільних, зокрема дітей, навіть у зонах активних бойових дій [5]. Аналогічно, у справі Айдин проти Туреччини (заява № 23178/94) Суд підкреслив, що діти є групою підвищеної вразливості, що вимагає посиленого захисту за статтею 3 ЄКПЛ (заборона катувань) [6].

Національне законодавство, зокрема Кримінальний кодекс України, містить положення, спрямовані на виконання цих зобов'язань. Зокрема, стаття 438 КК України передбачає кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, в тому числі щодо застосування насильства до цивільного населення та дітей. Крім того, стаття 149[1] КК України криміналізує вербування або використання дітей у збройних конфліктах [7].

Особливу складність становить захист дітей на тимчасово окупованих територіях, де фактичний контроль належить агресору. Проте, згідно зі статтею 2(4) Статуту ООН та доктрини правонаступництва, Україна зберігає юридичну відповідальність за захист прав своїх громадян, включно з дітьми, навіть за умов втрати фактичної влади [8]. Цю позицію підтверджує Загальна рекомендація № 31 (2019) Комітету ООН з прав дитини, яка зобов'язує державу-походження вживати «усіх доступних дипломатичних, правових та гуманітарних заходів» для захисту дітей під контролем іншої сторони конфлікту [9]. У цьому контексті Україна активізувала взаємодію з Міжнародним комітетом Червоного Хреста (далі - МКЧХ) та Уповноваженим з прав дитини для встановлення місцезнаходження насильницьки переміщених дітей — що є вираженням виконання позитивних зобов'язань за міжнародним правом.

Однак залишаються виклики щодо ефективної реалізації цих норм на практиці: зокрема, недостатньо реалізованим залишається право дітей на психосоціальну реабілітацію, яке не є лише медичним або психологічним питанням, а юридичною обов'язковістю держави. Стаття 39 Конвенції про права дитини прямо вимагає від держав-учасниць «вживати всіх

відповідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній реінтеграції дитини, яка стала жертвою будь-якої форми незаконного чи несумісного з гідністю поводження» [2]. Це положення набуває особливої актуальності в умовах масового травматичного досвіду, пов'язаного з бойовими діями, втратою близьких, примусовим переміщенням та руйнуванням сімейного середовища. Відсутність системної, фінансово забезпеченої державної програми психосоціального супроводу дітей-учасників війни та дітей-ВПО може розглядатися як порушення позитивного зобов'язання за статтею 8 ЄКПЛ (право на повагу до особистого життя) у поєднанні зі статтею 14 (заборона дискримінації) [10], що підтверджується практикою ЄСПЛ. Міжнародне право вимагає не лише формального існування норм, а й їхньої реальної дієвості, що передбачає наявність адекватних інституційних механізмів, фінансування та моніторингу.

Отже, Україна має чіткі та багаторівневі міжнародно-правові зобов'язання щодо захисту дітей у збройному конфлікті. Подальше вдосконалення національного законодавства та практики має ґрунтуватися на принципі найкращого інтересу дитини (стаття 3 Конвенції про права дитини) [2] та враховувати розвинену практику ЄСПЛ щодо позитивних зобов'язань держави в умовах кризи.

Дотримання міжнародних зобов'язань у сфері прав дитини в умовах збройного конфлікту залежить не лише від національного законодавства, а й від ефективного функціонування міжнародних механізмів моніторингу. Як держава-учасниця Конвенції про права дитини, Україна бере участь у міжнародному звітувальному процесі, що передбачає регулярне надання інформації про стан реалізації прав дітей. У ході розгляду національних звітів міжнародні органи прав людини неодноразово звертали увагу на гострі проблеми, пов'язані з військовою агресією проти України, зокрема — на ризики, які загрожують дітям у зв'язку з насильницьким переміщенням, порушенням їхнього права на освіту, охорону здоров'я та сімейне життя. Зокрема, було підкреслено необхідність розроблення системного правового інструменту — національної стратегії захисту дітей у збройному конфлікті, — яка б відповідала сучасним міжнародним стандартам та враховувала специфіку воєнного стану. Відсутність такого документа може розглядатися міжнародним співтовариством як недостатня реалізація позитивних зобов'язань держави, що, у свою чергу, впливає на рівень довіри та умови надання гуманітарної підтримки.

Отже, Україна має чіткі та багаторівневі міжнародно-правові зобов'язання щодо захисту дітей у збройному конфлікті. Подальше вдосконалення національного законодавства та практики має ґрунтуватися на принципі найкращого інтересу дитини, враховувати розвинену практику ЄСПЛ щодо позитивних зобов'язань держави в умовах кризи, а також реалізовувати рекомендації міжнародних органів моніторингу. Лише комплексний, системний та обґрунтований підхід може забезпечити ефективний захист прав дітей — не лише як сьогоднішніх жертв війни, а й як майбутніх громадян відновленої держави

Список використаних джерел:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (укр/рос) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 30.11.2025).
2. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 30.11.2025).
3. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict: adopted by General Assembly resolution A/RES/54/263 on 25 May 2000. New York: United Nations, 2000.
4. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII : станом на 22 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата звернення: 30.11.2025).

5. Judgment of European Court of Human Rights of 26.10.2000 in no. 30985/96. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":["001-58921"]%7D (date of access: 30.11.2025).
6. Judgment of European Court of Human Rights of 25.09.1997 in no. 57/1996/676/866. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B"itemid":["001-58371"]%7D (date of access: 30.11.2025).
7. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 30.11.2025).
8. Charter of the United Nations : adopted 26 June 1945, San Francisco, USA. New York : United Nations, 1945. 20 p.
9. Committee on the Rights of the Child. General comment No. 31 (2019) on the implementation of the rights of the child in humanitarian situations : document CRC/C/GC/31 / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Geneva : OHCHR, 2019. 24 p.
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.11.2025).

СЕКЦІЯ 3: КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ПРАВА МАЙБУТНІХ ПОКОЛІНЬ

Гафткович Р.,
курсант 307-(ПД)-Бп навчального взводу факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ
Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: **Сахно А.**,
завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки та особистої безпеки поліцейського, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
ORCID: 0000-0002-1260-1212

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ У ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Ключові слова: *дискреційні повноваження, юридична визначеність, Національна поліція України, зловживання владою, межі дискреції, правові принципи, правова держава, судовий контроль.*

У сучасній правовій державі діяльність органів поліції має здійснюватися з неухильним дотриманням принципу верховенства права, закріпленого у ст. 8 Конституції України [1]. Цей принцип передбачає юридичну визначеність, прозорість та обмеження дискреційної влади публічної адміністрації. Водночас на практиці поліцейські органи нерідко діють у ситуаціях, коли норми законодавства не містять вичерпного переліку варіантів дій або не передбачають чітких інструкцій щодо вирішення конкретних обставин. У таких випадках працівники поліції вимушені використовувати надані їм дискреційні повноваження – тобто приймати рішення на власний розсуд у межах, визначених законом.

Дискреційні повноваження становлять форму реалізації правозастосовної функції держави, що полягає у праві суб'єкта владних повноважень обирати варіант поведінки в межах, визначених законом. У діяльності поліції дискреція є важливим інструментом, який забезпечує оперативність, адаптивність і результативність управлінських рішень в умовах невизначеності.

Водночас свобода дій поліцейського при реалізації дискреційних повноважень повинна бути обмежена низкою основоположних принципів:

- законності – усі рішення мають ґрунтуватися виключно на правових нормах;
- пропорційності – втручання у права особи має бути необхідним і виправданим;
- обґрунтованості – кожне рішення повинно мати логічне, юридичне й фактичне підґрунтя.

Нормативну основу діяльності Національної поліції України становить Закон України «Про Національну поліцію» [3]. Хоча цей акт опосередковано визнає можливість прийняття дискреційних рішень, він не містить чітких критеріїв або процедур їх реалізації.

Однією з ключових проблем функціонування правоохоронних органів в Україні є відсутність чіткого законодавчого визначення меж дискреційних повноважень та принципів їх реалізації. Зазначена невизначеність створює ризик довільного тлумачення обсягу дискреції з боку поліцейських, що може спричинити зловживання владою й порушення прав і свобод громадян.

Дискреція, як можливість вибору варіантів поведінки в межах правового поля, є необхідною складовою діяльності будь-якого правозастосовного органу. Проте за відсутності чітких критеріїв та процедур її застосування вона може перетворитися з інструменту ефективності на джерело корупції та правового свавілля. Невизначеність у цій сфері ускладнює розмежування правомірного використання дискреції від перевищення повноважень, що підриває довіру суспільства до поліції.

У правових системах країн Європейського Союзу проблема регулювання дискреційних повноважень вирішується шляхом поєднання законодавчих, судових та етичних механізмів.

Так, у Німеччині застосовується концепція «обмеженої дискреції» (Beurteilungsspielraum), відповідно до якої будь-яке дискреційне рішення підлягає контролю з боку адміністративних судів.

У Великій Британії діє ефективна практика судового перегляду рішень, ухвалених на основі дискреції, з урахуванням принципів справедливості, розумності та добросовісності.

Важливу роль відіграють також внутрішні кодекси етики, службові інструкції та незалежні органи контролю, які розглядають скарги на неправомірні дії поліцейських.

Особливість реалізації дискреційних повноважень полягає в необхідності дотримання не лише формальних меж, установлених законом, а й загальноправових принципів — пропорційності, необхідності та легітимності мети втручання [2]. Ці принципи є критеріями правомірності рішень, що особливо важливо у контексті втручання в гарантовані права і свободи людини.

Отже, реалізація дискреції у поліцейській діяльності повинна ґрунтуватися на балансі між оперативною доцільністю та дотриманням принципів правової держави. Це потребує належного нормативного врегулювання, прозорих процедур і ефективних механізмів контролю.

Висновки. Дискреційні повноваження є необхідним інструментом поліцейської діяльності в умовах правової невизначеності, динамічності суспільних процесів та нових викликів у сфері безпеки. Вони забезпечують можливість гнучкого прийняття рішень у межах закону, сприяють оперативності реагування на нестандартні ситуації та підвищують ефективність управлінської діяльності. Водночас реалізація дискреційних повноважень без чіткого правового регламентування, визначених меж і належного контролю створює ризики зловживань, порушення прав людини та виникнення правового свавілля.

Тому першочерговим завданням є встановлення чітких стандартів і процедур реалізації дискреції, що забезпечать баланс між ефективністю діяльності поліції та дотриманням принципів верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). URL: https://wiki.nazk.gov.ua.

3. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.

Григор'єва В.В.,
к.ю.н., доцент, завідувач кафедри права Маріупольського державного університету
Григор'єва А.,
здобувачка ліцею №89 імені Григорія Цехмістренка

ЗАХИСТ ПРАВ ТВАРИН В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Ключові слова: *міжнародне гуманітарне право, європейське право, збройний конфлікт, захист права, тваринний світ, тварини.*

Глобальна динаміка збройних конфліктів демонструє стійке зростання як кількості, так і їх географії. Станом на 2025 рік зафіксовано понад шістдесят збройних конфліктів, що є одним із найвищих показників за останні десятиліття. Особливу увагу привертає збільшення саме міждержавних протистоянь: у 2024 році їхня кількість досягла чотирьох, що стало найбільшим показником від кінця 1980-х років і одночасно підкреслило повернення

«класичних» війн у міжнародну політику. Така динаміка свідчить про подальші зміни механізмів міжнародної безпеки та зростання ризику регіональної ескалації, про що також повідомляють аналітичні звіти PRIO та Vision of Humanity [4, 5, 6].

Масштабні воєнні дії спричинили значні втрати біорізноманіття, масову загибель диких і свійських тварин, руйнування екосистем і об'єктів тваринництва. Наявний правовий механізм міжнародного гуманітарного права традиційно спрямований на захист цивільного населення та об'єктів, однак тварини не є суб'єктами захисту, що формує нормативну-правову прогалину. Водночас низка міжнародних та національних правових норм опосередковано забезпечує охорону тварин через концепцію захисту довкілля та гуманного поводження з тваринами. За таких умов виникає нагальна потреба доктринального переосмислення та розвитку правового регулювання в сфері захисту тварин в умовах збройного конфлікту.

У сфері міжнародного права базовими нормами, що мають значення для захисту тварин під час воєнних дій, є ст. 35(3) і ст. 55 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1977 р., які забороняють ведення воєнних дій, що можуть «завдати широкої, довготривалої та серйозної шкоди природному середовищу» [1]. Оскільки тварини є елементами природних екосистем, порушення цих норм автоматично охоплює шкоду фауні. Також Римський статут Міжнародного кримінального суду відносить до воєнних злочинів завдання шкоди довкіллю, яка є надмірною щодо очікуваної військової переваги (ст. 8(2)(b)(iv)) [5]. Європейська правова система закріпила гуманний стандарт поводження з тваринами у Європейській конвенції про захист домашніх тварин, ст. 3 якої встановлює обов'язок запобігати стражданням та страху [3]. Хоч документ не розрахований на період війни, його положення не втрачають чинності і можуть застосовуватися до територій, де держави-учасниці зберігають юрисдикцію.

В українському праві правове регулювання охорони тварин під час воєнного стану ґрунтується на комбінації норм цивільного, екологічного та кримінального права. Зокрема, Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» визначає основні принципи гуманного ставлення, серед яких – заборона жорстоких дій, що завдають тварині фізичного болю чи страждань (ст. 4, ст. 22) [8]. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» встановлює обов'язок держави забезпечувати охорону тваринного світу навіть у кризових умовах (ст. 16) [9]. Ключове значення має також Закон України «Про тваринний світ», який визначає тваринний світ як об'єкт права власності Українського народу та передбачає його охорону за будь-яких обставин (ст. 4) [10]. У кримінальному праві захист тварин забезпечується шляхом криміналізації жорстокого поводження (ст. 299 КК України) [11], що зберігає дію під час воєнного стану.

Міжнародні та національні норми забезпечують різні рівні правового режиму залежно від категорії тварин. Домашні тварини переважно охоплюються актами про гуманне поводження, як-от Європейська конвенція 1987 р. та Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», що встановлюють мінімальні стандарти благополуччя домашніх тварин. Сільськогосподарські тварини, які одночасно є об'єктами майнових прав і елементами продовольчої безпеки, отримують додатковий правовий режим через заборону знищення цивільних об'єктів, що не є військовими цілями, відповідно до міжнародного гуманітарного права. Дикі тварини охороняються нормами про збереження біорізноманіття, зокрема положеннями Бернської конвенції 1979 р., яка встановлює зобов'язання держав не завдавати шкоди природним середовищам існування (ст. 1) [2]. Особливо вразливими є безхатькові тварини, які формально не мають власника й тому не охоплюються нормами про захист майна, однак підлягають захисту відповідно до українського закону про гуманне поводження.

Аналіз нормативних актів свідчить, що нинішній правовий механізм регулювання питання захисту тварин у війні є фрагментарним, а застосування відповідних норм — опосередкованим. Тварини фактично опиняються під захистом лише тоді, коли шкода їм тлумачиться як шкода довкіллю або цивільному майну. Це не відповідає сучасним етичним та екологічним стандартам, які вимагають визнання власної цінності тварин та необхідності мінімізації їх страждань. З огляду на це доцільним є удосконалення міжнародних та національних правових механізмів, зокрема шляхом закріплення у міжнародному праві

окремих положень про гуманний обов'язок сторін конфлікту щодо тварин, створення міжнародних стандартів евакуації та порятунку тварин під час бойових дій, інтеграції норм захисту фауни до механізмів документування воєнних злочинів. В національному праві доцільно передбачити спеціальні норми про захист тварин у період воєнного стану, включно з обов'язком органів державної влади, військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування забезпечувати евакуацію, порятунок і базове утримання тварин у зоні ризику. Комплексний підхід до правового статусу тварин у контексті збройного конфлікту сприятиме забезпеченню гуманності, збереженню біорізноманіття та виконанню міжнародних екологічних (кліматичних) зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Additional Protocol I to the Geneva Conventions of 12 August 1949,). 1977. https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977
2. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (Bern Convention). 1979. https://rm.coe.int/1680078aff
3. European Convention for the Protection of Pet Animals. 1987. https://rm.coe.int/168007a67d
4. Peace Research Institute Oslo (PRIO). Conflict Trends: A Global Overview 1946–2024. Аналітичний звіт PRIO, 2025. Режим доступу: https://www.prio.org/publications/14453
5. Rome Statute of the International Criminal Court. 1998. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf
6. Uppsala Conflict Data Program (UCDP). UCDP: Sharp increase in conflicts and wars. *Uppsala University*, 2025. Режим доступу: https://www.uu.se/en/news/2025/2025-06-11-ucdp-sharp-increase-in-conflicts-and-wars
7. Vision of Humanity. Global Peace Index 2025: Measuring Peace in a Complex World. *Institute for Economics & Peace*, 2025. Режим доступу: https://www.visionofhumanity.org/maps/?gad_source=1&gad_campaignid=22116084622&gbraid=0AAAADmneRbnkuNUTBEiktbUlB536ELfh&gclid=Cj0KCQiAoZDJBhC0ARIsAERP-F91-4FH5sAiHUv7BZWjO-6hkInmiR9L5WxEcADoo0ivPfWzOeTg40IaAobxEALw_wcB#/
8. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21.02.2006 № 3447-IV. https://zakon.rada.gov.ua/go/3447-15
9. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII. https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12
10. Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 № 2894-III. https://zakon.rada.gov.ua/go/2894-14
11. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14

Єрмакова К.,
студентка 4 курсу, спеціальності «Право» навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
Драна Д.С.,
викладачка кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна.
https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0003-1404-6800

КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ДЕРЖАВІ, ЩО ВОЮЄ: ВИКЛИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Ключові слова: *постконфліктне відновлення; ресурсоефективність; міжпоколінна справедливість; екологічні втрати.*

Сучасні воєнні конфлікти створюють безпрецедентні ризики не лише для безпеки та прав людини, але й для довкілля та кліматичної стабільності. Війна трансформує екосистеми, руйнує природні ресурси та формує довгострокові загрози, які впливатимуть на якість життя майбутніх поколінь. У цьому контексті кліматична справедливість стає важливим інструментом оцінки екологічних втрат та основою для формування стратегій сталого відновлення держави [1, с. 328]. Актуальність теми зумовлена тим, що екологічні наслідки війни накопичуються щодня, а їхній вплив поширюється далеко за межі зони бойових дій, визначаючи виклики, що постануть перед країною у повоєнний період.

Поняття кліматичної справедливості охоплює комплекс правових, соціальних та етичних підходів, спрямованих на забезпечення рівного доступу до екологічних благ та мінімізацію негативного впливу кліматичних змін на вразливі групи населення. Її ключовими принципами є рівність, відповідальність за заподіяну шкоду, участь громадян у прийнятті екологічно значущих рішень, а також міжпоколінна справедливість [2, с. 16]. На міжнародному рівні ці принципи закріплені в Паризькій угоді, Рамковій конвенції ООН про зміну клімату, Оргуській конвенції та низці резолюцій Генеральної Асамблеї ООН. Вони визначають обов'язок держав забезпечувати екологічні права населення та нести відповідальність за наслідки діяльності, що призводять до екологічної деградації. Міжпоколінний вимір кліматичної справедливості є особливо важливим у контексті війни, оскільки її наслідки можуть залишатися відчутними протягом десятиліть, впливаючи на стан природних ресурсів та можливість забезпечення сталого розвитку [3, с. 247].

Війна є одним із найбільш руйнівних факторів впливу на довкілля, адже вона спричиняє масове знищення природних екосистем, техногенні катастрофи та масштабне забруднення. Руйнування промислових об'єктів, складів паливно-мастильних матеріалів, хімічних підприємств призводить до потрапляння у навколишнє середовище токсичних речовин. Величезна кількість уламків, військової техніки та вибухівки формує нові джерела відходів і забруднень. Особливого удару зазнає інфраструктура: знищені електростанції, газові мережі, водоочисні споруди створюють додаткові загрози для водних та ґрунтових ресурсів. Унаслідок численних пожеж, вибухів і руху військової техніки суттєво зростають викиди парникових газів, що формує додатковий кліматичний тиск. Також порушується біорізноманіття: знищуються природні ландшафти, гинуть тварини, руйнуються заповідні території. Подібні процеси здатні змінити локальні кліматичні умови та створити довготривалі екологічні ризики.

У державі, що воює, питання кліматичної справедливості набуває особливого змісту, оскільки екологічні наслідки конфлікту розподіляються нерівномірно. Прифронтові регіони зазнають найбільшого тягаря забруднень, руйнувань та екологічних ризиків. Населення цих територій піддається підвищеному ризику порушення права на безпечне довкілля. Вразливі соціальні групи — діти, літні люди, малозабезпечені сім'ї, особи з інвалідністю — найбільше страждають від дефіциту чистої води, погіршення якості повітря та санітарно-гігієнічних

умов. Міжпоколінні ризики стають очевидними: залишені після війни міни, хімічні забруднення та деградовані землі становитимуть загрозу ще тривалий час.

Для внутрішньо переміщених осіб екологічні проблеми посилюються внаслідок вимушеного переселення в регіони з іншим – інколи гіршим – екологічним станом, а також через переповненість місць проживання та недостатню інфраструктуру.

Правові механізми забезпечення кліматичної справедливості в умовах війни вимагають комплексного підходу. Національне екологічне законодавство часто зазнає адаптації під час воєнного стану, що може як забезпечувати оперативність рішень, так і створювати ризики для довкілля через спрощені процедури. Міжнародне гуманітарне право встановлює рамки захисту довкілля у період збройних конфліктів, забороняє застосування методів ведення війни, що завдають надмірної та невиправданої шкоди природному середовищу. Актуальним залишається питання фіксації еко-злочинів та оцінки екологічних збитків, що включає роботу державних реєстрів, використання супутникових даних, співпрацю з міжнародними організаціями [4, с. 140]. Механізми міжнародної відповідальності держави-агресора, включно з компенсаційними фондами та позовами щодо шкоди довкіллю, формують правові інструменти відновлення екологічної справедливості.

У контексті відбудови держави питання сталого розвитку виходить на перший план. Принцип «build back better» передбачає не просто відновлення зруйнованої інфраструктури, а її модернізацію з орієнтацією на енергоефективність, екологічну безпеку та стійкість до майбутніх загроз. Інтеграція кліматичних цілей у національні стратегії розвитку є ключовою умовою успішної pekovery-моделі. Зелена енергетика, розвиток альтернативних джерел, модернізація комунальної інфраструктури та впровадження екологічних стандартів можуть стати основою для міжнародної підтримки та залучення інвестицій. Однак державі доведеться подолати низку перешкод, зокрема нестачу фінансових ресурсів, загрозу повторних руйнувань та складність відновлення забруднених територій. Водночас міжнародні організації, такі як ЄС, Світовий банк або Зелений кліматичний фонд, готові підтримувати екологічні проєкти держав, що зазнали воєнних дій, що створює перспективи для широкомасштабних реформ.

Таким чином, кліматична справедливість у державі, що воює, є багаторівневим концептом, що охоплює екологічні, правові, соціальні та міжпоколінні виміри. Війна створює тривалі екологічні ризики, які впливатимуть на якість життя громадян ще багато років після завершення бойових дій. Забезпечення кліматичної справедливості потребує комплексних рішень, спрямованих на захист екологічних прав людей, відновлення довкілля та інтеграцію екологічних стандартів у процеси повоєнної реконструкції. Перспективи сталого розвитку України значною мірою залежать від того, наскільки успішно держава зможе поєднати вимоги екологічної безпеки з потребами відновлення, міжнародними зобов’язаннями та захистом прав майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Екологічне право : підручник / за ред. А. П. Гетьмана ; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2021. – 552 с.

2. Вереша, Р. В., Кучинська, О. П., Ковтун, О. М. «Екоцид у національному та міжнародному кримінальному праві: сучасні виклики та перспективи нормативно-правового регулювання». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 78, № 2, с. 24

3. Юсупов В. А. Міжнародний досвід судового захисту екологічних прав громадян: сучасний стан / В. А. Юсупов, Н. В. Ченшова // Часопис Київського університету права. 2021. № 2. С. 246–249.URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/762/712/ (дата звернення: 18.11.2025)

4. Суєтнов Є. П. Екосистемний підхід у міжнародному екологічному праві: від ідеї збереження природних екосистем до появи цілісної концепції / Є. П. Суєтнов // Проблеми законності = Problems of legality : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад.

України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2022. Вип. 157. С. 116–146. URL: http://plaw.nlu.edu.ua/issue/view/15556/8624 (дата звернення: 18.11.2025).

Іващенко В.О.,
кандидат юридичних наук, доцент професор кафедри кримінології та інформаційних технологій Національної академії внутрішніх справ
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6076-3657

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ГРОМАДЯН ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *права і свободи людини та громадянина; екологічні права громадян України; право на екологічну безпеку; право на екологічну інформацію; громадське здоров'я; стратегічна екологічна оцінка.*

Неухильне дотримання прав і свобод людини та громадянина в Україні залишається актуальною проблемою. Це стосується також екологічних прав, які нерозривно пов'язані з правом на життя та здоров'я людини.

В Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року» [1] першопричинами екологічних проблем називаються, зокрема незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян.

Розглянемо основні екологічні права громадян в Україні та, що принципово, забезпечення можливості їх реалізації в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Важливо, що окремі екологічні права належать до конституційних. Так, Основний Закон України закріплює право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Мова йде про право на екологічну безпеку. Суб'єктами згаданого права є не лише громадяни, а й іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України.

Кожному гарантується також право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [2]. Тобто закріплено право на екологічну інформацію.

Системоутворюючим законодавчим актом, що закріпив основні екологічні права є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3]. Відповідно до ч. 1 ст. 9 кожний громадянин України має право на: а) безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище; б) участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь в прийнятті рішень з цих питань; в) участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів; г) здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів; д) об'єднання в громадські природоохоронні формування; е) вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом; є) участь у громадських обговореннях з питань впливу планованої діяльності на довкілля; ж) одержання екологічної освіти; з) подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище; и) оскарження у судовому порядку рішень, дій

або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом; і) участь у процесі здійснення стратегічної екологічної оцінки.

Звернемо увагу, що в законодавстві можуть передбачатись також інші екологічні права. Наприклад, Основи законодавства України про охорону здоров'я [3] у ст. 6 закріплює право на охорону здоров'я, що передбачає, зокрема безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; санітарно-епідемічне благополуччя території і населеного пункту, де він проживає; достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я і здоров'я населення, включаючи існуючі і можливі фактори ризику та їх ступінь.

Закон України «Про систему громадського здоров'я» [4] в ч. 1 ст. 15 чітко визначає право кожного на: 1) безпечні для здоров'я і життя харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, дозвілля, відпочинку та навколишнє природне середовище; 2) участь у розробленні, обговоренні та громадській експертизі проектів програм і планів розвитку системи громадського здоров'я та забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення, внесення пропозицій з цих питань до відповідних органів; 3) відшкодування шкоди, завданої його здоров'ю внаслідок порушення вимог санітарного законодавства фізичними або юридичними особами, посадовими особами органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування; 4) достовірну і своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, а також про наявні та можливі фактори ризику для здоров'я та їх ступінь.

Право на громадське обговорення у процесі стратегічної екологічної оцінки закріплює Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» (ст. 12) [5].

Крім розглянутого, екологічні права передбачені законами України «Про оцінку впливу на довкілля», «Про транспорт», «Про управління відходами», «Про захист населення від інфекційних хвороб», «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання», Кодексом цивільного захисту України та ін.

На жаль, наразі частина з екологічних прав не може бути реалізована через збройну агресію Російської Федерації. Деякі із згаданих прав можуть обмежуватись у період дії правового режиму воєнного стану. Розглянемо на прикладах окремих екологічних прав.

Розпочнемо з права на екологічну безпеку, яке, як зазначалося, передбачає безпечне для життя і здоров'я довкілля. Тут доцільно звернути увагу на колосальну шкоду довкіллю, яка заподіюється через воєнні дії.

За даними Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ), що були оприлюднені на брифінгу, присвяченому екологічним наслідкам війни, станом на початок 2025 року зафіксовано понад 7 500 випадків екологічних правопорушень, що вже призвели до збитків у 82 мільярди євро. Руйнування Каховської греблі, отруєння річки Сейм, великий розлив нафти в Керченській протоці, спричинений аварією російських танкерів, а також напівзруйнований стан Чорнобильського конфайнменту є одними з найсерйозніших збитків. Крім того, майже 25% загальної території України забруднено вибухонебезпечними речовинами, 557 шахт перебувають під окупацією і не мають належного догляду. Під окупацією опинилися 10 національних парків, 8 природних заповідників і 2 біосферні заповідники. Також пошкоджено 744 водогосподарські об'єкти, для відновлення яких необхідно 7,7 млрд євро. Учасники брифінгу погодились, що війна в Україні спричинила масштабні екологічні загрози, які поширюються на весь Європейський континент, а наслідки відчуватимуться ще десятки років [6]. В той же час, незважаючи на згубний вплив на довкілля, потрібно фіксувати заподіяну шкоду та встановлювати, у свою чергу, його шкоду для життя та здоров'я людини. При цьому потрібно враховувати, зокрема положення постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [7] та інших нормативно-правових актів.

Щодо права на екологічну інформацію, то у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні були прийняті деякі підзаконні нормативні акти, які обмежили доступ до земельного

кадастру, реєстрів і сервісів Міністерства юстиції та інших інформаційних систем [8, с. 204-205]. Тобто частково згадане право громадян обмежується.

З урахуванням викладених лише окремих аспектів основних екологічних прав громадян в Україні та забезпечення можливості їх реалізації в умовах дії правового режиму воєнного стану можна зробити деякі висновки. По-перше, деякі з екологічних прав громадян на практиці не можуть бути реалізовані в сучасних умовах, а окремі – обмежуються, в тому числі і підзаконними нормативними актами. По-друге, основні екологічні права громадян мають бути забезпечені в Україні навіть в умовах введення воєнного стану та необхідності відбиття російської агресії. По-третє, уповноважені суб'єкти мають фіксувати вчинені екологічні та інші правопорушення, встановлювати розмір заподіяної шкоди, щоб була можливість її відшкодування у подальшому. По-четверте, потрібно враховувати положення міжнародного екологічного законодавства, ратифікованого Україною, та вдосконалювати вітчизняне в частині екологічних прав та їх забезпечення. По-п'яте, вивчення проблематики екологічних прав та забезпечення їх реалізації може стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року: Закон від 28 лют. 2019 р. № 2697-VIII. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text.

2. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України.* URL: http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text 2.

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон від 19 лист. 1992 р. № 2801-XII. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text.

4. Про систему громадського здоров'я: Закон від 06 верес. 2022 р. № 2573-IX. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#n840.

5. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон від 20 берез. 2018 р. № 2354-VIII. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text.

6. Злочини війни проти довкілля: питання не лише України, а й усього світу. Збитки довкіллю від війни. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.* URL: https://mepr.gov.ua/zlochyny-vijny-proty-dovkillya-pytannya-ne-lyshe-ukrayiny-a-j-usogo-svitu/.

7. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації»: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 берез. 2022 р. № 326. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text.

8. Шемшученко Ю. С., Гриньо Д.Д. Деякі аспекти обмеження екологічних прав і свобод людини під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2023. № 4. С. 203-207.

Камардіна Ю.В.,
к.ю.н, доцент, доцент кафедри права
Маріупольського державного університету
https://orcid.org/0000-0002-2295-5559

ВПЛИВ ЗМІН КЛІМАТУ НА НЕРІВНІСТЬ ДОСТУПУ ДО ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ МІЖ КРАЇНАМИ ТА СОЦІАЛЬНИМИ ГРУПАМИ

Ключові слова: *клімат, кліматична справедливість, соціальна вразливість, глобальна нерівність, сталий розвиток, екологічна політика, кліматична міграція, соціально-економічні наслідки кліматичних змін, права людини та клімат.*

XXI столітті зміна клімату стала не лише екологічною, а й соціально-економічною проблемою глобального масштабу. Її наслідки відчувають усі країни світу, проте рівень впливу є нерівномірним. Країни з високим рівнем доходу мають змогу інвестувати в адаптацію, захист інфраструктури та розвиток «зеленої» енергетики. Натомість бідні регіони, зокрема держави Глобального Півдня, стикаються з посухами, нестачею води, зниженням урожайності та зростанням ризику продовольчих криз. Так виникає явище кліматичної нерівності — ситуація, коли наслідки змін клімату поглиблюють економічну та соціальну нерівність як між країнами, так і всередині них.

Зміна клімату безпосередньо впливає на доступ до основних природних ресурсів — води, ґрунтів і енергоресурсів. У багатьох регіонах світу посилюються посухи, що призводить до дефіциту питної води та зниження врожайності. Наприклад, у країнах Африки на південь від Сахари зміни клімату загрожують сільському господарству, від якого залежить більшість населення. Водночас розвинені держави мають фінансові й технологічні можливості для зрошення, впровадження стійких сортів рослин або імпорту продовольства. Таким чином, кліматичні виклики посилюють розрив між «багатими» і «бідними» регіонами.

У межах окремих країн кліматична нерівність також проявляється. Найвразливіші групи населення — фермери, мешканці прибережних або посушливих територій, корінні народи — часто не мають доступу до сучасних технологій адаптації. Їхні громади першими стикаються з втратою засобів до існування та вимушеною міграцією. Це створює нові соціальні проблеми, включно з конфліктами за землю, воду та інші ресурси.

Парадоксально, але країни, що найбільше потерпають від змін клімату, внесли до глобальних викидів парникових газів найменший вклад. Саме тому питання кліматичної справедливості набуває все більшого значення у міжнародній політиці. Світова спільнота намагається знайти механізми фінансової підтримки бідніших держав, сприяти розвитку екологічно стійких технологій і забезпечити справедливий перехід до «зеленої» економіки.

Зміна клімату безпосередньо впливає на доступ до основних природних ресурсів — води, ґрунтів і енергоресурсів. Наприклад, у розділі «Water» звіту Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) зазначено: «There is high confidence that the effects of climate-change induced water insecurity are not evenly felt across populations. Particularly vulnerable groups are women, children, disabled and Indigenous Peoples whose ability to access adequate water is limited and varies across race, ethnicity and caste». «In 2017, approximately 2.2 billion people lacked access to safe drinking water, and roughly 4.2 billion people could not access safe sanitation»[1].

Ці дані чітко ілюструють, що нерівність у доступі до водних ресурсів вже існує й підсилюється кліматичними змінами.

У країнах Африки, Азії та Латинської Америки зміни клімату загрожують сільському господарству, від якого залежить більшість населення. Як зазначає Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) у своєму звіті «The Unjust Climate»: «While climate change is a global crisis, its effects on countries, people and communities are highly unequal. Those who have contributed the least to climate change bear the most burden, experiencing its severest impacts and lacking access to the resources, services and opportunities needed to adapt and survive» Звіт базується на даних більш ніж 109 000 домогосподарств у 24-х країнах за 70 років метеоданих [2].

У межах окремих країн кліматична нерівність також проявляється: найбільш уразливі групи — фермери, мешканці посушливих чи прибережних територій, корінні народи — часто не мають доступу до сучасних технологій адаптації. У звіті IPCC зазначено: «Poor people and their livelihoods are especially vulnerable to climate change because they usually have fewer assets and less access to funding, technologies and political influence. … Climate change impacts tend to worsen inequalities because they disproportionately affect disadvantaged groups» [3]. Це означає, що однаковий кліматичний шок (наприклад, повінь чи посуха) має набагато тяжчі наслідки для малозабезпечених, ніж для заможних.

Соціальні наслідки нерівного доступу до ресурсів великі: міграція, конфлікти за землю та воду, зниження продовольчої безпеки. Наприклад, згідно з даними United Nations

Development Programme (UNDP): «Top 10 % of society own 33 % of the resources while the bottom 40 % own 16.4 % of the resources» [4]. Ця нерівність у розподілі ресурсів створює додаткові бар'єри для адаптації до змін клімату.

Отже, зміна клімату — це не лише питання екології, а й виклик для соціальної рівності та міжнародної солідарності. Подолання кліматичної нерівності потребує спільних дій держав, бізнесу та громадянського суспільства. Тільки через глобальну співпрацю можливо забезпечити, щоб природні ресурси залишалися доступними для всіх поколінь — незалежно від того, де вони живуть і які мають економічні можливості.

За даними Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC), «Ефекти кліматично зумовленої нестачі води відчуваються нерівномірно серед населення. Особливо вразливими є жінки, діти, люди з інвалідністю та корінні народи» [5]. У 2017 році близько 2,2 мільярда людей не мали доступу до безпечної питної води, а 4,2 мільярда — до належної санітарії. Це свідчить про глибоку структурну нерівність, яку поглиблює зміна клімату.

Звіт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) The Unjust Climate підкреслює: «Найбільше страждають від кліматичних наслідків ті, хто зробив найменший внесок у глобальне потепління» [6]. Ця тенденція проявляється і в межах країн: уразливі групи населення мають менше ресурсів для адаптації до стихійних лих і втрати засобів до існування. За оцінками UNDP, верхні 10 % населення володіють 33 % ресурсів, тоді як нижні 40 % — лише 16,4 % [7].

Україна, як і більшість країн Східної Європи, уже відчуває наслідки зміни клімату, що посилюють нерівність у доступі до природних ресурсів. За даними Світового банку, середньорічна температура в Україні за останні десятиліття зросла приблизно на +1,4 °C, що вже впливає на врожайність і водний баланс країни [8]. Близько 76,6 % усіх водних ресурсів надходить із територій сусідніх держав, а лише 23,4 % формується всередині країни, що створює залежність від зовнішніх факторів [9]. У розрахунку на одного мешканця — лише 1 000 м³ місцевого стоку на рік, що є одним із найнижчих показників у Європі.

Кліматичні зміни загрожують і аграрному сектору: за прогнозами, при підвищенні температури на +1,5 °C посуха може вразити до 41 % орних земель, а при +3 °C — до 77 % території країни (Phys.org, 2024) [10]. Південні області, зокрема Херсонська й Запорізька, ризикують втратити значну частину продуктивних земель.

Війна створює додаткові бар'єри для адаптації: понад 25 % сільських домогосподарств у 2023 році зменшили або припинили виробництво, а площі зрошення скоротилися на 13 % від довоєнного рівня [11, 12]. Отже, вразливі групи українського села зазнають подвійного тиску — від війни та кліматичних змін — що робить проблему кліматичної нерівності надзвичайно актуальною для державної політики.

Таким чином, кліматична нерівність — це не лише екологічна, а передусім соціальна проблема. Вона виявляє дисбаланс між тими, хто має ресурси для адаптації, і тими, хто зазнає найбільших втрат. Для України подолання кліматичної нерівності вимагає системного підходу: розвитку водозберігаючих технологій, модернізації іригаційних систем, підтримки малих фермерських господарств та інтеграції принципів «кліматичної справедливості» в державну політику. Тільки завдяки міжнародній співпраці, екологічній освіті й раціональному використанню ресурсів можна забезпечити справедливе майбутнє для всіх поколінь.

Список використаних джерел:

1. IPCC Sixth Assessment Report Impacts, Adaptation and Vulnerability. Chapter 4: Water. [Електронний ресурс]. URL: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/chapter/chapter-4/

2. Socio Economic Research and Analysis (SERA). The unjust climate. [Електронний ресурс]. URL: https://www.fao.org/socioeconomic-research-analysis/resources/unjust-climate/en?utm_source=chatgpt.com

3. IPCC Sixth Assessment Report Impacts, Adaptation and Vulnerability. Chapter 8: Poverty, Livelihoods and Sustainable Development. [Електронний ресурс]. URL: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/chapter/chapter-8/

4. Climate change, education, technology could fuel more inequalities – UNDP report. December 27, 2019. URL: https://www.undp.org/uganda/news/climate-change-education-technology-could-fuel-more-inequalities-undp-report?utm_source=chatgpt.com

5. IPCC. Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Working Group II Contribution to the Sixth Assessment Report [Електронний ресурс]. 2022. URL: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/.

6. FAO. The Unjust Climate [Електронний ресурс]. – 2023. URL: https://www.fao.org/socioeconomic-research-analysis/resources/unjust-climate/en.

7. UNDP. Climate Change, Education and Technology Could Fuel More Inequalities [Електронний ресурс]. 2023. URL: https://www.undp.org/uganda/news/climate-change-education-technology-could-fuel-more-inequalities-undp-report.

8. MDPI. Sustainability: Climate Change Impacts in Eastern Europe [Електронний ресурс]. 2023. URL: https://www.mdpi.com/2071-1050/15/13/10517.

9. Rubryka. Україна втрачає водні ресурси через кліматичні зміни [Електронний ресурс]. – 20 липня 2025 р. URL: https://rubryka.com/en/2025/07/20/ukrayina-vtrachaye-vodni-resursy.

10. Phys.org. Sustainable Irrigation Critical for Recovery of Ukrainian Agriculture [Електронний ресурс]. – 3 липня 2024 р. URL: https://phys.org/news/2024-07-sustainable-irrigation-critical-recovery-ukrainian.html.

11. UN Ukraine. Rural Households Are Increasingly Affected by War — UN Survey [Електронний ресурс]. 15 червня 2023 р. URL: https://ukraine.un.org/en/211461-ukraine-new-un-survey-shows-rural-households-are-increasingly-affected-war.

12. The Academic. Ukraine's Agriculture Faces Dual Threats of Invasion and Climate Change [Електронний ресурс]. 9 серпня 2023 р. URL: https://theacademic.com/ukraines-agriculture-faces-dual-threats-of-invasion-and-climate-change.

Камінська Н.,
доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу міжнародного права та права Європейського Союзу
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Київ, Україна
https://orcid.org/0000-0002-7239-8893

БЕЗПЕКОВА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ ЯК ОСНОВА ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Загалом проблематика функцій держави належить до тих, що становили і становлять предмет досліджень, у т.ч. їх загально-теоретичні, галузеві й прикладні аспекти, типологізація, правова основа та інституційні механізми реалізації. Звісно, спостерігається значна динаміка у системі функцій сучасної держави, з урахуванням, наприклад, євроінтеграційного курсу України, активної цифровізації, викликів і загроз воєнного стану тощо.

Варто зауважити, що у класичних дослідженнях, наприклад, Жан Боден у роботі "Шість книг про державу" обгрунтовував функції держави у контексті здійснення суверенітету, атрибутів суверенної влади, основних напрямів діяльності держави для забезпечення суспільних потреб та підтримки порядку [1]. М. Вебер відзначав специфіку реалізації функцій держави, звертав увагу на "раціональну легальність", державну політику в умовах раціональної і правової держави; Т. Гоббс у "Левіафані" та інших працях зосереджувався на державі як результаті суспільного договору, де громадяни погодились на передачу частини власних прав і свобод в обмін на безпеку, її гарантії й захист, від чого у принципі залежить порядок і стабільність у державі [2, с. 142]. Зрештою, широкий підхід характерний для наукових позицій Г. Кельзена при трактуванні держави як правового порядку, її функцій як

частини такого порядку, що покликані базуватись на єдності й чіткості правового регування, відповідних правових нормах, при цьому значущими є верховенство права, права людини і т.д. [3, с. 67] Схожі позиції й аргументи спостерігаємо у напрацюваннях Ш.-Л. де Монтеск'є, який попри першочергове дослідження принципів поділу влади, не обходить увагою процедури захисту прав людини і громадянина, попередження зловживань ними [4]. У свою чергу, Г. Єллінек акцентував, що категорія "функції держави" стосується завдань і цілей, функцій загалом держави, функцій окремих органів держави. Тому окремі напрями – "справи" іноземні, військові, внутрішні, фінанси та юстиція розуміються не як функції, а як завдання держави. Причому було наголошено на розмежуванні матеріальних (основних напрямків державної діяльності) та формальних (функцій визначених груп органів держави) функцій, спрямованих на досягнення цілей держави [5, с. 595].

Тобто, закономірно, що фокус уваги спрямовується на інституціоналізацію, інституційні механізми функціонування державу як складного феномену, насамперед, системи відносин, норм і правил, процедур, що забезпечують взаємодію і взаємовідносини між публічною владою і суспільством, правопорядок, захист прав і свобод людини, громадянина.

Актуальні вектори сучасних досліджень зумовдені низкою тенденцій, а саме: глобальнізації, інтеграції, цифровізації, мілітаризації, гуманізації тощо.

Так, з'являються наукові праці, у т.ч. дисертаційні, монографічні про внутрішні функції держави в умовах членства в Європейському Союзі (Сало В.), методологічні та історичні засади дослідження митної функції сучасної держави (Коломоєць О.), новий вимір економічної і фіскальної функцій держави (Лощихін О., Немченко К., Носіков Д., Дуліба Є., Варич О. і т.д.), кліматичних та інших функцій держав у сучасних реаліях (Малишева Н., Камінська Н., Медведєва М., Пожидаєва М.). Особливо слід акцентуати в умовах нестабільності й кризи сучасних міжнародних відносин, міжнародного і національних правопорядків на вкрай важливих функціях держави, а саме – безпековій та оборонній. Звісно, цій проблематиці можуть бути присвячені окремі дослідження, наукові дискусії, експертно-аналітичні, моніторингові й інші звіти тощо.

В. Ліпкан стверджує, що "більшість функцій держави зазнали докорінного впливу, але визначальною за даних умов виступає концепція безпекоренесансу, в рамках якої визнання безпекової функції держави пріоритетною — є парадигмальним та аксіоматичним…. В умовах існування реальних екзистенційних небезпек, безпекова функція викристалізовується як центральний елемент системи функцій держави, адже її спрямованість визначається змістом процесів своєчасної ідентифікації загроз та небезпек, мобілізацію ресурсів для їх подолання та легітимацію необхідних комплексних заходів…» [6, с. 83-85]. З цим складно не погодитись, причому у науковій літературі на багатовимірності й основоположності феномену безпеки наголошують представники різних галузей науки, обгрунтовують окремі самостійні напрями й сфери наукових знань, досліджень, що дозволяє підкреслити міжгалузеву й міждисциплінарну природу, сутність і першочергову значущість безпекової проблематики.

Спостерігається різноманітність найменувань згаданої функції, іноді навіть поєднання з функцією оборони, політичної чи інших фкнкцій. Наприклад, Л. Наливайко трактує національну безпеку як складову політичної функції з-поміж обгрунтованих у системі п'яти об'єктних функцій, а зміст функції визначено як "нормативно-визначені напрями та види діяльності держави з регулювання сфери політичних відносин, вироблення й реалізації внутрішньої та зовнішньої політики, створення умов та інститутів для розвитку народовладдя й політичної стабільності та забезпечення національної безпеки з метою формування громадянського суспільства" [7, с. 402]. Такий підхід зумовлений розумінням категорії "національна безпека" як завдання, серед інших, зокрема, таких як розвиток народовладдя, політична стабільність, а метою діяльності визначено формування громадянського суспільства. Стосовно цього важливим концептуалізація формування і реалізація державної політики в Україні, як і в інших правових демократичних державах, на існуючих конституційно-правових засадах, науково обгрунтованих підходах, першочерговому врахуванні національних інтересів, а також прав і свобод, інтересів людини.

І. Доронін, О. Глущенко у контексті вивчення сутності функцій держави виокремлюють функцію забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану, розглядає безпеку як основу для розуміння змістовних характеристик такої функціїй. Автори підкреслюють, що це основна функція держави, а інші функції держави класифікуються залежно від напряму національної безпеки, тому пропонують критерії для класифікації функцій залежно від безпекової сутності. Остання дає змогу визначити підстави та обсяг державного регулювання у процесі реалізації функцій. [8, с. 66-77; 9, с. 53-56].

У попередніх публікаціях [10-11] на аксіологічному вимірі функцій держави в умовах інтеграції правових систем, правопорядків, їх трансформації, з огляду на поширені загрози і виклики сьогодення, насамперед, війни та інші збройні конфлікти, екологічні й інші катастрофи тощо.

Отже, вбачається, що узгодженими і послідовними мають бути ключові орієнтири, критерії і сфери модернізації системи функцій сучасної держави, враховуючи екзистенційну нестабільність життєдіяльності людини, суспілдьства і держави, світового співтовариства. Безумовно, що незалежно від найменування функцій держави, уповноважених інституцій на їх реалізацію, закономірними є загальноцивілізаційні цінності, на гарантування яких спрямована власне діяльність держави. Тому безпековий і правозахисний вектори останньої, на наше переконання, зумовлюють активізацію подальшої уваги наукової спільноти, експертного середовища, державотворців і законотворців, а також підтримки з боку міжнародних організацій, особливо безпекових союзів чи обєднань, інших держав.

Список використаних джерел:

1. Боден Ж. Шість книг про державу. К.: Основи, 1999. 480 с.
2. Hobbes T. Leviathan. Penguin Classics. 2017. 688 p.
3. Кельзен Г. Чиста теорія права. К.: Юрінком Інтер, 2004. 228 с.
4. Монтеск'є Ш.-Л. Про дух законів. К.: Юрінком Інтер, 1999. 400 с.
5. Jellinek G. Allgemeine Staatslehre. Berlin: Verlag von O.Häring, 1914. 838 p.
6. Ліпкан В. А. Безпекова функція в контексті реалізації муніципальної реформи. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості* : тези доповідей Восьмої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 06 вересня 2024 р.). Київ: АПСВТ, 2024. С. 83–85
7. Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 600 с.
8. Доронін І. М. Безпекова сутність функцій держави. *Інформація і право.* 2020. №1(32). С. 66-79. DOI: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.1(32).200310
9. Глущенко О. О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*, 2023. №1. С. 53-56. https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2023.10
10. Камінська Н.В. Правові цінності Європейського Союзу та їх вплив на національні правопорядки. *Право України*. 2024. №7. С. 56-77. DOI: 10.33498/louu-2024-07-056
11. Камінська Н., Демиденко В. Україна – рушійна сила утвердження свободи, демократії, безпеки, прав людини та верховенства права як першооснови нового світового та європейського правопорядку. *Право України*. 2025. №3. С. 25-42. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2025-03-025

Ковейно Ю.В.,
доктор філософії у галузі права доцент кафедри права
Маріупольський державний університет
https://orcid.org/0000-0002-0575-4691

КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ключові слова: *кліматична справедливість, права людини, захист прав людини, зміна клімату, кліматична політика.*

У сучасній науковій парадигмі поняття кліматичної справедливості розглядається як міждисциплінарний феномен, що поєднує екологічні, правові, соціальні та політичні виміри. Воно виникло на перетині екологічної етики, прав людини та соціальної філософії внаслідок усвідомлення несправедливого розподілу наслідків глобальних кліматичних процесів між різними державами та соціальними групами.

На відміну від традиційного підходу, який розглядає зміну клімату як технічну чи екологічну проблему, концепція кліматичної справедливості робить акцент на питаннях рівності, соціальної вразливості та відповідальності [1].

Згідно з визначеннями провідних дослідників, кліматична справедливість означає справедливий розподіл як негативних наслідків зміни клімату, так і переваг від участі у глобальній кліматичній політиці. Вона виходить із того, що найбідніші країни та соціальні групи роблять мінімальний внесок у глобальні викиди, але страждають найбільше від кліматичних катастроф. Проблема загострюється тим, що саме ці групи мають найменші ресурси для адаптації й найменший вплив на політичні рішення, що визначають кліматичну політику [2].

Виокремлюють три складники кліматичної справедливості: розподільча справедливість — рівний розподіл ризиків і вигод від кліматичних процесів; процедурна справедливість — рівний доступ до участі в ухваленні рішень, що стосуються кліматичної політики; відновлювальна справедливість — компенсація та відшкодування збитків громадам і країнам, які зазнали найбільших негативних наслідків. Усі три виміри взаємопов'язані та відображають сучасний підхід до екологічних політик як до інструменту забезпечення прав людини, а не лише охорони довкілля.

Глобальна зміна клімату дедалі частіше оцінюється не лише як екологічний виклик, а як системна загроза для реалізації низки основоположних прав людини, що підтверджується науковими даними Міжурядової групи експертів зі зміни клімату [3]. Кліматичні ризики впливають на широкий спектр прав, серед яких: право на життя (через смертність від хвиль спеки, повеней, ураганів); право на здоров'я (через поширення нових хвороб, забруднення повітря); право на житло (втрата домівок внаслідок екстремальних явищ); право на воду та продовольчу безпеку (деградація ґрунтів, дефіцит прісної води); право на гідний життєвий рівень (втрата земель, ресурсів, засобів до існування).

Порушення цих прав є непропорційним: найбільше страждають країни з низьким рівнем доходів, острівні держави, а також соціально вразливі групи населення: люди похилого віку, жінки, діти [4, с. 65-66]. Така нерівномірність впливу створює потребу в глибокому переосмисленні міжнародних норм та політик, спрямованих на захист прав людини в умовах кліматичної кризи.

Згідно з даними ООН, понад 20 мільйонів людей щорічно вимушено переселяються через кліматичні фактори. Поняття кліматичних мігрантів набуває дедалі більшої уваги, хоча міжнародне право досі не визнає їх окремою категорією біженців. Це ускладнює правовий захист мільйонів осіб, які втратили домівки через стихійні лиха, посухи, підняття рівня моря та деградацію екосистем. Окрім цього ООН визнала що країни не можуть депортувати людей, життю яких на їхній батьківщині загрожують обставини, пов'язані зі зміною клімату та

кліматичних біженців не можна позбавляти права на притулок, якщо їхнє життя перебуває в небезпеці.

На рівні міжнародного права сформувалася широка нормативна база, що забезпечує інтеграцію принципів кліматичної справедливості у глобальну кліматичну політику. Важливою правовою основою є: Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (1992) [5], що вперше ввела принцип спільної, але диференційованої відповідальності, Орхуська конвенція (1998) [6], яка закріплює процедурні права: доступ до інформації, участь у прийнятті рішень та доступ до правосуддя в екологічних питаннях, Паризька угода (2015) [7], яка ставить у центр соціальні аспекти адаптації до кліматичних змін та наголошує на обов'язку держав захищати права людини під час реалізації кліматичної політики, Резолюція ГА ООН 76/300 (2022) [8], що офіційно визнає право кожного на чисте, здорове та стале довкілля, Консультативний висновок Міжнародного Суду ООН 23 липня 2025 року [9], за позицією МБО «Екологія-Право-Людина» вказаний висновок зміцнить правозахисні аргументи на користь визнання нового права людини – на чисте та безпечне для життя і здоров'я довкілля [10].

Окреме місце займає судова практика. У 2023–2024 рр. Європейський суд з прав людини ухвалив прецедентні рішення у справах KlimaSeniorinnen v. Switzerland [11] та Carême v. France [12], визнавши, що недостатня кліматична політика держав може розглядатися як порушення їхніх зобов'язань за ст. 2 і ст. 8 Європейської конвенції про права людини [13]. Ці рішення заклали підґрунтя для розширення юрисдикції прав людини на сферу кліматичної адаптації та кліматичної політики держав. Таким чином, кліматична справедливість поступово інституціоналізується в міжнародному праві та стає частиною глобальної системи захисту прав людини.

Важливим елементом сучасної кліматичної політики є концепція справедливого переходу (just transition) [14]. Вона передбачає, що перехід до низьковуглецевої економіки має враховувати інтереси працівників, громади та соціально вразливих груп, щоб уникнути посилення нерівності. Цей принцип офіційно включений до Паризької угоди та активно розробляється у рамках Міжнародної організації праці. Йдеться про необхідність забезпечення: соціальних гарантій для працівників у галузях, що трансформуються; розвитку «зелених» робочих місць; підтримки регіонів, економіка яких залежить від вуглецево-інтенсивних секторів; інклюзивності екологічних реформ.

Україна є однією з країн, що найбільше потребують упровадження концепції кліматичної справедливості з огляду на поєднання двох криз: кліматичної та воєнної. Воєнні дії спричинили масштабне забруднення повітря, ґрунтів і водних ресурсів, знищення природних територій, підвищення ризиків екологічних катастроф. Це створює додаткові загрози для реалізації прав людини та посилює необхідність інтеграції кліматичної складової у програми національного відновлення. При цьому особливої уваги потребують такі аспекти: зміцнення екологічного управління; відновлення пошкоджених екосистем; забезпечення справедливого доступу до ресурсів у постраждалих регіонах; забезпечення участі громадян у процесах відновлення; пріоритетність сталих та екологічно безпечних рішень під час реконструкції інфраструктури. Україна також зобов'язана наближати національне законодавство до екологічних норм ЄС відповідно до вимог Угоди про асоціацію та Європейського зеленого курсу, що робить кліматичну справедливість невід'ємною складовою державної політики.

Таким чином, кліматична справедливість як складова захисту прав людини є невід'ємним елементом сучасного правового та соціального дискурсу як на міжнародному так і на національному рівні. Зміна клімату безпосередньо впливає на реалізацію базових прав людини — права на життя, здоров'я, безпечне довкілля, доступ до води, їжі та житла. Кліматична справедливість вимагає рівномірного розподілу відповідальності між державами, бізнесом і суспільством, а також урахування історичного внеску в забруднення довкілля. Вона передбачає не лише зменшення негативного впливу на клімат, а й забезпечення ефективного захисту прав людини через справедливі політики адаптації, доступ до правосуддя та участь

громадян у прийнятті рішень. Отже, інтеграція принципів кліматичної справедливості у правозахисні механізми є необхідною умовою сталого розвитку, соціальної рівності та забезпечення гідного життя для нинішніх і майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Schlosberg D., Collins L. From environmental to climate justice: climate change and the discourse of environmental justice. Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change, 2014. URL: https://wires.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/wcc.275.
2. Knox J.H., Pejan R. The Human Right to a Healthy Environment. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. https://doi.org/10.1017/9781108367530.
3. Intergovernmental Panel on Climate Change. Sixth Assessment Report. Geneva: IPCC, 2023. URL: https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/.
4. Ковейно Ю.В. Кліматичні права дітей: правове регулювання та проблеми забезпечення в сучасних умовах. Актуальні проблеми науки та освіти: зб. матеріалів XXVII підсумкової наук.-практ. конф. викладачів МДУ, м. Маріуполь, 20 лют. 2025 р. / за заг. ред. М.В. Трофименка; Маріуп. держ. ун-т. Київ, 2025. С. 64–68. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8714.
5. United Nations Framework Convention on Climate Change. URL: https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf.
6. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція). Міжнародний документ від 25.06.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.
7. Паризька угода. Міжнародний документ від 12.12.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text.
8. Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2022. URL: https://docs.un.org/en/a/res/76/300.
9. Obligations of States in respect of Climate Change. URL: https://www.icj-cij.org/case/187.
10. МС ООН ухвалив знаковий консультативний висновок щодо юридичних зобов'язань держав у контексті зміни клімату. URL: https://epl.org.ua/announces/ms-oon-uhvalyv-znakovyj-konsultatyvnyj-vysnovok-shhodo-yurydychnyh-zobov-yazan-derzhav-u-konteksti-zminy-klimatu/.
11. Case of Verein Klimaseniorinnen Schweiz and others v. Switzerland. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-233206.
12. Case of Carême v. France. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233174.
13. European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights.
14. The Just Transition Mechanism: making sure no one is left behind. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_en.

Малишева Н.Р.,
докт. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України,
гол. наук. співр. Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6630-227X

ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ТА НОРМАТИВНІ ВИМОГИ ПРОЗОРОСТІ

Право на доступ до екологічної інформації за міжнародним правом та національним законодавством України є самостійним фундаментальним правом особи (, ст. 50 Конституції України [1], Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля [2], п. «е» ч. 1 ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3], Закон України «Про доступ до публічної інформації» [4]), так і важливою структурною складовою низки інших прав людини та громадянина: права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, гідне життя в гармонії з природою, на здоров'я та безпеку.

Законодавством України і нормами міжнародного права чітко регламентуються можливості обмеження публічної інформації загалом та екологічної інформації - зокрема. Так, загальні правила обмеження доступу до всякої публічної інформації встановлені Законом «Про доступ до публічної інформації» [4]. Згідно з п.2.1 ст. 6 цього Закону таке обмеження може здійснюватись при дотриманні сукупності вимог: виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення…».

Орхуською конвенцією [2] вичерпно визначено види екологічної інформації, в наданні якої може бути відмовлено (ст. 4). Серед них інформація, оприлюднення якої може негативно вплинути на національну оборону або державну безпеку (п. 4 б ст. 4). Водночас п. 6 ст. 4 містить важливе застереження: якщо інформація, яка не підлягає оприлюдненню, може бути відокремлена від решти інформації без шкоди для конфіденційності інформації, яка не підлягає оприлюдненню, державні органи мають надавати цю решту екологічної інформації.

Воєнний стан, який триває в Україні з лютого 2022 р., створює унікальний правовий режим, у межах якого держава може тимчасово обмежувати права і свободи особи. Ст. 64 Конституції України [1] декларує, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень; при цьому відповідна стаття надає виключний перелік конституційних прав, які не можуть бути обмежені у відповідних умовах. Екологічних прав серед них немає. А ч. 2 ст. 34 Конституції України встановлює можливість обмеження законом здійснення права на інформацію, зокрема, в інтересах національної безпеки та територіальної цілісності держави. Ці конституційні норми конкретизуються Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [5], пунктом 5 частини 1 ст. 6 встановлено норму: вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану, визначається в Указі Президента України про введення воєнного стану, із зазначенням строку дії цих обмежень.

У сфері доступу до екологічної інформації виклики воєнного часу проявляються в тому, що значна частина екологічних даних може перетинатися з інформацією, що становить державну або військову таємницю (розташування критичної інфраструктури, масштаби руйнувань, техногенні ризики, маршрути логістики), на надання якої накладаються обмеження. Такі обмеження, однак, мають бути чітко визначені, обґрунтовані, пропорційні та не повинні позбавляти громадян можливості отримати інформацію, необхідну для захисту їх життя та здоров'я. Навіть під час війни держава зобов'язана забезпечити відкритість ключових відомостей, необхідних для мінімізації шкоди довкіллю та захисту населення, зокрема даних про якість води, атмосферного повітря, радіаційний стан, хімічні забруднення, наслідки аварій

чи вибухів. На цьому постійно акцентують увагу рекомендації ООН, Ради Європи, міжнародних організацій з захисту свободи слова [6].

Українська практика воєнного часу засвідчила низку проблем, таких як нерівномірне за регіонами застосування режимів обмеження інформації; відсутність чітких критеріїв віднесення довкіллєвих даних до переліку обмежених; недостатній рівень комунікації органів влади з громадськістю; фрагментарність оприлюднення даних про екологічні наслідки бойових дій, особливо на прифронтових територіях; розпливчасті неконкретні «блокування» інформації під приводом безпеки (наприклад, заборона на всю екологічну звітність у зоні бойових дій). Це суперечить принципам Орхуської конвенції, Конституції та національному законодавству України. Європейські і міжнародні організації рекомендують навіть в умовах війни зберігати мінімальний набір екологічної інформації відкритою, оскільки вона необхідна для захисту життя і реагування на надзвичайні ситуації. Міжнародно-правовим вимогам і рекомендаціям, а також загальним конституційним засадам України відповідають такі умови: обмеження мають носити тимчасовий характер, бути чітко прив'язаними до строків воєнного стану, конкретних загроз і підлягати регулярному перегляду [7].

Системний аналіз норм законодавства та міжнародних договорів України, рекомендацій європейських та міжнародних організацій з відповідного питання дають підстави стверджувати, що обмеження надання інформації в період воєнного стану можуть визнаватись легітимними, якщо вони забезпечують три передумови: 1) *законність*, тобто обмеження має бути встановлене законом, указом Президента України про введення воєнного стану або іншими нормативно-правовими актами України; 2) *необхідність,* тобто існує реальна загроза (військова/безпекова), яку неможливо нейтралізувати іншим, менш обмежувальним шляхом; 3) *пропорційність*, тобто ступінь обмеження має відповідати серйозності загрози, необхідність збереження тієї частини інформації, яка є критичною для захисту життя і здоров'я (якість питної води, результативність систем водопостачання, попередження про хімічні витоки, дані про зони забруднення) та яку можна відділити від інформації, що загрожує безпековим інтересам [8]. Комітет з дотримання Орхуської конвенції спеціально наголошує на забороні так званого «бланкетного засекречення», коли під приводом воєнного стану блокується доступ до широких категорій довкіллєвих даних, не пов'язаних безпосередньо з військовими цілями [8].

Європейська Економічна Комісія ООН (UNECE) в своїх рекомендаціях щодо забезпечення екологічних прав громадян в кризових умовах неодноразово підкреслювала, що за будь-яких обставин має зберігатись громадський доступ до мінімального набору відкритих даних, важливих для здоров'я населення. При цьому мають бути забезпечені *оперативні канали оприлюднення* такої інформації. Там, де звичайні процедури (офлайн-реєстри, інформаційні центри та ін.) є неможливими, варто впроваджувати *спрощені механізми*: оперативні повідомлення, телеграм-канали, співпраця з місцевими організаціями громадянського суспільства чи медіа. Підкреслюється, що всі обмеження екологічних прав громадян мають *документуватися*, кожне рішення щодо цього має містити мотивування, строк дії та *механізм оскарження* неправомірних обмежень, що зменшує ризик зловживань [7].

Слабким місцем в контексті аналізованої проблеми є відсутність нормативно встановленого «обов'язкового мінімуму» екологічної інформації, яка лишається відкритою під час воєнного стану. Не встановлено чітких критеріїв класифікації екологічної інформації як «військової», оприлюднення якої може бути обмежено. На жаль, в багатьох регіонах, особливо прифронтових, не забезпечено канали розповсюдження необхідного мінімуму екологічної інформації, її швидкого доведення до населення. Громадським організаціям довкіллєвого профілю варто було б подумати про розроблення шаблонів заяв/скарг відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» для швидкого реагування на відмови в наданні екологічної інформації, а також про створення мережі допомоги населенню в її отриманні.

Звісно, для того, щоб оприлюднювати інформацію, потрібно нею володіти. І тут на передній план виходять питання належного функціонування державного та інших форм моніторингу довкілля, фіксація його стану для оперативного виявлення загроз, реагування на них і оповіщення населення.

Таким чином, гарантування прозорості інформації про стан довкілля (екологічної інформації), навіть у мінімально необхідному обсязі, є не лише юридичним обов'язком держави, а й важливою умовою екологічної безпеки, довіри громадян та ефективного управління ризиками. Усталення збалансованої моделі обмеження і відкритості дозволить поєднати потреби оборони з правами людини та міжнародними стандартами у сфері доступу до екологічної інформації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.

3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06. 1991 р. № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text.

4. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI.

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII.

6. Freedom of expression and information in times of crisis. URL: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/freedom-of-expression-and-information-in-times-of-crisis

7. UNECE. Committee's Recommendations with regard to request for advice ACCC/A/2022/3 by Ukraine. Adopted by the Committee on 9 June 2023. URL: https://unece.org/sites/default/files/2023-06/A3_Ukraine_advice_adv_unedited.pdf.

8. Summary of Convention on access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters (Aarhus Convention) Decision 2005/370/EC — conclusion of the Aarhus Convention. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/access-to-information-public-participation-and-access-to-justice-in-environmental-matters-aarhus-convention.html

Петрик І.В.,
доктор філософії в галузі соціальних та поведінкових наук, доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища,
Маріупольський державний університет, Україна
ORCID 0000-0002-8429-5859

CLIMATE FINANCE VULNERABILITY INDEX ЯК ІНСТРУМЕНТ ОЦІНКИ КЛІМАТИЧНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ ВРАЗЛИВОСТІ КРАЇН

Ключові слова: *climate finance vulnerability index, кліматична вразливість, фінансова вразливість, сталий розвиток, адаптація до зміни клімату, соціально-економічна нерівність країн.*

Кліматичні зміни становлять складну глобальну проблему, яка впливає не лише на природні екосистеми, а й на соціальні та економічні процеси країн, створюючи серйозні перешкоди для досягнення цілей сталого розвитку, спричиняючи деградацію навколишнього середовища, загострюючи соціально-економічну нерівність та уповільнюючи економічне

зростання. Науково доведеним є факт, що негативний вплив кліматичних ризиків розподіляється нерівномірно та найбільшою мірою позначається на соціально-економічно вразливих групах населення. У зв'яку із чим поняття «кліматична вразливість» набуває особливої актуальності, даючи змогу оцінити рівень ризику для конкретних територій і спільнот, визначити ключові чинники, які перешкоджають досягненню їх стійкості, сформувати науково обґрунтовані підходи до адаптаційної політики. Застосування такого підходу є ключовим для формування справедливого механізму розподілу ресурсів та підвищення стійкості найбільш вразливих груп населення до кліматичних загроз.

Міжнародні дослідження кліматичних змін здійснюють провідні організації, серед яких ключову роль відіграють Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) [1], United Nations Environment Programme (UNEP) [2], United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) [3], формуючи наукову та політичну основу глобальної кліматичної політики. Важливими джерелами кліматичних даних є World Meteorological Organization (WMO) [4], National Aeronautics and Space Administration (NASA) [5] та National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA) [6], які забезпечують моніторинг атмосфери, океанів та довгострокових кліматичних тенденцій. Економічні наслідки кліматичних ризиків аналізують World Bank [7] та регіональні банки розвитку, що дає змогу формувати стратегії адаптації та фінансування. У комплексі ці інституції [1-7] створюють основу для глобального розуміння кліматичних процесів та формування ефективної міжнародної кліматичної політики.

Узагальнення діяльності провідних інституцій [1-7] підкреслює необхідність інтегрованих підходів до оцінки як кліматичних ризиків, так і здатності держав реагувати на них, що стало підґрунтям для розроблення нових комплексних індикаторів, зокрема Climate Finance Vulnerability Index (CliF-VI), який поєднує аналіз кліматичної загрози та фінансової спроможності країн. Даний індекс належить до нової генерації інтегральних показників, які поєднують оцінку кліматичних загроз із аналізом фінансової спроможності держав реагувати на наслідки зміни клімату. CliF-VI був розроблений в 2024 році та представлений на широкий загал у 2025 році міждисциплінарною командою Columbia Climate School [8] та Rockefeller Foundation [9] у відповідь на зростаючу потребу у комплексній оцінці взаємодії між фізичними ризиками кліматичної системи та економічними бар'єрами доступу до фінансування адаптаційних заходів.

Глобальні процеси зміни клімату демонструють асиметричний характер впливів: країни, що найбільше потерпають від стихійних лих, часто є водночас найбільш обмеженими в можливостях фінансувати адаптацію. Традиційні індекси кліматичної вразливості здебільшого зосереджуються на фізичних небезпеках, не враховуючи рівень доступу до фінансових ресурсів – кредитних, донорських чи інвестиційних. CliF-VI усуває цю аналітичну прогалину, поєднуючи дві ключові виміри ризику – екологічну експозицію та фінансову спроможність.

CliF-VI охоплює 188 країн, що робить його одним із наймасштабніших у сфері глобальних оцінок кліматичної та фінансової вразливості. Його методологія ґрунтується на інтеграції стандартизованих показників двох груп:

- кліматичної вразливості;
- вразливості до фінансування.

Обидві групи показників нормалізуються та агрегуються у композитний бал за шкалою від 0 до 1, де вищі значення означають більшу сумарну вразливість.

Основна інноваційність CliF-VI полягає у визнанні того, що висока частота стихійних лих сама по собі не є вирішальним чинником у визначенні вразливості; значно важливішою є здатність держави компенсувати ці збитки, інвестувати в адаптацію та отримувати підтримку через міжнародні фінансові механізми. Це означає, що дві країни з однаковими рівнями кліматичних ризиків можуть мати кардинально різні результати на рівні суспільної безпеки, якщо їхня фінансова спроможність суттєво різниться.

CliF-VI є важливим інструментом для формування міжнародної та національної кліматичної політики. Він дозволяє:

- стратегічно пріоритизувати надання міжнародної фінансової допомоги, спрямовуючи її у країни, які мають найменші можливості для самостійної адаптації;

- оцінювати ефективність кліматичних інвестицій, включно з програмами адаптації та пом'якшення наслідків кліматичних змін;

- визначати боргові ризики, що можуть поглиблюватися під впливом частіших кліматичних катастроф;

- підтримувати планування розвитку, інтегруючи кліматичні фактори у бюджетну, економічну й соціальну політику.

У табл. 1 відобразимо фрагмент рейтингу країн за CliF-VI.

Таблиця 1

Ранжування країн за CliF-VI

Країна	**CliF-VI**			**Ранг (місце)**
	Фінансова вразливість, бал	**Кліматичний ризик, бал**	**Загальний рахунок індексу, бал**	
Норвегія	10,5	0,0	5,3	1
Республіка Корея	3,8	15,1	9,4	2
Швейцарія	10,7	13,0	11,8	3
Данія	8,3	17,1	12,7	4
Естонія	11,9	13,7	12,8	5
Японія	12,3	15,1	13,7	6
США	0,0	29,4	14,7	7
Китай	2,7	28,1	15,4	8
Швеція	13,1	21,9	17,5	9
ОАЕ	9,4	28,8	19,1	10
Україна	73,7	45,9	59,8	130
Гвінея-Бісау	90,1	91,1	90,9	188

**джерело: сформовано автором з використанням [10]*

Наведені дані індексу Climate Finance Vulnerability Index (CliF-VI) дають змогу здійснити порівняльний аналіз фінансової та кліматичної вразливості країн із різними рівнями економічного розвитку та географічним положенням. Індекс складається з двох ключових компонентів – фінансової вразливості та кліматичного ризику, інтегрованих у загальний показник, який визначає місце країни у світовому рейтингу.

До групи країн із найменшою сумарною вразливістю належать Норвегія, Республіка Корея, Швейцарія, Данія та Естонія. Зокрема, Норвегія очолює рейтинг із загальним балом 5,3, що зумовлено нульовим показником кліматичного ризику та низькою фінансовою вразливістю. Такі результати корелюють із високим рівнем економічної стабільності, інституційної спроможності та інвестицій у кліматичну адаптацію.

Швейцарія, Данія та Естонія демонструють помірні показники за обома компонентами, що дозволяє їм займати провідні позиції рейтингу. Ці країни характеризуються диверсифікованими економіками та ефективними механізмами управління ризиками, включно з довгостроковими кліматичними стратегіями.

США та Китай займають середні позиції (7-е та 8-е місця), демонструючи різкий контраст між низькою фінансовою вразливістю (0,0 та 2,7 відповідно) та значними кліматичними ризиками (29,4 і 28,1). Це свідчить про те, що високий рівень економічної потужності не гарантує низької кліматичної вразливості, особливо в умовах широкої територіальної експозиції до екстремальних явищ, таких як урагани, посухи та повені. Для цих

держав характерна складність управління ризиками, що зумовлено масштабністю територій та різноманітністю кліматичних зон.

Швеція та Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) демонструють середні значення загального індексу (17,5 і 19,1 відповідно), але з принципово різними профілями ризику. Швеція має високий кліматичний ризик, але низьку фінансову вразливість, тоді як ОАЕ – помірні значення обох компонентів. Для Швеції це можна пов'язати з швидкими темпами зміни клімату у північних широтах, тоді як ОАЕ відчувають вплив аридних умов та температурних екстремумів.

Україна отримала загальний бал 59,8 і посіла 130-те місце, що відносить її до групи країн із високою вразливістю. Високий показник фінансової вразливості (73,7) відображає структурні економічні дисбаланси, наслідки військових дій, значну залежність від зовнішнього фінансування та чутливість до цінових коливань. Кліматичний ризик (45,9) також є суттєвим і може бути пов'язаний із зростанням частоти посух, деградацією ґрунтів, ризиками паводків у Карпатському регіоні та змінами сезонних температур, що особливо небезпечно для аграрно орієнтованої економіки. Сукупність цих факторів підвищує потребу України у доступі до міжнародного кліматичного фінансування та розвитку національної системи адаптації.

Гвінея-Бісау демонструє один із найвищих рівнів загального індексу – 90,9 і знаходиться на 188-му місці. Високі показники фінансової вразливості (90,1) та кліматичного ризику (91,1) вказують на системну нестійкість, обмежені ресурси, низьку кліматичну адаптивність та сильну залежність від природних умов. Для таких країн характерна критична потреба в міжнародних фінансових механізмах підтримки, включно з грантовим фінансуванням і борговою реструктуризацією.

Отже, аналіз даних демонструє чітку закономірність: економічно стабільні держави з розвиненими інституціями та інвестиціями в екологічну безпеку мають найнижчу вразливість, тоді як країни з обмеженими ресурсами, політичною нестабільністю або високою експозицією до екстремальних кліматичних явищ посідають найнижчі позиції. Україна розташована у нижній частині рейтингу, що підтверджує потребу у структурних економічних реформах, інвестиціях у кліматичну адаптацію та активному залученні міжнародних фінансових інструментів. Для України це особливо важливо з огляду на її географічну й економічну специфіку: значна частина території вже зазнає проявів аридизації, що веде до зменшення водних ресурсів, деградації ґрунтів і зниження стійкості аграрного сектору – одного з ключових для національної економіки. Крім того, поєднання кліматичних стресорів із наслідками збройної агресії створює подвійний тиск на фінансову систему та інфраструктуру, підвищуючи загальну вразливість країни.

Таким чином, CliF-VI є важливим концептуальним та практичним інструментом для аналізу сучасних кліматичних загроз у взаємозв'язку з фінансовими можливостями держав. Його інтегральний підхід дозволяє комплексно оцінювати вразливість, враховуючи як фізичні ризики, так і структурні фінансові обмеження. Індекс відкриває нові можливості для формування ефективної кліматичної політики, оптимізації міжнародної допомоги та розширення наукових досліджень у сфері кліматичної справедливості.

Список використаних джерел:

1. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). URL: https://www.ipcc.ch
2. United Nations Environment Programme (UNEP). URL: https://www.unep.org/
3. United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). URL: https://unfccc.int/
4. World Meteorological Organization (WMO). URL: https://wmo.int
5. National Aeronautics and Space Administration (NASA. URL: https://www.nasa.gov
6. National Oceanic and Atmospheric Administration. URL: https://www.noaa.gov
7. World Bank Group. URL: https://www.worldbank.org/ext/en/home
8. Columbia Climate School. URL: https://www.climate.columbia.edu/
9. The Rockefeller Foundation URL: https://www.rockefellerfoundation.org/

10. Climate Finance Vulnerability Index (CliF-VI). URL: https://clifvi.org/

Репко Д.І.,
здобувачка ОС Бакалавр ОП «Філологія. Мова та література (англійська, німецька)»
Маріупольський державний університет, Україна
Науковий керівник : **Ковейко Ю.В.,**
доцент кафедри права, доктор філософії в галузі 08 Право,
Маріупольський державний університет

ЕКОЛОГІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ У КОНТЕКСТІ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН: ПРАВОВИЙ ТА ЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Ключові слова: *екологічна відповідальність, кліматичні зміни, етичні аспекти, правові механізми, сталий розвиток, міжнародна співпраця.*

Питання екологічної відповідальності держав у XXI столітті набуло критично важливого значення на глобальному рівні. Кліматичні зміни сьогодні сприймаються як багатопланова проблема, що включає соціально-політичні, економічні та етичні аспекти і стосується всього людства. Сучасні дослідження свідчать, що основним фактором підвищення середньої температури на планеті є людська діяльність, зокрема промисловість, транспортна інфраструктура та нераціональне використання природних ресурсів. У таких умовах саме держави відіграють ключову роль у забезпеченні дієвої боротьби з кліматичною кризою.

Правовий аспект екологічної відповідальності охоплює виконання зобов'язань за міжнародними договорами, а також розробку ефективних національних механізмів, спрямованих на мінімізацію шкоди, завданої довкіллю. Основою правової відповідальності слугує Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 року, Кіотський протокол 1997 та Паризька угода, ухвалена у 2015 році. Вони формують загальні правила та зобов'язання держав у сфері боротьби зі зміною клімату: Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 року встановила загальні принципи співпраці держав і закликала до запобігання шкідливому впливу людської діяльності на клімат [1]. Кіотський протокол 1997 року конкретизував ці принципи, ввівши обов'язкові цільові показники для скорочення викидів парникових газів для розвинених країн [2]. Паризька угода 2015 року оновила міжнародні зобов'язання, поставивши мету утримати глобальне потепління в межах 1,5–2°C, і закріпила принцип спільної, але диференційованої відповідальності між країнами, що розвиваються та розвиненими [3].

На державному рівні країни розробляють свої власні стратегії для боротьби зі змінами клімату. Після ратифікації у 2016 році Паризької угоди, у 2021 році було схвалено «Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року» [4]. Вже у 2024 році було прийнято Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» [5], що стало позитивним кроком у сфері реалізації державної кліматичної політики. Водночас ефективність правових механізмів нерідко обмежується політичними інтересами, браком фінансування або протистоянням великих корпорацій, чия діяльність пов'язана з використанням викопного палива.

Правові норми становлять лише частину проблеми. Без розуміння моральної відповідальності з боку держав екологічна політика стає поверхневою і недостатньо ефективною. Через це науковий дискурс дедалі більше наголошує на важливості етичного підходу у відносинах між людиною та природою.

У науковому дискурсі активно використовується поняття «етичного боргу» держав, що ґрунтується на принципі історичної відповідальності за накопичені викиди парникових газів. Згідно з даними Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC), саме сукупні викиди від початку індустріалізації є визначальним чинником сучасних кліматичних змін, а отже,

країни, які протягом десятиліть отримували економічні вигоди від використання викопного палива, несуть посилену моральну відповідальність за глобальні кліматичні наслідки [6].

Аналітичні розрахунки (Carbon Brief) показують, що найбільший історичний внесок у глобальні викиди мають США — близько 20 %, Європейський Союз — приблизно 18 %, Китай — близько 11 % від сукупних викидів CO_2 з 1850 року [7]. У деяких країн Глобального Півдня, зокрема Бразилії, значна частка історичних кліматичних впливів пов'язана зі зміною землекористування та вирубкою лісів.

Ці дані сформували основу концепції кліматичної справедливості, згідно з якою держави з найбільшим історичним внеском мають етичний обов'язок підтримувати менш розвинені країни фінансово, технологічно та інституційно. Одним із ключових механізмів реалізації цього зобов'язання є Зелений кліматичний фонд (Green Climate Fund). У 2023 році Німеччина оголосила про збільшення свого внеску до 2 млрд євро, підкресливши, що це є «моральним обов'язком перед найбільш вразливими спільнотами» [8; 9].

Концепція «етичного боргу» поєднує правовий та моральний аспекти відповідальності держав і формує підґрунтя для глобальної співпраці у протидії кліматичним змінам.

Моральні засади кліматичної відповідальності держав ґрунтуються на ідеї справедливого ставлення до планети та її мешканців. Це вимагає справедливого розподілу відповідальності. Країни, що мають довгу історію забруднення, несуть першочерговий етичний борг. Вони повинні суттєво зменшити свій екологічний слід та інвестувати ресурси і технології у підтримку менш розвинених націй, дотримуючись принципу спільної відповідальності з урахуванням історичних відмінностей. Крім того, не можна приймати ключові рішення без прямого залучення тих, хто найбільше потерпає: громад, корінних народів та молоді.

Таке моральне зобов'язання також охоплює часовий вимір. Сьогоднішні уряди є лише тимчасовими розпорядниками природної спадщини. Їхній найважливіший етичний обов'язок — не допустити, щоб економічні вигоди сьогодення стали непосильним тягарем для наших дітей та онуків. Зрештою, цей моральний імператив прямо пов'язаний із захистом людської гідності: ігнорування кліматичних загроз є порушенням фундаментальних прав громадян, таких як право на здорове існування і безпеку.

Екологічна відповідальність держав у контексті змін клімату є більше ніж простою юридичною формальністю – це моральний обов'язок, який потребує масштабних трансформацій у внутрішній і зовнішній політиці. Така відповідальність вимагає комплексного підходу, який об'єднує посилення правових інструментів через інтеграцію зобов'язань до національного законодавства, дотримання етичних принципів з акцентом на справедливих політиках і активізацію міжнародного співробітництва у вигляді фінансової та технологічної підтримки. Лише гармонійне поєднання юридичної точності та етичної відповідальності здатне забезпечити ефективну протидію кліматичним викликам та виконання обов'язків держав перед людством і планетою.

Список використаних джерел:

1. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: Конвенція; ООН від 09.05.1992. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044 (дата звернення: 17.11.2025).

2. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: Протокол; ООН від 11.12.1997. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_801 (дата звернення: 17.11.2025).

3. Паризька угода: Угода; ООН від 12.12.2015. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement (дата звернення: 17.11.2025).

4. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 17.11.2025).

5. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 8 жовтня 2024 року № 3991-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#top (дата звернення: 17.11.2025).
6. IPCC. AR6 Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change. Summary for Policymakers. URL: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg3/ (дата звернення: 17.11.2025).
7. Carbon Brief. Which countries are historically responsible for climate change? 2021. URL: https://www.carbonbrief.org/analysis-which-countries-are-historically-responsible-for-climate-change/ (дата звернення: 17.11.2025).
8. Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action (Germany). Germany increases contribution to the Green Climate Fund. 2023. URL: https://www.bmwk.de (дата звернення: 17.11.2025).
9. Green Climate Fund. About the Fund. URL: https://www.greenclimate.fund/about (дата звернення: 17.11.2025).

Шамсутдінов О.В.,
кандидат юридичних наук, старший дослідник провідний науковий співробітник
Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю
при РНБО України
ORCID 0000-0002-9325-9227

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ ІНВАЗІЙНИХ ЧУЖОРІДНИХ ВИДІВ

Ключові слова: *acquis ЄС, транспозиція кримінально-правових норм, інвазійні організми, Директива 2024/1203/ЄС, Регламент 1143/2014/ЄС, кримінальні правопорушення проти довкілля, перспективне кримінальне законодавство.*

Біорізноманіття – це варіативність живих організмів будь-якого походження, зокрема усіх видів тварин, рослин, грибів і мікроорганізмів, їх угруповань і екосистем, частиною яких вони є. Біорізноманіття має ключове значення для існування й добробуту людини.

Однією з найсерйозніших загроз для біорізноманіття на глобальному рівні вважаються інвазійні чужорідні види. Ці натуралізовані поза межами первинного ареалу організми активно розмножуються і агресивно поширюються новими територіями, витісняючи місцеві види. Потрапляючи в нові екосистеми, «чужинці» змінюють структуру та функціонування природних середовищ, зокрема знижують біорізноманіття, що своєю чергою може мати серйозні наслідки для таких сфер, як сільське господарство, аквакультура, туризм, здоров'я населення. Саме тому питанню запобігання поширенню інвазійних чужорідних видів міжнародна спільнота приділяє посилену увагу, наголошуючи на нагальності цієї проблеми та необхідності її вирішення. Так, стаття 8(h) Конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття (1992), ратифікованої Законом України від 29.11.1994 № 257/94-ВР, закріплює обов'язок держав-учасниць вживати необхідних заходів щодо запобігання впровадженню чужорідних видів, які загрожують екосистемам, місцям мешкання або видам, а також контролювати та знищувати такі чужорідні види [1].

Поряд із взятими на себе міжнародними зобов'язаннями Україною активно вживається заходів щодо наближення національної правової системи до *acquis* ЄС відповідно до умов Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яка була підписана 2014 р. і набрала чинності 2017 р. [2]

Основним інструментом гармонізації законодавства держав-членів ЄС виступають зазвичай директиви, які ухвалюються Європейським Парламентом і Радою або ж Європейською Комісією. Як визначено у ст. 288 Договору про функціонування Європейського

Союзу (1957 р., в редакції Лісабонського договору 2007 р.), директива є обов'язковою щодо результату, який має бути досягнутий, для кожної держави-члена ЄС, котрій вона адресована, але залишає за національними органами влади вибір форми і методів [3]. Тобто директиви для набуття юридичної сили потребують імплементації (транспозиції) в національне законодавство держав-членів ЄС. Членство в ЄС вимагає наближення національного законодавства до всіх директив, тому дотримання правотворчими органами держав-членів ЄС вимог і рекомендацій щодо транспозиції директив набувають принципового значення. Те саме стосується правотворчих органів третіх країн (зокрема й України), що взяли на себе зобов'язання наближувати своє законодавство до *acquis* ЄС [4, с. 40].

11 квітня 2024 р. було прийнято Директиву (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права та заміну Директив 2008/99/ЄС і 2009/123/ЄС [5]. Нова директива значно розширює перелік діянь, які держави-члени зобов'язані визнати кримінальними правопорушеннями проти довкілля: із двадцяти складів кримінальних правопорушень, передбачених пунктами «a» – «t» ч. 2 ст. 3 директиви, половина є новими для кримінального права ЄС.

Одним із нових складів кримінальних правопорушень проти довкілля, який становить посягання на біологічну безпеку і відсутній в чинному Кримінальному кодексі України, є порушення вимог щодо запобігання поширенню інвазійних чужорідних видів (п. «r» ч. 2 ст. 3 Директиви 2024/1203/ЄС). Зокрема, з об'єктивної сторони ці протиправні діяння можуть бути вчинені у таких альтернативних формах: ввезення на територію Союзу; розміщення на ринку; утримання; розведення; транспортування; використання; обмін; допущення відтворення, вирощування чи культивування; вивільнення в навколишнє середовище; поширення інвазійних чужорідних видів, що становлять загрозу для Союзу.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого п. «r» ч. 2 ст. 3 директиви, є альтернативні суспільно небезпечні наслідки: спричинення або можливість спричинення 1) смерті чи серйозних ушкоджень людям; 2) істотної шкоди якості повітря, ґрунту чи води; 3) істотної шкоди екосистемі, тваринам чи рослинам.

Зазначена норма є бланкетною і передбачає, що такі суспільно небезпечні діяння особи обов'язково мають становити порушення Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1143/2014 від 22.10.2014 про запобігання проникненню і поширенню інвазійних чужорідних видів та управління ними [6]. Зокрема, директива розрізняє два види порушень: 1) обмежень, встановлених частиною 1 ст. 7 Регламенту 1143/2014/ЄС, або 2) умов дозволу чи авторизації, наданих уповноваженими органами згідно зі ст. 8 чи ст. 9 цього регламенту відповідно.

У цьому контексті зауважимо, що залежно від змісту порушуваних норм Регламенту 1143/2014/ЄС визначено особливості суб'єктивної сторони складу цього кримінального правопорушення: при порушенні обмежень (ст. 7) можливою є лише умисна форма вини, а при порушенні умов дозволу чи авторизації (статті 8 чи 9) – як умисна, так і необережна.

Згідно з нормою про санкції для фізичних осіб, передбаченою ст. 5 Директиви 2024/1203/ЄС, суб'єкт порушення вимог щодо запобігання поширенню інвазійних чужорідних видів у разі спричинення смерті особі підлягає основному покаранню у виді позбавлення волі на строк від 10 років, в іншому разі – на строк від 3 років. Директивою передбачено також додаткові види покарань та заходів некарального характеру (ч. 3 ст. 5): зобов'язання відновити довкілля або виплатити компенсацію; штраф; позбавлення доступу до державного фінансування; позбавлення права обіймати в юридичній особі керівні посади; відкликання відповідних дозволів і авторизацій; тимчасова заборона обіймати посади державної служби; опублікування судового рішення.

За відсутності в чинному КК України кримінально-правової заборони поширення інвазійних чужорідних видів флори і фауни, звернемося до перспективного законодавства, зокрема до проєкта КК, розробленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи, утвореної Указом Президента України від 07.08.2019 № 584/2019.

Зазначений проєкт (в редакції від 15.10.2025) у розділі 5.3 «Кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля» містить три новели (статті 5.3.18–5.3.20), які передбачають відповідальність за «незаконне поводження щодо інвазивних чужорідних біологічних видів». Перші дві норми криміналізують умисні (злочин 5 ступеня) та необережні (злочин 3 ступеня) протиправні діяння відповідно і формулюють ці склади як матеріальні (обов'язковою ознакою є спричинення тяжкої майнової шкоди або тяжкої шкоди довкіллю). Третя новела передбачає відповідальність за створення реальної небезпеки спричинення таких наслідків, тобто містить делікт біологічної небезпеки (злочин 3 ступеня) [7].

Звертає на себе увагу спосіб побудови цих заборонних норм, який надає їм характеру бланкетних, зокрема безпосередня відсилка до Регламенту 1143/2014/ЄС. Поряд із позитивним сприйняттям деякими вченими такого правотворчого прийому [8, с. 64], автор вимушений висловити певні застереження. Зокрема, регламенти ЄС, які і інші акти європейського законодавства на сьогодні не є джерелами права України, тож на них не варто посилатися в нормативних актах до моменту вступу України до ЄС. Як зазначають експерти у галузі апроксимації національного законодавства до *acquis*, «Україна повинна впроваджувати регламенти ЄС до свого національного законодавства так само, як вона це робить стосовно директив ЄС» [4, с. 17].

Так, операційним планом реалізації у 2022-2024 роках Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року (2021) передбачено розроблення програмного документа Кабінету Міністрів України щодо поводження з інвазійними чужорідними видами флори і фауни в Україні (п. 19) [9], а планом заходів з реалізації Стратегії біобезпеки та біологічного захисту на 2022-2025 роки (2022) – визначення повноважень центральних органів виконавчої влади щодо поводження з такими видами (п. 3) та запровадження норм про контроль і запобігання їх розповсюдженню й укоріненню, а також встановлення відповідальності за невиконання заходів з боротьби з інвазійними чужорідними видами рослинного та тваринного світу (п. 16) [10]. Водночас дотепер запланованих нормативних актів не прийнято, тобто процес імплементації Регламенту 1143/2014/ЄС про запобігання проникненню і поширенню інвазійних чужорідних видів та управління ними до чинного законодавства України не завершено.

Іншим проблемним питанням є невідповідність суспільно небезпечних наслідків, передбачених статтями 5.3.18–5.3.20 проєкта КК, таким, що вказані у п. «r» ч. 2 ст. 3 Директиви 2024/1203/ЄС. Зокрема, новели про «незаконне поводження щодо інвазивних чужорідних біологічних видів» проєкта КК не передбачають як можливий результат таких протиправних діянь не тільки спричинення смерті людини чи тяжкої шкоди її здоров'ю, але й створення реальної небезпеки таких наслідків. Натомість європейський законодавець дотримується більш «песимістичного сценарію» поширення інвазійних чужорідних видів. За цих умов, якщо взяти до уваги, наприклад, реальні загрози життю і здоров'ю населення, які становить розповсюдження в Україні таких інвазійних отруйних рослин, як борщівник Сосновського *(Heracleum sosnowskyi Manden*.) та амброзія полинолиста (*Ambrosia artemisiifolia*), то європейський підхід слід визнати обґрунтованим і таким, що заслуговує на сприйняття.

Окрім того, аналіз представлених у проєкті КК форм вчинення цього злочину свідчить про те, що авторами розглядуваних новел взято за основу некоректний переклад положень Директиви 2024/1203/ЄС. Зокрема, три різні форми діяння, передбачені пунктами 8 – 10 статей 5.3.18 – 5.3.20 проєкта КК («надала дозвіл на відтворення»; «виростила»; «культивувала») в указаній директиві становлять одну форму: «допущення відтворення, вирощування чи культивування». Це є очевидним при зверненні, наприклад, до франкомовного аналога директиви, де ця форма сформульована так: *«la mise en situation de se reproduire, de pousser ou d'être cultivées»* [5], або до пункту «g» ч. 1 ст. 7 Регламенту 1143/2014/ЄС, яким установлено обмеження, що повторює зазначену формулу [6].

Убачається також, що в цьому випадку йдеться не про надання дозволу в розумінні ст. 8 Регламенту 1143/2014/ЄС (адже відповідні дозвільні функції покладаються на спеціально

уповноважені державні органи), а про такі дії або бездіяльність особи, які сприяли або уможливили розвиток чи примноження інвазійних тварин чи рослин.

З урахуванням викладеного, за умови прийняття ближчим часом українським парламентом та урядом актів законодавства, що належним чином урегульовуватимуть питання запобігання проникненню і поширенню інвазійних чужорідних видів та управління ними, відразу постане питання криміналізації порушень відповідних норм у контексті апроксимації національного законодавства до *acquis* ЄС. За таких умов сформулюємо диспозитивну частину кримінально-правової норми про відповідальність за поширення інвазійних чужорідних видів, використовуючи нормотворчу техніку, застосовану в чинному КК України:

«Стаття 254-1. Незаконне поширення небезпечних інвазійних чужорідних видів

1. Незаконне ввезення на територію України, утримання, розведення, перевезення, пересилання, використання, обмін, розміщення на ринку, вивільнення в навколишнє середовище або інше поширення небезпечних інвазійних чужорідних видів, якщо це створило загрозу життю чи здоров'ю людей, об'єктам тваринного чи рослинного світу або довкіллю, –

2. Порушення встановлених правил поводження з небезпечними інвазійними чужорідними видами, якщо це створило загрозу життю чи здоров'ю людей, об'єктам тваринного чи рослинного світу або довкіллю, –

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили істотну шкоду здоров'ю людей або масову загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу, або істотну, широкомасштабну та довготривалу (незворотну) шкоду довкіллю, або інші тяжкі наслідки, –

4. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть людини, –».

Список використаних джерел

1. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/995_030.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 21 березня 2014 р. та від 27 червня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

3. Консолідована версія Договору про функціонування Європейського Союзу. *Офіційний вісник Європейського Союзу.* 30.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/40/f450346n12.pdf.

4. Рекомендації для українських органів державного управління щодо наближення до права ЄС / проект ЄС «Association4U», проект ЄС/ПРООН «Рада за Європу: посилення потенціалу на підтримку Верховної Ради України», Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції Кабінету Міністрів України. Київ, 2018. 104 с.

5. Directive (UE) 2024/1203 du Parliament Européen et du Conseil du 11 avril 2024 relative à la protection de l'environnement par le droit pénal et remplaçant les directives 2008/99/CE et 2009/123/CE. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401203.

6. Règlement (UE) No 1143/2014 du Parliament Européen et du Conseil du 22 octobre 2014 relatif à la prévention et à la gestion de l'introduction et de la propagation des espèces exotiques envahissantes. *Journal officiel de l'Union européenne*. 04.11.2014. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R1143.

7. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України (станом на 15 жовтня 2025 року). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-frn.pdf.

8. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Проблеми криміналізації посягань на довкілля у контексті acquis ЄС. *Правовий часопис Донбасу.* 2025. № 2(91). С. 62–71. DOI: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-91-62-70.

9. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text.

10. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії біобезпеки та біологічного захисту на 2022-2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 № 573-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2022-%D1%80#Text.

Шебаніц В.Ф.
здобувач 4 курсу ОП 081 Право
Маріупольського державного університету
Науковий керівник : **Ковейко Ю.В.,**
доцент кафедри права, доктор філософії в галузі 08 Право,
Маріупольський державний університет

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЛІМАТИЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Ключові слова: *права, майбутні покоління, кліматична справедливість, електрична енергія.*

Сучасний стан розвитку суспільства вимагає суттєвих змін у ставленні до впливу на кліматичні умови у світі. Задля забезпечення прав майбутніх поколінь на належні кліматичні умови необхідно вже зараз приймати активні дії.

З одного боку в останні часи приділяється значна увага розвитку та запровадженню відновлюваної енергетики. Сонячні, вітрові та гідро електростанції все активніше використовуються не тільки в країнах ЄС, а й в Україні.

Майже у всьому світи спостерігається тенденція заміни «звичайних» автомобілів на електромобілі або гібридні транспортні засоби.

Україна поступово переймає європейський досвід забезпечення сталого розвитку та функціонування енергетичних систем. За останні два роки держава активно стимулює створення, функціонування та розвиток систем накопичення електричної енергії. Будуються потужні станції, які дозволяють накопичувати електричну енергію сонця, вітру та води. Європейський досвід свідчить, що завдяки запровадженню систем накопичення електроенергії та під'єднання до єдиної мережи можуть бути вирішені багато задач: стабільне постачання енергетики, нівелювання колисань частоти мережі тощо.

З іншого боку, створення системи накопичення енергії вимагає вирішення питання майбутньої утилізації елементів живлення, які є складовою частиною системи накопичення. Так, це питання стане актуальним десь через 10-15 років (термін експлуатації елементів), але вирішувати його необхідно починати вже сьогодні.

Сучасні технології здатні забезпечити функціонування та розвиток інституту кліматичної справедливості.

Так, кліматична справедливість - це концепція, що розглядає зміну клімату не лише як екологічну проблему, але й як етичну, соціальну та політичну проблему. Вона визнає, що наслідки зміни клімату непропорційно сильно впливають на найуразливіші та найменш заможні групи населення та країни, які найменше причетні до викидів парникових газів. В основі лежить принцип справедливого розподілу тягарів та вигоди від боротьби зі зміною клімату.

Ідея та інструменти по боротьбі з кліматичною несправедливістю стали основою для багатьох міжнародних договорів та Європейського права, таких як:

1. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 [1]. Це фундаментальна угода, яка заклала основи: принцип спільних, але диференційованих відповідальностей та

відповідних можливостей. Це ключовий принцип кліматичної справедливості, він визнає, що всі країни несуть спільну відповідальність за боротьбу зі зміною клімату, але їхні обов'язки мають відрізнятися згідно з їхнім історичним внеском, економічними можливостями та рівнем розвитку: Розвинені країни мають брати на себе лідерство.

2. Кіотський протокол 1997 [2]. Протокол юридично зобов'язав лише розвинені країни до Додатку В, тобто до скорочення викидів, тим самим формалізуючи принцип історичної відповідальності. Це було прямим визнанням кліматичної справедливості.

3. Паризька угода 2015 [3]. Паризька угода значно посилила та модернізувала концепцію кліматичної справедливості. Поставивши на меті утримання підвищення глобальної температури «значно нижче 2°C» на рік і докладання зусиль для обмеження до 1.5°C. Це справедливість між поколіннями та захист найбільш вразливих верств населення. За цією угодою кожна країна самостійно визначає свої цілі щодо скорочення викидів, але це відбувається в рамках принципу CBDR-RC (Спільні, але диференційовані обов'язки та відповідні можливості). Країни очікували на посилення своїх цілей з часом. Щодо питання фінансування: Підтвердження зобов'язання розвинених країн надавати кліматичне фінансування (100 млрд доларів на рік) країнам, що розвиваються, для допомоги у скороченні викидів (пом'якшення) та адаптації. Це прямий інструмент справедливості.

Також угода запропонувала Механізм втрат та збитків (Loss and Damage): Стаття 8 угоди визнає необхідність уникнути, зменшити та вирішувати питання втрат і збитків, пов'язаних з неминучими наслідками зміни клімату. Це прямий відгук на вимоги найбільш постраждалих країн.

4. Європейський зелений курс (EU Green deal) [4] та кліматична справедливість. Європейський зелений курс - це амбітна стратегія Європейської Комісії, спрямована на перетворення ЄС на сучасну, ресурсо-ефективну та конкурентну економіку, яка до 2050 року досягне кліматичної нейтральності (нульові чисті викиди парникових газів). Кліматична справедливість є його центральним соціальним виміром.

Ключові елементи та цілі, пов'язані зі справедливістю:

1. Закон про клімат (European Climate Law, 2021): закріплює ціль кліматичної нейтральності до 2050 року та проміжну мету зі скорочення чистих викидів щонайменше на 55% до 2030 року (порівняно з 1990 роком). Це створює правову основу для справедливого розподілу зусиль між країнами-членами.

2. Фонд справедливого переходу (Just Transition Fund, JTF): має на меті запобігти соціальній нерівності в регіонах, які найбільше залежать від вуглецевих технологій (наприклад, вугільні регіони Польщі, Німеччини).

Через фінансування перекваліфікації працівників, інвестицій в малий бізнес, відновлювану енергетику та рекультивацію земель в цих регіонах. Це пряме втілення принципу справедливого переходу.

3. Механізм соціального кліматичного фонду (Social Climate Fund): ціль - запобігти зростанню енергетичної бідності внаслідок розширення системи торгівлі квотами на викиди та на паливо для транспорту та будівель.

Інструмент: надавати пряму фінансову підтримку вразливим домогосподарствам, малому бізнесу та транспортувальникам для інвестування в енергоефективність та чисті технології [4].

Що стосується прав майбутніх поколінь, усі ці кроки пройдені за роки підписань, ратифікацій та реалізації договорів були цілковито спрямовані на збереження клімату в усьому світі для нашого часу та майбутніх поколінь, та захищають фундаментальне право на чисте довкілля.

Список використаних джерел

1. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text

2. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text

3. Паризька Угода. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text
4. EU green deal. Striving to be the first climate-neutral continent. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА

Накове видання

Права людини в умовах воєнного стану: прикладний аспект

Збірник матеріалів І Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції

(українською, англійською мовами)

Маріупольський ержавний університет (м. Київ)

12 грудня 2025

Упорядники: Вікторія Григор'єва
Юлія Камардіна

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль праць, опублікованих у збірнику.